

ספר ליל הסדר בעזה

עזרי מעם ה'
גמליאל הכהן רבינוביץ
מח"ס גם אני אודך

שבט תשפ"ד

© כל הזכויות שמורות

יד"ל ע"י
מכון "גם אני אודך"

הערות והארות יתקבלו בשמחה רבה
להרב גמליאל הכהן רבינוביץ

ת.ד. 539

בני ברק

טל: 052-7128536

7128536@gmail.com

פקס: 03-5201299

אשמח לקבל תשובות
נוספות בענין זה ויודפס
ב"ה במהדורה הבאה בל"ג

סדר נציאנד: י"ח

תוכן ענינים

א	הקדמה
ג	הגאון רבי אברהם יפה שלזינגר שליט"א
ד	הגאון רבי אשר ווייס שליט"א
ט	הגאון רבי יצחק רצאבי שליט"א
יב	הגאון רבי חיים יוסף דוד ווייס שליט"א
יג	הגאון רבי יצחק שמואל שכטר שליט"א
יח	הגאון רבי סיני הלברשטאם שליט"א
כ	הגאון רבי נח אייזיק אהלבוים שליט"א
כב	הגאון רבי חיים אלעזר שיינברגר שליט"א
כד	הגאון רבי עמרם פריד שליט"א
כה	הגאון רבי חיים שלום הלוי סגל שליט"א
לא	הגאון רבי אריה וואהל שליט"א
לט	הגאון רבי יעקב אמסעל שליט"א
מב	הגאון רבי אהרן ליברמן שליט"א
עג	הגאון רבי נפתלי ישראל גראס שליט"א
עט	הגאון רבי שמואל ברוך גנוט שליט"א
פא	הגאון רבי אדיר כהן שליט"א
פט	הגאון רבי ישי מזלומיאן שליט"א
צה	הגאון רבי ישראל מאיר ווייל שליט"א
צז	הגאון רבי עקיבא משה סילבר שליט"א
קב	הגאון רבי שלום מנחם שליט"א
קיא	הגאון רבי כפיר ברוך מבורך דדון שליט"א
קכ	הגאון רבי משה יוסף שליט"א
קכו	הגאון רבי רן יוסף חיים מסעוד אביחצירא שליט"א
קלג	הגאון רבי משה שמואל דיין שליט"א
קלט	הגאון רבי יצחק יעקב גוטליב שליט"א
קמו	הגאון רבי דוד מנחם רייכמן שליט"א
קמוג	הגאון רבי דוד בלום שליט"א

הגאון רבי אברהם מימון הלוי שליט"א קמד
הגאון רבי לוי יצחק גייגר שליט"א קנד
הגאון רבי אליעזר הכהן רבינוביץ שליט"א קנו
הגאון רבי און אברהם הכהן סקלי שליט"א קנז
הגאון רבי אורן נזרית שליט"א קעא
הגאון רבי יהושע בן מאיר שליט"א קצג
הגאון רבי אלחנן פרינץ שליט"א קצה
הגאון רבי יוסף אביטבול שליט"א רא
הגאון רבי אשר דרשן שליט"א רד

מצות והגדת לבנך על ידי מכתב

הגאון רבי מתתיהו גבאי שליט"א ריט
הגאון רבי משה שמואל דיין שליט"א רכט
הגאון רבי יצחק אושינסקי שליט"א רמא

האם בעזה יש לעשות יו"ט שני של גלויות

הגאון רבי חיים אלעזר שיינברגר שליט"א רמז
הגאון רבי אהרן ליברמן שליט"א רמט

בדיקת חמץ בבתים שחיילים מסתובבים שם

הגאון רבי חיים אלעזר שיינברגר שליט"א רנג

סדר פסח במצור ובמצוק

הגאון רבי יהונתן נוימן שליט"א רנה

הקדמה

בחמלת ה' עלי הנני מגיש כאן קונטרס עצום ונפלא בשם: "ליל הסדר בעזה", בו חקרתי שאלות חדשות ומעניינות בכל פרטי הדינים האיך לעשות ליל הסדר בעזה, במצב המלחמה הקשה רח"ל, כעת בשנת תשפ"ד, והמסתעף להרבה ענינים נחוצים שם.

כמוכן שמקווים שיהיה להלכה ולא למעשה, והמלחמה כבר תסתיים לגמרי ב"ה, ולא יהיה נזק כלל לשום יהודי.

אולם בוודאי יש בזה יגדיל תורה ויאדיר, בפרט שכל התשובות כאן יכול להועיל גם למקרים אחרים, לאדם שיש לו פרק זמן קצר מאד לערוך ליל הסדר. ובעיון בספר זה ידע היטב כל מה שיש לו לעשות ב"ה על הצד היותר טוב.

בתקווה שתמיד יהיה שאלות אלו רק למקרים טובים, ובשורות טובות ב"ה.

הבאתי כאן הרבה תשובות מגדולי ישראל, ועוד חזון להביא עוד ב"ה.

ב"ה זכיתי לשלוח שאלה זו להרבה רבנים וגדולי ישראל, וקיבלתי הרבה תשובות בזה, כמו הרבה שאלות שזכיתי תהילה לא-ל לחדש לראשונה בעולם התורה, ובספרי השו"ת כתבו לי הרבה רבנים תשובות נפלאות, [בחלק מהשו"ת לא נזכר שמי על מה שחקרתי בשאלותי, כי יש ספרי שו"ת שלא מזכירים שם השואל, אולם קמיה שמיא גליה, כל מה שזכיתי לחקור שאלות חדשות לראשונה בעולם התורה, כמו עוד המון שאלות שזכיתי לחקור בעבר לראשונה בעולם התורה וההלכה, ואחר כך כבר במשך השנים התפרסם שאלותיי וחקירותיי בהרבה שו"ת וקבצים וספרים שונים, עד שכמעט לא ניכר למעיין בספרים שזכיתי בחמלת ה' עלי לחקור שאלותי לראשונה בעולם ההלכה, והרבה פעמים רבנים ששאלתי אותם שאלותי החדשות, אז לפני שכתבו לי תשובותם, התייעצו גם עם רבנים וגדולי ישראל אחרים, מה דעתם על שאלתי, והגדולי ישראל כתבו להם תשובות בזה, וזכיתי בזכות שאלותי, שכתבו להם הרבה תשובות, כן יעזרנו ה' יתברך הלאה תמיד לזכות להגדיל תורה ולהאדירה, לשם שמים, ויהיה חלקי בתורת ה' לעד ולנצח נצחים, ויגדיל תורה ויאדיר].

ואבקש מחילה מעוד רבנים שכתבו לי בזה, ולא הספקתי להכניס לכאן, ועוד חזון ב"ה.

וכן התואר כתבנו שווה לרבנים, אולם כל רב יקבל כמוכן תואר הראוי לו לפי כבודו העצום.

ליל הסדר בעזה

וכן סדר הרבנים כאן סודר לפי מה שנודמן לידי, ללא עיון כל הצורך, מי להכניס קודם, ואין מוקדם ומאוחר בתורה. ודו"ק.

תודתי נתונה לידיד נפשי היקר והנפלא הגאון רבי מרדכי חיים שליט"א עורך ומו"ל גליון "פנינים", שעזר לי לסדר הדברים שיצא נאה ומתוקן לכבודה של תורה.

ונהנה לפני שנים רמותי ב"ה בדרך צחות, שהנה 'חמאס', ראשי תיבות: 'חסידים מ'תנגדים אישכנזים ס'פרדים', וזה נוצר ממה שהיה מחלוקות חלילה וחס בין אלו, ואם נשתדל שלא יהיה מחלוקות כלל בין אישכנזים לספרדים, ובין חסידים למתנגדים, וכדומה, אז יתבטל לגמרי קליפת ה'חמאס'.

וב"ה אמרתי לפני כמה שנים רמוז זה של הראשי תיבות של 'חמאס', לפני הגאון האדיר רבי מאיר מאוזו שליט"א ונהנה מאד מהרמוז, וגם אמר אחר כך רמוז זה בשיעורו הנפלא.

יהיה רצון שזכות ספר זה יעורר רחמים אדירים, וחסדים עצומים, עלינו ועל כל ישראל לעולמים, בכל מקום שהם נמצאים, להינצל מכל אויביהם, ומכל לוחציהם, ומכל הפחדים, ומכל שוביהם,

ונזכה לגאולה האמיתית ב"ה שלא ישארו שבויים כלל בחמאס, וכן לא ישארו שבויים כלל בסטרא אחרא חלילה וחס.

ונזכה לעבוד ה' יתברך בשמחה ובטוב לבב בבריאות השלימה ונחת וכל טוב לעד ולנצח נצחים אמן כן יהיה רצון.

מצפה לישועותן של ישראל בשלימות ברחמים גדולים ועצומים.

בברכת כהנים באהבה כעתירת

גמליאל הכהן רבינוביץ [ראפפורט]

מח"ס "גם אני אודך"

ו"פרדס יוסף החדש" על המועדים.

ועורך ומו"ל הקובץ "מה טובו אהליך יעקב", וש"א"ס

הגאון רבי אברהם יפה שלזינגר שליט"א
מח"ס "באר שרים"

לכבוד מרן שר התורה בעל באר שרים שליט"א

החילים שנמצאים בעזה מקווים שבפסח בוודאי כבר יצא משם.

אולם אם חלילה זה עוד יהיה באמצע המלחמה, מה הסדר הנכון שינהגו בליל הסדר.

זאת אומרת בזמן מועט מאד שיש להם לאכול המצות האיך כדאי שיסדרו ליל הסדר מה לאכול בדיוק ומה לומר בדיוק מכל ההגדה.

בברכת כהנים באהבה כעתירת

גמליאל הכהן רבינוביץ

מח"ס "גם אני אודך"

ו"פרדס יוסף החדש" על המועדים

למען"כ הרה"ג החסיד וכו' כש"ת מוהר"ר גמליאל הכהן שדעתו יפה רבינוביץ בן הג"ר אלחנן שליט"א מחבר הספרים אני אודך ועוד בעי"ת רחובות יצ"ו

באם אפשר שיעשו קידוש ויאמרו מימרא דרבן גמליאל כל שלא אמר בפסח שלשה דברים וכו' ויאכלו כזית מצה וכזית מרור וישתו עוד בכוסות יין ויברכו על כוס רביעי ויאמרו הלל ובזה יצאו ידי חובתם כראוי
אברהם יפה שלזינגר

שוב כתב עוד

לענ"ד באם יכול לאכול מצה כזית 30 גרם זה הכי חשוב ובאם עוד אפשר ישתה ד' כוסות ויאמר קידוש וג' דברים פסח מצה ומרור בסדר ההגדה ובאם אפשר יאכל גם 20 גרם מרור ויברך ברכת המזון. ומה שכתבתי זה הסדר לפי החשיבות שיכול להרשות לעצמו לפי הזמן הפנוי לו בעת המלחמה ובשאר הדברים אונס רחמנא פטריה

אברהם יפה שלזינגר

הגאון רבי אשר ווייס שליט"א
מח"ס "מנחת אשר"

לכבוד מרן שר התורה בעל מנחת אשר שליט"א

החיילים שנמצאים בעזה מקווים שבפסח בוודאי כבר יצא משם.

אולם אם חלילה זה עוד יהיה באמצע המלחמה, מה הסדר הנכון שינהגו בליל הסדר.

זאת אומרת בזמן מועט מאד שיש להם לאכול המצות האיך כדאי שיסדרו ליל הסדר מה לאכול בדיוק ומה לומר בדיוק מכל ההגדה.

בברכת כהנים באהבה כעתירת

גמליאל הכהן רבינוביץ

מח"ס "גם אני אודך"

ו"פרדס יוסף החדש" על המועדים

הגאון בעל מנחת אשר שליט"א השיב לי שכתב תשובה דומה לפני עשרים שנה ומצרף כאן כל התשובה ולפי דבריו אז, יובן גם עתה מה לעשות ב"ה:

סדר קדימה במצוות ליל הסדר

ער"פ תשס"ד

כבוד ידי"נ יקירי איש תורה ודעת פרופ' מיכאל שימל הי"ו.

בהתנצלות מרובה על איחור תשובתי הנני מעתיק את עיקרי הדברים שהשבתי לשאלות החיילים העוסקים בפעילות מבצעית בליל הסדר ולפעמים אין להם אלא דקות ספורות ולפעמים אף זה לא, ועיקרי דברינו לסדר את סדרי העדיפויות בין מצוות הלילה.

ושאלה זו נשאלת אף ע"י רופאים במשמרת בית החולים, ולפעמים יש ניתוח דחוף והרופא יודע שעד לניתוח יש לו רק דקות ספורות למצוות הסדר.

כפי שהוסבר לי גם למארבים וגם לסיורי הלילה יש לצאת לפני הכוכבים, וזה שורש הבעיה כי את מצוות הלילה א"א לקיים אלא בלילה ולא מבעוד יום כמבואר בדברי התוס' בפסחים (צ"ט ע"ב) דילפינן מקרבן פסח (ובמק"א ביארתי דבריהם למה בפסח פשוט דצריך לאכול בלילה יותר ממצה ומרור עיין מנח"א שמות סי' י"ז).

אמנם נראה דאם לא יוכל לשתות יין בלילה יש לקדש על הכוס מבעוד יום, ואף דמבואר להדיא בשו"ע (תע"ב ס"א) "דלא יקדש עד שיחשך" מ"מ בשעת הדחק כשאי אפשר לקדש בלילה יקדש מבעוד יום (ורצוי אם אפשר לאחר השקיעה, ועכ"פ לא לפני פלג המנחה). דהנה שתי טעמים נאמרו בהלכה זו. הט"ז (שם ס"ק א') כתב דכיון דצריך קידוש במקום סעודה צריך שיהיה בזמן הראוי לאכילת מצה (עי"ש בפמ"ג במש"ז), אך סברא זו תמוהה לכאורה דלמה צריך שיהיה ראוי בשעה שמקדש והלא בלא"ה אינו נוטל ידיו לסעודה עד לאחר זמן.

המגן אברהם (שם ס"ק א') כתב טעם אחר, דכיון דכוס קידוש הוא הראשון מארבע כוסות, צריך לקדש בלילה כיון ששתיית הכוסות צריכה להיות בלילה.

ונראה דלשיטת הט"ז אינו יכול לקדש כלל מבעוד יום, אבל לשיטת המג"א, בשעת הדחק אף אם לא יצא מצות ד' כוסות לפחות יצא יד"ח במצות קידוש.

ולגבי שאר מצוות הלילה, הנה כל מצוות הלילה יש לקיים בין צאה"כ לחצות הלילה כמבואר בסימן תע"ז (ס"א ובמשנ"ב שם ס"ק ו'), אמנם אם לא הספיק לפני חצות יש לערוך את כל הסדר לאחר חצות עד עלות השחר, אך לא יברך את ברכות המצוה על המצה והמרור, דספק ברכות להקל.

ולגבי מי שבפעילות כמעט רצופה מזמן צאה"כ עד לאחר חצות ויהיו לו דקות ספורות, מה להקדים.

המצוה החשובה ביותר מבין מצוות האכילה והשתיה היא מצוות מצה וישתדל לאכול כזית מצה, ויאכל כזית זה בישיבה ורצוי אם אפשר בהסיבה בפרט ספרדים יש להם להקפיד לאכול בהסיבה, אבל עכ"פ לא יאכלו בעמידה או בהליכה, (עיין במנחת אשר פסחים סימן ע"ח אות ו').

שתיית ד"כ לכאורה קודמת למרור דשניהם מדרבנן, ומצינו שהחמירו ביותר בשתיית ד' כוסות משום פרסומי ניסא ע"כ לכאורה יש להקדים ד' כוסות למרור.

אך באמת פשוט דמרור קודם משני טעמים: א. דעיקרו מה"ת דבזמן הבית מצותו מה"ת וחמור טפי מד' כוסות דהוי מדרבנן, (עיין מנחת אשר שביעית סימן ט'). ב. משום דעיקר מצוות ד' כוסות הוי כשמברכים עליהם ברכות הקידוש הגדה ברכת המזון והלל וכך אמרו בפסחים (ק"ח ע"ב) שתאן בב"א ידי יין יצא יד' כוסות לא יצא, וברש"י ותוס' שם דיצא רק ידי שמחת יו"ט אבל לא יד"ח ד' כוסות. (ועיין

ליל הסדר בעזה

בגרי"ז הל' חמץ ומצה שפירש דיצא יד"ח שתיית ד' כוסות אבל לא יצא יד"ח האמירה עי"ש). ובמק"א כתבתי דעיקר פרסומי ניסא דוקא באמירת הדברים על הכוס ולא בעצם השתיה, ומ"מ פשוט דללא אמירת ההגדה וברכותיה חסר עיקר מצות ד' כוסות, ולכן נראה דאם אין זמנו בידו לברך ברכות אלה על הכוס, יש להקדים כזית מרור לד' כוסות.

כשיש אפשרות בידו לשתות רק חלק מד' הכוסות יש להקדים כוס של קידוש, אח"כ כוס ברכהמ"ז (ואם א"א ליטול ידיו מ"מ יאכל כזית מצה, דמצה דאורייתא ונט"י דרבנן אך אז לא יאכל יותר מכזית, דב' זיתים בתחילה וכזית אפיקומן הוי דרבנן ואין לאכלן בלי נט"י), אח"כ כוס ג' דהגדה, וכוס ד' דהלל.

עוד יש להדגיש דכזית מרור קודם לכזית השני של מצה דכזית מרור הוי חיוב גמור שעיקרו מה"ת וב' זיתי מצה אינו אלא חומרא ומנהג משום ספק עיין ריש סימן תע"ה, ומהאי טעמא פשוט שגם אפיקומן קודם לכזית ב' דמוציא מצה וז"פ.

ולגבי אמירת ההגדה לכאורה יש להקדים את המאמר כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח, דעל מאמר זה אמרו במשנה (ובהגדה) שאם לא אמרו לא יצא יד"ח ולא מצינו לשון זה על שאר מאמרי ההגדה, וכ"כ המשנה ברורה (בסי' תע"ג ס"ק ס"ד) דמשרתת שאינה פנויה לומר את ההגדה תשב לפחות באמירת מאמר זה, ומקור הדברים בחיי אדם עי"ש.

אך באמת נלענ"ד דעיקר מצות ההגדה בשאלת הבן מה נשתנה ותשובת האב עבדים היינו, וזה קודם לכל שלא אמר וכו', דהרי חזינן שתיקנו חכמים לומר הגדה בדרך שאלה ותשובה וכדכתיב "והיה כי ישאלך בנך" ועושים טצדקי כדי שישאלו התינוקות, וכיון שלא תיקנו שאלה לבן אלא במאמר זה "מה נשתנה - עבדים היינו" נראה דזו עיקר מצות ההגדה.

וכך נראה מדברי הרמב"ם (בפ"ז ה"ב) "מצוה להודיע לבנים אפילו לא שאלו שנאמר והגדת לבנך לפי דעתו של בן אביו מלמדו כיצד אם היה קטן או טפש אומר לו בני כולנו היינו עבדים כמו שפחה זו כמו עבד זה במצרים ובלילה הזה פדה אותנו הקב"ה ויוציאנו לחירות ואם היה הבן גדול וחכם מודיעו מה שאירע לנו במצרים ונסים שנעשו לנו ע"י משה רבינו הכל לפי דעתו של בן".

הרי שלבן הקטן שצריך לתמצת בשבילו את ההגדה אינו אומר ג' דברים פסח מצה ומרור אלא עבדים היינו ופדה אותנו הקב"ה שזה עיקר ההגדה. ומה שאמר ר"ג כל שלא אמר ג' דברים אלו וכו' היינו רבותא דאף שאמר עיקר ההגדה דהיינו

עבדים היינו, עדיין לא יצא יד"ח עד שיאמר שלשה דברים אלה, אך קודם לשלשה אלה, שאלת הבן ותשובת האב עבדים היינו, כנלענ"ד. (עיין מנחת אשר פסחים סימן פ"ב).

אף דרואה אני מקום לומר כפי הח"א והמשנ"ב וליתן טעם לדברים דעיקר מצות סיפור יצי"מ הוא לצרף דיבור למעשה ולהסביר את הזכר שיש במצוות הלילה פסח מצה ומרור, אך לענ"ד נראה יותר כמו שביארתי.

ובאמת נראה דהמשנ"ב סתר בזה את דבריו דבסו"ס תע"ב כתב דצריך להשתדל שהבנים לא ירדמו עד אחרי עבדים היינו דזה עיקר מצות ההגדה עי"ש. ולגודל חתימה נתיישבתי, דאף דבאמת נראה כדברינו דעיקר סיפור יצי"מ מתקיים בשאלת הבן ותשובת האב עבדים היינו ולכן צריך להשתדל שלא ישנו התינוקות עד אחר מאמר זה, מ"מ מי שאינו יכול להשתתף אלא לזמן קצר באמירת ההגדה עדיף שיאמר פסח מצה ומרור עד אחר כוס שני, כיון דבכך נכללים גם קיצור סיפור יצי"מ גם טעם פסח מצה ומרור וגם ברכת ההגדה, ודו"ק כי קצרתי.

תמצית הדברים, זה סדר הקדימה, מצה, קידוש, מרור, ברכה מ"ז וכוסו, אפיקומן, שאר הכוסות, כורך ושתי זיתים דמוציא מצה.

באמירת ההגדה מה נשתנה ועבדים היינו, כל שלא אמר וכו', שאר ההגדה.

עוד תשובה אחרת בענין זה

האם לערוך נוסח מקוצר של ההגדה בשביל זקנים בודדים

בס"ד, ערב פסח תש"פ

כבוד יקירי הרה"ג ר' ... שליט"א

ברבר שאלתו, היות ורבים מבני המושב הם אנשים מסורתיים הרגילים לערוך את הסדר בצוותא, או עם בני משפחותיהם, וכיון שבשנה זו יעשו כל אחד את סדר ליל הפסח איש איש בביתו, חושש מע"כ שודאי לא יאמרו את כל סדר ההגדה או שיתחילו לומר מעט ובודאי לא ישלימו את כל הנוסח, ומשו"כ עלה בלבו לסדר נוסח מקוצר לבני היישוב ובו את עיקרי ההגדה שיש להקפיד לאומרן. שאלתו דמר, אם נכון לעשות כן, ומה הם הקטעים החשובים ביותר.

באופן כללי יש להמנע מלנגוע בקדשי ישראל ולשנות נוסחאות מקודשות מדורי דורות, אך אין זה אלא לגבי שינוי כללי לציבור הרחב, אך מורה צדק ומנהיג לעדתו שרואה בזה צורך לפי המקום והזמן, תבא ברכה על ראשו, ואם אכן

חושב מעכ"ת שעל ידי כך יש זיכוי הרבים לבני קהילתו תושבי היישוב, כך תעשה ותבורך מן השמים.

ולגבי סדר ההגדה, הנה כתב המשנה ברורה (סי' תע"ג ס"ק ס"ד) דמי שאין לו פנאי לומר את כל סדר ההגדה יאמר פיסקה "רבן גמליאל אומר, כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח וכו'", כיון שאמרו חז"ל (פסחים קט"ז ע"ב) שאם לא אמר כך לא יצא ידי חובתו, עי"ש.

ולענין יש לפקפק, ונראה דהפיסקה הכי חשובה ומעכבת היא "מה נשתנה - עבדים היינו וכו'", שהרי יש בכך גם שאלה ותשובה וגם מתחיל בגנות ומסיים בשבח ועיקר סיפור יציאת מצרים, אלא שרבן גמליאל מוסיף שצריך גם להסביר את שלשת המצוות שבאכילה הנוהגות בליל הסדר דהיינו פסח מצה ומרור שאנו אוכלים על שום מה, אך כל אלה הם תוספות לעיקר הסיפור שהוא עבדים היינו עד הרי זה משובח.

סוף דבר, יש לומר מה נשתנה, עבדים היינו, אמר רבן גמליאל, ואם בידו לומר עוד נלענ"ד שיאמרו הלל.

ועיין מה שהארכתי בזה בשו"ת מנחת אשר (ח"ג סימן ל"ו).

יזכה כת"ר לנהל עדתו בדרכי נועם ולקדש שם שמים.

באהבה ובברכת חג כשר ושמח

אשר וייס

הגאון רבי יצחק רצאבי שליט"א
מח"ס "עולת יצחק" ועו"ס

[מתוך שיעורו של הגר"י רצאבי שליט"א הנדפס בגליון 'שערי יצחק'
(שמיני תשפ"ד)]*

תשובה למכתב לגבי אנשי הצבא הנמצאים כעת במלחמה בעיר עזה, מהו הסדר הנכון שינהגו בליל הסדר, מה לאכול בדיוק ומה לומר מכל ההגדה.

נחזור לשאלה, מה עושה רופא שיש לו מצות פיקוח נפש, לגבי כל מצוות ליל הסדר.

או שאלות כעין זה, כגון שקיבלתי מכתב שאלה מידידנו הרה"ג גמליאל הכהן רבינוביץ הי"ו, לגבי אנשי הצבא שנמצאים בעזה. מקווים שבפסח בוודאי כבר יצאו משם, אולם אם חלילה זה עוד יהיה באמצע המלחמה, מה הסדר הנכון שינהגו בליל הסדר?

זאת אומרת, בזמן מועט מאד שיש להם שם לאכול המצות, האיך כדאי שיסדרו ליל הסדר, מה לאכול בדיוק, ומה לומר בדיוק מכל ההגדה?

אשמה מאד לתשובתו הרמה בהקדם.

בשורות טובות לעד, ולא יהיה שום צער חלילה וחס, אמן כן יהיה רצון. בברכת כהנים באהבה כעתירת גמליאל הכהן רבינוביץ מח"ס "גם אני אודך", ו"פרדס יוסף החדש" על המועדים.

הוא שואל, לגבי אנשים הנמצאים במצב של פיקוח נפש, הם בעצמם בסכנה, צריכים לעמוד על המשמר, מה יאכלו ומה יאמרו?

א. תודתנו לעורך הגליון הרה"ג שילה יגאלי שליט"א שמסר לנו את החומר להגדיל תורה ולהאדירה.

י ליל הסדר בעזה

למעשה, כבר בספר נשמת אברהם [או"ח סימן תע"ב ס"ק א'], הובא ב'הלכתית רפואית' [מועדים ותעניות, פסח 409], כתב כך, רופא שצריך ללכת לטפל בחולה בליל הסדר, וחושש שלא יספיק לקיים את כל מצוות ליל הסדר, הדבר תלוי במידת הדחיפות הנדרשת.

אם הדבר דחוף ביותר, בודאי דוחה את מצוות החג, וילך לטפל בחולה.

אם יש מעט זמן, יקיים את מצוות ליל הסדר לפי הקדימויות הבאות: יקדש על היין.

מקורם [בתחילת השיעור] אמרנו, כי בליל הסדר ישנן שתי מצוות מן התורה, והגדת לבנך ואכילת מצה. לא הזכרנו גם קידוש, למרות שהקידוש הוא בעצם מן התורה, 'זכור את יום השבת' – זכרהו על היין. מן התורה, קידוש בדברים, והיין הוא מדרבנן. אבל, הקידוש עצמו הוא מן התורה. ברם, כבר כתב הרב המגיד [משנה], כי זהו בשב"ק. אולם ביום טוב, הקידוש הוא רק מדרבנן. לכן לא מנינו זאת, במצוות שהן מן התורה.

אבל כאן הוא רוצה להגיד, מה הם הדברים החשובים בליל הסדר. לאו דוקא מדאורייתא.

שאלה מהקהל: אבל יוצאים יד"ח בתפילה, גם בשב"ק.

תשובת מרן שליט"א: כבר דנו בכך האחרונים, ואכמ"ל.

ובהמשך הוא כותב, יברך בורא פרי האדמה, ויאכל פחות מכזית כרפס. ישאל 'מה נשתנה', ויאמר עבדים היינו וכו', עד 'הרי זה משובח'. יאמר 'רבן גמליאל היה אומר וכו'. יאמר שני מזמורי הלל. ויברך ברכת אשר גאלנו וכו'. ישתה כוס שני. יטול ידיו בברכה, ויברך ברכת המוציא, וברכת על אכילת מצה, ויאכל מצה בשיעור שני זיתים – פרט זה לא שייך לדידן. כי אנו מצריכים רק כזית אחד, כמו שביארנו בהרחבה באגד"פ פרי עץ חיים, ובש"ע המקוצר. יב"ן - בכדי אכילת פרס. יברך על אכילת מרור, ויאכל כזית מרור בכדי אכילת פרס. יאכל כזית מצה בכדי אכילת פרס, לשם אפיקומן. יברך ברכת המזון. ישתה כוס שלישי.

אם יש לו עוד זמן, יגמור ההלל, יאמר 'נשמת', וישתה כוס רביעי. ואם חושש שבליל הסדר עלול להגיע למצב שלא יהא לו פנאי אפילו לסדר המקוצר, יעשה מראש שאלת חכם כיצד לנהוג. ואם סיים עבודתו קודם חצות, ישלים על הסדר את מצוות הלילה.

כך הוא אומר, זו תמצית הדברים. ובספר נשמת אברהם, באו העניינים הללו בהרחבה גדולה.

הוא מדבר לגבי רופא, וממילא אותו הדבר לגבי אנשים הנמצאים במצב סכנה.

בשלחן ערוך הגר"ז [סימן תע"ג סעיף מ"ג] כתב בזה"ל, ועיקר נוסח ההגדה שתיקנו חכמים חובה על הכל, הוא מתחילת עבדים היינו, עד הרי זה משובח. ואחר כך, מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו כו', עד סוף דרוש פרשת ארמי אובד אבי. ואח"כ פסח שהיו אוכלין כו' מצה זו כו' מרור זה כו' - פסקת רבן גמליאל אומר וכו' - בכל דור ודור כו' ואותנו הוציא משם כו' לפיכך כו' עד ברוך אתה ה' גאל ישראל. [גירסתינו גואל ישראל.יב"ן]. ושאר כל נוסח ההגדה, הוא מנהג שנהגו כל ישראל מדורות הראשונים.

הגאון רבי חיים יוסף דוד ווייס שליט"א
מח"ס "ויען דוד"

לכבוד ידידי הה"ג

מה"ר גמליאל ראבינאוויץ שליט"א בעמח"ס גם אני אודך ועוד ספרים
אחדש"ה,

בשאלתו על אופן עריכת הסדר לחיילים הנמצאים בשדה הקרב, שחייבים למהר.

תשובה: כשהשעה דחוקה, יקדש וישתה, ויאמר מרבן גמליאל היה אומר עד גאל
ישראל, וישתה, ויאכל מצה ומרור ואפיקומן, ויברך ברהמ"ז, וישתה
ויגמור הלל עד מלך מהולל בתשבחות, והסעודה, וישתה.

והנני דוש"ת וכט"ס

חיים יוסף דוד ווייס

הגאון רבי יצחק שמואל שכטר שליט"א
מח"ס "ישיב יצחק"

אדר ב' תשפ"ד

לכבוד הגאון ר' גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א מח"ס גם אני אודך ופרדס יוסף החדש על המועדים ועוד שא"ס

בנידון שאלתך בחיילים הנמצאים בעזה באמצע המלחמה מה הסדר הנכון שינהגו בליל הסדר, ז"א שבזמן מועט מאוד שיש להם לאכול המצות האיך כדאי שיסדרו ליל הסדר מה לאכול בדיוק ומה לומר בדיוק מכל ההגדה, עכת"ד השאלה.

הגם דטרידנא טובא בשאלות קדומות אך היות וביקשת פעמים מספור אמרתי אבוא בקצירת האומר כפי משאת הפנאי ביותר כפי המבואר בגמ' עירובין (דף נ"ד ע"א) על הפסוק במשלי (ט"ו) שמחה לאיש במענה פיו ודבר בעיתו מה טוב וברש"י שם שידוע לדרוש הלכות חג בחג וכו' כששואלים ממנו דבר הלכה ובמהרש"א שם בחידושי אגדות הביא מש"כ ברש"י במשלי וכתב שם בפרט כששואל ממנו הלכות פסח בפסח הלכות חג בחג, יע"ש.

אמרתי אעבור פרשתא דא וזאת החלי בעזהשי"ת.

בעיקר דין זה יש לדון בכמה וכמה דברים:

א. יש לדון מה לעשות ומה להשמיט באמירת ההגדה ובאכילת הסימנים וד' כוסות עם או בלי ברכה, ובפרט במצבם דא"א אחרת

ב. האם יש לחלק בכ"ז בין מצוות דהוה דאורייתא בליל הזה או מדברי קבלה או מדרבנן, ואי יש להקל בשעה"ד.

ג. וכן האם יש חילוק בין כוס קידוש לד' כוסות שכוס אחד הוה בכלל קידוש לעשותם מבעו"י או בשעת התוספת.

ה. אי תוס' שבת ויו"ט הוי מן התורה.

ו. והאם תליא אם תוס' שבת ויו"ט עשהו ממש לילה או הוה כדבר נפרד בפ"ע.

ז. ומה"ד לענין תפילת ערבית והלל.

ועוד שאר דברים שיתבהרו בהמשך התשובה בעזרתו יתברך.

**עריכת הסדר בבתי אבות וכדו' לזקנים שא"א להתאחר עד אחר חצות
ובפרט במקומות שהלילה מתאחר ביותר**

כעין שאלה זאת נשאלתי בזמנו מרב חשוב בחו"ל בנידונו בעיר דיסלדורף בגרמניה שיש שם בית אבות גדול בענין עריכת הסדר בליל ראשון או בליל שני וא"א להם להמתין עד צאת הכוכבים דשם הוא בתשע ורבע ואז רוב רובם כמעט ישנים ובפרט בליל הסדר השני דהוה רק מדרבנן שעוד יותר מאוחר וא"א לעשות הכנות קודם, ע"ש מש"כ בזה.

בליל פסח אין לקדש ולאכול מצה עד שתחשך

בליל פסח אין לקדש ולאכול מצה עד שתחשך כמבואר בפסחים (צ"ט ע"ב) ובתוס' שם (ד"ה עד שתחשך) וכ"ה בטור סי' תע"ב (סעי' א') ובב"י שם וז"ל לא יאכל קודם שתחשך אע"ג דבשאר שבתות וימים טובים יכולים להוסיף מחול על הקודש פסח שאני דזמן אכילת מצה אינו אלא בלילה וכו' כן כתב הרא"ש בריש פרק ערבי פסחים (סי' ב').

גם אין לומר ההגדה או חלק מסימני הטיבול עד שתחשך

ובב"י שם הביא דכתב בתרומת הדשן (ח"א סי' קל"ז) דאע"ג דקודם שיסיים ההגדה ויגיע לאכול מצה ומרור יהיה לילה ממש מכל מקום כוס של קידוש שהוא אחד מארבע כוסות וגם אכילת שאר ירקות ויתר שינויי דעבדינן כדי שישאלו התינוקות וכל שכן ההגדה עצמה בעי נמי דליהוי בשעה שראוי לאכול מצה ומרור, ע"ש בפרמ"ג (ס"ק א'), ובמ"ב שם (סק"ה) כ' להמתין עד צאה"כ ולא בכיהש"מ.

שיטת השו"ע הרב שכל הד' כוסות צריך לשתותם משתחשך

ובע"ז כ' בשו"ע הרב שם סי' תע"ב (סעי' ה') מ"מ בפסח אינו יכול לקדש ולשתות מבעו"י כמו שאר יו"ט לפי שאכילת מצה הוקשה לאכילת פסח שנאמר על מצות ומרורים יאכלוהו ובפסח נאמר ואכלו את הבשר בלילה הזה בלילה ממש וכיון שאכילת מצה שהיא מן התורה אינו אלא בלילה לכן גם כל הארבע כוסות שתיקנו חכמים אינו אלא בלילה בזמן הראוי לאכילת מצה שכל מה שתיקנו חכמים כעין של תורה תיקנו, וכוס של קידוש הוא אחד מן הארבע כוסות לפיכך צריך בלילה ממש ולא במה שהוסיף מחול על הקודש.

גדר תוספת שבת ויו"ט אי הוי כשבת ויו"ט כלילה ממש

ובמבט ראשון אמרתי שזה תליא בגדר תוס' שבת אי הוי כשבת ממש או לא והארכתי בזה בספרי שו"ת ישיב יצחק חל"ב (סי' נ"ה-נ"ו) וחלק ל"ה (סי' ד') וש"מ במחל' הידוע בין הרש"ל להט"ז באו"ח סי' תרס"ח לענין לאכול לישיב בסוכה בכניסת היו"ט בערב סוכות בתוס' יו"ט אי הוי ממש כלילה.

וכ"ה בזה מו"ר מרן זי"ע בשו"ת דברי יציב או"ח ח"א (סי' קי"ז) בנידונו שם אי איכא ענין תוספת משבת ליו"ט או מיו"ט. וכ' שם בעיה"ד התוספות אי הוי כענין בפנ"ע או המשך אחרי עם עצם היום וי"ל דבזה יהיה תלוי פלוגתת הרש"ל והטו"ז הנ"ל בסי' תרס"ח הנ"ל אי התוספת עשאו לילה.

גם להט"ז התוס' הוי רק כמצוה דרשות ולא מדחי חובת היום דלאו כלילה ממש הוי

וכ' שם מרן לחדש ליישב שיטת הטו"ז שהתוספת שמקבל לעצמו הוי כמצוה דרשות ויכול להיות גם להט"ז אינו נעשה לילה רק לדחות מצוה דרשות ולא מצוה חיובית דאין התוס' מדחי חובת היום דלגבי זה אין נחשב לילה.

המהרי"ל ס"ל הטעם שצריך לקדש בלילה בשביל הטיבול שקודם להגדה שצריך דוקא בלילה

א) ובעיקר שיטת התה"ד והשו"ע דהקידוש צריך שיהי' בלילה ממש (ב) המהרי"ל (בהלכות ההגדה דף י"ג ע"ב) כתב, אמר מהרי"ל, פליאה נשגבה בעיני על מה שצריכים להמתין עם הסדר עד הלילה, אי משום דכתיב בערב תאכלו מצות, והרי עדיין אף אם יתחיל שעה ויותר קודם הלילה על ידי הקידוש וסיפור ההגדה, יהיה ודאי לילה והאריך שם בזה.

שו"כ ואמר, שנראה בעיניו דהיינו טעמא משום שאכילת ירקות אתי למען ישאלו התינוקות, אם כן צריך להיות בלילה דכתיב בעבור זה לא אמרתי אלא בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך, וכתיב והגדת לבנך, וההגדה בלילה היא, עיי"ש ביתר ביאור במהרי"ל שם הבאתיו בארוכה בספרי הנ"ל חלק מ"ג (סי' כ').

ג. אבל הרשב"ץ בספר יבין שמועה (דף ל"ו סוף עמוד ד') כתב, שאין המנהג לדקדק בכוס הקידוש שיהיה אחר צאת הכוכבים, לפי שמוסיפים מחול על הקודש.

ליל הסדר בעזה

וכתב החק יעקב סי' תע"ב (ס"ק ג'), שאף שהתרומת הדשן כתב שהקידוש צריך להיות בלילה דוקא, דומיא דאכילת פסח, אכן מהרי"ל סותר טעם זה, וכתב שעיקר הטעם משום טיבול ראשון, ויש לך אדם שלא יוכל למשוך הקידוש עד הלילה ויטבל מיד. ע"כ. ומשמע דנקטינן כדעת מהרי"ל. וביותר יש לומר כן על פי דברי הרשב"ץ הנ"ל שאין מדקדקים בכוס הקידוש שיהיה ודאי לילה כנ"ל.

ובשו"ת חזו"ע (סי' א') בסופו שם די"ל אף התרומת הדשן יודה שאין זה לעיכובא, ואף שדבריו סתומים, ובחדא מחתא מחתינהו לארבע כוסות עם המצה, מכל מקום. מסתמא התרומת הדשן שהיה תלמיד מובהק של מהרי"ל (כמו שכתב הסדר הדורות חלק א' ח' ה' אלפים קפ"ז), לא יחלוק על המהרי"ל בזה להלכה והביא דכ"כ הרב שולחן גבוה סי' תע"ב (סק"ג) שכ"כ.

בשעת הדחק דינו כלכתחילה

וכ' שם ואפילו בשעת הדחק אפשר להקל לכתחילה, וכמו שכתבו מרן הבית יוסף אורח חיים (סי' נ"ח) והשבות יעקב חלק ג' (סימן ק"ג) ששעת הדחק עדיף מדין דיעבד. ע"ש. א. ומיהו אם טיבל ירקות מבעוד יום יחזור לטבל אחר צאת הכוכבים, וכדמוכח מדברי מהרי"ל הנ"ל, ב. ודלא כשהשולחן גבוה.

אכל מצה ביהש"מ

הפרי מגדים סי' תע"ב (מש"ז ס"ק א') כתב, אם אכל מצה בבין השמשות, צריך עיון אם יחזור ויברך על אכילת מצה בלילה, ע"ש שתליא במחלוקת ועיין בשו"ת חזו"ע ח"א ס"א (ע' י"ד). ומ"מ ג"כ סיים דחוזר ואוכל כזית אחר שתחשך בלי ברכה ע"ש.

אם קרא ההגדה מבעו"י או ביהש"מ אפי' בדיעבד לא יצא

כ' בשו"ת חזו"ע עובדיה (סו"ס כ"ג בהערה) דאין להקדים אמירת ההגדה לפני צאת הכוכבים של ליל פסח, כדי שיהא ודאי לילה, וכמו שאמרו "תלמוד לומר בעבור זה, לא אמרתי אלא בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך. וזמן מצותם אינו אלא בלילה, כמ"ש בתוספתא (תוס' פסחים צ"ט ע"ב ד"ה עד שתחשך). ואם קרא ההגדה בבין השמשות, אף בדיעבד לא יצא, כיון שמצות ההגדה מן התורה, וספק דאורייתא לחומרא. ויחזור ויקרא בלילה כמה קטעים מן ההגדה.

תפילת ערבית מבעו"י

לענין תפילת ערבית כתב הפרמ"ג (א"א סק"א) שיכול להתפלל מבעוד יום אפילו בער"פ, וכ"ה בספרי שו"ת ישיב יצחק חלק ל"ה (סי' י"א-י"ב).

האם יכול לומר הלל בליל פסח בביהכ"נ מבעו"י

א. בספר מועדים וזמנים חלק ג' (סימן ר"ס), ובספרו על הגדה של פסח (עמוד נ"א), העיר על הנוהגים להתפלל ערבית של ליל פסח מבעוד יום, ואומרים ההלל קודם צאת הכוכבים, שיש לתמוה על זה, שהרי ההלל הזה הוא מחיובי הלילה, כדין מצה שאינה נאכלת אלא עד לאחר שתחשך

ב. אבל בשו"ת יחווה דעת ח"ה (סו"ס ל"ד) הביא מספר המכתם (פסחים קט"ז ע"ב) שכתב דבמסכת סופרים אמרו למה אין מברכים על הלל בליל פסח (שבתוך ההגדה), מפני שכבר בירכו בבית הכנסת. פירוש, שמנהגם היה לומר ההלל בבית הכנסת בערב פסח בין מנחה לערבית.

זאת תורת העולה:

תפילת ערבית יכולין להתפלל מבעו"י, ולענין אמירת הלל בתפילת ערבית לכתחילה יאמרו בלילה אבל אי הוה שעה"ד יכולין לסמוך על הפוסקים דיכולין לאמרו מבעו"י.

ולענין קידוש הגם שמעיקר דינא צריך הקידוש להיות משתחשך ממש וכן כל סדר ההגדה אבל בשעת הדחק יכול לקדש מבעו"י כמו שכתב המהרי"ל דהוה רק גזירה אטו טיבול, אבל ההגדה והטיבול ואכילת מצה ושאר ג' כוסות צריך להיות מעיקר דינא משתחשך.

ואם אכלו מצה ביהש"מ כבר הבאתי שכתבו הפוסקים דצריכים לחזור ולאכול המצה בלי ברכה וש"ד משתחשך.

הכ"ד המוקירכם
יצחק שמואל שכטר

הגאון רבי סיני הלבדשטאם שליט"א
 רב שיכון ג' בני ברק גאב"ד דברי חיים

לכבוד הרב הגאון מזכה הרבים צמ"ס הרב גמליאל רבינוביץ שליט"א

הרינו משיב בזה הלכה למעשה ללא פלפולים ובלא המקורות בספרי הפוסקים

בדבר השאלה לחיילים שרוצים לקיים המצוות של ליל הסדר כשהזמן קצר מאוד במצבי לחץ ומתח, מהו המינימום לקיום המצווה.

וכמוכן שלא מדובר במצב של פיקו"נ שפטורים מכל המצוות, וגם לא במצב שחייבים לשמור על אחרים ללא היסח הדעת. רק השאלה היא רק כשיש זמן מצומצם מאוד. מה הן סדרי העדיפויות.

א. בראש ובראשונה המצווה היחידה מן התורה של "אכילה" זה המצה בליל הסדר. ולכן אפי' בשעת חיפזון, וחירום, יקדש על היין ויאכל כזית מצה.

ב. ארבע כוסות ישתה רק מיץ ענבים. ודי בשתיית רוב הכוס.

ג. הארבע כוסות האלו צריכים לומר עליהם מחלקי ההגדה כוס ראשון זה לקידוש. כוס שני זה לאמירת ההגדה וכשאין מספיק זמן יאמר רק "מה נשתנה" והקטע של "עבדים היינו" ואח"כ הקטע של "פסח מצה מרור" וברכת "אשר גאלנו - גאל ישראל". כוס שלישית ברכת המזון. כוס רביעית משהו מן ההלל. וכשיש אפשרות צריך לאכול גם מרור. וכן כורך, ואפיקומן.

הייתי נוכח אצל מרן פוסק הדור הגאון הרב ואזנר זצ"ל בעל ה"שבט הלוי" כשבא אליו אחד מהרבנים הראשיים של הצבא לדון על ליל הסדר לחיילים הנמצאים בחזית, והוא פסק שחייל על טנק והוא במצב מתוח ישתדל לקדש על היין ולאכול מצה מכאן ואילך לפי המצב ולפי הזמן. וכנ"ל.

וכן הוא לגבי חייל בשמירה.

הרב הצבאי גם דן במה שמחלקים "ערכת ליל הסדר" עם בקבוק יין בלא כוס בכדי לצמצם את הנפח ופסק הרב וואזנר זצ"ל שיכול להיחשב כארבע כוסות רק אם מפסיקים בין שתיה לשתיה עם קידוש, הגדה, ברכת המזון, והלל, וכנ"ל. דבלא זה הרי זה ככוס אחת.

ובברכה שיחזרו כולם לבתיהם לחיים טובים ולשלום.

ושנוכה בקרוב לגאולה שלימה

וחג כשר ושמח

סיני הלברשטאם

הגאון רבי נח אייזיק אהלבוים שליט"א מח"ס "מנחת חן" ועו"ס

בס"ד, יום ד' פ' ויקהל תשפ"ד לפ"ק

בחודש אדר, שלמא אשדר, וכל טוב לא יעדר, לכבוד מע"כ ידידי החשוב והמפואר, הרה"ג המפורסם, נודע בשערים המצויינים בהלכה, בחיבוריו המתוקים, כש"ת מו"ה גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א, מח"ס "גם אני אודך" ו"פרדס יוסף החדש" על המועדים.

בדבר השאלות שהציע לגבי החיילים שנמצאים בעזה, בזה"ל: "החיילים שנמצאים בעזה מקווים שבפסח בוודאי כבר יצאו משם, אולם אם חלילה יהי' זה עוד באמצע המלחמה, מה סדר הנכון שינהגו בליל הסדר, זאת אומרת בזמן מועט מאד שיש להם לאכול המצות, האיך כדאי שיסדרו ליל הסדר מה לאכול בדיוק ומה לומר בדיוק מכל ההגדה", ע"כ.

תשובה

(א) מחמת חבילי טרדין והקפת הראש המקיפין אותי אשיב כך בקיצור, לענין השאלה איך יסדרו בדיוק את ליל הסדר בזמן המיעוט שיש להם, מה לאכול, ומה לומר מכל ההגדה – לכתחילה יש לשתות ד' כוסות של יין או מיץ ענבים (כשאינן יין), ואם אין להם יש לשתות ד' כוסות של חמר מדינה, כגון מיץ פירות או בירה, אם אין לו מיץ או בירה, יכול לקיים את המצוה בקפה או חלב, עי' דעת תורה או"ח (סי' קצ"ו סק"ב), וערוך השולחן (סי' רע"ב סי"ד), ועי' שו"ת אגרות משה או"ח ח"ב (סי' ע"ה), שעל סודה ומשקאות אחרים אין לקדש כלל.

(ב) ולדעת התורת היולדת (פמ"ג הערה ג') יוצא ידי מצוות ד' כוסות בחלב או תה רק בדיעבד, ולכן כתב שאם אין לחולה מיץ, יעשו קידוש על המצות, ויברך על אכילת מצה ויאכל, ואח"כ יאכל כרפס וישתה הד' כוסות מהתה או החלב.

(ג) לכתחילה אין להשתמש בכוס נייר או פלסטיק חד פעמית לארבע כוסות, אלא ישתמש בכוס מתכת או זכוכית, ואם אין לו, יוצא ידי חובה גם בכוסות אלו, עי' בשו"ת אגרות משה או"ח ח"ג (סי' ל"ט) כתב לגבי כוס של נייר חד פעמית, שאינה ראוי' לקידוש, וסיים דאולי כשאין לו כוס אחרת יש להקל, אמנם בשו"ת ציץ אליעזר ח"ב (סי' כ"ג) חלק עליו, וכתב שיוצא בכלי חד פעמי. וכן בשו"ת באר משה ח"ג (סי' נ"ה, וח"ה סי' מ"ב) כתב, שאף שלכתחילה אינו נכון משום כבוד הברכה לעשות קידוש בכוס חד פעמית של נייר או פלסטיק,

מעיקר הלכה יוצא בהן – וכוס פלסטיק שאינה חד פעמית, אפשר להשתמש בה לכתחילה, אך עדיף להשתמש בכוס מתכת או זכוכית אם אפשר, משום דרך חירות וחשיבות המצוה.

(ד) אם אינו יכול לשנות את כל הד' כוסות, ישתה כמה שיכול, כי כל אחד מצוה בפני עצמה הוא, כן מבואר לפי פסק המשנה ברורה (סי' תפ"ג סק"א), ותורת היולדת בהערה (סוף פמ"ג), ועי' עוד בגבורות ה' (פמ"ט ד"ה והרמב"ן).

(ה) צריך לאכול כזית מצה, ואם אינו יכול לאכול כזית, יש ענין שיאכל אפילו מעט מצה, אבל לא יברך עליה "על אכילת מצה", שהרי אפילו בפחות מכשיעור יש קצת מצוה, כ"כ בערוך השולחן (סי' תע"ז סק"ג), מחזיק ברכה להחיד"א (סי' תע"ה), שו"ת אור לציון ח"א (סי' ל"ה), שו"ת תשובות והנהגות ח"ב (סי' רל"ב), וכ"כ בתורת היולדת (פמ"ג אות ג').

(ו) ולענין מצות סיפור יציאת מצרים אם אינו יכול לומר או לשמוע את כל ההגדה, לפחות יאמר העשר מכות ומרבן גמליאל אומר כל שלא אמר ג' דברים אלו בפסח וכו', עד אחר כוס שני, שהן עיקר חלקי ההגדה, עי' משנ"ב (סי' תע"ב ס"ק ס"ד), שהרי מי שלא אמר ג' דברים אלו לא יצא יד"ח בפסח, עיי"ש. – ואם יש לו עוד פנאי קצת, יאמר "מה נשתנה", "עבדים היינו", ו"מתחילה עובדי ע"ז וכו', שאמירות אלו הן מדינא דגמרא.

(ז) וגם יש לאכול שיעור מינימום של מרור 17.3 גרם של עלי חסה במשקל (גר"ח נאה), או 0.7 אינצ' (גר"מ פיינשטיין, בהגדת קול דודי).

ובזה אצא ואומר שלום
וחותם בכל חותמי ברכות
נח אייזיק אהלבוים

הגאון רבי חיים אלעזר שיינברגר שליט"א ראב"ד בית יצחק

לכבוד הרה"ג המפואר מחבר חיבורים מחוכמים ה"ה רבי גמליאל בן ידידי הרה"ג רבי אלהן נכד למורי ורבי הגאון הגדול רבי לוי רבינוביץ זצ"ל - אהדשה"ט כראוי וכיאות

ענין שאלתכם כדלהלן – החיילים שנמצאים בעזה מקווים שבפסח בוודאי כבר יצא משם אולם אם חלילה זה עוד יהיה באמצע המלחמה מה הסדר הנכון שינהגו בליל הסדר זאת אומרת בזמן מועט מאד שיש להם לאכול המצות האין כדאי שיסדרו ליל הסדר מה לאכול בדיוק ומה לומר בדיוק מכל ההגדה?

תשובה – לא פירטת באיזה מצב הוא נמצא לפני חצות או אחרי חצות - ואביא כמה דוגמאות שכתבו הפוסקים בזה - והנה באם הוא סמוך לחצות ואינו יכול לערוך כל הסדר כתב הדגול מרבבה סי' תע"ז שיקדש וישתה כוס ראשון ויטול ידיו ויברך המוציא ועל אכילת מצה ויאכל והגדה יאמר אח"כ וגם יברך ויאכל המרור קודם חצות ובעמק ברכה [פומרנציק] הקשה עליו דהא בעינן בעבור זה וא"כ יש לו למהר לאכול המצה עם ההגדה שנאמר בעבור זה ומרור בזה"ז אינו אלא דרבנן ובמקום לאכול המרור ימהר לומר קצת הגדה כדי לצאת ידי סיפור יציאת מצרים דאורייתא ע"כ -

ועי' בשלחן שלמה [אויערבאך] סי' תע"ז לגבי רופא הנקרא בליל הסדר לטפל בחולה וחושש שמשום טרדתו לא יספיק לקיים מצוות הסדר קודם חצות אזי אם יש לו רק זמן מועט יקדש על כוס יין ויאמר עבדים היינו שזה עיקר חיוב סיפור יציאת מצרים וגם ברכת אשר גאלנו ואם יכו יוסיף קטע של רבן גמליאל וכו' וכל זה צריך להיות קודם אכילת המצה ואפיקומן שעונין עליו דברים הרבה - ואם טיפל בחולה קודם חצות ולא היה לו זמן לקיים שום דבר קודם חצות ינהג כל מנהגי הסדר אך לא יברך לא על המצה ולא על המרור וישתה סדר הכוסות כל אחד במקומו ויברך על כוס ראשון ושלישי בלבד מכיון שאינו מברך אלא מספק ינהג כהמחבר ולא כהרמ"א אף לאשכנזים -

ויש להוסיף שבאם יכול לאכול ב' כזתים יטול ידיו ויברך ובדיעבד די בכזית אחת אך לא יברך על נט"י ויתנה שאם יחזור יהא כזית זה באמצע הסעודה כאכילה באמצע הסעודה וכשיחזור יאכל האפיקומן ואם חושש שיחזור רק אחרי חצות יאכל בתנאי האבני נזר והבריסקער רב ואם סיים קודם חצות יקרא כל יתר ההגדה אז ודוק.

בכבוד ובהערכה
חיים אלעזר שיינברגר

הגאון רבי עמרם פריד שליט"א הרב הפוסק

בס"ד, אדר ב' תשפ"ד

למעלת כבוד הגאון רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א מחברי ספרי גם אני אודך, ופרדס יוסף החדש, ועוד ספרים רבים.

אודות השאלה לגבי סדר ההגדה לחיילים במלחמה.

אם אין להם זמן להאריך בסיפור יציאת מצרים יכולים לקצר, יעשו קידוש, ואח"כ עבדים היינו וכו' עד 'הרי זה משובח'. ואחר כך כך מרבן גמליאל' עד סוף ההגדה.

עמרם פריד

הגאון רבי חיים שלום הלוי סגל שליט"א
מח"ס "בירורי חיים" ועו"ס

מוצש"ק שמיני – החודש כ"ח לחודש אדר השני התשפ"ד

לכבוד איש המעלה, לשבח ולתהלה

הרה"ג רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א

מו"צ בבית ההוראה 'אור החכמה'

מח"ס גם אני אודך י"ח ופרדס יוסף החדש ה"ח

אחר מבוא הברכה והשלום

בדבר שאלתו: ע"ד החיילים שנמצאים בעזה, כולנו מקווים בחסדיו המרובים שבפסח בודאי כבר יצאו משם, אולם אם חלילה זה עוד יהיה באמצע המלחמה, מה הסדר הנכון שינהגו החיילים בליל הסדר.

ביאור השאלה: בזמן מועט מאד שיש להם לאכול המצות, היאך כדאי שיסדרו את ליל הסדר, מה לומר בדיוק מכל ההגדה, ומה לאכול בדיוק.

חילוק בין זכירת יציאת מצרים לסיפור יציאת מצרים

תשובה: א) הנה עלינו לידע, דמצות סיפור יציאת מצרים שבליל הפסח, שונה בתכלית מזכירת יצ"מ של כל השנה. ביסוד הדברים כבר כתבנו בספר לקט הלכות (ח"א עמ' קצג אות קעט), ואמרתי להביאן הנה בכדי שנדע בראשית דבר מה היא המצוה לכתחילה, והדר מה סגי לנדון דידן.

כתב הרשב"ץ בזהר הרקיע (מצוה כו) מצוות אלו חלוקות הן, ומצות הגדה של ליל פסח לא פטרתה פרשת ויאמר, ולא ברכת אמת ואמונה, מצות זכירה מצוה, ומצות הגדה מצוה ע"כ, והיינו דאינו יוצא בזכירת יציאת מצרים את מצות סיפור.

וכמו שכתב בספר מהר"ם שיק על תרי"ג מצות (מצוה כא) בזה"ל, ואין זה כמו מצוה לזכור יצ"מ בכל יום, דזכירת יצ"מ בכל יום הוא רק בקיצור מופלג, משום שע"י יציאת מצרים שעשה ה' לנו ניכר שהשגיח ה' על עולם התחתון ע"כ,

משא"כ בסיפור צריך לספר כל השתלשלות הענינים^א, ולהתחיל בגנות ולסיים בשבח, וכדמצינו בדברי הגר"ח מבריסק זצ"ל בסטנסיל (עמ' לג), והובא בהגדה של פסח מבית לוי – בריסק (עמ' קי)^ב.

לספר דרך שאלה ותשובה

ב עוד חילוק מצינו שם, דבליל ט"ו בעינין לספר דרך שאלה ותשובה, ואף בינו לבין עצמו צריך לשאול ולהשיב.

ובביאור הדבר, כתב בספר דרך פקודיך (מצוה כ"א חלק המעשה אות ב') בזה"ל, שביותר נקבע הענין בנפש הבן כאשר הסיפור בא לו ע"י מבוקשו, כיון שהוקשה לו איזה דבר וביקש למצוא טעם וכו', והאב מודיע לו הטעם ומתפעל בנפשו כאשר השיג המבוקש, כמו שאמר החכם [הובא בשו"ת הרמ"א (סימן ה' סוף ד"ה שמו), וכיוב"ז בבני יששכר (מאמר ה' אות יג) בשם הרמב"ם] מי שלא טעם טעם התרת הספיקות, לא טעם תענוג מימיו. ועי"ז נקבע הענין בנפשו יותר ממה שיקבע הענין לו בהודעה בלבד מבלי שאלה. עכ"ל.

דרך שאלה ותשובה יביא התרגשות והתפעלות גדולה

ג ועי"ז הדרך כתב בספר שיחות מוסר להגר"ח שמואלביץ זצ"ל (תשל"א מאמר ל"ב עמ' קח), הטעם שנצטוינו לקיים מצות סיפור יציאת מצרים ע"י שאלה ותשובה, כי המצוה הזאת קשה לקיימה, שהרי הכל ידוע זה כמה וכמה שנים, ובני אדם הורגלו לכל אשר אירע במצרים, מה יתן ומה יוסיף אם יחזור עוד על הסיפור כמצות אנשים מלומדה וכו', וא"א לבוא לידי תחושה זו אם לא ע"י התרגשות והתפעלות גדולה, לכן קבעו חז"ל את קיום המצוה ע"י שאילת הבנים ותשובת האב, ועי"ז יבואו כולם להתעוררות ולהתבוננות כדבעי. ע"כ.

א. מרישא ועד גמירא, דהלשון 'והגדת' מורה על המשכת הדיבור והסיפור, וכמ"ש האלשיך הק' בפסוק (בראשית מה, כו) 'ויגידו' לו לאמר עוד יוסף חי, וז"ד דאין ספק דיש הפרש בין אמירה ודיבור להגדה, כי אמירה ודיבור הלא יצדק גם על ענין קצר המציאות, אך הגדה לא תצדק רק על דברי סיפור נמשך וארוך עד גמר המכוון ע"כ. וכ"כ מהר"ם שיק (מצוה כ"א – הנ"ל) דהגדה מצינו בלשון המשכה, בלשון התרגום נגיד שמא. ע"כ.

ובהגדת מעשה נסים לבעל הנתיבות (פתיחה) כתב, דנראה דמדמה לה לנס דאחשוורוש, דבעינין סיפור מכל מה שאירע מראש ועד סוף כל המאורעות שהיו לצורך הנס. ע"כ.

ב. וכבר צויין בספר בירורי חיים (ח"א עמ' רעט הערה ו' אוק"ג).

והיינו דכשבא בדרך שאלה מתעוררת יותר המחשבה, דלכן פתח התלמוד את הש"ס מאימתי קוראין את שמע, כדי לעורר את הלימוד וההבנה, וכמ"ש בספר המידות 'כמו שלא תערב האכילה ללא רעבון, כן לא תערב התשובה בלא הפלגת השאלה'.

'מה לך הים כי תנוס' וגו', אלמה כתיב בלשון שאלה

[ולאור זה הוסיף ח"א בדרך צחות, דהנה בקריאת ההלל חזינן בפרק בצאת ישראל ממצרים, 'מה לך הים כי תנוס' וגו', אלמה כתיב בלשון שאלה, מה דלא מצינו בשאר פרקי ההלל. אלא י"ל דוקא בפרק זה דקאי על יציאת מצרים, כתיבי בלשון שאלה ותשובה].

בזכירה המצוה להזכיר פסח מצה ומרור 'וטעמיהם'

(ד) עוד חילוק מצינו, בספר זבח פסח לאברבנאל (הקדמה שער י"ד) כתב בזה"ל, שלא לבד נתחייב לקרות פר' ציצית בק"ש של אותו הלילה כשאר הלילות, כי אם שנזכיר בו פסח מצה ומרור 'וטעמיהם'. ע"כ. וכאמרם ז"ל בהגדה רבן גמליאל היה אומר כל שלא אמר ג' דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו וכו'.

זכירה בלב סגי, אבל בליל פסח צריך שיגיד בפה

(ה) עוד מצינו, בפמ"ג (פתיחה להלכות ק"ש אות ד') זכירה בלב סגי, אבל בליל פסח צריך שיגיד בפה כדכתיב והגדת לבנך. וע"ע בפמ"ג (משב"ז סו"ס תע"ד) ובפתיחה כוללת (ח"ג אות ד'). וכ"כ בשו"ת חתם סופר (סימן ט"ו ד"ה ותו), דמצות עשה דליל פסח הוא מוהגדת לבנך, ובעי בודאי הגדה בפה, ומחשבה וזכרון בעלמא לא מהני, ובשומע הוי כעונה, ובלבד שישמע מבר חיובא. ע"כ. וכ"ה בספר ויגד משה (עמ' קכב אות ב') מארחות חיים (סימן תע"ג אות כא) בשם שו"ת בשמים ראש (סימן רע"ג), הזכרת יצ"מ מדאורייתא סגי בלבד, אבל בליל פסח כתיב

ג. וראה בשו"ת בנין ציון (סימן ל') שכתב לדון בשיעור הסיפור שייצא בו ידי חובתו, ואהא קאי דברי רבן גמליאל כל שלא אמר ג' דברים אלו לא יצא ידי חובתו, היינו שלא יצא ידי סיפור יציאת מצרים, כיון דבעינן לפרש טעם המצוות אלו המפורשים בתורה. עיי"ש. ועיין בספר ויגד משה (עמ' קכב בראש העמ'), דלכמה פוסקים לא קאי דברי רבן גמליאל הנ"ל על מצות סיפור, אלא על מצות פסח מצה ומרור עצמם ע"כ.

ד. וראה הגהות והערות בשו"ע הנדמ"ח (סו"ס תע"ד אות ח').

ה. ועיין בשו"ת שאגת אריה (סימן י"ג) דאין יוצאין מצות זכירת יצ"מ בהרהור.

והגדת בפה [וע"ע מה שכתבנו בספר לקט הלכות הנ"ל (עמ' קפח הערה רצ"ב אוק"ג) בזה].

בזכירה המצוה להזכיר בפני עצמו, ובליל פסח המצוה לספר לבנו

(ז) במנחת חינוך (מצוה כ"א) כתב, דתמיד המצוה להזכיר בפני עצמו, ובליל פסח המצוה לספר לבנו. וכבר מצינו בספר יבין שמועה להרשב"ץ (מאמר חמץ ח"ג ד"ה מצות), זאת המצוה המיוחדת בזמן הגאולה היא להגיד אל הבנים זכר הנסים והנפלאות, שנעשה לנו בזמן הגאולה, כדי שישאר לנס נזכר לדורות. וזאת המצוה היא מיוחדת בליל הפסח, נוספת על מצות זכירת יצ"מ ביום ובלילה וכו' ע"כ.

עריכת הסדר באופן שעושים השינויים בתחילה, והדר מגיד או כמנהגינו שמתחילים ב'מה נשתנה' אף שעדיין לא נעשה השינוי

(ז) ובגדון דידן, תחילת הענין תלוי האם יש ללוחמים בעזה פנאי וזמן - הן למצות אכילת מצה, והן למצות והגדת לבנך - מצות סיפור יציאת מצרים, שנחלקו הראשונים האם מתחילים לאכול מצה, ואזי הדבר מתבצע למעשה שאין אנו אוכלים כבכל הלילות, ושפיר מישך שייך לומר, 'שבכל הלילות אנו אוכלים חמץ ומצה, הלילה הזה אנו אוכלים מצה', עיין שעה"צ (סימן תעב סק"ב) בשביל שהתינוקות יראו את השינוי בפועל ואזי בעקבות זה יישאלו, ולפי"ז בתחילה מקיימים את הכזית מצה דאורייתא. או כמנהגינו שמזדרזים להתחיל לעשות את הסדר, כדי שנגיע לשינויים.

מן התורה יצא אם אמר 'ה' הוציאנו ממצרים', להפמ"ג

(ח) וכמה סגי לקיום המצוה, הנה הרי"ף כתב שיוצא ידי סיפור יציאת מצרים מדאורייתא בקידוש באמירתו 'זכר ליציאת מצרים'. וע"ז הדרך כתב הרשב"א שבדיבור אחד יוצא ידי הסיפור. וראה בפמ"ג (פתיחה להלכות ק"ש אות ד') שכתב, דכל נוסח ההגדה מדרבנן הוא, וגם דברי רבן גמליאל כל שלא אמר ג' דברים אלו לא יצא ידי חובתו, הוי מדרבנן, ומן התורה יצא אם אמר 'ה' הוציאנו ממצרים'. עיי"ש.

1. וכן כתב בשו"ת יד רמה להגאון רבי רפאל מרדכי סולוביי זצ"ל (סימן טז) [הי"ל בשנת תרפ"ג] דה"ה שיוצא בק"ש. עיי"ש.

**בעמק ברכה הביא שהגר"ח מבריסק סבר דהחילוקים בין זכירה לסיפור
המה בגוף חיוב המצוה מדאורייתא**

ט) ובדברי הגר"ח מבריסק זצ"ל (סטנסיל עמ' לג) שהבאנו לעיל – שכתב כמה חילוקים בין מצות זכירה שבכל יום ולילה, למצות סיפור בליל הפסח. ראיתי בספר עמק ברכה (עמ' עו - הגדה אות א') שהביא ששמע מהגרי"ז – ה"ה רבי יצחק זאב מבריסק שסיפר בשם אביו הגר"ח מבריסק זצ"ל, שבכל שנה בסדר ליל פסח ביאר לבניו מהו החידוש במצות סיפור יציאת מצרים והא בכל השנה נמי יש מצות זכירה, והיה אומר את ג' החילוקים הנ"ל, 'וכל זה מעיקר המצוה דסיפור יציאת מצרים', ודייק כן מלשון הרמב"ם (חמץ ומצה ריש פ"ז). וכיון שמצות צריכות כונה היה מצוה לבני ביתו בכל שנה לצאת בג' דברים אלו עיי"ש.

מדבריו למדנו דס"ל דכל החילוקים בין מצות סיפור יציאת מצרים לזכירה, הן בגוף המצוה דאורייתא.

במועדים וזמנים למד דהגר"ח מבריסק ודאי לא קאמר בגוף חיוב המצוה

אולם בספר מועדים וזמנים (החדש) (ח"א עמ' רצב-רצג) הביא לדברי עמק ברכה הנ"ל, ולא הסכים עמו, וכתב דלשון הרמב"ם אינו מכריח כלל שכל הנוסח דוקא הוא בכלל חיוב המצות עשה בליל פסח, שפירש רק דכולהו נקראין 'הגדה' שבזה מקיימים המצוה דסיפור יציאת מצרים, אבל עיקר החיוב לומר את הכל כפי שמביא שם 'אינו אלא מדרבנן', רק יש את האפשרות לקיים מצות עשה דסיפור.

והביא ראיה לדבריו, דאי נימא דלדעת הגר"ח מבריסק זצ"ל בעינן לעצם קיום החיוב מדאורייתא, את כל ההשתלשלות עם ביאור הפרשה ועניני הגדה שהביא, הא מצינו בחיי אדם שהביא המשנה ברורה (סימן תעג סקס"ד) להילכתא, - וז"ד שהרי גם נשים חייבות במצות הלילה ובאמירת הגדה וכו', ולכן החיוב גם על המשרתת שתשב אצל השולחן ותשמע כל ההגדה, ואם צריכות לצאת לחוץ לבשל עכ"פ מחוייבת לשמוע הקידוש, וכשיגיע לרבן גמליאל אומר כל שלא אמר ג' דברים וכו' תכנוס ותשמע עד לאחר שתיית כוס ב', שהרי מי שלא אמר ג' דברים הללו לא יצא ע"כ, ולכן העלה (מועדים וזמנים) דגם הגר"ח מבריסק מעולם לא קאמר שרק אם אמר את הכל קיים חיוב הלילה ובלא"ה ביטל מצות עשה. עיי"ש.

י) ומכל מקום נראה מדברי המשנה ברורה שהעתיק לחיי אדם הנ"ל, דסגי לקיום המצוה דסיפור יציאת מצרים מרבן גמליאל היה אומר כל שלא אמר ג' דברים וכו' שתכנוס ותשמע עד לאחר שתיית כוס ב'!

ולכן נראה להלכה למעשה, דבתחילה צריכים הלוחמים בעזה לקיים את מצוות הדאורייתא, והדר את הדרבנן, אלא שאם יודעים שזמן הקצוב להם מראש, סגי לקיים את מצוות הסיפור אף את הדרבנן על אתר, ודאי שפיר.

סיכום העולה מן הדברים למצות סיפור יציאת מצרים:

א] מן התורה יצא אם אמר 'ה' הוציאנו ממצרים' – כדברי הפמ"ג (פתיחה להלכות ק"ש).

ב] אם הזמן יותר מאפשר, אזי יש לקיים את המצוה דסיפור יציאת מצרים - מרבן גמליאל היה אומר כל שלא אמר ג' דברים וכו' עד לאחר שתיית כוס ב'. ומ"מ כאמור לדעת הפמ"ג הנ"ל זה אינו אלא מצוה מדרבנן.

ג] אם הזמן עוד יותר מאפשר, א) יספרו את כל ההשתלשלות והיינו להתחיל בגנות ולסיים בשבת. ב) וכן את טעמי הדברים של אכילת פסח מצה ומרור. ג) וכמו"כ בדרך שאלה ותשובה. וכאמור בעמק ברכה הביא שהגר"ח מבריסק סבר דהמה בגוף חיוב המצוה מדאורייתא, ובמועדים וזמנים פליג וסבר דהוי אך מדרבנן.

ד] ונלענ"ד דאם אומר מרבן גמליאל היה אומר כל שלא אמר ג' דברים וכו', פסח על שום מה, מצה על שום מה, מרור על שום מה. אזי 'נכלל בזה גם דרך שאלה ותשובה'.

ה] כימי צאתנו מארץ מצרים, אראנו נפלאות בזמן הזה. כמו שאמרנו היום בשבת קודש ביוצר לשבת החודש, 'החודש אשר ישועות בו מקיפות', כי בניסן נגאלו, ובניסן עתידין ליגאל.

חג כשר ושמח
לנו ולכל בית ישראל
חיים שלום הלוי סגל

ז. ובגוף הענין, האם נשים מחוייבות במצות סיפור יציאת מצרים, ראה מה שכתבנו בספר בירורי חיים (ח"ב עמ' שסב אות כ') באורך.

הגאון רבי אריה וואהל שליט"א מח"ס "נגלות הארז"ל" ועו"ס

אל כב' מזכה הרבים הגאון מופלג שבכהונה גדול מרבן גמליאל שמו.

יסלח לי מר על הקיצור.

ראשית חכמה יה"ר שבפסח נהיה כולנו בביהמ"ק אכי"ר.

וברבר שאלתו.

הנה זו משנה ערוכה ברמב"ם פ"ז ה"ד. וביתר ביאור בשולחן ערוך הרב (אורח חיים סימן תעג סעיף מג) שכתב: "ועיקר נוסח ההגדה שתקנו חכמים חובה על הכל הוא מתחילת עבדים היינו עד הרי זה משובח ואחר כך מתחלה עובדי עבודה זרה היו אבותינו כו' עד סוף דרוש פרשת ארמי אובד אבי ואח"כ פסח שהיו אוכלין כו' מצה זו כו' מרור זה כו' בכל דור ודור כו' ואותנו הוציא משם כו' לפיכך כו' עד ברוך אתה ה' גאל ישראל ושאר כל נוסח ההגדה הוא מנהג שנהגו כל ישראל מדורות הראשונים".

ולכן הנראה בעיני שייעשו קידוש על כוס ראשון, ירחצו לכרפס יברכו בפ"א ויאכלוהו ואין צריכים לשאול כל סדר מה נשתנה רק עצם השאלה מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות? (כדכתב הרמב"ם שם ה"ג) ויאמרו זה הסדר:

עבדים היינו לפרעה במצרים, ויוציאנו יי אלהינו משם ביד חזקה ובזרע נטויה. ואלו לא הוציא הקדוש ברוך הוא את אבותינו ממצרים, הרי אנו ובנינו ובני בנינו משעבדים היינו לפרעה במצרים. ואפילו כלנו חכמים כלנו נבונים כלנו זקנים כלנו יודעים את התורה מצוה עלינו לספור ביציאת מצרים. וכל המרבה לספור ביציאת מצרים הרי זה משבח:

מדלגין עד.

מתחלה עובדי עבודה זרה היו אבותינו, ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו. שנאמר, ויאמר יהושע אל כל העם כה אמר יי אלהי ישראל, בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם תרח אבי אברהם ואבי נחור ויעבדו אלהים אחרים:

ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר ואולף אותו בכל ארץ כנען וארבה את זרעו ואתן לו את יצחק, ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו, ואתן לעשו את הר שער לרשת אותו, ויעקב ובניו ירדו מצרים:

בְּרוּךְ שׁוֹמֵר הַבְּטָחָתוֹ לְיִשְׂרָאֵל, בְּרוּךְ הוּא, שֶׁהִקְדִּישׁ בְּרוּךְ הוּא חֹשֵׁב אֶת הַקָּץ לַעֲשׂוֹת. כְּמָה שֶׁאָמַר לְאַבְרָהָם אֲבִינוּ בְּבְרִית בֵּין הַבְּתָרִים. שֶׁנֶּאֱמַר, וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם יָדַע תְּדַע כִּי גֵר יִהְיֶה זְרַעְךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וְעַבְדוּם וְעָנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה. וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָן אֲנִי וְאַחֲרָי כֵּן יֵצְאוּ בְּרוּכִים גְּדוֹל:

מִכֹּסֶה הַמְצֵה וּמַגְבִּיהַ אֶת הַכּוֹס בִּידוֹ וְאוֹמֵר:

וְהִיא שְׁעֵמֻדָּה לְאַבּוֹתֵינוּ וְלָנוּ. שְׁלֹא אֶחָד בְּלִבָּד עָמַד עֲלֵינוּ לְכַלּוֹתָנוּ אֲלֵא שֶׁבְּכָל הַיּוֹם וְדוֹר עוֹמְדִים עֲלֵינוּ לְכַלּוֹתָנוּ, וְהִקְדִּישׁ בְּרוּךְ הוּא מְצִילָנוּ מִיָּדָם:

מִנִּיחַ הַכּוֹס מִידוֹ וַיַּגְלֶה הַמְצוֹת:

צֵא וּלְמַד מֵהַ בְּקֵשׁ לְבֵן הָאֲרָמִי לַעֲשׂוֹת לִיעֶקֶב אֲבִינוּ. שֶׁפָּרְעָה לֹא גָזַר אֲלֵא עַל הַזְּכָרִים וְלִבְנֵי בְּקֵשׁ לַעֲקוֹר אֶת הַכֹּל. שֶׁנֶּאֱמַר:

אֲרָמִי אֲבִי וַיֵּרַד מִצְרַיִם וַיִּגְדַּל שָׁם בְּמִתֵּי מִצְרַיִם, וַיְהִי שָׁם לְגוֹי גְּדוֹל עֲצוּם וְרָב:

וַיֵּרַד מִצְרַיִם אָנוּס עַל פִּי הַדְּבוּר:

וַיִּגְדַּל שָׁם, מְלֻמֵּד שְׁלֹא יָרַד יַעֲקֹב אֲבִינוּ לְהַשְׁתַּקֵּעַ בְּמִצְרַיִם אֲלֵא לְגוֹר שָׁם. שֶׁנֶּאֱמַר, וַיֹּאמְרוּ אֵל פְּרַעְזָה לְגוֹר בְּאֶרֶץ כְּנָעַן כִּי אֵין מְרַעָה לְצִאֵן אֲשֶׁר לַעֲבָדֶיךָ כִּי כָבֵד הָרַעַב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן, וְעַתָּה יֵשְׁבוּ נָא עַבְדֶּיךָ בְּאֶרֶץ גִּשְׁן:

בְּמִתֵּי מִצְרַיִם, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר, בְּשִׁבְעִים נִפְשׁ יָרְדוּ אֲבוֹתֶיךָ מִצְרַיִם וְעַתָּה שְׁמֵךְ יי אֲלֵהֶיךָ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לְרֹב:

וַיְהִי שָׁם לְגוֹי, מְלֻמֵּד שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מְצִינִים שָׁם:

גְּדוֹל עֲצוּם, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר, וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׂרְצוּ וַיִּרְבּוּ וַיַּעֲצֻמוּ בְּמֵאֵד מְאֹד וַתִּמְלֵא הָאֶרֶץ אֹתָם:

וְרָב, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר, רַבְּבָה כְּצֻמַּח הַשֵּׁדָה נִתְתִּיף וַתְּרַבֵּי וַתִּגְדְּלֵי וַתִּבְאֵי בְּעֵדֵי עֲדִיִּים שְׂדֵים נִכְנּוּ וּשְׁעָרָה צֻמַּח וְאֵת עָרָם וְעָרֶיהָ:

וְאַעֲבֹר עֲלֶיךָ וְאֶרְאֶךָ מִתְּבוֹסֶסֶת בְּדַמֶּיךָ וְאֶמַּר לָךְ בְּדַמֶּיךָ חַיִּי וְאֶמַּר לָךְ בְּדַמֶּיךָ חַיִּי:

וַיִּרְעוּ אֲתָנוּ הַמְצָרִים וַיַּעֲנוּנוּ וַיִּתְּנוּ עֲלֵינוּ עֲבוּדָה קָשָׁה:

וַיִּרְעוּ אֲתָנוּ הַמְצָרִים, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר, הִבֵּה נִתְחַכְמָה לוֹ פֶּן יִרְבֶּה וְהִיהָ כִּי תִקְרָאנָה מִלְחָמָה וְנוֹסֶף גַּם הוּא עַל שׁוֹנְאֵינוּ וְנִלְחַם בָּנוּ וְעָלָה מִן הָאֶרֶץ:

וַיַּעֲבֹדוּהוּ, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר, וַיִּשְׁימוּ עָלָיו שָׂרֵי מִסִּים לְמַעַן עֲנוּתוֹ בְּסִבְלוֹתָם וַיִּכֶן עָרֵי מִסְכָּנוֹת לְפָרְעָה אֵת פֶּתֶם וְאֵת רַעְמֶסֶס:

וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבוּדָה קָשָׁה, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר, וַיַּעֲבֹדוּ מִצְרַיִם אֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרְךָ: וַנִּצְעַק אֵל יְיָ אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, וַיִּשְׁמַע יְיָ אֵת קִלְנוּ וַיִּרְא אֵת עֲנִינּוּ וְאֵת עֲמַלְנוּ וְאֵת לַחֲצֹנוּ:

וַנִּצְעַק אֵל יְיָ אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר, וַיְהִי בַיָּמִים הַרְבִּים הָהֵם וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיֹּאנְחוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעֲבֹדָה וַיִּזְעֻקוּ, וַתַּעַל שׁוֹעַתָם אֶל הָאֱלֹהִים מִן הָעֲבֹדָה:

וַיִּשְׁמַע יְיָ אֵת קִלְנוּ, כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר, וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֵת נַאֲקָתָם וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֵת בְּרִיתוֹ אֵת אַבְרָהָם אֵת יִצְחָק וְאֵת יַעֲקֹב:

וַיִּרְא אֵת עֲנִינּוּ, זוֹ פְּרִישׁוֹת דֶּרֶךְ אֶרֶץ. כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר, וַיִּרְא אֱלֹהִים אֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּדַּע אֱלֹהִים:

וְאֵת עֲמַלְנוּ, אֵלוֹ הַבְּנִים. כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר, כָּל הַבֶּן הַיְלֹוד הַיֵּאֲרָה תִשְׁלִיכוּהוּ וְכָל הַבַּת תִּחְיֶינָה:

וְאֵת לַחֲצֹנוּ, זוֹ הַדַּחֲק. כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר, וְגַם רָאִיתִי אֵת הַלַּחֲץ אֲשֶׁר מִצְרַיִם לוֹחֲצִים אוֹתָם:

וַיּוֹצֵאֵנוּ יְיָ מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֹרַע נְטוּיָה וּבְמִרְא גְדוֹל וּבְאֲתוֹת וּבְמִפְתִּים:

וַיּוֹצֵאֵנוּ יְיָ מִמִּצְרַיִם, לֹא עַל יְדֵי מִלְּאָף וְלֹא עַל יְדֵי שָׂרְף וְלֹא עַל יְדֵי שְׁלִיחַ. אֲלֹא הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּכַבּוֹדוֹ וּבְעֲצוֹמוֹ. שֶׁנֶּאֱמַר, וְעַבְרַתִּי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּלִילָה הַזֶּה וְהַפִּיתִי כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאֲדָם וְעַד בְּהֵמָה וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֲעֲשֶׂה שְׁפָטִים אֲנִי יְיָ:

וְעַבְרַתִּי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּלִילָה הַזֶּה, אֲנִי וְלֹא מִלְּאָף. וְהַפִּיתִי כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲנִי וְלֹא שָׂרְף. וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֲעֲשֶׂה שְׁפָטִים אֲנִי וְלֹא הַשְּׁלִיחַ. אֲנִי יְיָ, אֲנִי הוּא וְלֹא אֲחֵר:

בְּיַד חֲזָקָה, זוֹ הַדְּבָר. כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר, הִנֵּה יָד יְיָ הוֹיָה בְּמִקְנֶךָ אֲשֶׁר בְּשׂוּדָה בְּסוּסִים בְּחִמּוּרִים בְּגַמְלִים בְּבִקּוֹר וּבְצִאֵן דְּבַר כְּבֹד מְאֹד:

וּבְזֹרַע נְטוּיָה, זוֹ הַחֲרֵב. כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר, וַחֲרַבּוּ שְׁלוּפָה בְּיָדוֹ נְטוּיָה עַל יְרוּשָׁלַיִם:

וּבְמוֹרָא גְדוֹל, זו גְלוּי שְׂכִינָה. כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר, או הַנְּסָה אֱלֹהִים לְבֵא לְקַחַת לוֹ גּוֹי
מִקְרֹב גּוֹי בְּמִסּוֹת בְּאֵתָת וּבְמוֹפְתִים וּבְמִלְחָמָה וּבִיד חֲזָקָה וּבְזִרְע נְטוּיָה
וּבְמוֹרָאִים גְּדוֹלִים כָּכֵל אֲשֶׁר עָשָׂה לָכֶם יי אֱלֹהֵיכֶם בְּמִצְרַיִם לְעֵינֶיךָ:

וּבְאֵתָוֹת, זֶה הַמַּטָּה. כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר, וְאֵת הַמַּטָּה הַזֶּה תִּקַּח בְּיָדְךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בּוֹ
אֵת הָאֵתָת:

וּבְמוֹפְתִים זֶה הַדָּם. כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר. וְנָתַתִּי מוֹפְתִים בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ,

כְּשֶׁאֹמַר דָּם וְאֵשׁ וְכו' וְכֵן בַּעֲשֵׂר מִכּוֹת יִשְׁפּוֹךְ מִן הַכּוֹס מֵעַט יַיִן:

דָּב, וְאֵשׁ, וְתַמְרוֹת עֶשֶׂן:

דְּבָר אַחֵר, בְּיַד חֲזָקָה שְׁתִּים. וּבְזִרְע נְטוּיָה שְׁתִּים. וּבְמוֹרָא גְדוֹל שְׁתִּים. וּבְאֵתָוֹת
שְׁתִּים. וּבְמוֹפְתִים שְׁתִּים. אֵלּוֹ עֶשֶׂר מִכּוֹת שֶׁהֵבִיא הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל
הַמִּצְרַיִם בְּמִצְרַיִם וְאֵלּוֹ הֵן:

דָּב, צְפַרְדֵּעַ. כְּנִים. עֲרוֹב. דְּבָר. שְׁחִין. בָּרַד. אֲרֶבָה. חֲשָׁךְ. מַפֵּת בְּכוֹרוֹת:

וּמַרְלִגִּין עַד:

רְבִן גְּמִלְיָאֵל הָיָה אוֹמֵר, כָּל שְׂלֵא אָמַר שְׁלֵשָׁה דְּבָרִים אֵלּוֹ בְּפִסְחָא לֹא יֵצֵא יְדֵי חוֹבְתוֹ,
וְאֵלּוֹ הֵן:

פְּסַח. מִצָּה. וּמְרוֹר:

פְּסַח שְׁהִיוּ אֲבוֹתֵינוּ אוֹכְלִים בְּזִמְן שְׁבִית הַמִּקְדָּשׁ הָיָה קָיָם עַל שׁוֹם מָה. עַל שׁוֹם
שְׁפִסַּח הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל בְּתֵי אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם. שֶׁנֶּאֱמַר, וְאִמְרַתֶּם זָבַח
פִּסַּח הוּא לִיהוָה אֲשֶׁר פִּסַּח עַל בְּתֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנִגְפוֹ אֵת מִצְרַיִם וְאֵת בְּתֵינוּ
הֲצִיל וַיִּקַּד הָעַם וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ:

אוֹחַז הַמִּצָּה בִּידוֹ וּמְרַאֵה אוֹתָהּ לְמִסּוֹבֵינָ:

מִצָּה זוֹ שֶׁאֵנוּ אוֹכְלִים עַל שׁוֹם מָה. עַל שׁוֹם שְׂלֵא הַסְּפִיק בְּצַקִּים שֶׁל אֲבוֹתֵינוּ
לְהַחְמִיץ עַד שֶׁנִּגְלָה עֲלֵיהֶם מִלֶּךְ מַלְכֵי הַמַּלְכִּים הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וּגְאָלָם.
שֶׁנֶּאֱמַר, וַיֹּאפּוּ אֵת הַבָּצֵק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עֲגַת מִצּוֹת כִּי לֹא חָמַץ כִּי גִרְשׁוּ
מִמִּצְרַיִם וְלֹא יָכְלוּ לְהַתְמַהֵמָה וְגַם צָדָה לֹא עָשׂוּ לָהֶם:

אוֹחַז הַמְרוֹר בִּידוֹ וּמְרַאֵה אוֹתוֹ לְמִסּוֹבֵינָ:

מרור זה שאנו אוכלים על שום מה. על שום שמררו המצרים את חיי אבותינו במצרים. שנאמר, וימררו את חיייהם בעבדה קשה בחמר ובלבנים ובכל עבדה בשדה את כל עבדתם אשר עבדו בהם בפרך:

בכל יור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים. שנאמר, והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה יי לי בצאתי ממצרים. לא את אבותינו בלבד גאל הקדוש ברוך הוא, אלא אף אותנו גאל עמם. שנאמר, ואותנו הוציא משם למען הביא אותנו לתת לנו את הארץ אשר נשבע לאבותינו:

יאחז הכוס בידו ויכסה המצות ויאמר:

לפיה אנחנו חייבים להודות להלל לשבח לפאר לרומם להדר לברך לעלה ולקלס למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו. הוציאנו מעבדות לחרות, מיגון לשמחה, ומאכל ליום טוב, ומאפלה לאור גדול, ומשעבוד לגאולה, ונאמר לפניו שירה חדשה הללויה:

ניח הכוס מידו ויגלה המצות:

הללויה הללו עבדי יי. הללו את שם יי: יהי שם יי מבורך. מעתה ועד עולם: ממזרח שמש עד מבואו. מהלל שם יי: רם על כל גוים יי. על השמים כבודו: מי פיהו אלהינו המגביהי לשבת: המשפילי לראות בשמים ובארץ: מקימי מעפר דל. מאשפת ירים אביון: להושיבי עם נדיבים. עם נדיבי עמו: מושיבי עקרת הבית. אם הבנים שמחה. הללויה:

בצאת ישראל ממצרים. בית יעקב מעם לוֹעֵז: היתה יהודה לקדשו ישראל ממשלותיו: הים ראה וינס. הירדן יסב לאחור: החרים רקדו כאילים. גבעות כבני צאן: מה לך הים כי תנוס. הירדן תסב לאחור: החרים תרקדו כאילים. גבעות כבני צאן: מלפני אדון חולי ארץ. מלפני אלוה יעקב: ההפכי הצור אגם מים. חלמיש למעינו מים:

יכסה המצות ויקח הכוס בידו ויאמר:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם, אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים, והגיענו הלילה הזה לאכל בו מצה ומרור. כן יי אלהינו ואלהי אבותינו יגיענו למועדים ולרגלים אחרים הבאים לקראתנו לשלום, שמחים בבנין עירך, וששים בעבודתך, ונאכל שם מן הזבחים ומן הפסחים (במוצ"ש אומרים: מן הפסחים ומן הזבחים) אשר יגיע דמם על קיר מזבחך לרצון ונודה לך שיר חדש על גאלתנו ועל פדות נפשנו: ברוך אתה יי גאל ישראל:

הַנְּנִי מוֹכֵן וּמְזוּמֵן לְקַיֵּם מִצְוֹת כּוֹס שְׁנֵי שָׁל אַרְבַּע כּוֹסוֹת. לְשֵׁם יְחִוּד קוֹדֶשָׁא בְּרִיךְ הוּא וְשִׁכְיִנְתִּיהָ עַל יְדֵי הַהוּא טָמִיר וְנִעְלָם בְּשֵׁם כָּל יִשְׂרָאֵל:

וַיְהִי נוֹעַם אֲדָנִי אֱלֹהֵינוּ עֲלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יְדִינוּ כּוֹנְנָה עֲלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יְדִינוּ כּוֹנְנָהוּ:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרֵי הַגֶּפֶן:

וְשׁוֹתֵין בְּהַסְבַּת שְׁמַאל:

רְחֻצָּה נוֹטֵל יָדָיו לְסַעוּדָה וּמְבַרֵךְ:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל נְטִילַת יְדָיִם:

מוֹצִיא מְצָה יִקַּח שְׁלֹשׁ הַמִּצּוֹת בִּידוֹ וַיֹּאמֶר:

הַנְּנִי מוֹכֵן וּמְזוּמֵן לְקַיֵּם מִצְוֹת אֲכִילַת מְצָה לְשֵׁם יְחִוּד קוֹדֶשָׁא בְּרִיךְ הוּא וְשִׁכְיִנְתִּיהָ עַל יְדֵי הַהוּא טָמִיר וְנִעְלָם בְּשֵׁם כָּל יִשְׂרָאֵל:

וַיְהִי נוֹעַם אֲדָנִי אֱלֹהֵינוּ עֲלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יְדִינוּ כּוֹנְנָה עֲלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יְדִינוּ כּוֹנְנָהוּ:

וַיַּבְצַע כּוֹזֵית מִן הַמִּצָּה הָעֲלִיוֹנָה לְשֵׁם הַמוֹצִיא וְכוֹזֵית מֵהַפְּרוֹסָה לְשֵׁם מִצְוֹת מִצָּה, וַיֹּאכְלֵם מִיד בְּלִי הַפֶּסֶק בְּהַסִּיבָה. וַיִּזְהַר שְׁלֹא יִשִּׁיחַ בֵּין הַבְּרַכָּה לְאֲכִילַת הַכְּרִיכָה:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמוֹצִיא לְחֵם מִן הָאָרֶץ:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל אֲכִילַת מְצָה:

מְרוֹר יִקַּח כּוֹזֵית מְרוֹר וַיִּטְבּוֹל בַּחֲרוֹסֵת וַיֹּאכְלֵנוּ בְּלֹא הַסִּיבָה:

הַנְּנִי מוֹכֵן וּמְזוּמֵן לְקַיֵּם מִצְוֹת אֲכִילַת מְרוֹר לְשֵׁם יְחִוּד קוֹדֶשָׁא בְּרִיךְ הוּא וְשִׁכְיִנְתִּיהָ בְּדַחִילוֹ וְרַחֲמֵמוֹ עַל יְדֵי הַהוּא טָמִיר וְנִעְלָם בְּשֵׁם כָּל יִשְׂרָאֵל:

וַיְהִי נוֹעַם אֲדָנִי אֱלֹהֵינוּ עֲלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יְדִינוּ כּוֹנְנָה עֲלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יְדִינוּ כּוֹנְנָהוּ:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל אֲכִילַת מְרוֹר:

בוֹרֵךְ יִקַּח כּוֹזֵית מִן הַמִּצָּה הַשְּׁלִישִׁית וְכוֹזֵית חֲזֵרֵת עִמָּה וַיֹּאכְלֵם שְׁתֵּייהֶן בִּיחַד בְּהַסִּיבָה וּבְלֹא בְּרַכָּה, וּמְקוּדֵם יֹאמֶר:

זְכוּר לְמִקְדָּשׁ כְּהַלֵּל. בְּכַן עֲשֵׂה הַלֵּל. בְּזִמְנֵי שְׁבִית הַמִּקְדָּשׁ הָיָה קָזֵם הָיָה כּוֹרֵף פֶּסַח מִצָּה וּמְרוֹר וְאוֹכֵל בְּיַחַד לְקִזֵּם מַה שֶּׁנֶּאֱמַר עַל מִצּוֹת וּמְרוֹרִים יֹאכְלֵהוּ:

שְׁלֵחַן עוֹרֵף אוֹכֵל וְשׁוֹתָה כֹּל צִרְכּוֹ לְכַבוֹד יו"ט, וְנוֹהֵגִין לֹאכּוֹל בִּיצֵה:

צָפוֹן יִקַּח שְׁנֵי כִזִּיתִים מִמִּצָּה שֶׁשָּׁמֵר לֹאפִיקוּמָן, זָכַר לִפְסַח הַנֹּאכֵלֶת עַל הַשּׁוֹבֵעַ, וְאוֹכְלוֹ בְּהִסְבֵּיבָה, וּמְקוֹדֵם יֹאמֵר:

הַזְּנוּי מוֹכֵן וּמְזוּמָן לְקִזֵּם מִצּוֹת אֲכִילֶת אֲפִיקוּמָן לְשֵׁם יְחִוֵּד קוֹדֶשׁא בְּרִיף הוּא וְשִׁכְיִנְתִּיהָ בְּדַחִילוֹ וְרַחִימוֹ עַל יְדֵי הַהוּא טְמִיר וְנֶעְלָם בְּשֵׁם כָּל יִשְׂרָאֵל:

וַיְהִי נוֹעֵם אֲדָנִי אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ כּוֹנְנָה עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ כּוֹנְנָהוּ:

בְּרַף מוֹזֵגִין כּוֹס שְׁלִישִׁית וּמְבַרְכִין עֲלֶיהָ בְּרַכַּת הַמְזוּן כַּדִּין.

אַחֲרֵי בְּרַהֲמ"ז יִשְׁתּוּ כּוֹס שְׁלִישִׁי

הַזְּנוּי מוֹכֵן וּמְזוּמָן לְקִזֵּם מִצּוֹת כּוֹס שְׁלִישִׁי מֵאַרְבַּע כּוֹסוֹת. לְשֵׁם יְחִוֵּד קוֹדֶשׁא בְּרִיף הוּא וְשִׁכְיִנְתִּיהָ בְּדַחִילוֹ וְרַחִימוֹ עַל יְדֵי הַהוּא טְמִיר וְנֶעְלָם בְּשֵׁם כָּל יִשְׂרָאֵל:

וַיְהִי נוֹעֵם אֲדָנִי אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ כּוֹנְנָה עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ כּוֹנְנָהוּ:

בְּרוּף אֲתָה י"י אֱלֹהֵינוּ מְלֵךְ הָעוֹלָם בּוֹרָא פְּרִי הַגֶּפֶן:

וְאֵם כִּי אֵין צָרִיךְ לוֹמַר שְׁפוּךְ מִן הַדִּין, אֵךְ אֲצַלֵּם הוּא מִמֵּשׁ מִמִּין הָעֵנִיין וַיֹּאמְרוּהוּ.

שְׁפוּךְ חֲמַתָּךְ אֵל הַגּוֹזִים אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּךָ וְעַל מַמְלְכוֹת אֲשֶׁר בְּשִׁמְךָ לֹא קָרְאוּ: כִּי אֲכַל אֶת יַעֲקֹב וְאֶת נֹהוּ הַשָּׁמַי: שְׁפָךְ עָלֵיהֶם זַעֲמָךְ וְחִרוֹן אַפֶּךָ יִשְׁיִגֵם: תְּרַדוּךָ בְּאֵף וְתִשְׁמִידֵם מִתַּחַת שָׁמַי י"י:

חֲלָל מוֹזֵגִין כּוֹס רְבִיעִי וְגוֹמְרִין עֲלָיו אֵת הַהֲלָל, וַיֵּשׁ נוֹהֵגִין לְמִזּוּג כּוֹס רְבִיעִי לְפָנֵי שְׁפוּךְ חֲמַתָּךְ:

וַיִּגְמְרוּ הַהֲלָל וְנִשְׁמַת כְּנֵהוּג עַד מֶלֶךְ מֵהוֹלֵל בְּתִשְׁבַּחוֹת וַיִּבְרְכוּ עַל כּוֹס רְבִיעִי וְדִי לֵהֶם בּוֹזָה.

[**וְדַבֵּר** טוֹב יַעֲשֵׂה מַעֲכַת"ר אֲשֶׁר הוּא זְרִיז בְּמִלְאֲכַת הַהַדְפָּסָה אִם יִכִּין הַגְּדָה מַעֲיִן זוֹ עִם קִירוֹשׁ וּבְרַהֲמ"ז הֵן כְּמִנְהַג אֲשַׁכְּנִזִּים וְהֵן כְּמִנְהַג עֲדוֹת הַמְזוּרַח].

ואגב אורחא למעשה יכולים לדלג לכתחילה גם הלשם יחוד וה'ויהי נועם' (רק כאמור העתקתי נוסח ההגדה ללא כל הגהה ולא היה סיפק בידי למחוק הכל).

ימחל לי מעכת"ר על הקיצור, כי מה שהלב חושק הזמן עושק. האוהבו, מעריכו ומכבדו הצב"י ארי

אחר החיתום חזיתי דאשמתי מיני למזוג כוס של אליהו, והוא כוס חמישי דלכמה ראשונים גומרים על כוס חמישי ההלל (ויש שנהגו לערב ממנו לאחר אמירת שפוך חמתך בכוס רביעי של כל המסובין ואין העת נותן להאריך בזה ועוד חזון למועד). והגם דאנן אין לנו לשתות כי אם ד' כוסות, אך מן הראוי (גם ההללו שמותירים אותו על כנו) שיהא על השולחן ויגמרו ההלל בעודו מונח על השולחן, וכעין מה שכתבו הפוסקים (או"ח סי' קפב יעו"י"ש) גבי ברהמ"ז ביחיד שמניחו על שולחנו ודיו ואין צריך לאחזו בידו.

ומפאת חבילי טרדין וקוצר זמנין אשים קנצי למילין
הכו"ח בהערכה לפועלו ומצפה לגאולה
בתקוה שכל הנידו"ד יהא להלכה אך לא למעשה, בביאגוא"צ ושבו בנים לגבולם ונחזה
בכהדר"ג יחף על רצפת העזרה עושה העבודה עם אחיו הכהנים, וכולנו כאחד נאכל
בירושת"ו מן הזבחים ומן הפסחים, השתא בעגלא ובזמן קריב אכ"ר.
הנ"ל

הגאון רבי יעקב אמסעל שליט"א
עורך ומו"ל קובץ "המאור"

כבוד ידי"נ הרהגה"ח רבי גמליאל הכהן רבינאוויץ שליט"א מח"ס נפלאים גם אני אודך ועוד,
רב ומורה ברחובות.

עדר"ש "החייילים שנמצאים בעזה מקווים שבפסח בוודאי כבר יצא משם אולם אם
חלילה זה עוד יהיה באמצע המלחמה מה הסדר הנכון שינהגו בליל הסדר,
זאת אומרת בזמן מועט מאד שיש להם לאכול המצות האיך כדאי שיסדרו ליל
הסדר מה לאכול בדיוק ומה לומר בדיוק מכל ההגדה".

תשובה:

ראשית כל "קדש" קידוש על היין שהוא מ"ע דאורייתא, ואף להמ"מ שקידוש
יו"ט דרבנן ודאי עיקרו מן התורה (כמו שחילקו התוס' בביצה ד: לחלק
גם בדרבנן אם עיקרו דאורייתא) וגם הוה כסתם משנה (מגילה ז:) אין בין שבת ליו"ט
וכו' וגם תוס' שהמציא חילוקים לא חילקו בקידוש היום וכן רוב ראשונים לא
חילקו בין קידוש שבת ליו"ט, ועוד שהוא כוס ראשון מד' כוסות ע"כ ודאי
שאינן לדלג בקידוש וכל ברכותיה.

הגדה יכולים לצאת באמירה כל שהוא, יש מביאים ראיה מבפסחים קטו: אביי
הוה יתיב קמיה דרבה, חזא דקא מדלי תכא מקמיה. אמר להו עדיין לא קא
אכלינן, אתו קא מעקרי תכא מיקמן אמר ליה רבה פטרתן מלומר מה נשתנה. מיהו
אינה ראיה שהרי להלן קטז. מוכח שהפטור רק על מה נשתנה, אמר ליה רב נחמן
לדרו עבדיה עבדא דמפיק ליה מריה לחירות ויהיב ליה כספא ודהבא, מאי בעי
למימר ליה אמר ליה בעי לאודויי ולשבוחי. אמר ליה פטרתן מלומר מה נשתנה.
פתח ואמר עבדים היינו. משמע שאמר כל סדר הגדה, וכן כ' הרשב"ם לעיל.

אלא שזה הסדר לכתחלה אבל בדיעבד ושעה"ד י"ח בכמה מילים כמ"ש המנ"ח
מצוה כא "צריך סיפור הנסים ונפלאות שעשה עמנו השי"ת כנראה מהרמב"ם
והרהמ"ח כאן ומס' פסחים ע"ש, דאפשר דגם בליל פסח יוצא בהזכרה לחוד,
ועפר"ח סי' תע"ג דבהזכרת יצ"מ בקידוש יצא, ועיין ר"נ שכ' דכל שלא אמר ג'
דברים אלו בפסח לא י"ח היינו מן המובחר כראוי".

ליל הסדר בעזה

כע"ז בא"א תנינא סתע"ז לדלג מהגדה כדי לאכול אפיקומן לפני חצות, וצ"ל שכ"ז מיסוד הנ"ל שיי"ח באיזהו אמירה.

וכ"כ מטה משה סימן תרלג בטעם דלא מברכין על ההגדה, "לפי שזאת המצוה היא מצוה שאין לה שיעור וקצבה, שאפילו בדיבור בעלמא בסיפור יציאת מצרים יוצאין, אלא כל המרבה הרי זה משובח". במק"א הארכנו בזה, ועכ"פ יאמר לפי מה שיכול.

אח"ז ימשיך בב' מזמורי הלל [שלהרבה ראשונים זה עיקר מצות הלל], ויסיים בברכת אשר גאלנו.. גאל ישראל שהוא במקום ברכת שעשה נסים וכו' וכוס שני בברכה.

מצות מצה י"ח בכזית א' כבמחבר ס"ס תע"ה שגם בלילה ראשונה יוצא בכזית מצוה, (האריך בזה המנ"ח ס"י), וכן מרור כזית, (י"ח בלי כורך), ויאכל סעודת יו"ט לקיים ושמחת בחגיך שיתכן שהוא דאורייתא גם בזה"ז כמובא בשע"ת סתקכ"ט, ואם יש זמן יאכל אפיקומן [שאינו מעכב קיום מצות מצה], ויברך ברכהמ"ז [עד לעולם אל יחסרנו, אף שבודאי לא ירצה לדלג על הרחמן יזכנו ליום שכולו ארוך וכו'].

כוס ג' בברכה ויגמור הלל וכוס ד', וכל מה שיכול להוסיף יוסיף בהלל הגדול ונשמת שהן מדיני דגמ' אבל אינם מעכבים במצות הלילה ומעיקר הדין י"ח דאורי' ודרבנן בהנ"ל, ויקרים בהם נרצ"ה שיעלה לרצון לפני אבינו שבשמים.

בקיזור: קידוש, קצת מהגדה ביצי"מ כפי הזמן, ב' מזמורי הלל ויסיים בברכת גאל ישראל וכוס שני. מצות מצה י"ח בכזית א', וכן מרור כזית, (י"ח בלי כורך), סעודת יו"ט, [אפיקומן אם יכול], ברכהמ"ז [עד לעולם אל יחסרנו], וכוס ג' ויגמור הלל [ואם יש זמן הלל הגדול ונשמת] וכוס ד' בברכה לפני ולאחריה, חסל סידור פסח כהלכתה לשעה"ד, בקרוב ינהל נטעי כנה ברננה לציון המציונות ומקדש הקודש בשמחת עולם ומלכינו בראשינו א"ס.

כל הנ"ל שייך גם לחולה או ליולדת שקשה עליהן כל הסדר.

וגם לרבות שישנם מאריכים בהסדר כיאית כליל התקדש חג, אמנם יש מהבני בית או אורחים שלא יכולים לעמוד בזה וחוטפים שינה באמצע ולא מקיימים חובות היום, עדיף להם הנהגה הנ"ל שעכ"פ יקיימו מצות דאור' ורבנן שהן חובות היום ואין לזה תשלומין, אף שלא יעלה יפה עם סדר הבעה"ב שמאריך כיד המלך אעפ"כ בודאי יותר על כבודו מפני כבוד הקב"ה לזכותם בהמצות כאמור.

עוד בזה החכם עיניו בראשו שלא להאריך יותר מדי כדי שהב"ב יספיקו זמן ק"ש ותפלה בצבור למחר יום ראשון של חג טללי ברכה ורצון.

בחתמי ברכה
יעקב אמסעל

ריש ירחא דאדר ב' תשפ"ד לפ"ק מאנסי תצ"ו

יחרישהו הקב"ה עוכ"י בברכת אורה שמחה ששון ויקר

הערה:

יש לעיין מה עדיף טפי במצב כזה - להוסיף באמירת הגדה מתחיל בגנות וכו' והיא שעמדה וכו' דיינו וכו' או לקצר כדי שיכול לומר הלל הגדול ונשמת.

ולב' להוסיף בסיפור יצ"מ הוה בגדר הידור מצוה (מאחר שכבר י"ח במקצת פסוקים כנ"ל) והלל הגדול או נשמת הוה תקנת חז"ל לומר על הסדר, א"נ כל ברכת השיר הוה משום מצות סיפור יצ"מ ולא משנה מאי מוסיף, וביותר בנשמת שהוא מחל' בגמ' קיח. והרבה ראשונים לא מביאים לומר נשמת (הרי"ף, הר"ן, והרמב"ם בפ"ח מחו"מ ועוד) שס"ל הלכה כרבי יהודה דברכת השיר הוה יהללוך, וכצד זה נראה לפ"ז יבחר במאי שלבו חפץ טפי וכאומרם אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין את לבו לשמים [מנחות קי.], ובספר חסידים (סימן יז) מוסיף טוב מעט ביראת ה' מהמון..

דבר נפלא בזוהר חדש (תשא דף עד:) קידוש על היין לקבליה דדוד. הגדה לקבליה דיעקב. ברכת המזון לקבליה דיצחק. הלל הגדול לקבליה דאברהם. מתתא לעילא סליק, ומשמע דקאי גם על סדר ד' כוסות שסידרו על סדר הנ"ל, ומשמע דכל המאוחר מקודש יותר ככלל מעלין בקודש וכו', [אע"פ שמוכא בסה"ק שבכוס ראשון קדש הוה התגלות אור חדש למעלה ראש י"ל שאי"ז סתירה ואיתא להו ואיתא להו], ולפ"ז יש להאריך יותר בברכת השיר, וגם שנתפשט מנהגא בכל בית ישראל למזוג שם כוס לאליהו הנביא באמונה תמה שבא אז לכל בית יהודי הרחמן ישלח לנו משיחו וכהן צדק בב"א.

הגאון רבי אהרן ליברמן שליט"א
ראש ישיבת טשערנאביל בי"ש ומוח"ס 'משנת אהרן'

בס"ד, יום ועש"ק שמיני – החודש תשפ"ד

בחודש אשר ישועות בו מקיפות, יגן עלינו בעל הרחמים כצפרים עפות, ישלח לנו גואל צדק בדחיפות, ויגאלנו גאולת עולם, ובתוכם ידי"נ איש איש כשכחות, נעלה במעלות, מהולל בתשבחות, עורך מערכות, בפלפול הלכות, בסברות נמוחות, כהן שדעתו יפה, הרה"ג ר' גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א, מוח"ס 'גם אני אודך' ופרדס יוסף החדש' על המועדים.

אחד"ש"ט, יקרת שאלותיו הגיעוני בנוגע להנהגת ליל הסדר לחיילים השוהים בעזה עקב המצב הקשה השורר בארצינו הק', ומה' מענה לשון שבכח התורה הק' נזכה שיהיו השאלות והתשובות דלהלן להלכה ולא למעשה, והמלחמה תסתיים עוד לפני חג הפסח הבעל"ט.

א

הנהגת ליל הסדר כשמתחיל סמוך לחצות

חייל הנמצא בתורנות שמירה בתחילת הלילה, כיצד ינהג כשקרוב זמן חצות, שרק אז מתפנה לערוך את הסדר.

מפורש בדגול מרבכה (סי' תעז, הובא במשנ"ב סק"ו): מי שאירע לו אונס, ושוב לא נשאר לו רק זמן מועט עד חצות, יקדש וישתה כוס ראשון ויטול ידיו ויברך המוציא ועל אכילת מצה ויאכל. וגם יברך על המרור ויאכל תיכף קודם חצות, ואח"כ יאמר ההגדה לאחר חצות ואח"כ יסעוד סעודתו.

וצריך ביאור, דהרי מה שצריך למהר אכילת מצה קודם חצות, הוא משום דמספקא לן דלמא הלכה כרבי אלעזר בן עזריה שאם אכל פסח ומצה אחר חצות לא יצא (פסחים קכ:), וא"כ לדידיה גם מצות הגדה צריכה להיות קודם חצות, דהא בעינן בעבור זה בשעה שיש מצה ומרור לפניך, וא"כ כיון דמרור בזה"ז דרבנן ומצות הגדה הוי דאורייתא (שם קכ.), היה לו להניח מלאכול המרור עד אחר חצות, ובמקום זה למהר לומר קצת ההגדה כדי לצאת מצות סיפור יציאת מצרים דאורייתא, וכן תמה בספר עמק ברכה (סדר ליל פסח).

וכ"כ הקה"י דלמ"ד דמצות מצה עד חצות ה"ה מצות סיפור יציאת מצרים, ועפ"ז כתב דלכן נאמר בהגדה של פסח שהיו מסובין בב"ב, משום שר"ע היה מרא דאתרא דב"ב (כבסנהדרין לב:), וקיי"ל דנותנים עליו חומרי מקום שבא לשם, ובאתרא דר"ע היה צריך לנהוג כר"ע, ור"ע הא סבר דפסח נאכל כל הלילה וממילא גם מצות סיפור יציאת מצרים כל הלילה. וכן הביא השד"ח (חמץ ומצה סי' יד אות יא) משו"ת משכנות יעקב (סי' קלט) שהוכיח שהעיקר כדעת הרמב"ם דמצוות אכילת מצה וסיפור יציאת מצה כל הלילה, וכלשון ההגדה בהנך חכמים שהסיבו בבני ברק וסיפור ביציאת מצה כל הלילה, וביניהם היו גם ר"ע וגם ראב"ע. — עכ"פ לפי ראב"ע לכאורה מצות הגדה צריכה להיות קודם חצות, א"כ צ"ע למה הצריך הדגול מרבבה לאכול מרור תיכף, ולא למהר לומר קצת הגדה.

ברם מה שכתבו דלראב"ע מצות הגדה צריכה להיות קודם חצות דבעינן בעבור זה שיש מצה ומרור לפניך, לאו מילתא דפשיטא דהוא לעיכובא, וכמו שכתב אאזמו"ר מרן בעל משנ"י זי"ע (חי"ג סי' קנ) דאף שאחרי חצות אין לו המצוה דמצה ומרור מונחים, שכבר אכלם, וגם אינו בזמן אכילתם. י"ל דמצות הגדה בשלימות אין לו, אבל כיון שאנוס יקיימה עכ"פ באופן זה. אבל ראייה מלשון תרוה"ד (סי' קלז) שכתב, שקידוש בליל פסח אפשר לעשות רק כשודאי לילה, כיון שהוא כוס ראשון, והגדה וכל המצוות של ליל פסח, למצה ומרור שייכי, והגדת לבנך בעבור זה לא נאמרה אלא בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך, ר"ל בשעה שראוי לאכול מצה ומרור וכו' עיי"ש. משמע מפשטות לשונו, שהכונה שוהגדת לבנך צריך להיות בזמן הראוי למצה ומרור, ולא שבמציאות יהיו לפניו מצה ומרור.

אמנם בהגדש"פ מבית לוי מובא בשם הגאב"ד בריסק מהרי"ז הלוי זצ"ל, שאין זה ילפותא על הזמן של המצוה, אלא זה דין בעצם הסיפור, שהסיפור צריך להיות על מצה ומרור עיי"ש, ובהגדש"פ פרדס יוסף החדש (עמ' קסט, אות רע"א). — ויל"ע מלשון תרוה"ד הנ"ל. וגם יל"ע אם זה לעיכובא שסיפור יציאת מצה שייך רק בשעה שמצה ומרור מונחים, ומעכב כמו ששיעור כזית מעכב. או שרק הידור מצוה, כמ"ש לחם "עוני", שעונים עליו דברים הרבה. אבל מי שאנוס בודאי יכול וחייב לספר ביציאת מצה אפי' בלי פסח מצה ומרור. וכעין שכתב הדגול מרבבה (תעז הנ"ל), עיי"ש באריכות.

אכן גם אם אינו מעכב, עדיין צ"ב למה הורה הדגול מרבבה לכתחלה להקדים את המרור ולומר את ההגדה לאחר חצות. [נראה בספר ויגד משה (סי' כד סקל"ז) שאם יוכל להספיק קודם חצות לעשות לפי הסדר קדש ורחץ כרפס יחץ, ותיכף ומיד ליטול ידים למצה, עדיף טפי, ואח"כ יאמר סדר ההגדה].

וחכם אחד תירץ (הביאו בחשוקי חמד עמ"ס פסחים, עמ' תרנז), עפ"י דברי הפר"ח (סי' תעג סק"ו) דהקשה למה אין מברכין על ההגדה, וביאר דבמה שהזכיר בקידוש יציאת מצרים יצא יד"ח ההגדה. וכן דעת הפמ"ג (פתיחה להל' ק"ש) דבזכירה לבד יוצאים יד"ח מצות ההגדה בעלמא, אלא צריך לספר בפה ובהרחבת הדברים, וכן יד"ח מצות ההגדה בשאלה ותשובה. וכן מבואר במהר"ם שיק (על תרי"ג מצות מצוה כא) וכ"כ הפנים יפות (שמות יג, כ) וכן מבואר בשם הגר"ח מבריסק, וכן צריך לספר השתלשלות הדברים ולהתחיל בגנות ולסיים בשבח, וכן צריך לספר טעמי המצוות של אותו הלילה כדברי רבן גמליאל שכל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו, א"כ אינו יוצא ידי חובתו בקידוש לבד, אולם בדיעבד יוכל לספר את סיפור יציאת מצרים לאחר חצות, ולסמוך על השיטות שבקידוש יצא ידי חובה, [וצריך לכוון לצאת בקידוש ידי חובת הגדה], וצ"ע.

אבל עדיין לא העלה ארוכה לגמרי, דסוף סוף לסמוך על השיטות שבקידוש יוצא ידי חובה הוא ג"כ לא לכתחילה. – ולפי מש"כ בספר משנת יעב"ץ (חאו"ח סי' יח) אתי שפיר הוראת הדגול מרבבה, שביאר דמה שמקדימים גם אכילת מרור שהוא מדרבנן לסדר ההגדה שהוא מה"ת, הוא מפני שבאכילת מצה ומרור בכוונת המצוה נמי מתחילים לקיים מצות סיפור יציאת מצרים.

ב

אכל מצה ללא הסיבה אם יצא

חייל שהצליח לקבל כמה דקות לאכילת מצה, אך לא יכל לאכול בהסיבה, האם יצא יד"ח אכילת מצה.

לפי פשטות ההלכה יש לחלק בין חייל ספרדי הנוהג לפי פסקיו של השו"ע לבין חייל אשכנזי הנוהג לפי פסקיו של הרמ"א. שפסק בשו"ע (תעב, ז): כל מי שצריך הסיבה, אם אכל או שתה בלא הסיבה לא יצא וצריך לחזור לאכול ולשתות בהסיבה. הגה, וי"א דבזמן הזה דאין דרך להסב, כדאי הוא ראבי"ה לסמוך עליו שבדיעבד יצא בלא הסיבה.

לפי"ז חייל ספרדי שאכל בלא הסיבה לא יצא, ובביה"ל (ד"ה לא יצא) דלדעת המחבר אם גמר כל הסעודה ובירך ברהמ"ז ואח"כ נזכר שלא היה בהסיבה, צריך לחזור ולברך 'המוציא' ועל אכילת מצה. ופשוט דאף דלכתחילה מצוה לאכול שני זיתים בהסיבה, מ"מ בדיעבד יצא בכזית אחד. [נראה שו"ת מנח"י (ח"ט

סי' מו) דאם נזכר קודם ברהמ"ז שלא הסב, יאכל בלא לברך שוב, דאין הסעודה הפסק, כיון דמה"ת יוצא יד"ח גם בלא הסיבה, הוי ליה כהתחיל במצוה, והברכה חלה על אכילתו בתחילה, וחלות הברכה נמשכת עד לאכילת אפיקומן].

אבל חייל אשכנזי שאכל בלא הסיבה, מעיקר הדין יצא ידי חובתו, כמ"ש רמ"א דכדאי הוא ראבי"ה לסמוך עליו שבדיעבד יצא בלא הסיבה. אך מכל מקום טוב להחמיר ולחזור ולאכול כזית אחד בהסיבה (שוע"ה סעי' טו).

ברם לאו מילתא פסיקתא היא, ויתכן דבנידו"ד אף לדעת השו"ע יצא יד"ח כשאכל בלא הסיבה, דהן אמת שלא הסב, אבל אכילת כזית מצה אכל, וכלפי מה שהיה צריך להסב דרך חירות הרי הוא אנוס ואנוס רחמנא פטריה. וראיתי שכבר דן בכעיי"ז בחשוקי חמד (עמ"ס פסחים, עמ' תקנב) בנוגע לרופא, וצידד דהיכא שהוא אנוס על ההסיבה יאכל מצה, דיש באכילת מצה שתי מצוות, א. אכילת כזית מצה, ב. אכילתה ע"י הסיבה, ונהי שהוא אנוס ואינו יכול להסב, מ"מ את מצות אכילת מצה מקיים, ונראה שיכול אף לברך על אכילת מצה, אבל אם יהיה לו עוד כזית, ויוכל לאכלה בהסיבה יתחייב לאכלה שנית, והניח בצ"ע.

למעשה בדאפשר לחזור לאכול עם הסיבה יאכל שנית. – [ואציין למש"כ אאזמו"ר זי"ע בשו"ת משנ"י (חי"ד סי' רסה) אודות פיגוע גדול רח"ל שאירע לפני כמה שנים בליל פסח בנתני, ונקראו אנשי ההצלה, וכיון שזה פקו"נ לקחו אתם מצה לאכלה כשיתאפשר. וכן הוי שמצאו מרגוע לרגע ובירכו ואכלו הכזית מצה, אבל בלי הסיבה דלא הי' אפשרי. – כשגמרו ההצלת נפשות הלכו לבית רבם לסיים אצלו הסדר, ואז נסתפקו אם לאכול שנית, דהא עכשיו לפניו פטורים. ולכאורה נראה שא"צ לאכול בהסיבה שני', כדוגמת השוכח במנחה בר"ח יעלה ויבא, שא"צ לחזור בלילה אחרי ר"ח, דאז כבר אין אומרים יעלה ויבא, וא"כ מה ירויח להתפלל שנית בלי יעו"י, הרי כבר התפלל ביום בלי יעו"י (עי' שו"ע סי' קח סעי' יא ובמשנ"ב). ושם יכול להתפלל שנית בנדבה, וזה ל"ש בהסיבה לפני רבו שאסור משום כבוד רבו.

ויל"ע דלפ"ז חסר לו מנחה, שאינו יכול להשלימה, וכי נאמר גם כאן שחסר לו לגמרי הכזית מצה כהלכתו, כיון שהיה בלי הסיבה, וא"י להשלימו. – ואולי איש הצלה פטור מהסיבה דאינה אצלו דרך חירות, וא"צ להשלים. – למעשה יאכל שוב מצה וד' כוסות בהסיבה שלא בפני רבו, ובלי ברכה].

ג

יושב על משמרתו ומפחד להסב

חייל שמפחד להסב כשיושב על המשמר, כי אינו מרגיש בטוח בעצמו כשיושב מוטה, וההסיבה תגרום לו צער גדול, האם יכול לאכול בלי הסיבה.

הביה"ל (תעב, ג ד"ה ואין חילוק) נסתפק במי שהוא גידם ביד ימינו או שיש לו מום בידו הימנית שאי אפשר לו לאכול בו, איך יעשה, דאם יסב בימינו יש לחוש שמא יקדים קנה לושט, ואי בשמאלו כמו שאר בני אדם, במה יאכל, ועד כאן לא הצריכו לאיטר לסמוך על שמאל משום דעכ"פ יש לו עוד יד, ואף שאינו רגיל לאכול בה תמיד, מ"מ יאכל בה בפעם הזאת, וכמו שכתב הרשב"ץ ביבין שמועה, אבל בענייננו אי אפשר לו לאכול רק בשמאלו שהוא מוטה עליה, וזה אי אפשר. ואפשר דבכגון זה לא הצריכוהו חכמים כלל הסיבה וצ"ע, עכ"ד הביה"ל.

והמטעם שלא הצריכוהו הסיבה, כתב הכף החיים (סקכ"ב), שלא תיקנו חז"ל הסיבה אלא דרך חירות ודרך תענוג ולא דרך צער [דהיינו אם יבוא מזה לידי צער], ולכן גם מי שיש לו מכה ביד שמאל ואינו יכול להסב על ידו, הריהו מצטער ופטור. – וראה חוט שני (פסח, פי"ז אות ה) דאדם שקשה לו להסב, כגון זקן או חולה, יש לו למצוא עצה ודרך איך להסב באופן שלא יצטער מכך, אך אם בכל האופנים ההסיבה גורמת לו צער, פטור הוא ממצות הסיבה. – והדוגמאות שדיברו הם מאופנים שמחמת חולי הגוף אינו יכול להסב. אבל אפשר ללמוד מזה גם לענייננו דאם ההסיבה תגרום לו צער גדול וחוסר מנוחה בעת אכילת המצה, הרי זה אכילה בהיפך מדרך חירות ותענוג, ומה תועלת בהסיבה כזו שתגרום לו לפחד ובהלה וחוסר מרגוע נפשי, ויש לצרף לזה גם את שיטת הראב"ה (שהביא הרמ"א תעב, ז) דבזמן הזה דאין דרך להסב, יצא בלא הסיבה. – אך יש להדגיש שאין להקל בזה בשופי, וצריך לבדוק אם אכן הפחד הוא אמיתי באופן שלא יוכל להסב דרך חירות.

ד

חייל שאין לו יין אם יקח ד' מצות

חייל שאין ברשותו יין או מיץ ענבים לד' כוסות, האם יש ענין שיקח במקום זה ד' מצות, כמו שמקדש על המצות במקום על היין.

כדי לפשוט ספק זה עלינו לעיין למה באמת אין לוקחים ד' מצות. וכבר עמד בזה המרדכי (ר"פ ע"פ) מ"ט לוקחים דוקא ד' כוסות, ולא ד' מצות. — כלומר

דאמנם אינם כנגד ד' כוסות תרעלה ששתה פרעה, ושהזכיר שר המשקים בחלומו, אבל שיהיו כנגד ד' לשונות של גאולה והוצאתי והצלתי וכו'. כי ב' לחמים רומזים לשיעבוד, לחם עוני מצה בלי מים, ורק פרוסה כדרכו של עני. ושנים רומזים לגאולה, שיצאנו בחפזון מאפילה לאורה, שלא הספיק בציקם להחמיץ, והלכו משארותם צורות על שכמם, וצדה לא הכינו להם, בבטחון גדול בהקב"ה, שזהו מעשה אבות סימן לבנים.

ותירין החת"ס (בחי' ע"פ צט: הנדפס מחדש) דהעיקר לומר שירה על היין, כמו הרבה ברכות שנאמרות על כוס יין, ואין המטרה בד' כוסות לשתות יין, אלא לומר שירה (כברכות לה.), וזה לא שייך בלחם (וע"ע בחי' חת"ס הישן לפסחים צט: דף נא. מדה"ס). — וכדבריו איתא בתוס' (סוכה לח. ד"ה מי שהיה) שכתבו ומסתמא לא תיקנו ד' כוסות אלא כדי לומר עליהם הלל והגדה עכ"ד.

א"כ בנדון דידן די לו בג' מצות כהלכה בשו"ע (תעג, ד), ואין צריך ליקח ד' לחמים. — וכ"כ אאזמו"ר מרן בעל משנת יוסף זי"ע (בחי' מועד, סי' יב אות ג) אודות עובדא דהוי ביהודי שישב בליל פסח בבית הסוהר, והכניסו לו מצות ויין וכו', ולא רצה לשתות מהיין מפני נגיעת השומרים. וערך לעצמו הסדר בלי ד' כוסות, וקידוש עשה על שתי מצות, ובירך על אכילת מצה, ומרור וכורך וכו'. שלא היה צריך ליקח ד' מצות, ועפ"י החת"ס (הנ"ל) דמטרת הד' כוסות הוא לומר שירה, וזה לא שייך בלחם.

ה

סיפור יצי"מ לחייל שאין אחר עמו

חייל שאין אחר עמו שמעוניין לשמוע ממנו סיפור יצי"מ, האם יש עליו חיוב מצות סיפור יציאת מצרים, כיון שאינו מגיד לאף אחד. ואפילו את"ל שיש עליו חיוב, עד כמה הוא החיוב, האם רק להזכיר יצי"מ, או לספר הכל בפרוטרוט.

הנה מתוך דברי הרמב"ם (הל' חמץ ומצה ז, א) וספר החינוך (מצוה כא) נפקא לן כמה כללים בסיפור יציאת מצרים. — מדברי הרמב"ם יש ללמוד ג' כללים: [א] מ"ע מה"ת לספר בנסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים בליל ט"ו בניסן, שנא' (פ' בא יג, ג) זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים, כמו שנא' זכור את יום השבת לקדשו [ר"ל זכירה בפה כמו בקידוש]. — [ב] ומנין שבליל ט"ו, ת"ל (שם) והגדת לבנך ביום ההוא לאמר, בעבור זה, בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך. — [ג] ואע"פ שאין לו בן, אפילו חכמים גדולים חייבים לספר ביצי"מ, וכל המאריך בדברים שאירעו ושהיו ה"ז משובח עכ"ל.

וביאור המנ"ח (מ' כא) ששני הפסוקים משלימים דין המצוה. דאי מזכור הו"א כמו דכל יום מזכירים יצי"מ בפני עצמו ואינו מודיע לבנו, ה"נ בליל ט"ו. ואי מפסוק והגדת הו"א דוקא אם יש לו בן, אבל לא ביחיד, לכן הביא פסוק בזכור דגם ביחיד מצוה להזכיר, עכ"ד. — ועדיין לא ידענו עד כמה חייב להזכיר ביחיד, אם כמו שמגיד לבנו, שפשוט שצריך כדי הגדה שיבין, או כיון דילף מ"זכור" די בזכירה בעלמא.

ומלשון החינוך (מ' כא) יש ללמוד ממש"כ: [א] לספר בענין יצי"מ בליל ט"ו בניסן, כל א' כפי צחות לשונו [כלומר סיפור מפורט, וזה לפירסומי ניסא, ולהכרת הטוב לה']. — [ב] ולהלל ולשבח להשי"ת על כל הניסים שעשה לנו שם. [ג] והגדת לבנך לאו דוקא בנו, אלא אפי' עם כל בריה. וענין המצוה שיזכור הנסים והענינים שאירעו לאבותינו ביצי"מ, והאיך לקח השי"ת נקמתנו מהם. — [ד] ואפילו בינו לבין עצמו, אם אין אחרים, חייב להוציא הדברים מפיו, כדי שיתעורר לבו בדבר, כי בדיבור יתעורר הלב וכו'. — [ה] ובאו לנו מצות רבות על זה [זכירת יצי"מ], כי הוא יסוד גדול ועמוד חזק בתורתנו ובאמונתנו, וע"כ אומרים לעולם בברכותינו ובתפילותינו "זכר ליצי"מ", לפי שהוא לנו אות ומופת גמור בחידוש העולם, וכי יש אלוק קדמון חפץ ויכול כל הנמצאות וכו', וזה משתק כל כופר בחידוש העולם ומקיים אמונה בידיעת השי"ת וכו'. — [ו] ונוהגת בזכרים ובנקבות בכל מקום ובכל זמן, עכ"ל בקיצור.

מפורש יוצא מכללים אלו שאפילו ביחידות חייב לספר כפי צחות לשונו הכל בפירוש, ולא די בזכירה קצרה כללית, אלא צריך עד כדי שיתעורר לבו להלל ולשבח לה'. [וראה אריכות נפלאה במשנת יוסף (חאו"ח ח"א סי' כז) בגדר סיפור יציאת מצרים בליל פסח].

1

לספר יצי"מ לחייל שאינו יהודי

חייל שיש עמו בפלוגה חייל שאמו נכריה האם מותר לספר לו סיפור יציאת מצרים, שהרי שנינו (חגיגה יג.) שאין מוסרין דברי תורה לעכו"ם שנאמר ומשפטים כל ידעום. וכתבו התוס' שהמלמד תורה לנכרי עובר גם על לפני עור, כיון שגוי העוסק בתורה חייב מיתה.

הנה האיסור הוא ללמד תורה לנכרי, אבל סיפור יציאת מצרים שייך גם לגוים, כמ"ש אאזמו"ר מרן בעל משנת יוסף זי"ע (בתשו' חי"ד סי' רסא) אודות גר

צדק שאביו הגוי רוצה לבקרו ולהיות אצלו בליל הסדר, כדי לראות את מנהגי היהודים, דמותר לו להזמינו, שהרי מפורש בתורה במשה רבינו (פ' יתרו יח, ח) "ויספר משה לחותנו את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים על אודות ישראל, את כל התלאה אשר מצאתם בדרך ויצילם ה'". ופי' ברש"י שסיפר ליתרו את כל הנסים שעשה הקב"ה להם במצרים, כדי למשוך את לבו לקרבו לתורה.

דסיפור יציאת מצרים שייך גם לגוים, שהרי גם להם הראה הקב"ה נפלאותיו, וכדכתיב (שמות ו, ה) וידעו מצרים כי אני ה' בנטותי את ידי על מצרים והוצאתי את בני ישראל מתוכם. ובספורנו (ז, ד) "ששניהם [מכת בכורות וטביעת מצרים בים סוף] בלבד היו על צד עונש להם מדה כנגד מדה. אבל שאר המכות היו אותות ומופתים להשיבם בתשובה, כאמרו בזאת תדע כי אני ה', בעבור תדע כי אני ה' בקרב הארץ, למען תדע כי לה' הארץ, למען שיתי אותותי אלה בקרב, ולמען תספר וידעתם. אתה ישראל והמצרים. וגם כשהטביעם בים לעשות באופן שהנשארים במצרים יכירו וידעו כאמרו וידעו מצרים כי אני ה'". וכן כתיב (שמות טו, יד) שמעו עמים ירגזון. שיתגדל שמו יתברך על כל באי עולם, אפילו על הגויים. – וכפי הנראה נאסר ללמדו רק דיני וחוקי התורה וטעמיהם, וכמשמעות הקרא "ומשפטים בל ידעום" [וכ"כ בח"א מהרש"א שם]. אבל סיפור יציאת מצרים, או סדר בריאת העולם וכדו', שאינם דינים ומצות או טעמים, אלא עובדות ומאורעות שהתורה כתבתן כפי איך שהיו, את זה אין איסור ללמדו.

ז

חייל שאין לו מצות משלו

חייל שהביאו לו מצות לליל הסדר, ולא הקנו לו את המצות, האם חסר ב"לכם".

שאלה זו שכיחה בכל בית אב שמארח את בניו בביתו אם צריך להקנות להם את המצות, וכבר ישבו על המדוכה גדולי הפוסקים, וידוע מש"כ השפת אמת (סוכה לה). "והעולם אין נזהרין בזה, ואפשר שהעולם סומכים על דברי הרא"ש שהתיר לקדש בטבעת שאולה דאדעתא דהכא יהיב ליה שיוכל לצאת בו". והרבה מהפוסקים כתבו דכיון שלא כתוב בפירוש "לכם" במצה, אלא ילפינן גזירה שוה מחלה, לכן י"ל כיון שאוכל בלי מחאה, ובדעת בעה"ב הוא, אף אם לא נתכוונו להקנות ולקנות, הרי הוא כשלו ממש, ואף אם נאמר שצריך מעשה קנין, בזה שמכניסו לפיו ולועסו ובלעו הרי הוא כקנין, ושפיר יוצא ידי חובת מצה [ראה פסק"ת (תנ"ד, ה) שאסף כעמיר גורנה את השיטות בזה].

ח

אמירת הלל דליל פסח מבעו"י

קבוצת חיילים שארגנו מנין לעצמם להתפלל מבעוד יום מחמת פעילותם בעזה, האם יכולים לומר הלל בברכה קודם הזמן.

כבר כתבתי בעבר בענין זה, והזכרתי כמה צדדי קולא במקום הצורך, ולא אכפול את הדברים, רק אצרף את התשובה שכתבתי מענין זה.

אמר המחבר: לתועלת המעיין אעתיק את תשובת הגר"א שליט"א בשלימותה, וז"ל:
בס"ד, כ"א סיון תשס"ז לפ"ק

שוכט"ס לכבוד הרה"ג המפו' שלשלת היוחסין, שמו מפארים מוהר"ר מאיר יהודא ארי' הלוי יונגרייז שליט"א, בק"ק אנטוורפן יצ"ו.

אחדשה"ט, עברתי על מכתבו בנוגע לאמירת הלל דליל פסח בבית הכנסת קודם צאת הכוכבים, שכתב בהגדת מועדים וזמנים (עמוד נא) שהמתפללין ערבית קודם צאת הכוכבים יזהרו שלא לומר הלל בברכה קודם הזמן, שאמירת הלל בליל פסח מחובת הלילה וזמנה לכתחילה בצאת הכוכבים. וביאר שם דכיון דקריאת ההלל מחובת הלילה הוא וא"כ לכאורה ברור דבעינן לילה דוקא וכן מבואר בראשונים (הר"ן ותוס' בפ"ב דמגילה) שצריך לגמור את ההלל קודם חצות (מובא ברמ"א סי' תעז), וכשם שאסור לאחר חצות הוא הדין לפני צאת הכוכבים דבעינן דומיא דמצה והיא הלכתא רבתא ליזהר בליל פסח שלא לומר הלל לפני צאת הכוכבים. וחזר על דבריו במועדים וזמנים (ח"ג סימן רס). – ושאל כת"ר האם צריך לחוש לזה, ונוגע מאד במקומות שזמן צאת הכוכבים מאוחר, והרבה קהילות מקדימים בתפלת ערבית כדי שלא יישנו התינוקות, או שלא לאחר אכילת אפיקומן אחר חצות.

א) הלל אחר צאה"כ אינו לעיכובא, אלא חומרא

תחילה יש להעיר דהשאלה היא רק האם צריך לחוש לזה מלכתחילה, אבל ודאי שאינו לעיכובא, דז"ל השו"ע (תפז, ד): בליל ראשון של פסח גומרין ההלל בציבור בנעימה בברכה תחילה וסוף, וכן בליל שני של שני ימים טובים של גליות. הגה, וכל זה אין אנו נוהגים כן, כי אין אנו אומרים בלילה בבית הכנסת ההלל כלל, ע"כ. ומסתימת הדברים נראה שאפשר לאמרו בכל זמן, וכמו שמתפללין מבעוד יום, כך אומרים את ההלל מיד אחר התפלה. וביותר העיר בשו"ת עמק התשובה (ח"ב סימן מא) דאילו היה דין זה לעיכובא, היה לו להמחבר

להזכיר פרט זה שיש להקפיד על ההלל שיאמר אחר צאת הכוכבים, וכמו שהדגיש (בסימן תעב, א) לענין קידוש, שיהיה שולחנו ערוך מבעוד יום כדי לאכול מיד כשתחשך, אבל לא יאמר קידוש עד שתחשך. וכן לגבי ספירת העומר (בסימן תפט, ב) שהמדקקים אינם סופרים עד צאת הכוכבים וכן ראוי לעשות. וכ"כ לענין ק"ש (בסימן רלה) שיקראוהו אחר צאת הכוכבים. והיינו מפני שהיה מנהגם להתפלל ערבית מבעוד יום הוצרכו להזכיר שימתין מלאומרם עד הלילה, וכאן לענין קריאת ההלל לא הזהירו בזה שיאמרוהו בלילה, ואדרבה אמרו שהציבור יאמרוהו והם היו מתפללין מבעוד יום, והלכו לביתם בעו"י עד שהוצרכו להמתין עם קידוש עד שתחשך, משמע לפי פשטות הדברים שההלל ג"כ אין קפידא מלאומרם מבעוד יום דומיא דתפלה.

וי"ש להסמיק לזה את יסוד החזו"א (שביעית סימן ז) וז"ל: ואם האמת דלקיטה כאחת ששנינו הוא אפשרות כאחת, "היה הדבר שגור בפי כל הראשונים ז"ל מפרשי המשנה, והיו הדברים לראשית חובתם לפרשם ולהוכיח הראיות על זה, ושתיקתם כפירושם שהדבר כפשוטו, וזו בלבי ההכרעה היתרה מכל הראיות", עכ"ל. – למדנו מדבריו יסוד גדול, דדבר שלא הזכירו הראשונים והפוסקים ראה מוכחת יותר מכל סברות שבעולם, וכמו כן בנידון דידן אם אמירת הלל אחר צאת הכוכבים לעיכובא, למה לא מצינו זאת בספרי הפוסקים לדורותיהם, עד דורינו.

ובשו"ת שרגא המאיר (ח"ז סימן כד) דייק השואל ממסכת סופרים (פ"כ ה"ט) שאין לקרות הלל מבעו"י, דתני ר' שמעון בן יהוצדק ימים שמנה עשרה ולילה אחת יחיד גומר בחג את ההלל כו' ויו"ט הראשון של פסח ולילו ובגולה עשרים יום ושתי לילות מצוה מן המובחר לקרות הלל בשני לילות של גליות ולברך עליהן ולאומרן בנעימה לקיים מה שנאמר ונרוממה שמו יחדיו וכשהוא קורא אותו בביתו אינו צריך לברך שכבר בירך ברבים, עכ"ל מסכת סופרים. וממה שכתב בשני לילות דייקא משמע שצריך להיות לילה ממש. ודחה דיוק זה, דגם אם נאמר דכתב דייקא לילה, וכוונתו לילה ממש. מ"מ כיון דאחר תפלת ערבית נקרא ג"כ לילה לכמה דברים, אי אפשר להוציא מדיוק זה דאין לקרות הלל מבעו"י. – ולדברינו גם אם אכן הדיוק נאה, מ"מ כיון שלא העתיקו השו"ע והפוסקים אחריו דין זה, ודאי שאינו לעיכובא.

ומזכר כן להדיא מדברי השו"ע (תעב, א) ד"הא שולחנו ערוך מבעוד יום כדי לאכול מיד כשתחשך", ומשמע דמיד כשתחשך יכול לקדש. ובמשנ"ב (סק"ד) ביאר דבריו דלא תימא מכיון שמצוה למהר יתחיל הסדר מבעו"י כמו שמצינו בשבת ויו"ט שיכול להוסיף מחול על הקודש, קמ"ל דכאן יאמר הקידוש

רק משתחשך. וצ"ע דהרי דעת המחבר שקורין הלל בביהכ"נ בציבור, וא"כ בלא"ה אי אפשר לקדש לפני צאת הכוכבים, שהרי צריך לקרוא קודם הלל מיד כשתחשך, ורק אח"כ מקדש. ומוכח מדברי השו"ע דמיד כשתחשך יכול לקדש דהיינו שכבר קרא והתפלל ערבית, וכן ביאר הפמ"ג (ריש סימן תעב) את דברי השו"ע שכתב "מיד כשתחשך" דצ"ל שערבית התפלל מבעוד יום. ומוכח שגם ההלל יכול לקרוא מבעו"י, וכבר העיר בזה בספר מעגלי צדק (פסח, ע' קנא).

שוב ראיתי בשו"ת ויען דוד (ח"א סימן פא) שדחה דיוק זה מקידוש, שהרי בבית יוסף (סימן תעג) כתב בהדיא דלקרות בבית הכנסת רק מנהג בני ספרד, ואם כן מה שכתב לענין קידוש יש לפרשו לבני אשכנז. ובלאו הכי משכחת לה במי שרוצה לקדש לפני שקרא את ההלל מאיזה סיבה, עיי"ש. – אבל לענ"ד עדיין יש מזה קצת ראיה דאפשר לקרות ההלל מבעו"י, דכבר הביא הכף החיים (תפז, טל) שגם ביחיד יקרא הלל קודם לעשיית הסדר. ובשו"ת תשובה מאהבה (ח"א סימן צ) כתב שרבו הנודע ביהודה אמר את ההלל אחרי התפלה ביחידות, וכ"כ בארחות חיים (תפז, ז) בשם ספר מאורי אור שאף להנוהגין כהרמ"א טוב ונכון לגמור ההלל בפני עצמו קודם התחלת הסדר, עיי"ש. הרי דאפילו במקומות שלא נהגו לקרות הלל בביהכ"נ הורו הפוסקים דראוי לקרות ההלל לפני הסדר. וא"כ על כרחך דאפשר לקרות מבעו"י, דהלא אפשר לקדש בזמן זה וכנ"ל.

ועל כן נראה ברור שאין זה לעיכובא. ולכן עלינו לברר רק האם לחומרא עכ"פ איכא למיחש לזה, או אף מלכתחילה אפשר מבעוד יום. – והנה חומרת המועדים וזמנים נובע ממה שהעלה שאמירת הלל בליל פסח מחובת הלילה, ולכן בעינן לילה ממש. אבל האמת דדבר זה תלוי בגדר ההלל דליל פסח, ויש לו אורך וגובה, אבל אין פנאי כעת לבררו לעמקו ולרחבו, ונציין רק כמה ראשי פרקים בזה הנוגע לעניננו.

(ב) שני דרכים בגדר הלל דליל פסח, זכר לשחיטת הפסח, או משום הנס

התוס' (סוכה לח. ד"ה מי שהיה) כתבו דגם נשים חייבות בהלל דליל פסח משום שעל הנס הוא בא. ובירושלמי (פסחים פ"ט ה"ג) ובקרבן העדה (שם) דההלל על הנס. וכ"ה בביאור הגר"א (תרעא, ז) דאמירת הלל בליל פסח הוא משום פרסומי ניסא. ובשו"ת חת"ס (או"ח סימן נא ד"ה ובא"ר) דבליל פסח שהיא שעת נס ממש על זה נאמר השיר יהיה לכם כליל התקדש החג. ובלבוש (תעז, א) הלשון "שאומרים אותו לשבח ותהלה על אותו נס". ועיין טורי אבן (מגילה יד) דהוא משום הדין המפורש בגמרא (פסחים קיז). נביאים שביניהם תקנו לומר אותו על

כל צרה וצרה שלא תבא עליהם ולכשנגאלין אומרים אותו על גאולתן, והוא מדין הלל על הנס ביום שנעשה הנס. – למדנו מדבריהם דגדר ההלל בליל פסח הוא מדין הלל על הנס.

אולם בראשונים מצאנו שכתבו לבאר ענין ההלל בליל פסח, שהוא זכר להלל שהיו אומרים בשעת שחיטת פסחים. ויסוד זה מבואר במאירי (פסחים ק"ז: ד"ה המשנה הרביעית) על דברי הירושלמי בברכות שהביאו הראשונים, דמבואר שם שקורין הלל בביהכ"נ ומברכין עליו, וז"ל: והוא שהיה מנהגם לקרא את ההלל בבית הכנסת מבעוד יום זכר להלל שבעזרה שהיו אומרים בשעת שחיטת פסחים וכו', עכ"ל. הרי שכתב שהיו קורין מבעוד יום זכר להלל שבשעת שחיטת הפסח, שזה הרי היה מבעוד יום.

ובשו"ת עמק התשובה (שם) ציין לשו"ת שואל ומשיב (תנינא, ח"ד סימן קלה) וז"ל: ויש לי להוסיף דחשו שע"י אמירתם ימעטו באכילת פסח ויבואו לידי נותר, וע"כ אמרו בבית הכנסת (ר"ל ההלל) והתפללו סמוך לערב ולא מעטו באכילת פסח, עכ"ל. הרי שדעתו ג"כ מה שיאמרוהו מבעו"י סמוך לערב בכדי שלא ימעטו באכילת פסח. ועוד כתב שם וז"ל: אבל מזמן שבית המקדש קיים והיו אומרים בשעת שחיטת הפסח תקנו שיאמרו בבית הכנסת שהיו מתפללין סמוך לערב, עכ"ל. וזה כמעט כדברי המאירי.

וכן כתב בספר המכתם (פסחים קט"ז: וז"ל: ובמסכת סופרים אמרו למה אין מברכים על הלל בליל פסח שבתוך ההגדה, מפני שכבר ברכו בבית הכנסת. פירוש שמנהגם היה לומר ההלל בבית הכנסת בין מנחה למעריב זכר למקדש שהיו ישראל קוראים ההלל בשעת שחיטת הפסח, וכמו שאמרו בפסחים (סד.), ועל אותה קריאה שבבית הכנסת היו מברכים, ע"כ. הרי מבואר שאין חיוב לומר ההלל דוקא לאחר צאת הכוכבים. וציינו עליו שו"ת דברי יציב (ח"ב סימן רז) ושו"ת שאילת חמדת צבי (ח"ג סימן כו).

ג) דין הלל מבעו"י תלוי לכאורה בשני הדרכים הנ"ל

לכאורה תלויה שאלתינו בשני הדרכים שנאמרו בגדר ההלל דליל פסח, דלדעת הראשונים שאמירת ההלל הוא משום שחיטת הפסחים, נראה דשפיר אפשר לאמרו גם מבעוד יום, בזמן שחיטת פסחים שהיה מבעו"י. משא"כ לדעת התוס' והרבה פוסקים דההלל הוא משום הנס, לכאורה לא נהירא לומר הלל מבעוד יום, דתוספת יו"ט מהני רק לדינים שבאים כתוצאה מחלות קדושת יום טוב, אבל מצות הלל אינה שייכת לקדושת יו"ט, שהדין הוא לקרוא ביום שנעשה הנס, ואפילו אם לא היה יום טוב, וא"כ צריך לאמרו בזמן הנס כשודאי לילה.

[ו]להסוברים שקריאת ההלל בבית הכנסת הוא זכר להלל של שחיטת קרבן פסח, כתב במעגלי צדק (פסח, ע' קנג) דאתי שפיר מנהג ירושלים שהביא בשולחן הטהור (סימן ו) דכשאופין מצות גומרין ההלל ומברכים לפנייהם ולאחריהם, וכל אחד יכול לנהוג מנהג כזה. ולכאורה הדברים תמוהים דהיאך מברכין על הלל שבאפיית מצות שאין שום חיוב בזה, ורק נהגו לקרוא הלל באפיית המצות, כמובא בכף החיים (תנח, ט) מהחיד"א בספר מורה באצבע דנהגו לשורר בעריכת המצות בערב פסח ההלל, זכר להלל שהיו אומרים בעשיית הקרבן פסח. אכן המנהג לברך צ"ע שלא היתה בזה תקנה ואין זה חיוב. ואולם להמבואר דקריאת הלל בליל פסח בברכה בבית הכנסת אינה דוקא בלילה ודינה מבעו"י, דהוא זכר להלל של שחיטת קרבן פסח והוא תקנה גמורה, אתי שפיר מה שנהגו לסמוך הלל זה לאפיית מצות שנהגו לאפות בזמן שחיטת קרבן פסח, דכמו שנהגו לשורר הלל באפיית מצות זכר להלל של קרבן פסח כמ"ש החיד"א, שפיר נהגו לקיים כאן כל דין הלל שהוא זכר להלל של שחיטת קרבן פסח].

ואם כן צדקו דברי המועדים וזמנים לחוש לאומרו אחר צאת הכוכבים דוקא, דהן אמת בדברי הראשונים מפורש דשפיר אפשר לאמרו מבעו"י זכר לשחיטת הפסח שהיה מבעו"י, מ"מ ממנהגינו לאמרו אחר תפלת ערבית, משמע שאין אנו אומרים אותו מטעם זה שהוא זכר להלל שאמרו בזמן שחיטת קרבן פסח, אלא מהטעם המבואר בפוסקים דהוא משום הנס, וא"כ צריך לאמרו דוקא בלילה בזמן הנס.

ואולם יש להתבונן בחומרא זו שלא לקרוא הלל מבעוד יום, דהלא אחר קבלת שבת וי"ט חל קדושה על זמן התוספת אע"פ שעדיין יום, ומתפלל של שבת בערב שבת, ואומר קידוש על הכוס, ומאז נאסר במלאכה, וכדאמרו (ברכות כז:): רב צלי של שבת בערב שבת. א"כ למה לא יוכל לומר הלל מבעוד יום, והגם שעדיין אינו לילה, אבל סוף סוף אמירת ההלל הוא משום הנס שהיה בפסח, וכמו שלענין תפלה ממשיך על עצמו מעכשיו קדושת י"ט, כך לענין ההלל נימא דמיקרי קורא בזמנה.

ד) אם אפשר לצאת מצוות עונג שבת בזמן תוספת שבת

ונראה לבאר בהקדם מה דנפסק בשו"ע (רסז, ב): מקדימין להתפלל ערבית יותר מבימות החול, ובפלג המנחה יכול להדליק ולקבל שבת בתפלת ערבית ולאכול מיד. וכתב הט"ז (סימן רצא סק"ו): כתב בספר חסידים (סימן רסט) שבליל שבת צריך שיהיה גומר הסעודה בלילה, ורש"ל נהג שלא אכל בליל שבת עד הלילה. ול"נ כיון דתוספת מחול על הקודש הוא דאורייתא על כן יצא שפיר אפילו

גמר קודם לילה. – לעומת זאת במג"א (סימן רסא סק"א) מביא את הספר חסידים ומסיים טוב להחמיר, וז"ל: כתוב בשל"ה בשם ספר חסידים דמכל מקום צריך לאכול כזית בלילה כדי לקיים שלש סעודות בשבת, וכן כתב הב"ח (סימן תעב) בשם ר"ל מפראג, אבל בתוס' ורא"ש משמע דיכול לגמור הסעודה מבעוד יום, וכן כתב התרומת הדשן (סימן א), וכן מבואר ברבינו ירוחם ח"א, וטעמא דאחר פלג המנחה חשבינן לילה, ומכל מקום טוב להחמיר, עכ"ל.

ומשמע מדברי הט"ז דאם נקטינן דמצוה להוסיף מחול על הקודש, שפיר מקיים מצות עונג גם מבעוד יום, דשבת הוא לכל דבר. וראה בשו"ת שאגת אריה (סו"ס טז) שכתב: "כיון דקיימא לן מוסיפין מחול על הקודש מן התורה, תוספת שבת דינו כשבת לכל דבר". ולפי זה אם לית ליה להרמב"ם דין תוספת שבת לא מקיים מצות עונג מבעוד יום. והמג"א כתב להחמיר דמכל מקום צריך לאכול כזית בלילה.

וכן מבואר בספר תוספת שבת (רסז סק"ג) כשמעתיק את מחלוקת הט"ז ומג"א, וז"ל: והט"ז כתב מסברא דנפשיה דיצא גם אם אוכל ביום משום דתוספת שבת דאורייתא ויפה כתב לדידן דקיי"ל הכי, אבל אין מקום להקשות מכח זה על הגאונים, דאפשר דרצו להחמיר על עצמם לצאת ידי כולם אף אם אין מצוה בתוספת שבת כלל ויש להחמיר, וכן כתב המג"א, ע"כ. והעתיקו את דברי המג"א להלכה שו"ע (רסז, ג) ומשנ"ב (סק"ה) דלכתחילה נכון לחוש להמחמירים ולאכול כזית בודאי לילה.

**ה) ביאור מחלוקת הפוסקים במצות עונג מבעו"י עפ"י חקירה בגדר תו"ש
אם קדושת העיקר מתפשטת גם על התוספת ונעשה חיוב אחד, או
שהוסיפה התורה קדושה מיוחדת נפרדת**

וכתב כק"ז (שליט"א) [זי"ע] בשו"ת משנת יוסף (ח"ה סימן כד אות ג) ובחידושי סוגיות (חאו"ח ח"א סימן יד, וחיו"ד סימן יט אות ז) להסביר מחלוקת הפוסקים אם יכול לגמור כל סעודת ליל שבת מבעוד יום, או שצריך לאכול בלילה, בהקדם חקירת הצפנת פענח (שביתת העשור א, ו) בגדר תוספת שבת ויו"ט ויוהכ"פ, אם "קדושת העיקר מתפשטת" גם על התוספת ונעשה חיוב אחד. או שקדושת עצם היום נשארה במקומה, אלא שהתורה הוסיפה "קדושה מיוחדת נפרדת" על התוספת. וכן חקר בשו"ת מנחת יצחק (ח"ד סימן קיא).

דתוספות ורא"ש ותה"ד סברי שקדושת שבת מתפשטת על זמן התוספת ונעשה חיוב אחד, כלומר קדושת שבת אחד, וא"כ יכול לאכול ולגמור אז כל

סעודת שבת התלויה ב"היום" דשבת. – אך רק לגבי סעודת שבת כתבו כן, שאינה תלויה בלילה, אלא במציאות של שבת, וכיון שקיבל על עצמו תוספת שבת המשיך עליו קדושת השבת, וממילא יכול לקדש ולאכול סעודת שבת. אמנם לשאר חיובי הלילה, לא נחשב תוספת שבת ויו"ט ללילה, ואין יוצא ידי חובת מצה וסוכה בתוספת יו"ט. דמציאות של שבת ומציאות של לילה שני ענינים נפרדים הם. וע"י קבלת תוספת שבת יכול לעשותו לעצמו שבת, אבל אינו יכול לעשותו לעצמו לילה, וסעודת שבת אינה תלויה בלילה אלא בשבת.

אבל ספר חסידים וסייעתם סברי שקדושת שבת נשארה במקומה, אלא שהתורה הוסיפה קדושה נפרדת על התוספת, וא"כ לא מתקיים אז "היום", דנהי שיש לזמן התוספת קדושת תוספת שבת, שיכול לקדש, אבל לא קדושת עצם היום, שיוכל לאכול סעודת שבת, כיון שבמציאות אינו "היום".

ויובן בזה היטב החילוק בין תפלה וקידוש מבעוד יום, לקיום מצות עונג שבת, דלהצד שקדושת שבת נשארה במקומה, אלא שהוסיפה התורה קדושה נפרדת על התוספת, ולא קדושת עצם היום, א"כ לא מתקיים אז "היום", ולכן אינו יכול לקיים מצות עונג שבת מבעוד יום, דמצוות שהן בקום ועשה השייכים לעצם "יום השבת" אינו מקיים בזמן התוספת שאין לו עדיין קדושת השבת ממש, אלא קדושה נפרדת. משא"כ תפלה וקידוש שיכול לקיים בזמן התוספת, דנלמד מקראי שיש להקדימן כמה שאפשר.

ויש כבר מקורות לחקירה זו אם קדושת העיקר מתפשטת גם על התוספת בדברי הראשונים, עיין תוס' (כתובות מז. ד"ה דמסר, ופסחים צט: ד"ה עד שתחשך) דלכאורה פליגי בחקירה זו, והארכנו בזה במקום אחר בדברי האחרונים בכוונת התוס', ואכמה"ל בזה. וע"ע בשו"ת משנת יוסף (ח"ו סימן סא) בענין תפלת ערבית בין השמשות.

(ו) ברכת שהחיינו ולישב בסוכה בזמן התוספת

והמג"א אזיל לשיטתו גם בהלכות סוכה, דהנה הב"י ורמ"א (תרלט, ג) כתבו בשם ארחות חיים דלא יאכל בלילה הראשונה של סוכות עד שיהיה ודאי לילה, וכתב המג"א (סקי"א) וז"ל: ונ"ל דקידוש יכול לעשות מבעוד יום קצת על היין וברכת לישב בסוכה והמוציא יאמר בלילה דהא אפילו בפסח הוי שרי אי לאו משום ד' כוסות כמ"ש רס"י תע"ב. ומיהו כיון דאומר סוכה ואח"כ זמן צ"ל גם הקידוש בלילה, עכ"ל. ובהגהות אלף למטה במטה אפרים (סימן תרכה סקע"ב) ביאר את דברי המג"א, דלא מהני מה שקיבל עליו מבעוד יום, דקבלה מועיל

לקדושת היום משום דמוסיפין מחול על הקודש, אבל מצות סוכה דלא חלה עד הלילה, וצריך לילה דוקא, לא מצי לברך וצונו לישב בסוכה. ואין לומר דבאמת יעשה קידוש ולא יברך לישב בסוכה, דהא ברכת זמן קאי על הסוכה, ואם נאמר כשיברך אחר כך על הסוכה יברך שנית זמן, זה אינו דהוי כגורם ברכה שאינה צריכה, עיי"ש באריכות. – הרי דזמן התוספת אינו כקדושת העיקר, אלא קדושה מיוחדת שהוסיפה התורה, ומה"ט צריך לחזור ולברך על כזית בלילה, דאין קיום מצות סוכה בזמן התוספת והוי ברכתו לבטלה. וכדבריו בדעת המג"א כתב בספר דברי יחזקאל (סוף סימן מה) עיי"ש.

והט"ז אזיל ג"כ לשיטתו שהביא (בסימן תרסח סק"א) דברי מהרש"ל (בתשובה סימן סח) שראה הג"ה בשם מוהר"ר טעביל שלא היה אוכל בכניסת שמיני עצרת עד הלילה דכיון דעדיין יום הוא צריך לישב בסוכה ואי לא יאמר הברכה אין זה ראוי דלמה יגרע ברכה המחוייבת, ואע"פ שמוסיפין מחול על הקודש א"כ כבר עבר היום, זה אינו דנהי דמוסיפין בתפלה כדאשכחן (ברכות כז:): רב צלי של שבת בערב שבת אבל לא להשוות לילה שהרי ק"ש של ערבית היה אומר בשעתו. – וחלק עליו הט"ז וכתב בזה"ל: ובאמת סברא זו שבנה הרב עליו הוא אינו קיום כלל דודאי מי שמוסיף מחול על הקודש הוא עושה על פי צווי תורתנו כבר חלף ועבר ממנו חובת היום מה שהיה עליו קודם זה והוי כמו ובלילה ומחר ממש, עיי"ש.

ולכאורה לדבריו כשם שמקבל עליו שמיני עצרת פטור מן הסוכה משום דעל ידי שקיבל עליו שמיני עצרת נפקע ממנו חובת סוכה, ה"ה כשמקבל עליו יו"ט דסוכות קודם הלילה שייך לחייבו בסוכה, דהוי כלילה ממש, וא"כ שייך לברך לישב בסוכה קודם הלילה.

שוב ראיתי כעין דברינו בשו"ת דברי יציב (ח"א סימן קיז אות ב) בביאור שיטת הט"ז, דיש לחקור האם תוספת שבת הוא מצות עשה של תורה וענין בפני עצמו מהשבת, ומיד כשבא השבת נפסק ענינה. או דהתורה אמרה שהשבת יתמשך מקודם והמשך אחד הוא עם עצם היום, אלא שאיקלש איסורא מלאו לעשה. ויש לומר דבזה יהיה תלוי פלוגתת הרש"ל והט"ז. דלהט"ז דהוי כלילה וכיום מחר, ע"כ דהמשך אחד הוא. והרש"ל אפשר דס"ל דהוא ענין בפני עצמו ואין לו להמשך היום, עיי"ש. – ובחיי אדם (הל' שבת כלל ו) כתב: ומכל מקום אם אי אפשר לו יכול לגמרה מבעוד יום כיון דחשבינן "לילה". ומלשונו נראה כדעת הט"ז דיכול לגמור סעודת שבת מבעוד יום משום דזמן התוספת הוי כלילה.

נפקא לן מכל זה דזמן תוספת שבת ויו"ט אינו מוסכם לכו"ע דחלים עליו דיני שבת לכל דבר, וגם להסוברים דקדושת העיקר מתפשטת וחד דינא להם, הני מילי לדברים התלויים בקדושת היום, דהיינו תפלה קידוש עונג שבת וכיוצ"ב, אבל לדברים התלויים בזמן לא מהני זמן התוספת כגון מצה בליל ט"ו דצריך לילה ממש דהזמן גורם ולא קדושת היום.

(ז) מבאר דברכת ההלל בביהכ"נ פוטרת גם את ההלל שאומרים בהגדה ולכן אין ראוי לאומרו לכתחילה מבעו"י

מועתה יובן היטב חומרת המועדים וזמנים לקרות הלל אחרי צאת הכוכבים דוקא, דגם אם ננקוט דקדושת העיקר מתפשטת על זמן התוספת, הני מילי בדברים שאינם שייכים לזמן אלא ליום השבת, ואשר מטעם זה מצות אכילת מצה אי אפשר לצאת מבעוד יום. – ולא דמי לסוכה דיוצא מדברי הט"ז דאפשר לקיים מבעו"י, דשאני התם דאם נקטינן שהקדושה מתפשט לזמן התוספת, שפיר קיים מצות סוכה כהלכתה, שמברך על הסוכה בזמן הראוי. משא"כ בנידו"ד דבעינן שיברך בשעה שמצה ומרור מונחים לפניו ותלוי בזמן דוקא, האיך יברך מבעו"י, בזמן שאין מצה ומרור.

ולכן לא דמי גם לנר חנוכה דנפסק בשו"ע (תרעב, א) שאין להקדים, ובביה"ל (ד"ה ולא מקדימים) דהכוונה זמן הרבה קודם, אבל מעט קודם בין השמשות שרי, עיי"ש באריכות. דשאני נר חנוכה דגם אם מדליק קודם הזמן קיים את ענין ההדלקה, דזכר לנס יש כאן, ומדליק נרות, משא"כ בנידו"ד שעדיין ליכא מצה ומרור. [ועיין שו"ת שבט הלוי (ח"ד סימן סו) שהאריך מוח"ז (שליט"א) [זי"ע] דאפילו בשעת הדחק מפלג המנחה ולמעלה לא פשוט כל כך. ולכן מי שיחזור לביתו בשעה מאוחרת ובאפשרותו להדליק מפלג המנחה, או להדליק כשחוזר בשעה מאוחרת, או לעשות שליח שידליק בזמן ההדלקה, עדיף בזמנו ע"י שליח מבעצמו בפלג המנחה].

ומהאי טעמא נפסק בשו"ע (תעב, א) שלא יאמר קידוש קודם שתחשך, ובט"ז (סק"א) דמצה דומיא דפסח דכתיב על מצות ומרורים יאכלוהו, והפסח אין נאכל אלא בלילה, והקידוש צריך שיהיה בשעה ראויה למצה. ובמג"א (סק"א) דכוס של קידוש הוא אחד מארבע כוסות וכולן צריכין להיות בלילה.

שוב ראיתי בשו"ת עמק התשובה (שם) שביאר דהלל שבבית הכנסת שונה מהלל שאומרים בהגדה, דההלל שבתוך ההגדה הוא משום עשיית פסח ומצה ובזה יש קפידא לומר בלילה דומיא דאכילת פסח ומצה, משא"כ הלל שבבית הכנסת

הוא רק משום ניסא ואינו קשור עם אכילת פסח ומצה וגם אינו מטעם מצות סיפור יציאת מצרים אלא שיר ושבח והודאה על הניסים, וממילא שייך לאומרו גם מבעוד יום אחר שקיבל עליו יו"ט, וכמו ששייך לומר תפלת יו"ט אחר שקידש היום. גם י"ל דההלל שייך לתפלה דוקא ולכן צריך להסמיכה אפילו שהתפלה מבעו"י, עיי"ש באריכות.

ובעין זה העיר בספר ברכת רפאל (פסח, סו"ס נה) דהלל שקורין בביהכ"נ אינו מחובת מצה ומרור, אלא שהלילה מחייב את ההלל ואינו קשור כלל למצה ומרור, וא"כ יתכן שיכול לאומרו גם בתוספת יו"ט אפילו קודם צאת הכוכבים. ודוקא הלל שאומרים בהגדה ששייך לאכילת מצה יש לאומרו בזמן אכילת מצה. עוד העיר על דברי מועדים וזמנים שכתב דכמו שאסור לאחר חצות ה"ה לפני צאה"כ, דיש לדון בזה טובא, דהלא ההלל שאומרים בביהכ"נ הוא רק לדעת השו"ע, ולדעת הרמ"א אין אומרים אותו בביהכ"נ, והרי לדעת השו"ע א"צ להקפיד ולומר הלל קודם חצות כמו שביאר שם באריכות, וא"כ גם א"צ להקפיד ולאומרו בלילה דוקא, וצ"ע.

אולם עדיין יש לדון בזה טובא, שהרי מבואר בטור (סימן תעב) דהטעם שתקנו אמירת הלל בביהכ"נ הוא כדי שלא יצטרך לברך על ההלל שאומר בביתו בסדר ההגדה. ובביאור הגר"א (סימן תפז) כתב על פי תוספתא (פסחים פ"י) שתקנו כדי להוציא ידי חובה את שאינם יודעים לקרות בביתם. ובערוך השלחן (סו"ס תעג) כתב: ולכן אין מברכין על ההלל שבסעודה מפני שכבר ברכו בבית הכנסת, ואנחנו שאין אומרים כלל בבית הכנסת היה מן הדין לברך על ההלל שבסעודה אלא שלא נהגו כן, עכ"ל. והן דברי הר"ן בשם הרשב"א (פסחים כו: בדפי הרי"ף סוד"ה אבל) שעיקר תקנת קריאת ההלל בלילי פסחים בבית הכנסת היתה ולא בביתו, ולפיכך בין שמעו בבית הכנסת בין לא שמעו אינו מברך בביתו שהשוו חכמים מדותיהם כדי שלא יהא מי שלא שמעו ומברך ומי ששמעו אינו מברך, עכ"ד.

משמע מזה דמעיקר הדין היה ראוי לברך על ההלל שאומרים בהגדה כשמצה ומרור מונחים לפניו, ומכמה טעמים התקינו לאומרו בבית הכנסת בברכה, וברכה זו קאי גם על ההלל שקורא בביתו. וא"כ כיון שההלל שקורא בביתו צריכה להיות בלילה גמור כשאר ההגדה בשעה שמצה ומרור מונחים לפניו, כך הברכה שעולה גם על ההלל בביתו צריכה להיות בזמן שהיא ודאי לילה, שאם יברך בעוד שלא נתחייב בההלל האיך אפשר לפטור בברכה זו.

ואמנם בשו"ת עמק התשובה (שם) התייחס לנקודה זו, והוסיף דקשה לומר שקריאת הלל בביהכ"נ הוא במקום הלל שבאמצע הגדה והדין כמוהו.

חדא, דא"כ איך אפשר לאמרו בלי מצה ומרור שמונחין לפניו [דמשו"ה מחזירין הקערה קודם שמתחילין באמירת ההגדה וכמבואר בטור (סימן תעג)], וכאן אומרים ההלל בביהכ"נ בלי שום מצה ומרור. ועוד דעושינן כמה הפסקות בדיבור ובהילוך ואיך אפשר שזה ההלל בביהכ"נ הוא במקום קריאת ההלל שבאמצע ההגדה דקאי על פסח מצה ומרור, והלא יש דיעות הסוברים דמשו"ה אין לברך על ההלל שבתוך ההגדה משום דמפסיקין באמצע. עוד כתבו הפוסקים שאין לשוח עד אחר הכריכה בכדי שהברכה יעלה גם על הכריכה, עיין כל זה בטור. ולכן צריך לומר שאין ההלל בבית הכנסת בכלל אמירת ההגדה, אלא היא מצוה בפני עצמה, עיי"ש.

אבל אין זו תשובה גמורה, דגם אם ההלל בבית הכנסת היא מצוה בפני עצמה, סוף סוף רוצה לפטור בברכה זו גם את ההלל שקורא בהגדה, דהלא מן הדין היה לברך על ההלל שבסעודה אלא שלא נהגו כן וכנ"ל. וכיון שרוצה שהברכה יחול גם על ההלל שבהגדה לכאורה צריך לקרות דייקא אחר צאת הכוכבים, שהרי ההלל שקורא בביתו צריכה להיות בלילה גמור כשאר ההגדה בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך, ולכן כדי שהברכה שמברך בבית הכנסת יפטור את ההלל שיאמר בשעת ההגדה, על כרחך צריך להיות אחר צאת הכוכבים, דאם יברך מבעו"י קודם זמן החיוב איך יפטור את ההלל שבהגדה שיתחייב בה רק אחר כך.

ובשו"ת עמק התשובה העיר דיתכן דבזמן הזה גם ההלל שאומרים בהגדה הוא משום הנס לא משום אכילת מצה, דאכילת מצה אין טעון הלל, רק על אכילת פסח מבואר בגמרא (פסחים צה) דפסח ראשון טעון הלל באכילתו, ובזמן הזה דליכא פסח לכאורה קריאת ההלל הוי משום חיוב שירה על הנס שנעשה בלילה, עיי"ש. – ולדבריו אין זה תמוה כל כך, דגם אם מברך מבעו"י שפיר יכול לפטור את ההלל שבהגדה, שאם אנו מסכימים דרשאי לומר הלל על הנס מבעו"י, יכול לצאת בהברכה גם את ההלל שבהגדה שענין אחד להם. ואמנם לא מצינו כהערה זו, ובפשטות גדר ההלל הוא כפי שהעתיקו האחרונים זכר לנס ובשעה שמצה ומרור מונחים, וא"כ צ"ע כיצד פוטר מבעו"י את ההלל שקורא בהגדה.

(ח) חקירת הפוסקים אם אפשר לברך ברכת המצות קודם זמן החיוב, ובזה תלוי לכאורה דין הלל מבעו"י

וכבר העיר בזה בשו"ת שרגא המאיר (ח"ז סימן כד), ומטעם זה העלה באמת שאין לקרות את ההלל קודם צאת הכוכבים משום שצריך לפטור בברכה זו את ההלל שקורא בהגדה, ואי אפשר לברך על ברכת המצות קודם זמן החיוב. וצ"ע לצ"ח ברכות (יא: על תוד"ה שכבר) בהא דכתב ר"ת דכשארם עומד

ממטתו בלילה ללמוד אינו צריך לברך ברכת התורה, מפני שברכת התורה של אתמול שחרית פוטרת עד שחרית אחרת. ומסתפק הצ"ח אם אעפ"י שאינו צריך לברך קודם השחר מכל מקום אי יכול לברך אז לפטור הלימוד שילמוד לאחר שיעלה עמוד השחר, או דילמא כיון שעתה עדיין אינו חייב לברך, אין הברכה של עתה פוטרתו מה שילמוד אחר שנתחייב, וכשם שמי שמחוייב בדבר אינו יכול לפטור את המחוייב כך הוא עצמו בשעה שאינו מחוייב אינו יכול לפטור את עצמו על השעה שיתחייב, וברכתו עתה הוי ברכה לבטלה, ורצה להביא ראיה ולבסוף דחה, ומסיק שצריך תלמוד. נמצא שהצ"ח כבר הסתפק בזה אם אפשר לברך קודם זמן החיוב.

אולם בבכורי יעקב (תרלט, כב) מפורש שלא יצא בהברכה שבירך קודם זמן החיוב על זמן החיוב, שכתב דאם בירך לישב בסוכה מבעוד יום צריך לחזור ולברך, ויאכל כזית בלילה. – ובשו"ע (יו"ד סי' יט, ה) נפסק שאם דיבר בין שחיטה לשחיטה צריך לכסות דם שחיטה ראשונה ולברך פעם אחרת על השחיטה, אבל על כסוי שני לא יברך. וביאר הש"ך (סק"ו) דעל כסוי השני לא יברך כיון דבשעה שבירך על כסוי הראשון היה דעתו לשחוט ולכסות עוד והשחיטה אינה הפסק. וכתב הגליון מהרש"א וז"ל: בפשוטו יש לחלק דהא חיוב כסוי אינו בא כי אם אחר ששחט, והיכן מצינו זה שיהא יוצא במברך בעוד לא נתחייב, ואם יברך בערב פסח סמוך לחשיכה על אכילת מצה ויאכל כשיחשך מסתברא דלא יצא בברכתו, ואף דיש לחלק קצת דהכא עכ"פ יש חיוב אילו שחט כעת, מ"מ מנ"ל זה, עכ"ל. הרי דס"ל שקודם זמן החיוב אינו יכול לברך על המצוה שיתחייב. ולכן מסיק שו"ת שרגא המאיר דלכתחילה לא יאמר ההלל שבבית הכנסת קודם צאת הכוכבים.

נמצא לפי זה דשאלתינו אם אפשר לברך על ההלל בבית הכנסת מבעו"י, תלוי אם יכול לברך קודם זמן החיוב על זמן החיוב, דהצ"ח הסתפק בזה, ובש"ך משמע דאעפ"י שעדיין אין החיוב לפניו אם כיון לפטור בברכתו מהני. ולפי"ז שפיר יכול לברך על ההלל בבית הכנסת קודם צאת הכוכבים ולפטור את ההלל שקורא בהגדה. ולעומת זאת בבכורי יעקב משמע שאין לברך קודם זמן החיוב, וכ"כ בגליון מהרש"א דקודם זמן החיוב לא שייך לברך, ולדבריהם מלכתחילה אין ראוי לברך על ההלל קודם צאת הכוכבים. – ולכן גם אם אין ההלל אחר צאת הכוכבים לעיכובא, מ"מ אם אפשר לאחרה עד אחר צאת הכוכבים ודאי עדיף טפי.

ט) אם צריך להמתין בקריאת ההלל עד צאה"כ דר"ת

עכ"פ גם אם נחמיר שלא לאמרו מבעו"י, אבל להחמיר על צאת הכוכבים דרבינו תם אין צריך, דמצטרף כאן עוד צדדים להקל, כמו שכתב בשו"ת דברי יציב (ח"ב סימן רז) דאפשר לסמוך על הראשונים שכתבו שנתקן לזכר ההלל שאמרו בשחיטת הפסח. והגם שממנהגינו לקרותו אחר ערבית נראה דנקטינן דאמירתו משום נס דיציאת מצרים, מ"מ אפשר לצרף להשיטות הנ"ל גם הא דלשיטות הגאונים הוי כבר לילה. ובפרט שכבר התפללו ערבית ועיין בשו"ע (יו"ד קצו, א) ובש"ך (שם). ועיין ביבין שמועה מהרשב"ץ (דף לו ע"ד סוף מאמר חמץ ד"ה וקודם שיברך) שכתב וגם שתיית ד' כוסות שצריך שיהיו כולם אחר צאת הכוכבים ואין מנהג לדקדק בכוס של קידוש לפי שמוסיפין מחול על הקודש, עכ"ל. וכן כתב בחת"ס (פסחים צט:) דדוקא לאכילה קפדינן עד שתחשך, אבל מ"מ יכול לקדש משתשקע החמה כמו בכל שבת ויו"ט. – וי"ל דגם אמירת הלל שפיר דמי מבעו"י, ובפרט דערב פסח גופא הוי יו"ט ואסור בעשיית מלאכה אחר חצות. וכן יש להסמך ממה שמכוונים בברכת שהחיינו על ביעור החמץ שהוא בערב פסח, משמע דהוי כעין זמן אחד [עיין רא"ש פ"א סימן י, ובטור סימן תלב ובט"ז שם סק"ב] עיי"ש.

י) בשעת הדחק לכו"ע אפשר לומר הלל מבעו"י

ובשעת הדחק ודאי אפשר להקל בזה, וכדמצינו גבי מקרא מגילה (בסימן תרצב, ד) דמי שהוא אנוס יכול לקרותה מבעוד יום. ובמשנ"ב (סקי"ד) בשם החיי אדם דאפילו קרא מקצתה קודם צאת הכוכבים לא יצא וצריך לחזור ולקרות ובלי ברכה. ובשע"ת (סק"ג) וביה"ל (ד"ה מפלג) דמ"מ המיקל לחולה ולילודת למהר קריאתן מבעוד יום קצת יש לו על מי לסמוך. ועיין ערוך השלחן (תרפז, ד) דאם קרא בבין השמשות אין חוזר וקורא דספיקא דרבנן לקולא. ובכף החיים (תרצב, לג) דאף בבין השמשות אין לקרות ובדיעבד אם קרא י"ל ספק דרבנן לקולא, ואפשר דברי קבלה שאני אם לא באונס והכרח גדול יש לצדד בין השמשות, עיי"ש. ועיין בשו"ת עמק התשובה (שם) דאין ללמוד ממגילה היתר לקרות מבעו"י, שהרי השו"ע החמיר בזה, אם לא בשעת הדחק דבכה"ג הקילו גם במגילה לקרות מבעו"י, ולכן במקומות שמאחרין הרבה וטורח להתאחר כל כך עבור מצות הלילה וגם עבור התינוקות שלא ישנו צריכין למהר, וכמבואר בשו"ע (תעב, א) שמצוה למהר ולאכול בשביל התינוקות שלא ישנו. וכן סיים בשו"ת דברי יציב (שם) דאם כי לכתחילה היכא דאפשר לקרותו בלילה יש להחמיר, אבל כשיבוא ח"ו למחלוקת, או לאיחור במצות מצה ואפיקומן אחר חצות יש מקום לסמוך על הצדדים לצרף ולהקל.

ובשו"ע (תפט, ג) "המתפלל עם הציבור מבעוד יום מונה עמהם בלא ברכה, ואם יזכור בלילה יברך ויספור. הגה, ואפילו ענה אמן על ברכת הקהל, אם היה דעתו שלא לצאת, יחזור ויברך ויספור בלילה". ובמשנ"ב (סקי"ח) דאפילו בע"ש שכבר קיבל שבת וגם התפלל עם הציבור, אפ"ה יברך ויספור בלילה. ובביה"ל (ד"ה ויברך) מביא מהפמ"ג דגם בערב שבת ראוי לאחר, ולא כאותן המקדימין ואומרים כבר לילה, עיי"ש. ואולם בערוך השלחן (תפט, ז) כתב דבע"ש כיון דמצוה וחובה לקבל שבת מבעו"י אפשר לספור בין השמשות. וכ"כ בשערים המצוינים בהלכה (סימן קכ סק"ג) עפ"י שו"ת מהרש"ל (סימן יג) דבע"ש אפשר להקל לספור בבין השמשות. ועיין שו"ת שרגא המאיר (ח"ו סימן מא) שהביא מלקט יושר שרבו התרומת הדשן נהג לספור מבעו"י לאחר שקיבלו שבת והתפללו ערבית, ושכ"ה במטה משה (סימן תרעג) בשם הראב"ן. ובשו"ת שבט הלוי (ח"ט סימן כג) כתב מוח"ז (שליט"א) [זי"ע] אודות ספירת העומר מבעו"י במושב זקנים וכדומה, דבשעת הדחק יש לסמוך על שיטת הרשב"א (ברכות נא): דמפלג המנחה ואילך יש להתחשב עם החיובים של יום הבא, עיי"ש. וה"ה בנידו"ד. וע"ע שו"ת ויען דוד (ח"א סימן פא) שנו"נ בחומרת המועדים וזמנים, ומסיק דאין צורך להמתין עד צאת הכוכבים, וטוב שימתינו עד בין השמשות.

יא) העולה לדינא

תבנא לדינא, מלכתחילה אם אפשר להמתין עד אחר צאת הכוכבים ודאי ראוי להמתין, אבל במקומות שע"י האיחור יבוא ח"ו למחלוקת, או לאיחור במצות מצה ואפיקומן אחר חצות, או שישנו התינוקות, יש להקל מכמה צירופים: - א) מסתימת השו"ע והפוסקים שלא הזכירו פרט זה שצריך לקרוא אחר צאה"כ נלמוד שאין זה לעיכובא [אות א]. - ב) לדעת כמה ראשונים הלל דליל פסח הוא משום שחיתת פסחים, וא"כ שפיר אפשר לאמרו מבעו"י, בזמן שחיתת פסחים שהיה מבעו"י [אות ג]. - ג) הלל שאומרים בבית הכנסת אינו מחובת מצה ומרור, רק שיר והודאה על הניסים, ולכן אפשר לאמרו מבעו"י, שאינו מחובת לילה דוקא [אות ז]. - ד) יש סוברים דאפשר לברך ברכת המצות קודם זמן החיוב [אות ח]. - ה) אפשר לצרף שיטות הסוברים דאפשר לקדש גם קודם שתחשך אפילו שהוא כוס ראשון מד' כוסות, לפי שמוסיפין מחול על הקודש, וי"ל דגם אמירת הלל שפיר דמי מבעו"י [אות ט]. - ו) ערב פסח גופא הוי יו"ט ואסור בעשיית מלאכה, ואפשר להסמיך ממה שמכוונים בשהחינו על ביעור חמץ שהוא בערב פסח, דמשמע דהוי כעין זמן אחד [שם]. - ז) בשעת הדחק אפשר להקל כדמצינו במקרא מגילה דבעינן שיקרא בלילה, ומ"מ בשעת הדחק יכול לקרות מבעו"י [אות י]. - ח) גם אפשר

לסמוך בשעת הדחק על שיטת הרשב"א דמפלג המנחה ואילך יש להתחשב עם החיובים של יום הבא [שם].

וי"ש להדגיש שבפנים התשובה נתבאר באריכות דבכל אחד מסברות אלו אפשר לפלפל ולצדד לכאן ולכאן, ואי אפשר להסתמך עליהן לבר, ואולם בצירוף כולם שפיר יש כדי סמיכה להמיקל בזה. ועכ"פ להמתין עד צאת הכוכבים דר"ת ודאי שאינו צריך כשיש בזה טורח, דבזה מלבד צירופים אלו, כתב בשו"ת דברי יציב דאפשר לצרף גם דלשיטות הגאונים הוי כבר לילה].

ט

ד' כוסות כשאינן באפשרותן לשתותן על סדר ההגדה

חייל שאין באפשרותו לעשות הסדר כתיקונו ולשתות את הכוסות על סדר ההגדה, כי אם לשתות את הכוסות כשלעצמן, ולומר אח"כ את ההגדה על אם הדרך או כשעומד על המשמר, איך ינהג למעשה.

הנה מנוסח השאלה משמע דאינו יכול לשתות את הכוסות על סדר ההגדה שלוקח זמן רב, אבל יכול לשהות מעט בין הכוסות, ובכה"ג קיל טפי, דהנה בשו"ע (תעב, ח) פסק שד' הכוסות צריך לשתותן על הסדר, ושלא על הסדר לא יצא. וכתב המג"א שכסדר היינו שיאמר ההגדה בינתיים (והוא מהרשב"ם קח: בבת אחת שלא על סדר משנתנו). ודעת הרב"י (סי' תפד, ד"ה וכו' א"א) דבדיעבד יצא אפילו לא אמר ההגדה, רק שלא שתאן בבת אחת, אלא שהה בין כוס לכוס. והפר"ח (תפד) כתב שבלי אמירת ההגדה הוי שלא כסדר ולא יצא. [ובמשנ"י (חאו"ח ח"א סי' לא אות ב) העיר אאזמו"ר ז"ע מתוס' (סוכה לח. ד"ה מי) שכתב "לא תיקנו ד' כוסות אלא כדי לומר עליהם הלל ואגדה" עכ"ל, משמע לכאורה כהפר"ח, דסדר הכוסות הוא על סדר האמירות של ליל פסח, קידוש הגדה וכו'].

והכריע הביה"ל (תעב, ח ד"ה שלא כסדר) כהרב"י דאם שהה ולא אמר ההגדה, אף דודאי עבד איסור, שעבר על תקנת חכמים, מ"מ בדיעבד לא הפסיד הכוסות. והביא כן גם בשם כמה אחרונים מאמר מרדכי נהר שלום ועוד, עיי"ש. – לפי"ז בנידו"ד שיכול לשהות בין הכוסות, יעשה כן, ויצא יד"ח לשיטת הב"י ודעימיה.

אמנם עדיין יש לעיין כדת מה לעשות כשאין לו זמן לשהות בין הכוסות, אם יש ענין שישתה ד' כוסות ברציפות. – וכדי לפשוט ספק זה נקדים בחקירת הגר"ח מבריסק ז"ל ביסוד חיוב ד' כוסות כמובא בספר בנו חידושי הגרי"ז (חמץ

ומצה ז, ט), דהנה אמרינן בגמרא (ק"ז:): ד' כוסות תקינו רבנן, כל חד וחד ניעבד ביה מצוה – מה הכונה, אם עיקר המצוה היא לשתות ד' כוסות יין מדין חירות לעשות מעשה עשיר, ונתקנו לשתותם על סדר האמירה, דהיינו שכוס א' ישתוהו אחרי הקידוש, וכוס ב' אחרי ההגדה, וג' לברהמ"ז, וד' להלל. – או הוא דין בהגדה שחייבת להאמר על כוס. – ומחברי זמנינו תלו הרבה נפק"מ בחקירה זו (וראה באריכות במשנ"י שם סי' לא). וגם שאלתינו תליא לכאורה בחקירה זו, להצד הא' שעיקר המצוה היא לשתות ד' כוסות, אזי גם כשאינו אומר הגדה יש ענין בשתיית ד' כוסות ברציפות מדין חירות. משא"כ להצד הב' שהוא דין בסדר ההגדה, אזי כשאינו אומר הגדה, אין ענין לשתות ד' כוסות ברציפות.

ולב' צדדי החקירה מקורות בדברי הראשונים, דהנה התוס' (פסחים צ"ט: ד"ה לא יפחתו) כתבו, דמה שכתוב בגמרא הכל חייבין בארבע כוסות, הכוונה דחייבין לשמוע ברכת ארבע כוסות ומשום חינוך. משמע דס"ל כהצד הב' דד' כוסות הוא דין בסדר ההגדה שחייבת להאמר על כוס. וכן הוא לשון המשנה "מזגו לו כוס וכאן הבן שואל". – אבל מדברי הרמב"ם (הל' חו"מ ז, ט) ששינה מלשון הגמרא וכתב 'שתאן חי ידי ד' כוסות לא יצא, ידי חירות יצא' דייק הגרי"ז שהרמב"ם סובר דיש ב' דינים, א' אמירת ההגדה על הכוס, ב' שתיית כוס בדרך חירות, ולכן שתאו חי לא יצא ידי חירות משום שחסר בחירות דאין זה ערב לחיך, וא"כ השותה את הכוסות בבת אחת, עכ"פ קיים את דין השתיה בדרך חירות.

וי"ש ללמוד מזה לנידו"ד שגם כשאין לחייל אפשרות לומר את ההגדה על הכוס, אעפ"כ ישתה ד' כוסות ברציפות, דהגם שאמירה על הכוס ליכא, אבל שתיה בדרך חירות איכא. וכ"כ בחשוקי חמד (עמ"ס פסחים, עמ' תקנח) לענין רופא או חולה שאין באפשרותם לעשות הסדר כתיקונו, ואינם יכולים לשהות בין הכוסות, דבכל זאת יש ענין שישתו ד' כוסות ברציפות, לפי דיוק הגרי"ז בדברי הרמב"ם שיש דין שתיה דרך חירות.

י

סיפור יצי"מ אחרי חזרה משדה הקרב

רופא בבית חולים שדה בשטח עזה שנמצא בתורנות כליל פסח, והתפלל מוקדם וערך הסדר בקרוב ומהר להיות מוכן לכל צרה שלא תבא, אבל בס"ד לא היו נפגעים ויש לו הרבה זמן במשך הלילה לספר ביצי"מ אם שייך לעשות כזאת. **כשאלה** זו ממש דן כבר אאזמו"ר מרן בעל משנת יוסף זי"ע (כתשו' ח"ג סי' קנ) אודות רופא חרדי שערך מהר את הסדר בקרב בני משפחתו, והלך

לחדר המיון להיות מוכן לכל צרה שלא תבוא, אבל הגיעו רק מעט חולים והיה לו הרבה זמן במשך הלילה לספר ביצי"מ. והעלה שם, דכיון שיש לרופא זמן לספר ביצי"מ ולומר שיר השירים וללמוד הל' פסח, יעשה כן בזמנו הפנוי, ויקח עמו מצה ומרור ויניחם לפניו, ויספר ביצי"מ כמה שיוכל, בין שזה לקיום עיקר המצוה, או רק להידור מצוה, עיי"ש באריכות.

אמר המחבר: לתועלת המעיין אעתיק את תשובת המשנת יוסף במלואה וז"ל:

זמן אכילת קרבן פסח ומצה וסיפור יצי"מ

בס"ד ניסן תשע"ד

נקדים שאלה ברופא חרדי שהיתה עליו תורנות בבית חולים בליל פסח, והתפלל מוקדם וערך הסדר בקרוב ומהר עם משפחתו, והלך לחדר המיון להיות מוכן לכל צרה שלא תבוא, אבל הגיעו רק מעט חולים והיה לו הרבה זמן במשך הלילה לספר ביצי"מ וכו'. — אם שייך לעשות כזאת, ואיך ינהג. — וקודם נעיין בס"ד במקורות נושא זה.

א. ביאור פלוגתא דרע"ק וראב"ע ואיך ההלכה

בכמה מקומות בש"ס למדנו בכרייתא (ברכות ט. פסחים קכ: מגילה כא: זבחים נו:): מחלוקת רבי עקיבא ורבי אלעזר בן עזריה, עד מתי מצות אכילת קרבן פסח מצה ומרור, לראב"ע עד חצות, ולר"ע כל הלילה עד עלוה"ש. וכתבו תוס', דישנם סתמי משניות כראב"ע (בברכות ב. פסחים קכ: זבחים נו:): וכו"ע (מגילה כ.), וכתבו דהלכה כראב"ע. והרשב"א (ברכות ט. ובשו"ת ח"א תמה) כ', שאפי' לר"ע רק מדאורייתא כל הלילה, אבל רבנן גדרו הרחקה עד חצות.

הרמב"ם (חו"מ ו, א) כ', מ"ע לאכול מצה בליל ט"ו, שנאמר בערב תאכלו מצות וכו'. ולא תלה אכילה זו בקרבן פסח, אלא זו מצוה בפני עצמו "ומצוותו כל הלילה". — וביארו הה"מ ורבינו מנוח, דפסק כר"ע דהלכה כמותו מחבירו (עירובין מו:).

לעומת זאת (בהל' ק"פ ת, טו) כ' הרמב"ם, הפסח עד חצות כדי להרחיק מן העבירה, ודין תורה שיאכל כל הלילה עד שיעלה עמוה"ש. — דהיינו כרע"ק, וס"ל דגם לרע"ק עשו סייג עד חצות, א"כ קשה מ"ט במצה א"צ סייג, ועמדו כל האחרונים בסתירה זו.

בהגהמי"י (חו"מ ח, י) מביא מכילתא (בא ו'), שזמנו של ק"פ עד עלוה"ש, ועד חצות להרחיק מן העבירה, וכן משמע מדאמר רבא (פסחים קכ:): אכל מצה בזה"ז אחר חצות, לראב"ע לא יצא. משמע הא לדידן יצא כרע"ק, וכ"כ רבינו שמחה. והביא ראי' מתוספ' (פסחים ב, טו) הפסח ליל יו"ט א' חובה משתחשך כל הלילה, ומצוה קודם חצות להרחיק. — ובסה"מ (עשין מ) דקיי"ל כראב"ע. וכ"כ רא"ם לחוש לראב"ע דסתם לו כותיה (בזבחים נז.), ומשמע מהה"מ ורבינו מנוח (חו"מ ו, א) דלרמב"ם לכתחילה כל הלילה.

וכתב הצ"ח (ברכות ט. ד"ה ורמינהו) בביאור דברי הרמב"ם (חו"מ ו, א), שזמן אכילת מצה כל הלילה, ובהל' (ק"פ ח, טו) שמה"ת כל הלילה וחכמים עשו סייג עד חצות. — א"כ ק' למה במצה לא עשו סייג, בפרט דרבא אמר (פסחים קכ:): דמצה כפסח. וי"ל דמצה חביבה מצוה בשעתה יהבי דעתי ולא פשעי. ואה"נ גם בפסח כן שחביבה בשעתה, מ"מ הואיל וגזרו בשאר קדשים, אף פסח בכלל [ובזה יובן למה הקטר חלבים ואברים עד חצות (רמב"ם מעה"ק ב, ב)]. א"נ מפני חומר כרת חששו בפסח, אף שהיא מצוה בשעתה. וכ"כ רבינו מנוח (חו"מ ו, א). — ואף דלהרמב"ם עשו סייג בהקטר חלבים ואברים, הגם דליכא כרת, דשם ל"ש חביבה מצוה בשעתה [וצריך שניהם, מצוה בשעתה וכרת. — ויוצא לפ"ז, דמצה אין כרת, אבל חביבה בשעתה. ק"פ כרת, הגם דחביבה בשעתה. הקטרת חלבים, אין כרת, וגם אין מצוה בשעתה].

א"נ, במצה יוצא בכזית, לא חששו לפשיעה, משא"כ ק"פ חששו לנותר, שצריך לאכול כולו, שאל"כ עובר על לא תותרו. — ועוד, שבמצה יכול לבא רק לידי ביטול עשה, משא"כ ק"פ והקטר חו"א, יש לאו דלא תותרו ולא ילין. ובק"ש עשו סייג הגם שהיא רק עשה, משום שק"ש עומ"ש, עכתו"ד הצ"ח.

הבני יששכר (חודש ניסן, מאמר ד' דרוש ט') הלך בדרך זו, והביא דברי הרשב"ם (פסחים קכ: ד"ה ראב"ע היא) שכ', דלרע"ק נמי אכילת פסח עד חצות, דגזרי' משום הרחקה (כפ"ק דברכות). שצ"ב מנ"ל זאת לרשב"ם, דילמא ל"ל לרע"ק הרחקה כלל. וכתב, דגם רבן גמליאל (בריש ברכות) דס"ל דק"ש עד עלוה"ש ול"ג בחצות, עכ"ז בקדשים ודאי מודה דגזרינן, דבכל המשניות (באיזהו מקומן) דתנן עד חצות, אין שום תנא דס"ל שלא עד חצות, ולא פליג ר"ג כדפליג בק"ש. — א"כ לכו"ע פסח רק עד חצות, ומ"ט פ' הרמב"ם דמצה כל הלילה, וגם על ר"ן ורא"ש קשה, שכ' לחוש לראב"ע, והרי גם לרע"ק ולר"ג רק עד חצות.

אלא ס"ל לרמב"ם, דרק בקדשים גזרינן עד חצות מחשש כרת, ובק"ש מחשש פשיעה באכילה ושינה (כרמב"ם הל' ק"ש א, ט), אבל במצה שהחשש הוא רק ביטול מ"ע, ל"ג עד חצות. והראי' מהגמ' (קכ:): הנ"ל, דרבא דאמר דלראב"ע דלא יצא בפסח, גם במצה לא יצא, הא לר"ג דס"ל כרע"ק דכל הלילה, ה"ז רק בפסח, אבל במצה ל"ג, וס"ל לרמב"ם בכל הלילה. — וע"ע דרשות חת"ס (רכ"ז): בעומק פשט ד"בוקר".

ב. ישוב הבית הלוי לשיטת הרמב"ם

בשורת בית הלוי (ח"א סי' לד) העמיק והרחיב בזה. וליישוב ד' הרמב"ם כ' דבק"ש דהוי מ"ע עשו סייג, כיון שהוא בכל יום וחששו שמא יפשע, אבל במצה לא חששו, וכע"ז במג"א (סו"ס תרצב) לגבי מגילה דזמנה כל הלילה, דאידי דחביבה ל', ל"ח שיפשע. — ולהלכה מסיק (באות ז) להחמיר באפיקומן, וכש"כ בכזית ראשון קודם חצות, כיון דאפיקומן זכר לפסח שנאכל רק עד חצות. לא מבעיא לראב"ע אחרי חצות עבר זמנו מה"ת. ולר"ג י"ל דס"ל ג"כ דעשו הרחקה עד חצות.

דהגם די"ל בדעת הרמב"ם, דכיון דפסח מן התורה כל הלילה, לכן גם מצה כל הלילה, ול"ג במצה כדגזרו בפסח, כיון דמצה רק בעשה וכנ"ל. — אבל למעשה הרי פסח נאכל רק עד חצות, וכמו"כ אפיקומן, וכש"כ כזית א' דמצה.

ובני ר"ג (בריש ברכות) הסתפקו, אי ס"ל לחכמים דק"ש מדאורייתא רק עד חצות, וא"כ הלכה כמותם דרבים, וא"א עוד לקרא ק"ש. או שרק משום הרחקה אמרו עד חצות. ומבואר (בעירובין מו: ונדה ט.) דבאיסור דרבנן ובשעת הדחק, לא אמרינן הא דיחיד ורבים הלכה כרבים, וסמכינן על היחיד (עי' ש"ך יו"ד בהנהגת או"ה). וזה ג"כ שעת הדחק דחייב לקרא מן התורה, ואינו יכול משום התקנה, ושוב עבדינן כהיחיד דהוי דחק. — ולמעשה יאכל כל המצה עד חצות (וכנ"ל סוד"ה בשו"ת בית הלוי). אתו"ד בית הלוי בקיצור.

ידועה מחל' הראשונים באיזה כזית יוצאים, מנהגינו כהרא"ש בכזית א', אבל שיטת רש"י ורשב"ם (פסחים קכ:): שהעיקר האפיקומן. ולכן כ' של"ה לא להפסיק בין ברכה לאפיקומן, א"כ אפיקומן לפני חצות.

ג. במעשה התנאים בהגדש"פ אם יש ראייה להלכה

בהגש"פ מעשה בר"א ור' יהושע וראב"ע ורע"ק ור"ט שהיו מסובין בב"ב והיו מספרים ביצי"מ כל אותו הלילה. — בקה"י (ברכות סי' ד) מביא משו"ת משכנות יעקב (סי' קנא), דמזה ראי' דקיי"ל כרע"ק, שהרי סיפור יצי"מ אינו אלא בזמן שמצה ומרור מונחים לפניך, ואיך סיפרו אחרי חצות, אעכ"ח הני תנאים סוברים כרע"ק שמצות פסח מצה ומרור וסיפור יצי"מ עד עלוה"ש. — וכ' הקה"י דאתריה דרע"ק ב"ב, כבגמ' (סנהדרין לב) אחר רע"ק לב"ד יפה לב"ב, לכן סיפרו כל הלילה. כיון דלרע"ק מצות סיפור כל הלילה. ודוחה זאת, דגם לרע"ק אינה חובה, אלא מצוה בעלמא. ועיי"ש מש"כ.

וי"ל לפי דרכו, דמצות והגדת לבנך היא כל זמן אכילת מצה, ואע"פ שיוצא י"ח בהגדה קצרה, דרשו חז"ל שכל המרבה ה"ז משובח (ונפסק להלכה). דהיינו ששיעור המצוה כל זמן ששייך אכילת מצה. ולא תלוי אם הוא עצמו כבר אכל או לא. וא"כ באתריה דרע"ק, אפילו אם כבר אכלו המצה לפני חצות [לכבוד ראב"ע], כיון ששייכת עדיין המצוה, דזמנה כל הלילה, א"כ יש מצוה לספור ביצי"מ כל הלילה, ואזל בזה ראב"ע לחומרא באתריה דרע"ק, להמשיך במ"ע דיצי"מ, כל זמן ששייך אכילת מצה לרע"ק.

ובלא"ה בעצם הדיוק ממעשה בר"א, דהלכה כרע"ק, כבר העיר בזה הריטב"א (בפי' להגדש"פ), ודחה זאת די"ל דהחכמים אחרי ד' כוסות המשיכו לספור ביצי"מ. — וכן מפורש בטוש"ע שפסקו (תעז, א) שיאכל האפיקומן לפני חצות. ואח"כ ימשיך בסיפור יצי"מ ובהל' פסח עד שתחטפנו שינה (סו"ס תפא).

ד. חקירה בענין סיפור יצי"מ אחרי חצות לראב"ע

וי"ש לחקור אם סיפור יצי"מ אחרי חצות לראב"ע, שכבר אינו זמן פסח ומצה, הוא המשך מעצם ספור יצי"מ, וכמ"ש מהר"ל (בגבורות ה' פמ"ח) שכל מצה, אפילו הרבה, שאדם אוכל בליל פסח הוא המשך הכזית הראשון, והכל נחשב למצוה. כמו"כ סיפור יצי"מ, הגם דכתיב והגדת לבנך ביום ההוא בעבור זה, ודרשינן (בהגדש"פ ובמכילתא) "זה" בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך. זהו לעיקר המצוה, וההמשך שלה גם אחרי כן עד סוף הלילה דהיינו עלוה"ש.

או דילמא, מצות סיפור יצי"מ נגמרה עם זמן אכילת פסח ומרור, ומאז והלאה עד עלוה"ש יש דין מיוחד של "ליל שימורים" להיות ער ולא לישון, כמו שהיו אבותינו בליל יצי"מ, והקב"ה שמרם. — וכמ"ש האבן עזרא (פ' בא, יב סוף מב) י"א שליל שימורים הוא כפירוש "שומרי" החומות [ועל חומותיך ירושלים הפקדתי

שומרים], שאינם ישנים (כבמשנה מס' תמיד, שכן לוי שישן שרפו כסותו), כן בלילה זה לא יישנו אלא יודו ויספרו גבורות השם ביצי"מ. — וכ"כ הרשב"ץ (ד"ה מעשה), שהמרבח לספר ביצי"מ ה"ז משובח, כמו שנא' הוא הלילה הזה שימורים לכל בני"י לדורותם.

ולפי ראב"ע י"ל, דאה"נ מצות והגדת לבנך רק עד חצות. ואז יש חיוב אחר מצד ליל שימורים. ולרע"ק מקיימים ב' המצוות בבת אחת. וכשישבו רע"ק וראב"ע יחד, אז אחרי חצות אמר רע"ק המשך סיפור יצי"מ מוהגדת לבנך, וראב"ע מדין ליל שימורים.

ונפק"מ אולי, שוהגדת "לבנך" הוא כפשוטו לבניו ויו"ח ותלמידיו. אבל ליל שימורים הוא אפילו לכל א' בעצמו.

ה. עוד חקירה אם "בעבור זה שמצה ומרור מונחים" הוא במציאות או בזמן המצה

עוד יש לחקור, אם הדרש של בעל ההגדה "בעבור זה לא אמרתי אלא בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך" היא כפשוטה. שמצוות והגדת לבנך היא שייכת רק כשיש מצה ומרור מונחים לפניך, וכן צוותה לנו התורה מצות ההגדה. — וא"כ מי שאנוס ואין לו מצה ומרור, ה"ז חסר לו בעצם ההגדה. דנהי שבהגדה לבד קיים מצוה, אבל זו רק חצי מצוה של הגדה בלי מצה ומרור.

או דילמא, שהנחת מצה ומרור לא שייכת לעצם מצות הגדה לבנו, והכונה רק איירי "בזמן" שמצה ומרור וכו', כלומר שמצות והגדת היא "בזמן" פסח מצוה ומרור, שהיא לראב"ע עד חצות, ולרע"ק כל הלילה. ומי שאנוס ואין לו מצוה ומרור, שפיר מקיים בזמן אכילתו מצוות הגדה בשלימות.

והנה, כתב הדגול מרכבה (סי' תעז) מי שאירע לו אונס שלא יכול לאכול פרוסת המוציא עד חצות, לא יברך על אכילת מצה, דספק ברכות להקל, ואם החשיך לו עד סמוך לחצות, יקדש וישתה כוס ראשון, ויטול ידיו ויברך המוציא על אכילת מצה ומרור ויאכל, והגדה יאמר אח"כ עכ"ד. — ולכאורה אחרי חצות אין לו המצוה דמצה ומרור מונחים, שכבר אכלם, וגם אינו בזמן אכילתם. — די"ל דמצות הגדה בשלימות אין לו, אבל כיון שאנוס יקיימה עכ"פ באופן זה.

אבל ראיה מלשון תרוה"ד (סי' קלז) שכ', שקידוש בליל פסח אפשר לעשות רק כשודאי לילה, כיון שהוא כוס ראשון, והגדה וכל המצוות של ליל פסח, למצה ומרור שייכי, והגדת לבנך בעבור זה לא נאמרה אלא בשעה שמצה ומרור

מונחים לפניך, ר"ל בשעה שראוי לאכול מצה ומרור וכו' עיי"ש. — משמע מפשטות לשונו, שהכונה שוהגדת לבנך צריך להיות בזמן הראוי למצה ומרור, ולא שבמציאות יהיו לפניו מצה ומרור.

אמנם בהגדש"פ מבית לוי מובא בשם הגאב"ד בריסק מהרי"ז הלוי זצ"ל, שאין זה ילפותא על הזמן של המצוה, אלא זה דין בעצם הסיפור, שהסיפור צריך להיות על מצה ומרור עיי"ש, ובהגדש"פ פרדס יוסף החדש (עמ' קסט, אות רע"א). — ויל"ע מלשון תרוה"ד הנ"ל. וגם יל"ע אם זה לעיכובא שסיפור יצי"מ שייך רק בשעה שמצה ומרור מונחים, ומעכב כמו ששיעור כזית מעכב. או שרק הידור מצוה, כמ"ש לחם "עוני", שעונים עליו דברים הרבה. אבל מי שאנוס בודאי יכול וחייב לספר ביצי"מ אפי' בלי פסח מצה ומרור. וכעין שכתב הדגול מרבבה (תעז הנ"ל).

ולפי הגרי"ז הלוי זצ"ל י"ל בעובדא של התנאים בהגדש"פ, דלרע"ק סיפרו כל הלילה והיה מצה ומרור לפניהם, ולא אכלו האפיקומן עדיין. ולראב"ע אכלו האפיקומן לפני חצות, ואח"כ סיפרו רק לתוספת והידור, או משום ליל שימורים.

ולפמ"ש"ב התרוה"ד, שהדרש של בשעה שמצה ומרור מונחים היא על זמן אכילת מצה. ולראב"ע רק עד חצות. — כפי שנתבאר לעיל בס"ד.

ובבל"ל יל"ע, אי נימא שמצה ומרור מונחים הוא לעיכובא, אם מועיל מה שיש מצה ומרור מונחים לפניו אחרי ברכת המזון. — דלכאורה אפילו להגרי"ז ז"ל, שעצם מציאות המצה הוא למצוה, הנ"מ מצה של מצוה הנאכל בזמנו.

מענתה לנדון השאלה שבראש דברינו, כיון שיש לרופא זמן לספר ביצי"מ ולומר שיר השירים וללמוד הל' פסח, יעשה כן בזמנו הפנוי, ויקח עמו מצה ומרור ויניחם לפניו, ויספר ביצי"מ כמה שיוכל, בין שזה לקיום עיקר המצוה, או רק להידור מצוה.

יא

ישיבה ליד מחבל שאוכל חמץ

חיילים ששבו מחבלים, האם מותר להם לשבת לידם כשאוכלים חמץ.

מבואר בשו"ע (תמ, ג) שאסור לאכול עם גוי שאוכל חמץ על שולחן אחד, ואפילו בהפסק מפה, ואפילו אינו מכירו, שמא יתערב משהו חמץ במאכלי ישראל. ובמשנ"ב (סקי"ח) בשם מג"א (סק"ז) וא"ר (סק"ו) דכל זה כשאוכלים

בשעה אחת, אבל בשעה שאינו אוכל מותר לו להניח לעכו"ם לאכול על שולחנו, שאסרו רק לאכול ולא לישב אצלו.

אחינו כל בית ישראל הנתונים בצרה ובשביה המקום ירחם עליהם ויוציאם מצרה לרוחה ומאפילה לאורה ומשעבוד לגאולה השתא בעגלא ובזמן קריב, והשי"ת ישמרנו מכל שימצא דחימצא ובר חימצא כאו"נ ונזכה לאכול מהזבחים והפסחים בכ"א

אהרן ליברמן

הגאון רבי נפתלי ישראל גראס שליט"א
מח"ס שו"ת שארית אברהם

בס"ד, ר"ח ניסן תשפ"ד

לכבוד הרה"ג רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א, בעמח"ס הנודעים גם אני אודך ועוד.

בענין שאלתך למי שהשעה דחוקה לו ביותר מחמת צוק העתים, ואין בידו לערוך את 'ליל הסדר' כמנהג כל ישראל מדוד דור, הכיצד יערוך אותו באופן שיצא ידי חובתו מן התורה או מעיקר הדין עכ"פ.

הנה ערכתי לפניכם את עיקרי הדברים, אך בתנאי קודם למעשה שאין לאדם לעשות כן אלא אחרי ששאל את הרב שלו, הבקי במצב האמיתי בו הוא נמצא. והכל לפי הזמן הנתון בידו.

מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות...

ליל הסדר ! הלילה שכל עם ישראל בכל תפוצותיהם ובכל דור ודור, עורגים וכוספים אליו!

יצחק אבינו ע"ה כבר גילה לבנו שלילה זה נפתחים בו שערי שמים ועל כן חפץ לברכו בלילה קדוש ומסוגל זה (תרגום יוב"ע).

ולא בחינם! שהרי בלילה זה קנינו את חירותינו – חירות הנפש על מנת לצאת מכל נחיתות אוה"ע הצבועים במעשיהם, ולקבל את 'טוהר הנפש' של עם ישראל, ועל ידי זה נהיינו ראויים למעמד קבלת התורה.

וכ' הרמח"ל (ס' מאמר החכמה), שעלינו לדעת שאין אנו חוזרים בכל שנה על אותם המעשים שעשינו בשנה שעברה בלבד, אלא כל עריכת ליל הסדר הרי היא מכונעת את כח הרע ומקרבת אותנו להגאולה השלימה. וז"ל הטהור, והנה ביציאת מצרים נבררו ישראל ונבדלו מכל העמים להיות מתעלים במדרגתם וכו', ענין זה במצרים היתה התחלה לבד וכו' [אך עתה בכל שנה ושנה] זה כמי שקוצב עץ אחד, שמכה בו הכאה אחר הכאה עד שקוצב אותו לגמרי. וכן עושים אנו בכל שנה ושנה מתעוררים בכח הראשון שהאיר וכו' ומתחזקים להמשיך הדבר לפנים עד שיגמר, עיי"ש.

והנה כמו שכל חייל בצבא יודע שמבצע מוצלח הינו אך ורק בתכנון ואימון נכון, לפני מעשה. כך הם פני לילה קדוש זה, שרבו בו המצוות והענינים, וללא תכנון ומחשבה מבעוד מועד, לא יעלה בידו לערוך אותו כהוגן.

תכנון זה הינו כפן הרוחני ובפן הטכני. כפן הרוחני, לעורר קצת מחשבה על גודל הלילה והמעמד, ועל גודל הנחת רוח שעריכת ה'סדר שלו' גורם לאבינו שבשמים. כמו כן בפן הטכני, חייב לברר ולברוק מבעוד מועד, אלו הם האפשרויות שיש לו בכדי להבטיח את קיום המצוות שבלילה זה, באופן מקסימלי ביותר.

אשר על כן באנו בקצרה ממש, לערוך את סדר העדיפויות למי שאין בידו את האפשרות לערוך את 'כל' הסדר כפי שהיה עורך בביתו בנחת וברוגע. ויהיו דברינו באופן של הקודם קודם, דהיינו נערוך את ה'סדר' המינימלי, שבו 'קיים את המצוה'. ולאח"כ נתחיל לאט לאט להוסיף בהדרגה, לפי האפשרות שיש בידי כל אחד ואחד.

ויבואו דברינו ב' מסלולים. מסלול הא' מיועד למי שבאמת אין האפשרות להאריך כלל, ולכן יקיים ליל הסדר עכ"פ כפי עיקר החיוב מן התורה הגם שאינו ע"פ תקנת חז"ל. המסלול הב', הינו ג"כ מקוצר מן הרגיל אך כבר כולל את הנצרך לעיכובא ע"פ תקנת חז"ל, ורק שממנהג הראשונים הוסיפו עוד דברים.

מצוות הלילה

א. בלילה זה ישנם ד' מצוות עיקריות, שהם מצוות סיפור יציאת מצרים (כפי שנסביר), מצוות אכילת מצה, מצוות אכילת מרור, ומצוות שתיית ד' כוסות.

נקדים עוד את המבואר בס' החנוך (מצוה כא) על חובת הסיפור של יצי"מ לעומת כל יום שמזכירים את יצי"מ, וז"ל לספר בענין יציאת מצרים בליל ט"ו בניסן וכו' ולהלל ולשבח להשם יתברך על כל הנסים שעשה לנו וכו'. ועוד מבואר בספר מחנה ישראל (פי"א, ספר מיוחד שחיבר החפץ חיים עבור חיילים יהודים בצבאות הגויים), שבלילה זה לא די להזכיר עצם היציאה ממצרים אלא לספר 'המעשה' (היינו מה קרה ואיך קרה) ולכן תיקנו מאמר ר"ג אומר (כל שלא אמר שלושה דברים וכו'), כי בהם מבואר יותר המעשה (שלא הספיק בציקם להחמיץ ושמיררו חייהם ושהציל את בני ישראל במכת בכורות). על פי הנחה זו הקדמנו את עיקרי הסיפור וגם את ההלל והשבח על היציאה ממצרים.

לוח זמנים לסדר מצומצם

ב. הרי לפניך עריכת ליל הסדר מינימלי (בלית ברירה כמובן) המתוכנן לכ25 דקות ברוגע (ועדיף ההכרח 'ברוגע' מאשר לחטוף בלי כוונת הלב). כמובן שמדובר באין ברירה, זולת זה אין לוותר על שום הלכה ומנהג הקבוע.

א מתחיל בכוס ראשון, כוס של קידוש

ב אוכל כרפס (ופוטר ברכת בופה"א של מרור) - מבלי ליטול ידיים (אורך זמן ואינו מעכב). (1)

ג יחץ, מחלק מצה אמצעיית לשתיים

ד מגיד, (ללא מה נשתנה) אומר קטע של 'עבדים היינו' עד 'הרי זה משובח', 'והיא שעמדה', 'אלו עשר מכות' וכו' עד 'ר"י היה נותן סימנים', מוסיף עליו מאמר 'רבן גמליאל אומר' עד 'בפרך'. (2)

ה הלל (לפני מצה), קטע ראשון של הללו עבדי ד' עד אם הבנים שמחה, וחותרם בברכה 'אשר גאלנו' וכו' 'גאל ישראל'. (3)

ו כוס שני

ז רחצה (נוטל ידיו כדין) - מוציא מצה - מרור - אפיקומן. מעיקר יוצא בכזית מצה שהוא כשליש מצת יד (וכשלושת רבעי מצת מכונה). שיעור מצה זו יאכל חלק מהמצה העליונה וחלק מהמצה האמצעיית (הפרוסה) ויאכל בתוך 2-4 דקות.

אמנם למי שהזמן מצומצם ולא יהיה סיפק בידו לאכול ג"כ אפיקומן (שהוא עוד פעם אותו שיעור), הרי שישתנה הסדר כדלהלן:

אוכל 'מרור' לפני מצה (ומברך על אכילת מרור) ולפני נטילת ידיים - אח"כ נוטל ידיו ואוכל מצה (כשיעור כנ"ל) ועולה גם למצות אפיקומן (ואינו אוכל אחריו). (4)

ח שולחן עורך - כורך: שולחן עורך אינו מעכב (וידאג לאכול דיו במשך היום שלא יהיה מורעב עקב עריכת מצוות ה'סדר' שדחה לו את אכילת הסעודה). כמו"כ 'כורך' אינו מקיים. (5)

ט צפון, אפיקומן. תלוי בזמן שיש לו עי' או' ז', ובסדר שלנו קיימנו אפיקומן בבת אחת עם אכילת מצה

י ברך, ברכה מ"ז, כוס שלישי

יא הלל, אומר קטע ראשון 'לא לנו' בלבד, ומברך אחריו ברכת 'ההללך' (6)

יב כוס רביעי.

סדר הדברים משוער בדקות: קידוש 3' (כולל הכנת הכוס וכו') – הגדה (וכוס שני) 7' (בנעימה ובשירה קלילה) – נטילת ידיים 3' – המוציא (מצה בכוונת הלב וכו') 4' – מרור 2' – ברכת המזון 4' (בנחת) – הלל (וכוס שלישי) 4' (בשמחה וערגה).

תוספות לפי אפשרות הזמן

ג. סדר הוספות לפי הזמן הנשאר: אפיקומן (למי שלא אכל עי' או' ז'), ואז צריך לעשות לפי הסדר הרגיל (נט"י מצה, מרור, אפיקומן) – כורך – מה נשתנה (שיהי' בדרך שאלה ותשובה) – הוספת קטעים של סיפור יציאת מצרים – הוספת קטע של הלל 'בצאת ישראל' (לפני כוס שני) – הוספת קטעים של הלל אחרי ברכהמ"ז – 'נשמת' – נטילת ידיים לפני כרפס.

הערה: "הוספות" של סיפור יצי"מ ושל הלל, ניתן לעשות בכל שעות הלילה גם כשאנו נמצא ב'שולחן' הסדר.

מהי ההרגשה אחרי 'סדר שכזה' ?

ד. מעשה ברבי שמואל ממקארוב זצ"ל שערך את ליל הסדר הראשון בהתעלות גבוהה. כשהגיע ליל הסדר השני (בחז"ל) נרדם מרוב עייפות, ולא הקיץ עד סמוך לעלות השחר. מרוב בהלה שלא יפסיד את מצוות הלילה, מיהר וערך את הסדר במהירות עצומה ע"מ להספיק כמה שניתן. הצדיק הרגיש מאוד מאוד רע מזה, וחשב שבטח אין עוד יהודי שערך סדר גרוע כמוהו. אך כשהגיע לרבו החוזה מלובלין זי"ע (מתלמידי הנועם אלימלך, ובעל שם טוב), אמר לו רבו "הסדר הראשון לא היה כ"כ...כי היתה לך קצת הרגש של אה...ערכת כמו שצריך... אבל הסדר הראשון שלך היה כל כך לשם שמים ומתוך הכנעה, שממש לא היה בדומה לו אצל כל הצדיקים שערכו ליל הסדר באותו לילה !!!

ובכן צריך להשקיע בתכנון רוחני וגשמי (לעבור כמ"פ על הלוח), ולגשת לזה במלוא המרץ וההתעלות, ולדעת שכל טיפה שעושים במצב של דוחק, הרי זה חשוב עשרת מונים מבזמן שלווה!

מסלול ב':

א) מתחיל בכוס ראשון, כוס של קידוש

ב) נוטל ידיים ואוכל כרפס (ופוטר ברכת בופה"א של מרור)

ג) יחץ, (כרגיל) מחלק מצה אמצעיית לשתיים

ד) מגיד, מה נשתנה (בכדי שיהיה בדרך שאלה ותשובה), אומר קטע של 'עבדים היינו' עד 'הרי זה משובח', מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו וכו' ודורש פסוקי 'ארמי עובד אבי' וכו' עד דצ"ך עד"ש באח"ב. מוסיף עליו מאמר 'רבן גמליאל אומר' וכו' בכל דור ודור חייב וכו'. (2)

ה) הלל (לפני מצה), ב' הקטעים, הללו עבדי ד' ובצאת ישראל וחותם בברכה 'אשר גאלנו' וכו' 'גאל ישראל'. (3)

ו) כוס שני

ז) רחצה (נוטל ידיו כדין) - מוציא מצה - מרור - כורך - אפיקומן. (4) בכל קיום אכילת מצה יאכל לערך שליש מצת יד (וכשלושת רבעי מצת מכונה). שיעור מצה זו יאכל חלק מהמצה העליונה וחלק מהמצה האמצעיית (הפרוסה) ויאכל בתוך 2-4 דקות.

ח) שולחן עורך: שולחן עורך אינו מעכב (וידאג לאכול דיו במשך היום שלא יהיה מורעב עקב עריכת מצוות ה'סדר' שדחה לו את אכילת הסעודה).

ט) צפון, אפיקומן. כנ"ל או' ז'.

י) ברך, ברכהמ"ז, כוס שלישי

יא) הלל, גומר כל ההלל עם קטע של 'הודו לד' וכו' כי לעולם חסדו' עד הסוף, נשמת כל חי, ומברך אחריו ברכת 'יהללך'. (6)

יג) כוס רביעי.

נספח, מקורות לסדר שערכנו:

1. דילגנו נטילת ידיים לכרפס, מהמבואר בסי' תע"ג שרק בעה"ב נוטל ידיו, ומוכח שאינו מעכב שאל"כ למה אין שאר בני הבית נוטלים, ועיי"ש בשו"ע ובנו"כ הטעם. אך לא דילגנו על עצם אכילת כרפס (למרות שרק להיכר), כי לא רצינו להיכנס לשאלה על ברכת ה'מרור' האם נחשב כבא בסעודה או שצריך לברך עליו בופה"א (עי' טור בשם רשב"ם ור"י).

2. [במסלול א'] דילגנו קטעים מסיפור הגדה, עפ"י הכלל שעיקר ההגדה בקטע של 'עבדים היינו' (עי' הליכות שלמה בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל), וע"פ המבואר בס' מנחה ישראל להח"ח זצ"ל. [לא דילגנו את 'והיא שעמדה' (למרות

שאינו מעכב וכו'), כי התקבל קטע זה אצל עם בני ישראל כקטע מחזק ומעורר בכל שנה ושנה, על האמונה והשמירה משמים (מה שנצרך תמיד ובמיוחד בליל הסדר באמצע מלחמה)]. ומ"מ במסלול ב' הוספנו, עפ"י פסחים קטז. מתחיל בגנות ומסיים בשבח, ובשועה"ר תעג (סעי' מג) עפ"י רמב"ם פ"ז, שזה מעיקר תקנת חכמים לומר זאת, וע"פ דבריו העתקנו הסדר המעכב בפנים. והשאר רק משום כל המוסיף הר"ז משובח. עיי"ש.

3. הלל, [במסלול א'] דליגנו קטע (מחמת הכרח הזמן), כי העיקר שיה נאמר חלק מהלל (והרי אין אומרים 'כל הלל' לפני כוס שני בלא"ה. הרי שאין מעכב). הגם שנר' כדברי ב"ש (עי' פסחים קט"ז), נראה שכאשר מחסר בלא"ה עוד קטעים מוכח שאין עושה כן נגד דעת ב"ה. ומ"מ במסלול ב' הוספנו, כיון שמעיקר התקנה גומר כל ההלל, ועוד שזוהי דעת ב"ה לומר עד למעינו מים.

4. מוציא, לפי המבואר בסי' תפ"ב שחולה שאין יכול לאכול יותר מכזית מתחיל במרור בלי נט"י ורק אוכל לבסוף כזית מצת מצוה שהוא ג"כ אפיקומן.

5. כורך, [במסלול א'] דליגנו היות שאין מעכב, כי פוסקים שיצא מצה כבר, וגם אין לנו מרור מה"ת היום. עי' ח"י סי' תע"ה "דאכילה לזכר בעלמא" ובמשנ"ב ס"ק טז, עי' כל זה בנו"כ. ומ"מ במסלול ב' הוספנוהו, דעי' שועה"ר שם סעי' י"ח שלהלל לא קיים מצות מרור בזמנה"ז בלי מצה, ולא איפסיקא הלכתא כמאן בש"ס, עיי"ש. וכמובן שגם אפיקומן מעיקר הדין (במסלול ב').

6. הלל הגדול, דילגנו לפי המבואר במס' 3, והעיקר כמש"כ החינוך (עי' למעלה) 'ולהלל ולשבח להשם יתברך על כל הנסים שעשה לנו וכו'. אך במסלול ב' נוסף ע"פ פסחים קי"ז: שנראה מעיקר תקנת חז"ל, ונחלקו האם גם הלל הגדול או נשמת (ואומרים שניהם מספק).

ויהי רצון שנזכה כולנו יחד בברכה שלימה ולגאולה השלימה לחוג את החג בדיצה וחדוה בהקרת קרבן פסח בבנין המקדש השלישי, מתוך שמחה נחת ושלום, אמן

הבהרה: כבר כתבנו למעלה שאין בכל זה בכדי לגרע במה שנהוג במקומות מסוימים על פי רבני אותו המקום, הבקיאים במצב בו כל אחד נתון לפי מצבו האישי וכו' וכו'. וכל דברינו אופן המועיל ולא ח"ו להיפוך !!

הגאון רבי שמואל ברוך גנוט שליט"א
מח"ס "ויאמר שמואל" ועו"ס

כבוד ידי"נ הגר"ג הכהן רבינוביץ שליט"א

אחד־שה"ט. יקרת מכתבו בענין סדר ליל פסח בחיילים הנלחמים במקומות סכנה, כעת בעזה. יוציאם השי"ת לפדות ורווחה יחד עם כל אחינו בני השבויים בשבי הישמעאלים. כמובן שהכוונה שאין להם זמן ואפשרות וצריך להקל להם כפי האפשר.

ערבי פסחים ואני עני טרוד מאד בכמה עניינים שהזמן גרמן. אך לא אעצור מילין רק לכבודו וכבוד כתביו הנודעים, ואכתוב ממש בקצרה.

כדי לקיים מצות עשה של אכילת מצה מהתורה, עלינו לאכול "כזית" מצה, ולכתחילה מוסיפים לאכול "כזית" נוסף (ממספר סיבות שהובאו בפוסקים). וישנה מחלוקת בראשונים האם "כביצה" הוא 2 "כזיתים" או 3 "כזיתים" (עי' שו"ע סי' תפ"ו), ע"כ בשיעורי מצוות מן התורה, כאכילת מצה, עלינו לאכול חצי כביצה, כדעת התוס' המחמירה, ובשיעורי מצוות דרבנן ניתן להקל ולאכול רק כשליש כביצה, כדעת הרמב"ם (כמובא במשנ"ב שם). וישנה מחלוקת נוספת האם הביצים שלנו התקטנו עד למחצית מכפי שהיה בזמן חז"ל, ואז צריך לאכול "כזית" בשיעור של ביצה שבימינו, או שהשיעורים נשארו כשהיו, וה"כזית" הוא כחצי ביצה שבימינו (משנ"ב שם). וישנה מחלוקת נודעת בגדר השיעורים, שלפי השיטה הנודעת כשיטת הגרא"ח נאה שיעור כזית מצה הוא כ-13.5 - 15 גרם, ולשיטת מרן החזו"א שיעורה כ-25 - 27.5 גרם, ולפי"ז עלינו לאכול 2\3 מצת מכונה לשיעורו של החזו"א (כשמצת מכונה רגילה היא בין 28 ל-33 גרם), ואולם הוראת החזו"א היא שבחצי מצת מכונה יש שיעור כזית ברווח (ושיטתו זאת סותרת לחשבון הנ"ל, וכבר העיר כן בשש"ת, ועי' בס' מדות ושיעורי תורה (בניש). ולדעת הגרש"ז גרוסמן שליט"א בסידורו הגדול (סידור פסח כהלכתו פרק ח') די ב-15-16 גרם, ולחומרא 21 גרם בב' הכזיתים גם יחד, עי"ש דעתו וחשבונותיו, והסכימו עימו חכמי הדור מרן הגרש"א זצ"ל ויבלחט"א מרנן הגריש"א והגרנ"ק, ויש להאריך בדבר.

ואת שיעור אכילת ה"כזית" צריך לאכול במשך זמן של "כדי אכילת פרס", שנחלקו האם שיעורו ב-9 דקות (שו"ת חת"ס ח"ו ט"ז), או 8 דקות (דעת הגר"ז בעל התניא), 7.5 דקות (דעת הביכורי יעקב ושו"ת מלמד להועיל), או 6 דקות

ליל הסדר בעזה

(שו"ת צמח צדק, ועי' שד"ח אס"ד מערכת אכילה), או 5 דקות (לדעת הגרי"א ספקטור, ועי' עינים למשפט ברכות מ"א א'), 4 דקות (ערוה"ש וכה"ח ועוד), או 3 דקות (מרחשת, ועי' שו"ת אגר"מ ח"ד או"ח מ"א), והחת"ס כתב דנכון לחוש לכתחילה לשיעור של 2 דקות (וכ"כ בשש"ת להגריי"ק שכן יש לחוש), וכן המנהג, שאוכלים הכזית בתוך-2 דקות, ומתאמצים ומזדרזים ואוכלים מהר ובחטף, כדי להספיק לשיעור זמן מועט שכזה. כמובן שחיילים הנמצאים בסיכון במלחמה, יכולים להקל כהשיעור הפחות כפי הצורך.

ישנם שיעורים בספרי השיעורים והמדידות, ולכאור' אם צריך יקלו לאכול בכזית מצה הראשון השיעור הנקרא 'שיעור כורך לחומרא' וביתר הכזיתים יכולים להקל באכילת שיעור הנקרא בספרים אלו בשם 'כורך לקולא', וקיצרתי.

כיון שחיוב שתיית ד' כוסות מדרבנן, אם צריכים, יכולים לשתות רק השיעור הקטן יותר. עיין בזה בס' קול דודי (מהגר"ד פיינשטיין, סי' ב אות ו).

כתב הרמ"א (תפג ס"א) "ובמקומות שנוהגים לשתות משקה הנעשה מדבש שקורין מע"ד יכול ליקח אותו משקה לארבע כוסות אם אין לו יין. וי"א שאין עושין קדוש על שאר משקין וכו'. ולי נראה דלענין ד' כוסות יש לסמוך אמאן דאמר דמקדשין על שאר משקין אם הוא חמר מדינה". והיינו דיש לסמוך על דעה זו לקדש על חמר מדינה כדי שיוכל לשתות הד' כוסות על הסדר. ויש לסמוך על כך במקום כזה כפי הצורך ולקדש על קפה שדינו כחמר מדינה, דדומה כמין שאין לו יין כיון שאינו יכול לשתות היין. ומ"מ כיון דמבואר בהרמ"א די"א דלא מהני חמר מדינה לקידוש, אף שהמציא הרמ"א התיר לזה, עדיף לשתות עכ"פ לכוס של קידוש יין או מיץ ענבים, וכן הורה הגר"ש גיסנינגער זצ"ל מליקווד זצ"ל בענין חולה סכרת, וה"ה בנידו"ד כפי הצורך.

בידידות ובברכת פסח כשר ושמח

שמואל ברוך גנוט

הגאון רבי אדיר כהן שליט"א מח"ס ויען הכהן ועו"ס

בס"ד ראש ראשי החודשים, ראש חודש ניסן התשפ"ד ("שנת גאלה" לפ"א).

לכבוד מעלת ידידנו היקר רב כהנא. חקירותיו מופצות בכל עבר ופינה. הרה"ג רבי גמליאל הכהן רבינוביץ ישמרהו צור שוכן מעונה. חודש טוב ומבורך לו ולכל הסובבים אותו.

אודות מאי דבדיק לן על עשיית ליל הסדר לחיילי ישראל הנמצאים בשדה הלחימה בדרום הארץ בעיר עזה, ובהיותם עומדים על המשמר מול אויב צר ואכזר אין באפשרותם לערוך את ליל הסדר כתיקונו בשובה ונחת במשך שעות רבות, מה יעשו החיילים שומרי תורה ומצוות שהקציבו להם כרבע שעה לעריכת הסדר. ושואלים כיצד ינהגו, מה יעשו ועל מה יוותרו. ובהיותו והרצים יצאו דחופים, וכת"ר רוצה להדפיס זה בספר מיוחד עם תשובות על ענין זה, הנני ממהר להשיב בקצירת האומר כפי אשר יורוני מן השמים. וזה החלי בס"ד.

מזל ישראל בחודש ניסן

א. ובראשית דברי, הנני לציין שאף שיצאנו מחודש אדר שמרבים בו שמחה, ויש בו מזל לישראל ביתר שאת (תענית דף כ"ט ע"א), מכל מקום בהכנסנו לחודש ניסן לא הוחלש המזל חלילה, אלא אדרבה עלה ונתעלה ביתר שאת, וכמדוייק מלשון רש"י (תענית שם): משנכנס אדר. ימי נסים היו לישראל פורים ופסח. עכ"ל. הרי שעיקר השמחה משנכנס אדר, הוא משום פורים ופסח. ואם כן ממשיכים במזל טוב זה, וסומכים גאולה לגאולה (עיינן במגילה דף ו' ע"ב). וכ"כ באליה רבה (סימן תרפ"ה סק"ח) לדייק מרש"י. וע"ע בספר אור החיים (פרשת מסעי) שכתב: בחודש הראשון [ניסן] שהוא זמן העמדת מזלם וכו' ואומרו לחודש הראשון לפי שאין גדר זה מורה על רום ההצלחה אלא כשהוא בחודש המוצלח. ע"כ. ואכן כבר בחודשי אדר ראשון ושני הצליחו כמה הצלחות, הן בהחזרת כמה שבויים חלקם בחיים, וכן בהשמדת כמה מגדולי המחבלים בצפון ובדרום. ובעה"ו יצליחו ביתר שאת וביתר עוז בחודש ניסן הבעל"ט. אם כי צריך לזכור שעיקר ההצלחה היא בזכות לומדי התורה, וכמו שאמרו רבותינו (מכות דף י' ע"א) על הפסוק עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלים, מי גרם לרגלינו שיעמדו במלחמה, שעריך ירושלים שהיו עוסקים בתורה. ועל כן כואב הלב על אשר כמה מדלת העם הנמצאים בשלטון עמלים כל כך לנסות להצר לעולם התורה, דוקא בתקופה קשה זו, ולו חכמו ישכילו אדרבה כל שעולם התורה יפרח וישגשג, כן ישראל יגבר על אויביו בעה"ו.

אם יש לנהוג בעזה רק יום טוב אחד

ב. ועתה הבוא נבוא לברר דין העיר עזה ביום טוב, האם עושים בה יום טוב אחד או שנים כבחור"ל. והנה ראש וראשון למדברים בזה, הוא חד מן קמאי, רבינו אשתורי הפרחי ז"ל, בספר כפתור ופרח (פרק ז') שכתב בפשיטות: אשקלון ועזה כבר ידעת שהם מכיבוש יהושע, שכן כתיב (שופטים א' י"ח) וילכוד יהודה את עזה ואת גבולה את אשקלון ואת גבולה. ועוד הביא סמוכות לזה מדברי חז"ל בכמה מקומות. ונמשך אחריו הרדב"ז בתשובותיו (חלק ד' סי' ל') שחייבין בתרומות ומעשרות. ושוב כתב: ואפילו אם תמצא לומר שלא כבשום עולי בבל, הרי לא פטרוהו כמו שפטרו את בית שאן. ואין להביא ראיה ממה שאין עושין שני ימים של גלויות. שאין דבר זה תלוי בארץ ישראל אלא במקומות שהיו דרין רוב ישראל והיו השלוחים הולכים להם וכו'. שוב מצאתי לבעל ספר כפתור ופרח וכו' שכתב שעזה בכלל ארץ ישראל היא. ע"כ. ולעומתו בשו"ת מהרי"ט ח"א (סי' מ"ז) האריך לסתור דברי הרב כפתור ופרח בזה, וכתב שאף שמבואר בכתוב שנכבשה בכיבוש ראשון, מ"מ בכיבוש שני לא נכבשה כדמשמע בירושלמי (פ"ו ה"א). ע"ש. ואחריו לו קם הגאון יעב"ץ בספר מור וקציעה (סי' ש"ו בקונטרס גדר ישוב ארץ ישראל), והאריך הרחיב להשיב על דברי מהרי"ט והצדיק דברי הרדב"ז. ע"ש. ומכל מקום נראה שלענין יום טוב שני של גלויות, גם מהרי"ט מודה שאין עושים בעזה אלא יו"ט אחד, וכמבואר בדברי הרדב"ז שכן היה המנהג בזמנו (והוא דור אחד לפני מהרי"ט), וגם שאין זה תלוי בא"י. ואפושי פלוגתא לא מפשינן. והנה אחר כמה דורות, לפני למעלה ממאה שנה, נשאל הראשון לציון הגאון רבי יעקב שאול אלישר זצ"ל בשו"ת שמחה לאיש (חאו"ח סי' ה'), מאת רב עדת האשכנזים בירושלים הגאון רבי שמואל סלאנט, על העיר עזה, אשר ישבו בה מדורי דורות, ונתבטל הישוב, ושוב עתה נתקבצו שם יהודים ספרדים ואשכנזים, ושואלים אם ינהגו ב' ימים טובים. והב"ד הרדב"ז ומהרי"ט, וכתב שאף שהרדב"ז העיד שהמנהג לעשות יו"ט יום אחד, אחר שנתבטל הישוב אין הכרח לזה. ואסיפא דמילתא הסיק, אם העשרה הראשונים מבני ארץ ישראל ינהגו כמנהג ארץ ישראל ויעשו יו"ט אחד, ואם העשרה הראשונים מחו"ל שקבעו דירתם שם, ינהגו כמקום שיצאו משם, וכל הבאים אחריהם יהיו נגררים אחריהם. ע"ש (וכן הסיק הרב השואל הגר"ש סלאנט, כמבואר בספר תורת רבינו שמואל סלאנט ח"א סי' י', אם כי מבואר שם שהעשרה הראשונים היו מירושלים). אולם באו אחריו הראשון לציון הגר"צ עוזיאל בשו"ת משפטי עוזיאל חאו"ח מהדורא תניינא (סי' ס"ו), והגר"ע הדאיה בשו"ת ישכיל עבדי חלק ו' (חאו"ח סי' ב' אות ח' והלאה), והשיבו על דברי הגאון יש"א ברכה בזה. והעלו דבכל גוונא לא יעשו אלא יום אחד בלבד. ע"ש. וכן העלה מרן הראשון

לציון הגאון רבינו עובדיה יוסף זצ"ל בספר חזון עובדיה – תרומות ומעשרות (עמ' ל"ח-מ'), לעשות יו"ט יום אחד בלבד. ובסוף דבריו כתב וז"ל: והן עתה חזרה חנה לשחרוריתה, ונמסרה העיר עזה בידי אנשי חמס המרצחים שונאי ישראל מבני הישמעאלים. יהי רצון שהקב"ה יעקור אותם משורשם וישמידם ויאבדם במהרה בימינו, וישיב בנים לגבולם. אמן ואמן. עכ"ל. וגדולים צדיקים במיתתם יותר מבחייהם, יה"ר שנזכה לזה בקרוב, בניסן נגאלו ובניסן עתידים להגאל.

ג. ואחר שנתברר לנו שיש להם לעשות ליל הסדר דוקא בליל יום טוב ראשון, עלינו לברר כיצד ינהגו בליל הסדר בשדה הקרב. והנה כל שיש להם אפשרות לעשות כל הסדר כתקנו, בודאי שכן יעשו, כל שאין חשש סכנה. אולם כשהזמן שניתן להם לעשות את הסדר הוא מצומצם ביותר ישתדלו לעשות לכל הפחות את הדברים ההכרחיים ביותר. ויש לנו לבדוק מה חובה גמורה, ועל מה אפשר לוותר, ומה אפשר להשלים לאחר מכן לקראת סוף הלילה (אחר שיש דברים שהם לעיכובא קודם חצות, ויש דברים שאי אפשר להשלים אחר האפיקומן). והחכם עיניו בראשו, יכין מבעוד יום הכל לידו, שקול ומדוד ומוכן, וכרית להסב בה וכל כיו"ב, באופן שלא יצטרך להוציא זמן בתחילת הסדר ובתוכו בין דבר לדבר, וכן יסמן מראש (על ידי קיפול העמוד וכיוצא) את הקטעים בהגדה שהם לעיכובא. ובזמן שהוקצב לו לעשות הסדר יעשהו בזריזות. ואחד המרבה ואחד הממעט ובלבד שיכוין לבו לשמים.

ועל כן עלינו לעבור על סדר ליל הסדר ולראות מה הם הדברים ההכרחיים לומר ולעשות. וכשהצתי ענין זה לפני חברים מקשיבים, הני אילני דמלבלי ביישיבתנו הקדושה, המתלמדים בכתיבת תשובות בהלכה, קבלתי מה שכתבו בזה תרי צנתרי דדהבא, בני ה"ר אריאל שמעון הכהן, ורעהו ה"ר אלישיב משה הכהן הי"ו. והנני להציג דבריהם בזה אחר שעברתי עליהם.

בברכה רבה

ע"ה א"ך ס"ט

בס"ד יום שני ער"ח ניסן התשפ"ד.

לכבוד האי גברא רבא ממצדיקי הרבים ככוכבים הרה"ג רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א.

בדבר מה ששאל אודות החיילים הנמצאים בעזה ונלחמים מלחמת מצוה, וזמנם קצר ואין הקומץ משביע את הארי לערוך ליל הסדר כהלכתו, ונפשם בשאלתם לדעת מה יעשה ישראל, ומה מבין הדברים הוא עיקר מדאורייתא ומה מדרבנן ומה אינו אלא מנהג. וכל אחד יעשה כפי הזמן הקצוב לו איש כמסת ידו.

ולזה אמרתי הנה באתי במגילת ספר. ויה"ר שפי יתן אמרי שפר (ובתחילה אבאר מה חובה לעשות, ואח"כ מה עדיף להוריד ולדלג כשאי אפשר).

קדש – יעשוהו כהלכתו (ומי שמפריע לו היין לא יקדש אלא על מיץ ענבים).

ורחץ – כנ"ל (אא"כ אין להם מספיק מים עדיף שישמרו את המים לרחצה. ואם יוכלו לאכול את הכרפס ע"י מזלג תע"בא).

כרפס – כנ"ל (וטוב לאכול ממנו פחות מחמש גרם. כ"כ מרן רה"י הגר"מ מאזוז שליט"א בהסכמתו לספר זה רענן).

יחץ – כנ"ל (והעיקר לכסות את החצי ששומרים לאפיקומן ואין צריך לטרוח ולהחביאו במקום אחר, וכלשון מרן בסי' תע"ג ס"ו).

מגיד – יאמרו מה נשתנה וכו' עבדים היינו וכו' מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו וכו', ואח"כ מצא ולמד וכו' עד דצ"ך עד"ש באח"ב, פסח זה וכו' מצה זו וכו', וכאן יקחו כוס שני ויאמרו לפיכך וכו' עד סוף ההגדה בא"י גאל ישראל (שהם הקטעים הכתובים במדנה בפירוש, וכן פסקו כל הפוסקים).

רחצה – יעשו (ואם אין מים יכרכו את המצה במפית ויאכלו, כמבואר בסי' קס"ג ס"א).

מוציא מצה – כנ"ל (וכשמאוחר אפשר לאכול אפילו כעשרים גרם במצות דקות לכתחילה, עיין בספר ה' נסי ח"ב בחלק השו"ת סי' מ"ה), וכן כל שאר זיתי המצה. ואם מאוחר מאד אפשר לאכול כא כזית אחד ולא שנים (כ"כ בס' ה' נסי שם עמ' ר"ל, עפמ"ש בחזו"ע עמ' ס"ו סוף הערה 1 ובתפל"מ ח"ד סי' ל"ו).

מרור – כנ"ל (שיעורו כשלושים גרם).

כורך – כנ"ל.

שלחן עורך – אינו חובה.

צפון – יעשוהו.

א. ואין איסור במה שאוכלם בלא נטילה, כי מעיקר הדין אוכל פחות מכזית אין צריך נטילה (ש"ע סי' קנ"ח ס"ג), ואע"פ שטוב להחמיר (עיין במשנ"ב ובכה"ח שם), מ"מ כאן שצריך להטביל ומעיקרא י"א שבטיבולו במושקה א"צ נטילה (ע' שם ס"ב ובב"י) יש להקל. ומהיות טוב יאכלו עם מזלג שהרי מנהג כל ישראל ליטול עליו ידים וכ"כ מרן (סי' תע"ג ס"ו), ועיין שם בביה"ל ובהליכות עולם ח"א (עמ' ש"ל).

ברך – כנ"ל.

הלל – כנ"ל.

ואם הזמן דוחק יורידו דברים לפי הסדר הזה.

א. בהלל יאמרו רק עד סוף ההלל הרגיל (ההלל המצרי, מפרק קט"ו בתהלים עד פרק קי"ח) מלא לנו וגו' עד אלי אתה ואורך וגו' הודו לה' וגו', ואח"כ יברכו ברכת יהללוך ויחתמו בה'.

ב. אח"כ יורידו את הכורך.⁷

ג. ואח"כ את ה"ורחץ כרפס יחץ", ובמגיד יאמרו רק לשון זו פסח על שם שפסח הקב"ה על בתי אבותינו במצרים שנאמר ואמרתם זבח פסח הוא לה' אשר פסח וגו', מרור על שם שמררו המצרים את חיי אבותינו במצרים, מצה זו על שם שנגאלו (גמ' פסחים דף קט"ז סוע"א ורמב"ם בפ"ז מהלכות חמץ ומצה ה"ה).

ב. דאמרינן בגמ' (פסחים דף קי"ח ע"א) וכי מאחר דאיכא הלל הגדול, אנן מאי טעמא אמרינן ליה [להלל המצרי]. ופירש ר"ח וכי מאחר דאיכא הלל הגדול מאי טעמא שבקינן ליה וכו', כלומר מדינא דגמ' הלל הגדול שבקינן ליה ואינו חובה. ועיקר הדין הוא רק לגמור הלל המצרי, וכן הוא בכל סידורי הגאונים והרמב"ם (פ"ח מהלכות חמץ ומצה ה"ט). וכן משמע מהרי"ף (דף כ"ו סוע"א וע"ב מדפיו). ואע"פ שאנו נוהגים כיום כרשב"ם, נראה שנהגו כן בתורת חומרא תוספת מרובה על העיקר, ולא מעיקר הדין (דהא המנהג הקדמון בספרד היה כהגאונים וכמבואר בסידור רע"ג, וא"כ מסתבר שלא היתה הוספה זו אלא לחומרא בעלמא). ועוד שכיון שאין עיתותם בידם, ואינם יכולים לומר אלא אחד מהם, ולרשב"ם תרוייהו איתנהו ולהגאונים רק הלל המצרי, הכי עבדינן.

ג. וכדעת רב יהודה בגמרא (שם) ודלא כריו"ח. וכמ"ש הרי"ף והרמב"ם שם וכל הגאונים. [ואנן דעבדינן כתרוייהו וכדעת רשב"ם והרא"ש, מסתבר דהוא מתורת חומרא].

ד. שהרי הטעם שאמרו בגמרא לכורך הוא רק זכר למקדש כהלל, והלל גופיה מספקא לן אי הלכתא כוותיה ולא אתמרא הלכתא לא כמר ולא כמר. ומ"מ נראה דעדיף טפי למעבד כורך דהוא מדינא דגמ' זכר למקדש, מאשר לומר נשמת כל חי והלל הגדול שלדעת הגאונים והרי"ף והרמב"ם ומנהג הספרדים הקדמון שלא לאומרם, ונהגו עתה לאומרם בתורת חומרא לחוש לרשב"ם וסיעתיה.

ה. שאע"פ שהם דין גמור ונזכרו במשנה (קי"ד ע"א וקט"ז ע"א וע"ב), מ"מ הם תוספת בעלמא ואינם כ"כ חובה וכלשון הרמב"ם (פ"ז) וצריך לעשות שינוי בלילה הזה (ואחד מהם טיבול הכרפס) כדי שיראו הבנים וישאלו וכו' וצריך להתחיל בגנות וכו' חייב לשתות ארבעה כוסות וכו' החרוסת מצוה מדברי סופרים וכו' ומדברי סופרים לאכול המרור וכו'. עכ"ל. ומשמע שהראשונים הם רק צריך ולא חובה.

ד. ואח"כ את "המוציא מצה" (ויאכל מרור ואח"כ יטלו ידיהם ויאכלו אפיקומן).

ה. ואח"כ את המרור.¹

ו. ואח"כ את הכוסות השניה והרביעית, ואח"כ את השלישית ואח"כ גם את הראשונה! [ובמקרה כזה שאינו שותה אפילו כוס קידוש אז אחר שיאמר פסח מצה ומרור וכו', יקח הכזית מצה ויברך עליו ארבעה ברכות, ברכת הקידוש,² על אכילת מצה,³ שהחיינו, ומנוסח מגיד זה וכזית מצה זה (חוץ מהברכות) אין לגרוע אפי כהוא זה, והם עיקר מצוות היום ובזה יוצא יד"ח מדאורייתא (וכן חייבים לברך ברהמ"ז שהרי היא ג"כ מדאורייתא, ועדיף שיברך ברהמ"ז הקצרה, ונדפסה בסידור איש מצליח מהדורא רביעית עמ' 434, ובזמן זה יקח כוס יין לקידוש ולברהמ"ז)].

ז. ואח"כ אם נשאר להם זמן להשלים את הדברים שדלגו קודם עה"ש ישלימו, חוץ מכרפס וכורך שלא ישלימום אם אכלו כבר אפיקומן.

ח. ודע שאת כל הסדר אפשר לעשות אפילו אחר חצות (שו"ת איש מצליח ח"ב חאו"ח סי' כ"ט), אלא שאת המוציא מצה יש להשתדל בכל עזו לעשות קודם לכן. ולכתחילה גם את האפיקומן (ע' סי' תע"ז ס"א). והגומר את כל הסדר לפני חצות תע"ב (רמ"א שם).

נרצה – יה"ר שנרצה כקרבן אשה, ככתוב בתורת משה, ומלך ביופיו תחזינה עינינו, על ארצנו ועל נחלת אבותינו, במהרה בימינו. אמן.

ע"ה אריאל שמעון הכהן ס"ט

בדיק לן מוה"ר הגאון ר' אדיר הכהן שליט"א, אודות חיילים הנמצאים בשדה המלחמה בעזה, ולקראת חג הגאולה – חג הפסח נפשם בשאלתם, הואיל והמצב הבטחוני אינו מאפשר להם לערוך סדר ליל פסח כהלכה, והוקצב להם כרבע

ו. ואף שהוא מצוה גמורה, מ"מ פשוט שכל ארבעת הכוסות עדיפים ממנו שיש בהם פרסומי ניסא, וחייב אפי' למכור כסותו בשביל לעשותם (ש"ע סי' תע"ב סי"ג). משא"כ במרור.

ז. כי הראשונה חוץ ממצות ארבע כוסות חייבים לעשותה גם מדין קידוש, ובשלישית יש בה חשיבות יותר מהשניה והרביעית וכלשון הר"ן (דף כ"ו ע"א מדפי הרי"ף) שנאמרו בה (בברכות דף נ"א ע"א) כמה מעלות טובות (וע' טוש"ע סי' קפ"ב ס"א). ומ"מ אין בה חיוב כראשונה. ופשוט.

ח. כמבואר בש"ע (סיק ער"ב ס"ט) שאם אין לו יין יקדש על הפת.

ט. כנלע"ד, שברכת הקידוש קודמת לעל אכילת מצה, שתדיר ושאינו תדיר קודם. וכע"ז אמרינן בגמ' (דף קי"ד ע"א, וברכות דנ"א ע"ב).

שעה לעריכת הסדר ויאמרו למה ניגרע, ע"כ אמרתי לברר מה העדות והחוקים זאת חוקת הפסח אשר יעשו.

תחילה יזדרזו להכין צורכי הסדר מבעוד יום. ומיד כשיגיע העת שיתאפשר להם יתחילו בעשייתו בקיצור ובתמצות מעט המחזיק את המרובה.

קדוש – יקדשו על היין כהלכתו, ואף יוצאי ג'רבא לוב ותימן יאמרו הקידוש הנפוץ אצל רוב קהלות ישראל.

אם חוששים שמא מחמת שתיית היין תכבד עליהם העבודה, רשאים לשתות ד' כוסות של מיץ ענבים, ומ"מ אם יכולים ישתו לכל הפחות כוס ראשונה ושלישית של יין.

ורחין – יטלו ידיהם כהלכה ללא ברכה, ואם יש ברשותם מעט מים ומשערים בדעתם שלא יספיקו להם גם לנטילה זו וגם לרחצה, עדיף שישאירו לרחצה, כיון שיש דעות² דבזמננו לא שייכא נטילה על דבר שטיבולו במשקה.

כרפס – אם לא נטלו ידיהם לאכילת הכרפס וכדלעיל, ראוי יהיה אם יטבלו הכרפס במי לימון ללא תערובת מים שבזה פטורים הם מנטילה, כדין דבר שטיבולו במי פירות.³

יחין – יחצו את המצה האמצעית כדת וכדין ולא יתעכבו בהחבאת ובהצפנת החלק השמור לאפיקומן אלא יניחוהו מחוץ לשלחן הסדר עד לאכילתו.

מגיד – יספרו ביציאת מצרים כפי יכולתם, ולכל הפחות יאמרו ג' הקטעים פסח שהיו אבותינו וכו' מצה זו וכו' מרור זה וכו',⁴ ויראו לנכון בהמשך הלילה להוסיף עוד כהנה וכהנה כפי יכולתם.

י. לאפוקי מהנהוג בעדתם לומר את הקידוש הארוך אשר יסודתו בהררי קודש רבותינו הגאונים (ראה בסידור רס"ג).

יא. ראה בספר ה' נסי ח"ב (חלק ההלכות פרק כ"ג – קדש סעיף ז' ובהערות שם).

יב. התוס' (פסחים דקט"ו ע"ב) ומהר"ם מרוטנבורג (בתשב"ץ סי' צ"ט) והמאירי בפסחים. וראה בספר ה' נסי שם (עמ' ר"ו הערה 4).

יג. ראה בספר ה' נסי (עמ' ר"ח הערה 3). ובשעה"ד יעשו כן.

יד. כדין נשים שאינן מכירות לשון עברית שיש לתרגם להם לכל הפחות ג' קטעים אלו.

רחצה – יטלו ידיהם כהלכה, ואם אין מים עומדים לרשותם יטלו המצה במפית וכדומה ויאכלוה.

מוציא מצה – אם אכילת ב' כזיתות המצה בהסיבה תגזול מזמנם זמן רב, יש להם לסמוך על הדעות האומרות ששיעור כזית כ- 13 סמ"ק.^{טו}

מרור – כנ"ל במוציא מצה.

כורך – כנ"ל במוציא מצה. ונראה שאם הזמן דחוק ביותר, אינם חייבים לאוכלו, וגם במשך הלילה כשיתאפשר להם לא יאכלוהו אחר שאכלו כבר האפיקומן^{טז} ובירכו ברהמ"ז.

שלחן עורך – אינו חובה, ומצות עונג יו"ט יקיימו בסעודת היום.^{יז}

צפון – כנ"ל במוציא מצה.

ברך – יברכו ברהמ"ז כהלכה שחיובה מדאורייתא.

הלל – אם לא נשאר זמן לאומרו כעת, יראו לנכון לאומרו בהמשך הלילה קודם שיעלה עמוד השחר.^{יח}

נרצה – ירצה ה' פעלם ויחזו עינינו ועינים בבנין בית עולמים, ונאכל שם מן הזבחים ומן הפסחים אכ"ר.

הצעיר ע"ה אלישיב משה הכהן סילט"א

טו. ראה בספר ה' נסי ח"ב (חלק השו"ת סי' מ"ו-מ"ט).

טז. ואסור לאכול אחריו כלום וכידוע.

יז. כיון שיש דעות שחיוב מצות שמחת יו"ט היא בסעודת היום.

יח. ראה בס' ה' נסי ח"ב (חלק ההלכות פרק כ"ג עמ' ע"ר הערה 13).

הגאון רבי ישי מזלומיאן שליט"א
מח"ס "הנותן שלג" ועו"ס

בס"ד. כ"ח אדר ב תשפ"ד

לכבוד ידידי וחביבי, ליש ולביא, חמדת לבבי. מזכה הרבים, ממחברי הספרים, שפתותיו שושנים. שמן תורק שמו, טעמו ונמוקו עמו. מחדש חידושים, ערבים ומתוקים. יודע להשאל, ענותן כהלל, אין גומרין עליו את ההלל. הכהן הגדול מאחיו. כהן שדעתו יפה. וכו'.

מוהר"ר גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א

בעל 'גם אני אודך', ו'פרדס יוסף החדש' ועו"ס

אחדשה"ט

את שאלתו הנפלאה קבלתי במועדו, אודות חילים צה"ל השוהים ל"ע בימי מלחמה אלו [חרבות ברזל] במוצבים בעזה, או בצפון ארץ הקודש, ומחמת תפקידם הבטחוני, אין באפשרותם לערוך ליל הסדר כהלכתו מתחילתו ועד סופו, אלא בקצירת האומר, דהיינו כ-20-10 דקות, ושואל מה עליהם לעשות וכיצד עליהם נהוג.

והריני להשיב בס"ד, וה' יהיה בעזרנו שלא נטעה בדבר הלכה.

ס"ד - ס"ז מצוות בליל הסדר

הנה בליל הסדר יש מצוות רבות מאוד, דהיינו ששים וארבע מצוות למנהג בני אשכנז, וששים ושבע למנהג בני ספרד.^א

ובמצוות אלו יש שהם מהתורה, ויש מדרבנן, ויש מצות שאינן אלא מנהגים. וברור שבנדון שאלתנו יש לבכר את המצוות מהתורה על פני שאר המצוות, ואין דנין אפשר משאי אפשר.

א. בהגדה של פסח מהגה"צ רבי חיים זייטשיק זצ"ל (עמוד לג) כתב בשם הגה"ק רבי אלחנן וסרמן זצ"ל הי"ד שיש לו במסורת שהגאון רבי אליהו מוילנא זצ"ל אמר שבליל פסח ישנן ששים וארבע מצוות כולל מצוות דאורייתא ודרבנן, וכן כל ברכה נחשבת למצוה. וכן כתב הגה"צ רבי שלמה ברעוודה זצ"ל ששמע לפני כמה עשרות שנים בבני ברק בשם איש צדיק תמים ירא אלוקים הר"ר יוסף שלמה זצ"ל שהיה מלמד בעיר מיר, שהוא שמע מפי הגה"צ מוה"ר אלחנן וסרמן זצ"ל במסורת משם הגר"א מוילנא שיש מנין מצוות כנ"ל. ע"כ.

עיקר נוסח ההגדה

וע"ע בש"ע הגר"ז (סי' תעג סעיף מג) שכתב, שעיקר נוסח ההגדה שתיקנו חכמים חובה על הכל הוא, מתחילת עבדים היינו עד הרי זה משובח, ואחר כך מתחלה עובדי ע"ז היו אבותינו וכו' עד סוף דרוש פרשת ארמי אובד אבי, ואח"כ פסח שהיו אוכלין וכו' מצה זו וכו' מרור זה וכו', בכל דור ודור וכו', ואותנו הוציא משם וכו', לפיכך וכו' עד ברוך אתה ה' גאל ישראל. ושאר כל נוסח ההגדה הוא מנהג שנהגו כל ישראל מדורות הראשונים. ע"כ. וע' בריש נוסח ההגדה של הרמב"ם, ובהל' חמץ ומצה (פ"ח ה"ג עד ה"ה).²

אמר מצה ומרור ודילג פסח האם יצא ידי חובתו

ובספר חשוקי חמד עמ"ס פסחים (קטז ע"א), נשאל הגאון רבי יצחק זילברשטיין שליט"א, באחד שלא היתה הגדה לפניו ואמר מצה זו על שם שלא הספיק בצקם של אבותינו... מרור על שם שמררו את אבותינו במצרים, אך "פסח" לא הסביר, האם יצא ידי חובתו, שהרי בין כך אנו היום בעו"ה מחוסרים פסח? **וכתב** להשיב, אם לא אמר פסח לא יצא ידי חובת סיפור יציאת מצרים, ולמרות שאין לנו כיום קרבן פסח, בכל זאת צריך לומר גם 'פסח' כדי לצאת חובת סיפור יציאת מצרים. וכך משמע מהרמב"ם (פ"ז מהלכות פסח), וכך כתוב בשו"ת בנין ציון (ח"א סימן ל). עכ"ד.

אמנם בקושטא, מה שאמר מה שאמר רבן גמליאל, "כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו, ואלו הן, פסח מצה ומרור". דהיינו שלא יצא ידי חובת המצוה כראוי, אבל עיקר המצוה יצא גם אם לא אמר דברים אלה. ונבאר את הדברים:

כל שלא אמר ג' דברים בפסח אינו מעכב את עיקר המצוה

הנה במשנה פסחים (דף קטז ע"א), רבן גמליאל היה אומר, כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו, ואלו הן, פסח מצה ומרור. ע"כ. וכ"ה בהגדה של פסח. ויש מפרשים דקאי על חובת קיום מצות פסח מצה ומרור (ראה במהרש"א שם, ובמלחמות רפ"ק דברכות. וכ"כ באבודרהם סדר ההגדה), אך יש מפרשים דקאי על חיוב סיפור יצי"מ. וכך משמע לכאן ברמב"ם (הל' חמץ ומצה פ"ז ה"ה), שסיים "ודברים האלו כולן הן הנקראין הגדה". ולכן מזכירים ג"כ "פסח", אע"פ שכיום אין לנו קרבן פסח, שזה בשביל סיפור יצי"מ, וכמ"ש ואמרתם זבח פסח הוא וגו'.

2. וע"ע בספר מקראי קודש על ליל הסדר (הררי. פרק ו ס"ק ב) שציין מקור לכל קטע בהגדה.

וכ"ב הרשב"ץ בביאורו להגדה של פסח, וז"ל, אומר רבן גמליאל כי כל סידור ההגדה הוא לומר שלשה דברים אלו, ואם לא אמרם לא יצא י"ח והגדת לבנך, אע"פ שבשאלת מה נשתנה נזכרו שלשה אלו, אינו אלא לענין השנוי שיש בין זה הלילה לשאר הלילות, אבל לתת עיקר הטעם בהן לא יצא י"ח אם לא אמרם כסדר. [ויש מבארים שלכן המשנה בריש מס' פאה לא מנתה את מצות סיפור יציא"מ בכלל הדברים שאין להם שיעור, כיון שצריך לומר פסח מצה ומרור].

וכתב הר"ן, כלומר, לא יצא ידי חובתו כראוי, אבל לא יצא ידי חובתו כלל, לא קאמר, ודכוותא בסוכה (דף כח ע"א) א"כ היית נוהג לא קיימת מצות סוכה מימך, דלאו דוקא הוא, דהא לא הוי טעמא דההיא אלא משום שמא ימשך אחר שלחנו, וכל עוד לא נמשך אחר שלחנו יצא מה"ת, אלא ודאי כדאמרינן. ע"כ. וכ"כ הריטב"א (סוכה כח ע"א יומא לז ע"ב), דהא דתנן א"כ היית נוהג לא קיימת מצות סוכה מימך, לאו דוקא הוא, דהא סוכה גדולה היתה, וכשרה היא, אלא שחכמים גזרו שמא ימשך אחר שלחנו, אלא פירושו לא קיימת מצות סוכה כראוי וכרצון חכמים, ודכוותה בפסחים (קטז). כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח, לא יצא ידי חובתו, שפירושו שלא קיים מצותו כראוי אבל ודאי שאינו מעכב. וכיו"ב רבים. ע"כ.

וע"ע בפירוש הרשב"ץ (ברכות יא. עמוד מג), דמה שאמרו עשה כבית שמאי לא עשה ולא כלום, לאו למימרא שלא יצא י"ח ק"ש וצריך לחזור ולקרואה, דהא ודאי דלא אפשר לומר כן וכו', אלא לומר שלא יצא מן המובחר, מפני שעשה בכוונה כב"ש. וראיה לזה וכו'. ודכוותה בפסחים (דף קטז ע"א) דתנן כל מי שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא י"ח. שרוצה לומר לא יצא י"ח כראוי. [וכ"כ בס' המכתם שם בשם הראב"ד. וע"ע בדברי הרמב"ן במלחמות ה' (ברכות ח:)].

וכ"כ המאירי (ברכות יב ע"ב פסחים קטז ע"א) דר"ל שלא הפליג בסיפור זה בכדי הראוי א"כ פירש טעמן של שלש אלו, ויזכיר מקרא הראוי בהן בטעם כל אחת מהן. וכ"כ בשטמ"ק (ברכות ט ע"א מד ע"א מט ע"א).

גם הריטב"א בהגדה ש"פ שלו כתב, ומה שאמר לא יצא י"ח, כלומר שלא קיים מצותו כראוי. לפי שמצינו שהקפיד הכתוב באמירה, כדי שזכור נפלאות הבורא מתוך שזכיר בפנינו למה הם באים. ע"כ.

ובספר ילקו"י לגאון הראש"ל רבי יצחק יוסף שליט"א (פסח-ג סימן תעג סעיף מב עמוד תיד) הביא את כל הנ"ל, והוסיף דזה דלא כמ"ש היעב"ץ בספר מור וקציעה (א"ח סי' סג) דאע"פ שיצא מדאורייתא, מדרבנן לא יצא עד שיפרש

פסח מצה מרור וטעמיהן. וחכמים עשאוהו כלא יצא לגמרי, שהיכולת בידם ע"ז, ואחר שגזרו כך לא יצא כלל י"ח המצוה, אם לא בתנאים שקבעו. ע"כ. וגם בספרו לחם שמים (פסחים קטז ע"א) הביא דברי הר"ן (שהובאו בתוס' יו"ט), וכתב, ואני תמה, פה קדוש כהר"ן יאמר דבר זה, אף דלאו דידיה היא, אלא דרביה הרמב"ן במלחמותיו שכ' כן, אטו לאו היינו דאפליגו בה אמוראי בברכות (דף יא ע"א) דרב יוסף ס"ל עשה כדברי ב"ש לא עשה ולא כלום, ופירושו לא יצא י"ח כלל וצריך לחזור ולקרוא ק"ש וכו'.

אך אילו ראה דברי הרשב"ץ הנ"ל, לא היה כותב כן. דהתם נמי מה שאמרו "לא עשה ולא כלום" לאו דוקא. [ומרן החיד"א בספר דברים אחדים (דף קטז ע"א) כבר דחה כן דברי היעב"ץ, והאריך בזה]. ומ"מ התוס' (סוכה ג ע"א) כתבו, דהא דאמרו לו לא קיימת מצות סוכה מימך, היינו דאפי' מדאורייתא לא קיים מצות סוכה, כיון שחכמים גזרו על כך. [חלק מהדברים מס' מאור ישראל פסחים שם].

עורכים את הסדר שכך צייתה התורה

והרב בית הלוי היה נוהג להכריז בכל שנה לפני עשיית הסדר: אנו עורכין את הסדר משום שכך ציוותה התורה [וחלק מן המצוות מדרבנן], ולא רק משום הנסים שנעשו אז, שעל אף כל הטעמים, דבר זה הוא ציווי ה'. ואמר שזה כלל בכל טעמי המצוות. [הגש"פ מבית לוי (עמ' צג)].^ג

ג. האם לקצר ב"הגדה של פסח", או בפסוקי דזמרה

ובענין חולה שנזקק לדיאליזה, וחייב בליל הסדר להתחבר אליה, למשך עשר שעות, הוא יכול להתחבר לאחר שיסיים לומר את כל ההגדה בשעה עשר בלילה, ויהיה מחובר אליה עד השעה שמונה בבוקר, ואז יאלץ לקצר את פסוקי דזמרה. מצד שני יכול לקצר בסיפור יציאת מצרים, ולדלג קצת מההגדה, ויתחבר למכונה בשעה תשע בלילה, ואז יסיים בשעה שבע בבוקר את הדיאליזה, ויתפלל את כל פסוקי דזמרה, איזו אפשרות עדיפה?

נשאל בזה הגאון רבי יצחק זילברשטיין שליט"א, וכתב להשיב בספרו חשוקי חמד עמ"ס ברכות (דף ד ע"א), דמצד אחד קיי"ל תדיר ושאינו תדיר, תדיר עדיף. וממילא יקצר את ההגדה ויתפלל כל פסוקי דזמרה שהיא תדירה. אך מצד שני ההגדה היא מצוה דאורייתא, ולכאורה לא ראוי לקצר ממנה, אלא לקרותה כולה. ויקצר למחרת את פסוקי דזמרה. משום שתפילה היא דרבנן לדעת הרמב"ן וכן עיקר, כמבואר במשנ"ב (סימן קו סק"ד).

וכתב שהציע את הדברים לפני גיסו הגר"ח קניבסקי זצ"ל, ולדעתו ראוי לקצר בהגדה, ולא בפסוקי דזמרה, וזאת משום דנוסח ההגדה שלנו, הוא מנהג שנהגו כן בני ישראל, ואילו פסוקי דזמרה היא תקנה והיא מהגמרא.

שבוי שאינו בידו הגדה

ומעניין לענין, שבוי שאין לו הגדה, ואינו יודע אותה בע"פ, אך יש בידו חומש, יקרא מהחומש כל הפרשיות העוסקות ביצי"מ (ב"ח. כה"ח סי' תעג ס"ק קנד. וש"א).

ובספר מקראי קודש על ליל הסדר (הררי. עמוד שמ) כתב, דנראה דלאו דוקא שבוי, אלא דה"ה כל אדם שנקלע למקום שאין בו הגדה (אמנם יש לציין שברבים מהסידורים האשכנזים נמצא עיקר נוסח ההגדה, לאומרה בשבת הגדול. וכן בחלק מחומשי שמות בהוצאות האשכנזיות).

וביאר את הדברים: פסוקי דזמרה היא תקנה כמבואר ברבנו יונה (ברכות פרק ה' דף כ"ג מדפי הרי"ף): "שהגאונים תקנו לומר מתהלה לדוד עד כל הנשמה". וגם הרי"ף מביא מה שאמר ר' יוסי (שבת דף קיח ע"ב) יהא חלקי עם גומרי הלל בכל יום... כי קא אמרינן בפסוקי דזמרה, אמרינן, מאי ניהו, מתהלה לדוד עד כל הנשמה תהלל י-ה. ותקינן רבנן למימור ברכה מקמייהו וברכה מבתרייהו, עכ"ל. ומשמע לגיסי שעצם פסוקי דזמרה הם תקנת חז"ל. ויעויין ברמב"ם (פ"ז מהלכות תפלה הי"ב) שכתב ושיבחו חכמים למי שקורא זמירות מספר תהלים בכל יום מתהלה לדוד עד סוף הספר, וכבר נהגו לקרא פסוקים לפנייהם ולאחרייהם. ותקנו ברכה לפני הזמירות והיא ברוך שאמר וברכה לאחרייהם והיא ישתבח. עכ"פ מכאן נראה לגיסי שליט"א שפסוקי דזמרה אלו, חיובם גדול יותר מלהרבות בהגדה, שהוא רק מנהג, כמו שכתוב ברמב"ם (סוף הלכות חמץ ומצה): נוסח ההגדה שנהגו בה ישראל בזמן הגלות כך הוא... משמע דהוא רק מנהג.

אלא שכתוב בשו"ע (או"ח סימן תפא ס"ב): חייב אדם לעסוק בהלכות הפסח וביציאת מצרים ולספר בניסים ונפלאות עד שתחטפנו שינה, וצ"ע.

ויעויין משנ"ב (סימן תעג סק"ד) שכתב גם נשים חייבות... באמירת הגדה, ולכן החיוב גם על המשרתת שתשב אצל השלחן ותשמע כל ההגדה. (לדברי גיסי מה שכתב המשנ"ב "חיוב" על כל ההגדה היינו בגלל "המנהג" כמו שכתב הרמב"ם סוף הלכות חמץ ומצה). ואם צריכות לצאת לחוץ לבשל, עכ"פ מחויבת לשמוע קידוש, וכשיגיע לרבן גמליאל אומר כל שלא אמר ג' דברים וכו' תכנס ותשמע עד לאחר שתיית כוס ב', שהרי מי שלא אמר ג' דברים הללו, לא יצא. ונוהגים שגם קוראין אותן שתשמע סדר עשר מכות שהביא הקב"ה על מצרים...

ויעויין בשו"ע הגרש"ז (סימן תעג סעיף מג) שכתב: ועיקר נוסח ההגדה שתקנו חכמים חובה על הכל הוא מתחילת עבדים היינו, עד הרי זה משובח (כדברי שמואל), שמתחיל בגנות ומסיים בשבח דהיינו עבדים היינו, ...עד ברוך אתה ה' גאל ישראל. ושאר כל נוסח ההגדה הוא מנהג שנהגו כל ישראל מדורות הראשונים. עכ"ד החשוקים חמד.

להוסיף עוד מאמרי חז"ל

ועוד נראה, שטוב שיוסיף לומר עוד מאמרי חז"ל שזוכר, כדי שלא יעשה כמעשה אותם הקראים שאינם קוראים בהגדה כ"א פסוקים (וראה בהגדה שלמה עמוד 28-29), שכבר יצאו ונלחמו כנגד זאת הגאונים, ובמיוחד רב נטרונאי גאון).

ובפרט טוב שיאמר מאמר ר"ג, שכל שלא אמר שלושה דברים אלו בפסח, לא יצא י"ח, ואלו הן פסח מצה ומרור. ע"כ. וכבר כתב מרן השו"ע (סי' רעה סעי' ט), שאין ע"ה שאין ההגדה שגורה בפיו קצת. וראה מש"כ כה"ח (סי' תע"ג סקי"ז) בשם החוק יוסף. ע"כ.

אלא דמש"כ שבפרט טוב שיאמר אמר ר"ג, הנה לעיל ביארנו דאין אמירת מאמר זה מעכבת. וע"ע בספר הנפלא פרדס יוסף החדש על הגש"פ (עמוד קלז אות קפח).

עכ"פ בנדון שאלתינו, נראה שהחילים יאמרו את הקטעים כמ"ש בשו"ע הרב הנז', ויאכלו מצה וכו'. וד' כוסות ישתמשו במיץ ענבים, ולא ביין מחמת חשש שכרות בתקפידם. ואחד המרבה ואחד הממעט ובלבד שיכיון את לבו לשמים.

לסיכום:

חיילים השוהים באזור הלחימה, ואין באפשרותם לקרוא את כל ההגדה כולה ולערוך סדר מלא, יש לייעצם לומר את קטעי ההגדה כמ"ש בשו"ע הרב הנז'. וכן יאכלו את כזייתי המצה, וישתו מיץ ענבים למצות ארבע כוסות. וכפי מסת הזמן יוסיפו עוד מצוות. ואחד המרבה ואחד הממעט ובלבד שיכיון את לבו לשמים.

הגאון רבי ישראל מאיר ווייל שליט"א
מח"ס "וביום השבת" ועו"ס

כ"ו אדר א' תשפ"ד

לכבוד הגאון רבי גמליאל רבינוביץ שליט"א
במח"ס הרבה ספרים חשובים ונפלאים ומפורסמים
שלו וברכה

בדבר הנידון מה יעשו אותם שמתקשים לומר את כל סדר ההגדה כתיקונה בליל
הסדר הבעל"ט כגון מפני חולי רח"ל או הנמצאים באמצע מלחמה.

הדבר מבואר באחרונים [חיי אדם סוף כלל ק"ל כללי הסדר אות ז ומשנ"ב סי'
תע"ג סקס"ד, ובשו"ע הגר"ז סי' תע"ג סעי' מ"ג כתב בדומה להם והוסיף
קצת, ועי' גם המועדים כהלכתם סי' מ"ג סעי' ל"ד].

והסדר בהגדה הוא שיאמרו לכל הפחות מה נשתנה ועבדים היינו דרך שאלה
ותשובה [כמב' בסי' תע"ג, ז], וגם רבן גמליאל אומר כל שלא אמר ג'
דברים לא יצא ידי חובתו עד סוף ברכת אשר גאלנו ושתיית כוס שני.

ולפני שנביא את המשך הסדר מה יאמרו אם יש להם יותר זמן, יש לבאר דבריהם,
שהרי לכאורה היה מספיק שישמעו רק את ג' דברים של רבן גמליאל ואת
ברכת אשר גאלנו וכפי שכתב הח"א שם שהטעם משום שאמירת ג' דברים האלו
מעכבת, ולמה חייבים גם כן לשמוע את תחילת ההלל.

ונראה הביאור, משום ששתיית הכוסות על הסדר מעכבת כמב' בסי' תע"ב, ח',
ואמירת הלל היא מכלל הסדר [עי' תוס' סוכה דף לח. ד"ה מי שארבע
כוסות נתקנו כדי לומר עליהם הלל והגדה], א"כ היה פשוט להם שיצטרכו לומר
הלל לפני כוס רביעית כדי ששתייתה תהיה על הסדר, והרי אין שום משמעות
לאמירת חצי הלל שני בלי תחילתו [עי' משנ"ב סי' תפ"ח סק"ב ושעה"צ שם סק"ב
וסי' תכ"ב סק"ז], אם כן בהכרח שיאמרו את החצי הראשון של ההלל- ועתה הוא
זמן אמירתו [ועי' התעוררות תשובה סי' תע"א ד"ה ולדברי שרמז לענין זה, וביאר
שמשום כך לא נכתב שנשים חייבות בהלל שהרי אם חייבות בארבע כוסות ממילא
חייבות בהלל כדי לשתות על הסדר].

אם כן, מוכרחים לומר מה נשתנה ועבדים היינו וכן מרבן גמליאל אומר וכו' עד סוף ברכת אשר גאלנו ושתיית כוס שני, ואם יכולים לומר יותר יוסיפו גם כן אמירת עשר מכות [כמבו' בחיי אדם ובמשנ"ב שם], וכן אמירת מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו עד 'ואומר לך בדמייך חיי ואומר לך בדמייך חיי' [שו"ע הגר"ז שם].

ועל פסוק זה פירש רש"י 'אף בניוולך זה לא תמותי, וששינה לומר שני פעמים לפי שבדם פסח ודם מילה נגאלו', כלומר, גם אחרי הצער ושפיכת הדם עם ישראל ישאר בחייו ותפארתו, אלא שגאולתו תהיה רק על ידי שמירת המצוות כראוי היטב גם בימי הקושי, וכל אחד יבין את חשיבות אמירת כל סדר ההגדה מתחילה ועד סוף גם אם אין זה קל, ובזכות זה נזכה לראות בקרוב בשוב ה' לציון ברחמים ובגאולת עולמים.

בברכה ובהערכה רבה
ישראל מאיר ווייל

הגאון רבי עקיבא משה סילבר שליט"א
מרבני כולל חזון איש

לכבוד הרה"ג המפורסם החו"ב רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א
מח"ס גם אני אודך ופרדס יוסף החדש ושאר ספרים כן ירבו בלעה"ר

על דבר המצב לאחרונה בארה"ק שיש חיילים מזרע ישראל הנמצאים בצרה באתרא
דריתחא ה' יצילם ויושיעם ואת כל עמו ישראל.

לגבי הנידון כיצד ינהגו חיילים הלכודים בצבא בזמן ליל הסדר והם במקום סכנה
ממש בשדה הקרב, אביא בזה כמה ענייני הלכה ששייכים בזה ויהיה להם
לתועלת אם יצטרכו על כל צרה שלא תבוא ח"ו.

וגם אפרט העניינים הקל הקל מה שיש להקדים ולהעדיף על פני חיובים אחרים
כשאינן סיפק בידם לקיים הכל במצב של ספק נפשות, וח"ו להתרשל בענייני
סכנה ופקו"נ כשנמצאים במקום סכנה כזה שכן פרצה קוראה לגנב כמ"ש בסוכה
כו ע"א, וכדאמרי' בעירובין בראשונה היו מניחין בבית הסמוך לחומה וכו' עד
שתקנו שיהיו חוזרין בכלי מלחמתם למקומן שלא ירגישו בהם האויבים והכי קי"ל
בפוסקים, וקל להבין.

אם יכולים יקפידו לשתות ד' כוסות על סדר כל מצוות הלילה כדין ואם אין יכולים
להאריך יעשו לכה"פ הכל בחפזון, ואין להם להתעכב אם מחמת זה לא יספיקו
כל מצוות הלילה.

(ובדברים של חיובים לא אמרי' טוב מעט בכוונה מהרבות שלא בכוונה (שו"ע
או"ח סי' א) ולא נאמרו אלא בדברים שאין האמירה והמצוה חיוב,
כגון להצטער על החורבן ולומר קינות בתיקון חצות שהעיקר הוא האבל להצטער
כמבואר בתענית ל ע"ב (ועי' פסיקתא דר"כ פ' שוש אשיש וזוהר חדש איכה),
ואפי' אם יש צד שנאמר כלל הנ"ל גם בפסוקי דזמרא יעו' ביסוד ושורש העבודה,
מ"מ אין פסוקי דזמרא חיוב דינא דגמ' בזמנם מעיקר הדין, עי' שבת קיח ע"ב
ורמב"ם בהל' תפילה, ולכן לא קבלו עליהו במקום שצריך לדלג וממילא היה גם
צד בזה לומר שטוב מעט בכוונה מהרבה שלא בכוונה מידי דהוה אמקום צורך
שמותר לדלג, אבל דברים שהם חיובים לא שייך לומר טוב מעט בכוונה, ולכן אין
להאריך במצוות שבתחילת הלילה אם לא יספיקו מחמת זה לאכול מצה ומרור
ואפיקומן כלל).

ויאכלו כזית מצה וכזית מרור ואם יספיקו עוד יאכלו גם כזית כורך ואם יספיקו עוד יאכלו כזית אפיקומן ואילו הלל ונשמת יאמרו על הדרך כרמ"א ס"ס ת"פ כהרמב"ם פ"ח מהלכות חמץ ומצה ה"י דלא כהראב"ד שם (וכמובן שאם יספיקו לאכול ב' הכזיתים של המוציא ושל מצה וב' הכזיתים של האפיקומן ודאי עדיף, וב' הכזיתים דאפיקומן יותר נוגע משום שרוב משתתפי הסדר אינם הבוצע, והוא נידון בפני עצמו אם בכלל יש צד של דין ב' כזיתים במוציא מצה לענין שאר המסובין ואין כאן המקום לזה).

ואם ירצו יכולים שרק אחד מהם יאמר ההגדה כמבואר בגמ' ובפוסקים ובלבד שיבינו מה שהוא אומר עכ"פ מה שמחוייבים לדינא לעיכובא ע"פ המבואר במשנ"ב לענין המשרתת בסי' תעג ס"ק סד.

ואם לא יספיקו כל ההגדה יבחרו לומר מה שמבואר במשנ"ב הנ"ל לגבי משרתת.

ואם לא יספיקו כמעט כלום מצה ועיקר ההגדה וברכת המזון קודמין לכל שהן דאורייתא וברהמ"ז במקום אונס יכולים לומר על הדרך.

ואם יש להם זמן נוסף יאמרו קידוש על הכוס שהוא דאורייתא לחלק מהפוסקים יעוי' ביאור הלכה סי' רעא.

ובאופן שיכולים לשתות רק ב' וג' כוסות אם יש ענין בזה או לא, הרש"ש בפסחים קט ע"ב דייק מהגמ' שם שכל אחת היא מצוה בפני עצמה, הלכך אם אי אפשר לשתות כולן ישתה מה שיכול, וכן נקטו במג"א סי' תפג א ובמשנ"ב שם, ואע"פ שהגמ' בפסחים שם אינו ראי' מוחלטת שאינן מעכבין זה את זה מ"מ פסקו האחרונים, ודלא כהמהר"ל בספר גבורות ה' פרק מט שסבר שד' כוסות מעכבין זה את זה.

ולענין הנידון במקרה שאכן יכול לשתות רק כוס אחד האם יאמר על כוס זה קידוש והגדה וברכהמ"ז והלל או שמא יאמר קידוש בלבד או שמא עכ"פ יאמר קידוש והגדה בלבד, או שמא יאמר קידוש בלבד והשאר יאמר בלא כוס, לענין שאלה זו יעוי' במשנ"ב שם סי' תפג סק"א שנקט דאם יש לו כוס אחד יעשה עליו רק קידוש, ואם יש ב' כוסות יאמר על הכוס השני ברכהמ"ז, ואם יש ג' כוסות יאמר על השלישי הגדה.

ואם יש להם זמן לשתות ב' וג' כוסות בהסיבה או ד' הכוסות בלא הסיבה, יש להעדיף ד' הכוסות בלא הסיבה שבזה יוצאין ידי חובה לגמרי לשי' ראבי"ה, יותר מלשתות ב' וג' כוסות בהסיבה שבזה אין יוצאין לגמרי ידי חובה שאר הכוסות

שלא שתה לכולי עלמא, בפרט שברמ"א יש משמעות שסבר כהראב"ה מעיקר הדין (שהרי סובר שכל נשים שלנו מקרי חשובות ואעפ"כ הקיל בזה וסמך בזה על המנהג ולולי שכך סובר מעיקר הדין לא הי' מיקל כלל ועי' בהקדמה לתורת חטאת), וגם מסתבר טעמיה כיון שאין דרך חירות האידינא כלל בהסיבה.

ואם יש להם אפשרות לשתות ד' כוסות בשיעור הגר"ח נאה או ב' וג' כוסות בשיעור הגדול, ואין להם אפשרות לשתות ד' כוסות בשיעור החזו"א, לענ"ד ישתו ד' כוסות בשיעור הקטן מכמה טעמים ואכמ"ל.

ובאופן שיכולים לשתות הארבע כוסות בזה אחר זה שלא על סדר ההגדה וכו' ואין באפשרותם לשתות על הסדר, אם יש בזה תועלת או לא, תלוי בשיטות בסוגי', עי' סי' תעב ס"ח ובביאור הלכה שם, ובאופן שא"א לעשות כדין טוב לעשות לפחות מה שאפשר לפי השיטות המבוארות שם, משום מהיות טוב וכו'.

אם אין יין אפשר להשתמש בחמר מדינה (ראה משנ"ב סי' תפג יא), ובתשובה אחרת פירטתי יותר דיני חמר מדינה, ועי"ש שהקרוב ביותר לשמש כחמר מדינה (מצד הספקות שבזה) הוא מיץ כמיץ תפוזים.

ויש לציין דבאופן כללי והרווח אין הבדל גדול בין פסח לשאר ימות השנה לחמר מדינה ומה שהקיל שם המשנ"ב הוא במין משקה הידוע שהיה סברא להחשיבו חמר מדינה בזמן פסח, כיון שאז הוא חמר מדינה, וכמובן שלא על כל משקה אומרים שבפסח הוא נהיה חמר מדינה, ויתכן שהמשקה שהזכיר שם המשנ"ב הוה קים ליה שהוא היה נשתה שם בפסח הרבה, וגם על מיץ תפוזים יש אולי קצת מקום לומר כן, שבפסח יש יותר צד להחשיבו כחמר מדינה אע"פ שבשאר ימות השנה לא הכריע בזה לגמרי החזו"א, ובעבר לפני שהיו כשרויות על המשקאות הקלים התעשייתיים בפסח הי' יותר מקום לומר שבפסח יש למיץ תפוזים יותר שייכות וצד לחמר מדינה, ולמעשה יש לדון לענין כל משקה לגופו לפי המקום והזמן והמנהג שבאותו מקום אם נחשב חמר מדינה בפסח או לא.

(בגוף) ענין הכשרות על משקאות קלים תעשייתיים בפסח לדין בני אשכנז שאין אנו אוכלים קטניות הרחבתי קצת בתשובה נפרדת ואכמ"ל).

ומנ"מ עדיף להתפשר על מיץ ענבים מלהיכנס לקולא של חמר מדינה בפרט שלהחזו"א אינו ברור שיש חמר מדינה בזמנינו ומסתמא שגם בפסח אינו ברור לשיטתו.

ליל הסדר בעזה

מז שאינו יכול לשתות לא יין ולא חמר מדינה, מהיות טוב אל תקרי רע, ולכן לפחות טוב לכוון לצאת ממישהו אחר ד' כוסות כדי לפחות לצאת ידי חובה עכ"פ לפי הצד שמועיל לצאת ד' כוסות בשומע כעונה (עי' תוס' פסחים צט ע"ב).

מז שאם ישתה ד' כוסות ישתכר או יחלה חולי קצת במיחוש הראש ויכנס עי"ז לחשש פיקוח נפש בשעת המלחמה כמובן שלא יהדר לשתות ד' כוסות של יין, וינהוג כפי האופנים שנתבארו למעלה הקל הקל כפי אפשרויותיו (היינו מיץ ענבים, חמר מדינה חשוב, ג' כוסות, ב' כוסות, קידוש בלבד, ובאופנים אלו ששאר הכוסות יכול להיות טוב וכו') להשתדל לצאת מאחרים, וכן אם יש רק חמר מדינה גרוע יש לנהוג כפי הענין והנידון ואכמ"ל בהגדרת הדברים והרחבתי בתשובה אחרת לענין חמר מדינה בשאר השנה).

ואם אין להם זמן אכילת מרור דוחה נט"י לכרפס, דאכילת מרור הוא ודאי דרבנן ואילו נט"י לכרפס להתוס' דע"פ ומהר"ם אינו אפי' דרבנן וכן לאיזה מהאחרונים שהצדיקו קצת המנהג בזה בשאר ימות השנה, ואף דלא קיימא לן הכי כמ"ש בשו"ע ומשנ"ב מ"מ יש לצרף דעת המקילים בזה לענין הקל הקל.

(ולענין עצם חיוב נטילת ידים על הפת ודבר שטיבולו במשקה ביוצא למלחמת הרשות שלא ע"פ סנהדרין וכו'), הוא נידון בפני עצמו, יעוי' עירובין יז, והחזו"א סי' קיד סק"א נראה שסבר שאין פטור כלל באופן כזה, ולענין נטילת ידיים לכרפס עי' מה שכתבתי בסמוך, ואם אינו אוכל כביצה ואינו יכול ליטול ידיו יש לנהוג כמ"ש הפוסקים באו"ח סי' קנח ס"ב עי"ש, ואם יש באפשרותו ליטול קודם לכן בשעת הפנאי ולהתנות יש לנהוג כמ"ש הפוסקים באו"ח סי' קסד ס"א).

בדיעבד אם איחרו חצות במצה ומרור יאכלו מצה ומרור בלא ברכה (ע"פ משנ"ב סי' תעז סק"ו, ואולם יעוי' אור שמח פ"ו מהל' חמץ ומצה ה"א), ואם נתפנה להם זמן סמוך לחצות עי' במשנ"ב שם מה יקדימו.

מז שאין לו מצה או מרור או יין כלל נתבאר דינו בפוסקים.

לגבי אם יש זמן לכל הנצרך אבל בצמצום ובדחק, הדבר הראשון שיש לקצר בו הוא שולחן עורך, ולאחר מכן הדבר השני לקצר בו הוא במגיד בדברים שאינם לעיכובא, ובמקרה שאין זמן לנהוג את מצוות הלילה על הסדר יש לנהוג על הדרך שנתבאר בתשובה זו, ודאורייתא דוחה דרבנן, ונראה דגם כורך נדחה בפני

ד' כוסות ומרור, וכן תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם, ודבר שהוא חיוב לכו"ע קודם לדבר שיש בו פלוגתא, כגון הסיבה לדידן וכן נטילת ידים לדבר שטיבולו במשקה, ודברים שהם חיוב מעיקר הדין להלכה קודם לדברים שאינם חיוב גמור להלכה כגון ההידור להעדיף יין על חמר מדינה חשוב, וכן חלק מההגדה שאינו מעיקר הדין כגון מעשה וכו' ואמר ראב"ע הרי אני כבן שבעים שנה וכו', וכן אפי' מה נשתנה שהוא חובה, מ"מ פטורים מעיקר הדין אם כבר מישהו שאל שאלה על השינויים בלילה.

השתדלתי לעורר ענייני סדרי הקדימה, ומה שנשאר הוא לבדוק ולשער כמה זמן יש וכמה מצוות יוכל להספיק בינתיים ולפ"ז לנהוג והחכם עיניו בראשו לכלכל הדברים בהשכל, דעת קנית מה חסרת.

הגאון רבי שלום מנחם שליט"א מח"ס שו"ת "שים שלום" ועו"ס

בעזה"ת. מוצאי שבת קודש פרשת שמיני. כ"ח אדר ב' שנת "למולך עמו במדבר כי לעולם חסדו" (תשפ"ד) לפ"ק.

לכבוד ידידנו ידיד ה', הרב הגאון מעוז ומגדול, חובר חיבורים מחוכמים, כמהר"ר גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א, מח"ס "גם אני אודך", ו"פרדס יוסף החדש" על המועדים. אחרי עתרת החיים והשלום וכל טוב סלה.

בדבר שאלתו, אודות חיילים הנמצאים בליל פסח במקום סכנה, וכגון עזה, מה הוא הסדר הנכון שינהגו בו בליל הסדר, במעט הזמן הפנוי אשר עומד לרשותם, כדי שגם הם יזכו לקיים מצוות הלילה.

הנה קיימא לך (יומא פג., סנהדרין עד., פסחים כה.) פיקוח נפש דוחה את כל התורה כולה, שאין לך דבר העומד בפני פיקוח נפש, ואפילו ספק פיקוח נפש, אשר על כן כל שיתכן שיוכל להיגרם ח"ו סכנה לחייל אשר יערוך את הסדר במקום אשר בו נמצא, בעזה או בשאר מקומות, שעלול להתגלה וכדומה, אין לו להחמיר על עצמו לערוך את הסדר אם על ידי זה יסכן את עצמו או את חבריו, ואם מחמיר אין זו אלא חסידות של שטות. ועיין מה שהארכתי כיו"ב בשו"ת שים שלום חלק א' סימן עד. ע"ש. אך עם זאת, פעמים שעל ידי הפסקה מלחימה זמן מועט אינו בא לכלל סכנה, וכגון שעושים תורנות שמירה, וכמובן בתיאום עם כל אותם הגורמים אשר צריך לתאם איתם, כגון מפקדים וכו'. לכן באופן כזה יראו לנכון לקיים לכל הפחות מצות "והגדת" ומצות "אכילת מצה", שבזמן הזה רק שתיהן מן התורה, ושאר מצוות ליל הסדר לפי הענין המקום והזמן, וכפי שיתבאר בע"ה. וטוב ונכון הדבר שקודם התקרב חג הפסח, הבעל"ט ועל כל ישראל אחינו לטובה, ידונו כל אותם גורמים השייכים לזה, היאך יוכלו לערוך ליל הסדר במקום הלחימה, בצורה הבטוחה ביותר. וה' לא ימנע טוב להולכים בתמים.

והוא הדין בכל זה, לרופא או אחות הנמצאים בליל הסדר בתורנות בבית חולים, וטרודים מאוד בטיפול בחולים שיש בהם סכנה או ספק סכנה, ויש להם זמן מועט ביותר למצות ההגדה, שינהגו כמו שיתבאר. ועיין משנה ברורה בשער הציון (סימן תעה ס"ק לט). ע"ש. ויש ליישב. [וע"ע מקראי קודש סוכות חלק א' (סימן לז), ושו"ת מנחת שלמה (דפו"י חלק ב' סימן ד' סוף אות ב', ודפו"ח תנינא סו"ס

ב'), ומועדים וזמנים חלק א' (דפו"י, סימן צג), ומה שכתב בזה בנשמת אברהם (סימן תעז ס"ק א' 11). ואכמ"ל].

ואף שהיה אפשר להאריך בכל זה עוד רבות, אמנם עתה לא עת האסיף, ובמקום שאמרו לקצר אינו רשאי להאריך. (ומחמת כן בכמה מקום העדפתי לציין לאחרונים שדנו באותו ענין, אף שנתבאר בדברי קמאי ובתראי, וזאת כדי שלא להאריך לדון ולפלפל בכל ענין וענין).

וזהו הסדר בקצרה, לכל מי שנצרך לכך:

קדש

א. יקדשו על הכוס, יאמרו ברכת "בורא פרי הגפן", וברכת "מקדש ישראל והזמנים", וברכת "שהחיינו". וכוס זו היא הכוס הראשונה מארבע כוסות, על כן יזהרו לשנות בהסיבה לצד שמאל. [שלחן ערוך (סימן תעב סעיף ג', וסימן תעג סעיף א'-ב')]. וצריך שהכוס תהיה בגודל שתכיל רביעית יין לפחות, ולכתחילה ישתה את כל הכוס, ובדיעבד אם שתה רובו יצא. [עיין טור ובית יוסף ואחרונים (סימן תעב סעיף ט')].

ב. חיילים (או רופאים וכדומה) יקפידו לקדש על מיץ ענבים דוקא, ולא על יין, כדי שלא יבואו לידי שכרות וחוסר ריכוז, שדבר זה עלול לגרום לסכנה. וכמו כן פעמים שיש חיילים שאינם שתו"מ, ועלולים לגעת ביין, ומיץ ענבים בדרך כלל מבושל. [ודין מי שאין לו יין בליל הסדר, נתבאר בשלחן ערוך (סימן תפג). ומי יש לו מעט יין, עיין באחרונים (שם), ובמשנה ברורה (שם ס"ק א')].

ג. חייל הנמצא סמוך לזמן חצות לילה ואין בידו להספיק את כל הסדר קודם חצות, יקדש על הכוס וישתה כוס ראשון, ואחר כך יטול ידיו ויברך ברכת "המוציא" ו"על אכילת מצה", ויאכל, ויברך גם על המרור "על אכילת מרור", ויאכל, והגדה יאמר אחר כך, ולאחר מכן יסעד סעודתו. [דגול מרבבה (סימן תעז), שערי תשובה (שם סעיף א' בש"ע), משנה ברורה (שם סוף ס"ק ו'), כף החיים (שם ס"ק י')]. והוא הדין למי שנצרך למהר מאוד, שינהג כנוכח, אלא שאחר כך יאמר רק מעט קטעים מההגדה, וכמו שיתבאר דינו לקמן במגיד.

ורחץ, כרפס

א. ידלגו על סימנים אלו, כדי שיוכלו להספיק שאר דברים. [ודיני ורחץ וכרפס נתבארו בשלחן ערוך (סימן תעג סעיף ו'), ובאחרונים].

יחזי

א. אם מתאפשר הדבר, ואינו על חשבון שאר דברים שבהמשך הסדר, יקח מן השלש מצות המונחות לפניו, את המצה האמצעית, ויבצענה לשתים. ויניח את החלק הקטן בין שתי המצות, השלמות, ואת החלק ישמור לאפיקומן (במקום נקי שלא יהיה בו חשש חמץ), וטוב שיכרוך במטפחת בד נקיה אם יש לו. [שלחן ערוך (סימן תעג סעיף ו'), אחרונים]. וטוב שהחלק הגדול יהיה שמור לאפיקומן. ויש שנוהגים לבצוע בצורת דל"ת וא"ו, והחלק הגדול בצורת וא"ו מניחו לאפיקומן, והחלק הקטן בצורת דל"ת מניחו בין המצות].

ב. אם אין לו אלא שתי מצות בלבד, בוצע את המצה השניה, ואין לחוש משום לחם משנה. [מעשה רב (סימן קצא), חזון עובדיה פסח (חלק ב' עמוד מה). ע"ש].

מגיד

א. מצות עשה מן התורה לספר בלילה הזה בנסים ונפלאות שעשה הקב"ה לאבותינו במצרים, בליל ט"ו בניסן, וכמו שנאמר (שמות יג, ג'), "זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים". ומנין שבליל ט"ו, תלמוד לומר (שם ח'), "והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה", בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך, ואף על פי שאין לו בן (או שבנו אינו שם), ואפילו חכמים גדולים חייבים לספר ביציאת מצרים, וכל המאריך בדברים שאירעו ושהיו הרי זה משובח. [פסחים (קטז), רמב"ם (פרק ז' מהלכות חמץ ומצה הלכה א'), שלחן ערוך (סימן תעג סעיף ו'-ז)].

ב. ומכל מקום באופן שאי אפשר להאריך כל כך באמירת ההגדה, יקפידו לומר לכל הפחות, "פסח מצה ומרור", וטעמיהם, ולפיכך יתחילו מאמירת הקטע "רבן גמליאל היה אומר, כל מי שלא אמר וכו'" והלאה עד סוף המגיד. ואם ירצו יוסיפו קודם אמירת רבן גמליאל, אמירת עשרת המכות. וכמו כן אם מתאפשר הדבר, יוסיפו לספר בלשונם מנסי יציאת מצרים, וגדלות הבורא ברוך הוא, וחסדי ה' יתברך עמנו, ויודו על כך. ואם היה אנוס ביותר, די במה שיכוין בקידוש באמירת "זכר ליציאת מצרים", ובעשיית מצוות ליל הסדר שמקיים, לצאת ידי חובת מצות ההגדה. ולכל הפחות אם אין יכול לעשות דבר מכל זה, ידבר בפיו מענין יציאת מצרים, ועל כל פנים ראוי שידקדק לומר גם את דברי רבן גמליאל וטעמי פסח מצה ומרור, שאינם אלא מילים ספורות. [תנן בפסחים (קטז סוע"א), רבן גמליאל היה אומר, כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו. ואלו הן: פסח, מצה, ומרור. פסח, על שום שפסח המקום על בתי אבותינו במצרים, שנאמר,

"ואמרתם זבח פסח הוא לה' אשר פסח וגו'". מצה, על שום שנגאלו אבותינו ממצרים, שנאמר, "ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים וגו'". מרור, על שום שמררו המצריים את חיי אבותינו במצרים, שנאמר, "וימררו את חייהם וגו'". וכ"פ הרמב"ם (פרק ז' מהלכות חמץ ומצה הלכה ה'), כל מי שלא אמר שלשה דברים אלו בליל חמשה עשר לא יצא ידי חובתו, ואלו הן: פסח מצה ומרור, פסח על שם שפסח המקום ב"ה על בתי אבותינו במצרים, שנאמר, "ואמרתם זבח פסח הוא לה' וגו'", מרורים על שם שמררו המצרים את חיי אבותינו במצרים, מצה על שם שנגאלו, ודברים האלו כולן הן הנקראין הגדה. ע"כ. וז"ל הרמב"ם בספר המצוות (עשה קנז): שצונו לספר ביציאת מצרים בליל חמשה עשר בניסן בתחלת הלילה, כפי צחות לשון המספר, וכל מה שיוסיף במאמר ויאריך הדברים בהגדלת מה שעשה לנו ה', ומה שעשו עמנו המצרים מעול וחמס, ואיך לקח ה' נקמתנו מהם ובהודות לו ית' על מה שגמלנו מחסדיו, יהיה יותר טוב. כמו שאמרו (הגש"פ) כל המאריך לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח. וראה עוד בספר החינוך (מצוה כא) שכתב, וענין המצוה, שיזכור הנסים והענינים שאירעו לאבותינו ביציאת מצרים, ואיך לקח האל יתברך נקמתנו מהן, ואפילו בינו לבין עצמו, אם אין שם אחרים, חייב להוציא הדברים בפיו, כדי שיתעורר לבו בדבר, כי בדבור יתעורר הלב. ע"כ. וכתב החיי אדם (כלל קל אות יט סעיף ז'), שלפי שגם הנשים חייבות בכל המצוות ובאמירת הגדה, לכן צריך שגם המשרתת תשב אצל השלחן ותשמע כל הגדה, ואם צריכה לצאת לחוץ לבשל, על כל פנים מחויבת לשמוע הקידוש, ולכשיגיע לר' גמליאל אומר כל שלא כו', תכנס ותשמע עד לאחר שתיית כוס ב', שהרי מי שלא אמר ג' דברים הללו, לא יצא, ונוהגים שגם קוראים אותה שתשמע את עשרת המכות שהביא על המצרים, כדי להגיד להם כמה נסים עשה הקב"ה בשביל ישראל. והובא במשנה ברורה (סימן תעג ס"ק סד). וע"ע שלחן ערוך הגאון רבי זלמן (סימן תעג סעיף מג), ויגד משה פסח (כ"ץ, סימן כב אות טז), שו"ת חזון עובדיה (סימן כב), שו"ת מקדש ישראל פסח (סימן שעה). וראה מה שכתב הגרש"ז אויערבך בהערות לספר לב אברהם חלק ב' (ריש עמוד כא), שעיקר החיוב של סיפור יציאת מצרים שהוא מה"ת, היינו לומר עבדים היינו וכו', וגם לברך מדרבנן ברכת אשר גאלנו, כי מה שרבן גמליאל אומר אינו אלא למצוה מן המוכחר, גם כל זה צריך להיות לפני אכילת מצה ואפיקומן, וכמ"ש עונין עליו דברים הרבה. עכ"ד. (והובא גם בנשמת אברהם סימן תעז ס"ק א' 1). והנה מדברי הראשונים ז"ל משמע לא כן שעיקר החיוב באמירת עבדים היינו דוקא, ובברכת אשר גאלנו מדרבנן. וי"ל. ונדפס ג"כ בהליכות שלמה (פסח פרק ט' סעיף לב, עמוד רסג-רסו), ובשלחן שלמה ערכי רפואה חלק א' (עמוד קלא). ועי' הליכות שלמה (בדבר הלכה וארחות הלכה שם).

ושור"ר מה שהאריך בזה בשור"ת מרכבות ארגמן חלק ה' (סימן יב אות יז והלאה).
ע"ש. ודפח"ח].

ג. אם אין בידו הגדה אבל יש לו סידור, יסמוך על כמה מהדברים שנתבארו לעיל, שיוצא בהם ידי חובה, וכך יצא ידי חובת מצות הגדה. וכמו כן, יוכל לקרוא פרשיות שנזכר בהן יציאת מצרים, ובדיעבד יוצא בזה. [ראה בהגהות המנהגים על ספר המנהגים (סימן צט אות א'), מעשה באדם אחד שנתפס בתפיסה, ולא נמצאו שם יהודים, ולא ידע ההגדה, וקרא מתוך החומש כל הפרשיות שיש בהן יציאת מצרים. ע"ש. והובא בבית חדש (ר"ס תס), ובשאר אחרונים. ואם אין בידו אף סידור או חומש, יאמר בעל פה פסוקים העוסקים ביציאת מצרים, וכגון שירת הים. ועמש"כ הגאון ר' יעקב זולטי בספר משנת יעבץ (אורח חיים סימן יח). ושם (אות ג') שיוצא ידי חובה אף בקריאת הלל. ע"ש. על כן כל אשר בידו לעשות, יעשה, וישא ברכה מאת ה'].

ד. יש מי שכתב שאם יודע שלא יוכל לאכול מרור מחמת קוצר הזמן, לא יאמר בפיסקא רבן גמליאל וכו' מרור זה וכו', מרור זה "שאנו אוכלים", מכיון שאינו אוכל. ולפי זה הוא הדין בברכת "אשר גאלנו" שישמיט תיבת "מרור", כיון שאינו אוכלו. [לב אברהם חלק ב' (עמוד קיד הערה יד) בשם הגרש"ז אויערבך. ואפשר שאינו מעכב אם אומר כן, ואינו בגדר דובר שקרים, הואיל וכל ישראל בכללותו אוכל מרור בלילה זה, ואם כן באמירתו מתכוין על אותם שכן אוכלים. ועתה מצאתי חבר לדברי בס' משנה הלכה ח"ד (סו"ס תפג) שגם העיר על דברי החיי אדם, וכעין שמצינו גבי ברכות השחר, שהמנהג לברך אפילו שלא נתחייב בהם, משום דקאי על צרכי העולם, וזאת אף שמברך בלשון יחיד. ודפח"ח. אלא שאחר כך ראיתי להרב חיי אדם (כלל קל אות יז) שכתב, שחולה שאינו יכול לאכול מצה ומרור, מברך ברכת אשר גאלנו, אבל לא יאמר, "לאכול בו מצה ומרור", אלא ידלג על תבות אלו. ע"ש. (וע"ע כעין זה בחיי אדם שם אות יא). והסכים עמו בביאור הלכה (סימן תפג ד"ה עד גאל), ובספרו מחנה ישראל (פרק לו אות ב'). וכן הוא בכף החיים (סימן תפג ס"ק טוב). ומצאתי להרה"ג ר' משה כ"ץ בספר ויגד משה פסח (סימן כב אות כח, עמוד קסא) שכתב לסייע דברי החיי אדם ממה שכתב במטה משה (סימן תרז ד"ה הכוס השני) וז"ל: הכוס השני בא להודות לשי"ת על גאולת מצרים, אחרי שבחר בנו פדה וגאל אותנו מידי אדונים קשים. ולכן היה מטבע כוס הברכה הזו, "אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים, והגיענו הלילה הזה לאכול בו מצה ומרור". ובזמן שבית המקדש קיים היו אומרים, לאכול בו "פסח" מצה ומרור ותו לא, והיו חותמין מיד ברוך אתה ה' גאל ישראל. אמנם חכמי הגלות

הוסיפו בברכה, כן ה' אלקינו יגיענו למועדים ולרגלים אחרים וכו'. ע"כ. ואמנם אפשר לדחות, שגבי קרבן פסח כיון שכולם אינם אוכלים, אם יאמר כן נראה כדובר שקרים, מה שאין כן במצה ומרור, שהוא זמן אכילתם לכל העולם. וכתב בויגד משה שם להסתפק, אם אוכל מצה אבל לא מרור, האם יכול להזכיר מרור, שאפשר שעיקר לשון אכילה קאי על המצה. (וראה בהוספות בסוף הספר סוע"מ רצו, שציין לעיין בזה במה שכתב לקמן סימן כד אות לב ד"ה וכן, בשם הבית יצחק חיו"ד ח"א בסופו). ויש עוד לעיין].

ה. אין להקדים אמירת ההגדה לפני צאת הכוכבים של ליל פסח, כדי שיהא ודאי לילה, וכמו שאמרו, "תלמוד לומר בעבור זה, לא אמרתי אלא בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך", וזמן מצותם אינו אלא בלילה. [תוספתא (פסחים פרק ב'), תוספות (פסחים צט: ד"ה עד שתחשך), שלחן ערוך (סימן תעב סעיף א'), משנ"ב (שם), שו"ת חזון עובדיה (סימן א', וסו"ס כג בהע''). ומטעם זה אף אם קרא את ההגדה בבין השמשות, אף בדיעבד לא יצא, שספיקא דאורייתא לחומרא. [פשוט. וכ"כ בשו"ת חזון עובדיה (סימן א' אות ט', וסו"ס כג בהע'), שו"ת מקדש ישראל פסח (סימן שכג)].

ו. חייל שיש באפשרותו לערוך את ליל הסדר, ולקיים את מצוות הלילה או קודם שתחשך, או לאחר חצות, עדיף שיאכל מצה ויקיים שאר מצוות לאחר חצות, (בלא ברכת המצות, וברכת הגפן על כוס שני ורביעי, אבל המוציא מברך). [שכן קודם שתחשך הסכמת הפוסקים שאינו יוצא ידי חובה, עי' בית יוסף ושאר פוסקים ריש סי' תעב, ואילו לענין חצות נחלקו בזה הראשונים, וכמו שיתבאר לקמן בדיני מוציא מצה אות ח', על כן עדיף שיקיים המצוות אחר חצות. ופשוט. וכ"כ בשו"ת אור לציון חלק ג' (פרק ג' סוף הערה כב). וע"ע שו"ת מקדש ישראל פסח (סימן שכד), מקראי קודש ליל הסדר (הררי, עמ' קצט-רב, ערח, שלד-שלט)].

ז. אף מי שאין לו מצה ומרור, חייב בהגדה מן התורה, לפי שאינם תלויים זה בזה ומצוות נפרדות הן. [פרי מגדים (משבצות זהב סו"ס תפה), מנחת חינוך (מצוה כא אות א' ד"ה והנה להר"מ), שו"ת עונג יום טוב (סימן קעג בהגהה), שו"ת חזון עובדיה (סימן כג אות ו'), חזון עובדיה פסח (ח"ב עמוד נג), שו"ת משנה הלכות חלק יג (סימן סח). וכדלא כשו"ת חסד לאברהם תנינא (תאומים, האו"ח סימן נד)]. ולכן אם אירע ולא הגיע לידם מצה או מרור, לא ימנעו מחמת כן מלספר בסיפור יציאת מצרים.

ח. אף שאינם בכיתם עם בני משפחותיהם, וקשה עליהם הדבר, עם כל זאת ישתדלו בכל עוז ותעצומות לומר ההגדה בשמחה ובהתלהבות, וכדאיתא בזוהר הקדוש (פרשת בא, דף מ' ע"ב) גודל מעלת המספרים סיפור יציאת מצרים בליל פסח, וישמחו בגודל הנסים, ואינו דומה סיפור יציאת מצרים שלהם לסיפור של אף אחד מישראל בשאר מקומות, ועל דרך שתפלת האחד אינה דומה לתפלתו של חברו, וכל אחד תפלתו המיוחדת לו. על כן החלש יאמר גבור אני, לספר ביציאת מצרים כיד ה' הטובה עליו, וכפי הזמן שיתאפשר. וראויה מצוה זו, ושאר מצוות ליל הסדר, שתגן עליהם אלף המגן. [וז"ל הזוהר שם (תרגום, פי' הסולם), כל אדם המספר ביציאת מצרים, ושמח בסיפור ההוא בשמחה, עתיד הוא לשמוח עם השכינה לעולם הבא, שהיא שמחה מכל צד, שזה הוא אדם השמח באדונו, והקב"ה שמח בסיפור ההוא שלו. בה בשעה, מקבץ הקב"ה את כל החבורה שלו, ואומר להם, לכו ושמעו הסיפור של השבח שלי שמספרים בני, ושמחים בגאולתי. אז מתקבצים כולם ובאים ומתחברים עם ישראל, ושומעים סיפור השבח ששמחים בשמחת הגאולה מאדונם, ובאים ומודים להקב"ה, על כל אלו הנסים והגבורות ומודים לו על עם הקדוש שיש לו בארץ, ששמחים בשמחת הגאולה של אדונם. אז נתוסף לו כח וגבורה למעלה. וישראל בסיפור ההוא נותנים כח לאדונם, כמלך שנוסף לו כח וגבורה בעת שמשבחים גבורתו ומודים לו, והכל יראים מפניו ועולה כבודו על כולם. ומשום זה, יש לשבח ולספר בסיפור הזה, כמו שלמדנו. כעין זה חוב הוא על האדם, לספר תמיד לפני הקב"ה ולפרסם הנס בכל אלו הנסים שעשה. ואם תאמר, למה הוא חוב לספר את הנסים, והלא הקב"ה יודע הכל, כל מה שהיה ויהיה לאחר מכן, ולמה הפרסום הזה לפניו על מה שהוא עשה והוא ידע. ומשיב, אלא ודאי צריך האדם לפרסם הנס ולספר לפניו מכל מה שעשה, משום שאלו המלות עולות, וכל הפמליא של מעלה מתקבצים ורואים אותם, ומודים לפני הקב"ה, ועולה כבודו עליהם למעלה ולמטה. ע"כ. ועי' דרכי משה (סימן תעג ס"ק יב), אפשר דסיפור ההגדה הוי כמו תפלה, שאנו מספרים כבוד האל ושבחיו יתעלה, לכן צריך כאן נטילה (בורחץ) וכו'].

ט. אם נמצא במקום סכנה שחייב לשמור על השקט, ואינו יוכל לספר ביציאת מצרים בפיו, אינו מועיל לקיים המצוה על ידי שיהרהר ההגדה בלבו בלבד, שנאמר, "והגדת לבנך", דהיינו הגדה בפה שתהיה ראויה לאחרים, והרהור הלב אינו נשמע לאחרים. [אחרונים, שו"ת חזון עובדיה (סימן יט אות ג'), חזון עובדיה פסח (ח"ב עמוד מח והלאה)]. ועל כן ימתין לזמן שיוכל לומר בפיו, ואם עבר כל הלילה ולא התאפשר הדבר מחמת הסכנה, חשיב אנוס, ואנוס רחמנא פטריה.

י. אם מתאפשר לשתות כוס שני, ימזגנו קודם שיתחילו לספר מרבן גמליאל והלאה כנ"ל באות ב', (ואם מתחילים לספר מהא לחמא עניא, מוזגים קודם מה נשתנה), ויאמרו על כוס זו ברכת "אשר גאלנו", ומנהג בני ספרד שלא לברך על כוס זו ברכת הגפן, ומנהג בני אשכנז לברך. [שלחן ערוך ורמ"א (סימן תעג ריש סעיף ז', וסימן תעד), שו"ת יחווה דעת חלק א' (סימן טו)]. ויזהרו לשתות הכוס בהיסבת שמאל.

יא. לכתחילה יש לברך ברכת "אשר גאלנו" קודם חצות לילה, אולם אם נתעכב עד אחר חצות, רשאי לברך ברכה זו כל הלילה. ויש שנמנעים. [בפתחי תשובה (סימן תעז) כתב להסתפק בזה, על פי מה שכתב המגן אברהם (סימן תפה). ע"ש. וכן בכף החיים (סימן תעז ס"ק י') חשש בזה לסב"ל. אולם בשו"ת חזון עובדיה (סימן כג אות ז') העלה לברך כנזכר, ע"ש מילתא בטעמא. וע"ע פסקי תשובות (סימן תעז אות ד')]. ומיהו אם עלה עמוד השחר, אין לברך ברכה זו.

יב. אם אין לו יין, יכול לברך ברכת "אשר גאלנו" גם בלא כוס. [אף שבבית יוסף (סוף סימן תפג) כתב בשם הארחות חיים (סדר ליל פסח סימן ז') בשם הרא"ה, שאם אין לו יין, אינו מברך ברכת אשר גאלנו. מכל מקום מדברי מרן בשלחן ערוך (סימן תפג), מבואר שלא חשש לכך. וכן פסק החיי אדם (כלל קל אות יז). ועי' כף החיים (שם ס"ק ג').]

רחצה

א. האוכל מצה (ובשאר ימות השנה פת) פחות מכביצה, צריך ליטול ידיו, אך לא מברך על הנטילה, ורק אם אוכל שיעור כביצה ומעלה של מצה נוטל ידיו ומברך "על נטילת ידיים". [שלחן ערוך (סימן קנח סעיף ב'), אחרונים (שם). ושיעור כביצה לענין זה, היינו ביצה בלא קליפתה, כחמשים גרם. עמש"כ בשו"ת נודע ביהודה קמא (חאו"ח סימן לח), ובכף החיים (סימן קנח ס"ק ח'), וסימן תריב ס"ק ח'), ובשיעורי תורה (סימן ב' אות ג', וסימן ג' אות ט'), ובשו"ת יביע אומר חלק ט' (חאו"ח סימן יט), ובהליכות עולם חלק א' (עמוד רפח-רצ, ועמוד שטז), ובחזון עובדיה סוכות (עמוד קיג)]. לפיכך, המברך ברכת "המוציא" ו"מוציא מצה" שמפני הספק יש לו לאכול שני כזיתים לפחות, וכמו שיתבאר לקמן, יברך על הנטילה. אבל השומעים שאוכלים רק כזית מצה, או מברך שאוכל רק כזית מצה, נוטלים ידיהם, ואינם מברכים על הנטילה.

ב. בגמרא (עירובין יז ע"א-ע"ב) מבואר, שפטרו את החיילים במחנה המלחמה מנטילת ידיים, בין מלחמת הרשות ובין מלחמת מצוה, משום שיש סכנה אם יחזרו אחר המים כדי ליטול הידים לאכילת פת, ואפילו יוכל למצוא מים במקום קרוב. וכן פסקו הרמב"ם (פרק ו' מהלכות ברכות הלכה ג'), והטור והשלחן ערוך (סימן קנח סעיף ח'). [ועיין בעירובין (כא:)] מעשה ברבי עקיבא, שהיה חבוש בבית האסורין, ולא רצה לאכול בלא נטילת ידיים, משום שהעובר על דברי חכמים חייב מיתה. וכתבו התוספות (שם ד"ה מוטב), שאף על פי שהיה פטור משום שהוא מקום סכנה, וכדוגמת מחנה שפטורים, מכל מקום רבי עקיבא החמיר על עצמו. וע"ע בראשונים מה שכתבו בזה. ואכמ"ל]. ונחלקו הפוסקים האם צריך לכוון ידיו במפה מחמת שאינו נוטל ידיו או שיאכל על ידי כף, כדי שלא יגע בפת בידיו, או שרשאי לגעת בפת בידיו. [עיי' שו"ת מטה יוסף חלק ב' (חאו"ח סימן יח אות לב), מגן אברהם (סימן קנח סוף ס"ק יד), משנה ברורה (סימן קנח ס"ק לו), ערוך השלחן (שם סעיף יד), כף החיים (שם ס"ק עא), ושאר אחרונים].

ג. ומכל מקום אף כשהוא במקום סכנה, אם יש מים לנטילת ידיים מזומנים לפניו, ואינו צריך לחזור אחריהם כלל, חייב בנטילת ידיים. [כן כתב הפרישה (סימן קנח ס"ק ח') בפשיטות. וכ"כ בכף החיים (שם ס"ק עב). וע"ע הלכה ברורה (שם בירור הלכה ס"ק לז)].

מוציא מצה

א. יקח המצות, ויאחזם בידו, ויברך ברכת "המוציא" וברכת "על אכילת מצה". ונוהגים שאחר שמברך המוציא, שומט המצה השלישית מידו, ונשארת בידו העליונה עם הפרוסה (אם בצע ביחץ, כנ"ל בדיני יחץ), ומברך על אכילת מצה, ובוצע מהשלימה העליונה ומן הפרוסה משתייהן ביחד, כזית מכל אחד, ויטבלם במלח (אם יש לפניו, בשעת מלחמה, ויש שאינם מטבלים), ויאכלם בהסיכה ביחד. ואם אינו יכול לאכול משני הכזיתים ביחד, יאכל של המוציא תחילה (השלמה העליונה), ואחר כך של אכילת מצה (הפרוסה). ואם אין מספיק לתת מהמצות שבירך עליהם לשאר הנמצאים עמו, יתן להם ממצה שמורה אחרת, ואז די בכזית אחד בריוח לכל אחד, ואין הכרח לתת לכל אחד מהם שני כזיתים מן המצות השמורות אשר מונחות בצד. [נתבאר כל זה בשלחן ערוך (סימן תעה סעיף א'), ובאחרונים ובמשנה ברורה (שם), ובביאור הלכה (שם ד"ה כזית), ובחזון עובדיה פסח (חלק ב' עמוד סה-סו), ובפסקי תשובות (סימן תעה אות ד'). ע"ש היטב].

ב. קיימא לן מצוות צריכות כוונה, ולכן קודם אכילתו יש לכיין לצאת ידי חובת מצוות עשה מן התורה של אכילת מצה. [שלחן ערוך (סימן ס' סעיף ד'). ועיין שלחן ערוך (סימן תעה סעיף ד'-ה'). וע"ע שו"ת חזון עובדיה (סימן כט) מש"כ].

ג. חייל שחושש שלא יוכל לאכול כזית מצה גם לפני הסעודה, וגם בסופה לשם אפיקומן, עקב הלחימה, יאכל את כל סעודתו ללא מצה, ובסוף סעודתו יטול ידיו ללא ברכת "על נטילת ידים" (כיון שאוכל פחות מכביצה), ויברך "המוציא" ו"על אכילת מצה", ויאכל כזית מהמצה לשם "אפיקומן". ובמקום צורך (או צער) די אף לכתחילה באכילת כזית אחד בלבד. ואחר כך יברך ברכת המזון, ואם אפשר, ישתה כוס שלישי, יברך ברכה אחרונה על היין, ויחזור לשליחותו. ואם יתפנה שוב לפני חצות, יברך הגפן וישתה כוס שלישי (אם לא שתה לפני כן), יאמר הלל, ישתה כוס רביעי, ויברך ברכה אחרונה על היין (אם שתה רביעית בא' מהכוסות), ויחזור ללחימה. [על פי המבואר בשלחן ערוך (סימן תפב), ובמשנה ברורה (שם ס"ק ו'), ובלב אברהם חלק ב' (פרק כו), ובנשמת אברהם (סימן תעז ס"ק א' 3-2. וראה עוד שם 4-6). ומ"ש שדי בכזית אחד בכהאי גוונא, נתבאר בחזון עובדיה פסח (חלק ב' עמוד סה-סו). ע"ש. והביא בספר לב אברהם חלק ב' (עמוד קיד והלאה) בשם הגר"י נויבירט, שטוב שיעשה תנאי, (על פי המבואר בשו"ת אבני נזר אורח חיים סימן שפא אות ה'), שאם יתפנה לעשות הסדר לפני חצות לילה לא תחשב לו אכילה זו לשם אפיקומן, כדי שיוכל לאכול שוב לפני חצות, ואם אכן התפנה לפני חצות לילה, יעשה כל יתר עניני הסדר כסדר, מאכילת הכרפס ואילך, אלא שלא יברך על אכילת מצה, אך יברך על אכילת מרור, ויבצע על שתי מצות ללחם משנה כחייבו בכל סעודת חג. וע"ש. והניף ידו שנית בנשמת אברהם (סימן תעז ס"ק א' 1, 10)].

ד. אם אירע ויש לו רק כזית אחד של מצה, ואילו לחבירו אין מצה כלל, הדבר פשוט שאין לחלק הכזית לשנים, והוא יאכל חצי וחבירו יאכל חצי, שהסכמת רוב רבותינו האחרונים שאין שום מצוה בחצי שיעור. וכמו כן אינו רשאי לתת את כל הכזית מצה שלו לאדם אחר, (אפילו הוא רבו או גדול שבישראל), שהדבר נחשב לזלזול במצוה וכפורק מעליו עול מצוות. [כן כתב כיוצא בזה בשיירי כנסת הגדולה (סימן תרס הגהות בית יוסף אות א') בשם מר אביו, והסכימו עמו הרבנים. ע"ש. וכ"כ בשו"ת חזון עובדיה (סימן מז) בנידוננו].

ה. ומכל מקום אם יש לו פחות משיעור כזית, ואין באפשרותו להשיג עוד מצה, יש להחמיר ולאכול את החצי שיעור שיש לו, כדי לצאת ידי חובת הסוברים שיש מצוה אף בחצי שיעור. וכל שאוכל פחות מכזית מצה, לא יברך "על אכילת

מצה", שספק ברכות להקל. [שו"ת חזון עובדיה (סימן כח). וכ"ה בחזו"ע פסח (חלק ב' עמוד עד-עו). ואכמ"ל].

ו. אם יש לו שני כזיתים של מצה, וחבירו אין לו מצה כלל, עדיף שיתן לחבירו את הכזית השני, שעל ידי זה כל אחד מהם יזכה בקיום מצות אכילת מצה מן התורה. [שו"ת חזון עובדיה (סימן מז). ומילתא דמסבתרא].

ז. יש להשתדל להשיג מצה שמורה של עבודת יד, שנעשית בידי אנשים יראי שמים הבקיאים בהלכה, לצאת בה ידי חובת מצה בלילה הראשון לכל הדעות. ובשעת הדחק שאינו מוצא מצה של עבודת יד, אפשר לצאת ידי חובה במצה שנעשית על ידי מכונה חשמלית, באופן שלחיצת הכפתור להפעלת המכונה נעשית על ידי ישראל שאומר "לשם מצות מצוה". [הנה האחרונים האריכו הרחיבו בזה. עיין עליהם. ועי' שו"ת ציץ אליעזר חלק ו' (סימן טו), שו"ת יחווה דעת חלק א' (סימן יד), חזון עובדיה פסח (חלק א' עמוד רכא, וחלק ב' עמוד עח), פסקי תשובות (סימן תס אות א'). ועמ"ש"כ בשו"ת שים שלום חלק א' (חאו"ח סימן יח). והן עתה ראיתי קונטרס "מצות מכונה החדשות לאור ההלכה" (אייזנברג, שנת תשע"ה) שעורר על תקלות המצויות במאפיות מצות מכונה. ע"ש. ולפיכך יקחו מצות מכשורות מהודרת].

ח. זמן אכילת מצה לכתחילה עד חצות הלילה, ואם נתעכבו עד אחר חצות, יאכלו המצה אך לא יברכו ברכת המצוה, "על אכילת מצה". [הנה יש בסוגיא זו אריכות דברים, ושורש המחלוקת האם נקטינן כרבי אלעזר בן עזריה (פסחים כ:): שקרבן פסח עד חצות, או כרבי עקיבא (שם) עד עלות השחר. ובגמרא שם מסקינן, אמר רבא, אכל מצה בזמן הזה אחר חצות, לרבי אלעזר בן עזריה לא יצא ידי חובתו. ונחלקו הראשונים מערכה לקראת מערכה, הלכה כמאן. דעת ר"ח (שם) ודעימיה, שהלכה כראב"ע דסתם משנה כוותיה, אולם הרמב"ם (ריש פרק ו' מהלכות חמץ ומצה) ודעימיה פסקו הלכה כר"ע. וכיון דלא פלטינן מפלוגתא דרבוותא, אם נאנס ולא אכל מצה קודם חצות, יאכל אחר חצות אך בלי ברכה, דספק ברכות להקל. וכן פסק הגאון בעל נודע ביהודה בדגול מרבבה (סימן תעז), שאחר חצות לא יברך. והסכים עמו מרן החיד"א בספר טוב עין (סימן יח אות פז). וכ"כ הפרי מגדים (סימן תעג אשל אברהם ס"ק א'), ובערוך השלחן (סימן תעז סעיף ה'), ובמשנה ברורה (סימן תעז ס"ק ו'), ובביאור הלכה (שם סעיף א' ד"ה ויהא), ובשו"ת חזון עובדיה (סימן כג), ובחזון עובדיה פסח (חלק ב' עמוד פא-פד), ובשו"ת מקדש ישראל פסח (סימן תכט-תלא), ועוד. ודי בזה].

ט. אם עבר כל הלילה, ולא אמר ההגדה או אכל מצה או מרור, אין לו תשלומין. [וכמ"ש התוספות (סוכה כז. ד"ה חזר), והריטב"א (סוכה שם). וכ"כ המגן אברהם (סימן תפה ס"ק א'). וכ"כ בברכי יוסף (תפב ס"ק ב'), ובשערי תשובה (ריש סימן תפב). ועיין מה שכתב הפני יהושע (סוכה כז. רש"י ד"ה חזר בו). ע"ש. ויש לפלפל בדבריו. וראה בחזון עובדיה פסח (ח"ב עמ' פד-פה) מש"כ ע"ד].

מרור

א. אם מתאפשר הדבר, יקחו כזית מרור וישקעוהו בחרוסת, ולא ישההו בתוכו כדי שלא יתבטל טעם מרירותו, ואחר כך ינערו החרוסת מעליו, ויברכו ברכת "על אכילת מרור", ויאכלו בלא היסבה. [שלחן ערוך (סימן תעה סעיף א'). לכתחילה יש לקחת חסה, שהיא החזרת ששנינו במשנה (פסחים לט.). וכ"ה בשלחן ערוך (סימן תעג סעיף ה'). וכן מנהג בני ספרד. וצריך שיהיו עלי המרור לחים, אך לא כבושים, ולכן לא ישהה אותם במים למשך כ"ד שעות. ויותר טוב לכורכם בסדינים לחם. ויש מבני אשכנז שנהגו לאכול חריין, אך החסה קודמת לה. וע"ע שו"ת מקדש ישראל פסח (סימן תז-ט), והלכות חג בחג פסח (פרק יז). ויזהרו מאיסור תולעים].

ב. קודם האכילה צריכים לכוין לצאת ידי חובת מצות אכילת מרור מדרבנן, שמצוות צריכות כוונה. [שלחן ערוך (סימן ס' סעיף ד').]

ג. לא יברך על המרור ברכת "בורא פרי האדמה", אף שלא פטרו בתחילת הסדר. [לפי מה שנתבאר לעיל בדיני ורחץ וכרפס, שידלגו על אכילת הכרפס מחמת קוצר הזמן. ראה שלחן ערוך (סימן תעג סעיף ו'), ומשנה ברורה (שם ס"ק נו). ועי' שו"ת חזון עובדיה (סי' יח). ויכול לאכול חתיכה קטנה של ירק אחר שברכתו האדמה קודם הקידוש, ויפטור בזה את המרור מברכת "בורא פרי האדמה"].

ד. זמן אכילת מרור לכתחילה עד חצות הלילה, ואם נתעכבו עד אחר חצות, יאכלו המרור בלי ברכת המצוה, "על אכילת מרור". [ראה לעיל בדיני מוציא מצה אות ח'. וצרף לכאן].

כורך

א. לפי שאין אכילת הכורך אינה אלא זכר, על כן מחמת קוצר הזמן ידלגו. [ונתבארו דיני הכורך בשלחן ערוך (סימן תעה סוף סעיף א'), ובאחרונים].

שלחן עורך

א. יאכלו מהאוכל (הכשר לפסח) אשר ברשותם, לשם סעודת חג, ויאכלו כדי צורכם כדי שלא יהיו רעבים אחר כך, ויפריע להם בלחימה. ואם אי אפשר, שאין הזמן ראוי לכך שיאכלו סעודה, ישמרו את האוכל לזמן אחר.

צפון

א. לפי שאכילת האפיקומן אינה אלא זכר בעלמא לקרבן פסח, אם אין זמן ימשיכו לברכת המזון. ואם מתאפשר, יאכלו כזית מצה לשם אפיקומן, מהמצה השומרה בצד בעת שעשו יחץ. ואם לא התאפשר להם לעשות יחץ, יקחו כזית ממצות שמורות אחרות. ואוכלה לבדה בלא תערובת מאכל אחר, כדי שיהא טעם מצה בפיו, ויאמר: "זכר לפסח הנאכל על השובע", ויש אומרים: "זכר לקרבן פסח". ולכתחילה יאכל בהיסבה. [עייין שלחן ערוך ורמ"א (סימן תעז). ע"ש. וע"ע שו"ת חזון עובדיה (סימן מד-מה)].

ב. אם אוכלים אפיקומן, יזהרו לאוכלו קודם חצות, ובדיעבד יוצאים ידי חובה גם לאחר חצות. [עייין לעיל בדיני מוציא מצה אות ח'. ועי' שו"ת אבני נזר (או"ח סי' שפא אות ה'), פסק"ת (סי' תעז אות א')].

ג. אין לאכול שום דבר אחר האפיקומן, כדי שישאר בפיו טעם מצה, ומכל מקום מותר לשתות מים ושאר משקאות שאינם משכרים, ובפרט במקום צורך, וכל שכן לאחר חצות לילה. וחייל (או רופא וכו') שצריך גם לאכול, יש להתיר לו אחר חצות לילה. [שלחן ערוך (סימן תעח סעיף א'), משנה ברורה (שם ס"ק א'-ב'), חזון עובדיה פסח (חלק ב' עמוד קיב-קיד). ואחר חצות קיל טפי, ואפילו לאכול במקום צורך גדול. וכן כתב בספר נשמת אברהם (סימן תעח ס"ק א') בשם הגרי"י נויבירט, שאח העובד בבית חולים, שמתחיל משמרת בליל פסח, אחר שסיים את הסדר ואכל אפיקומן, יש להתיר לו לאכול תוך כדי עבודתו במשך הלילה מחצות ואילך, כיון שצריך לכך נקרא בדיעבד ומותר, ויאכל אחרי חצות לילה, ושהסכים עמו הגרש"ז אויערבך. וכן הוא בהליכות שלמה (פסח פרק ט' סעיף נח, עמוד שט), ובשלחן שלמה ערכי רפואה חלק א' (סוע"מ קלא). וע"ע הליכות שלמה (שם ארחות הלכה הערה שעח). ודון מינה לנידון דידן].

ד. אם אכלו מהאפיקומן, טוב שיקחו חתיכה מהאפיקומן כסגולה לשמירה, ויניחו אותם אצלם או סמוך אליהם. [והובא המנהג לשמור חתיכה מהאפיקומן, במגן אברהם (סימן תק ס"ק ז'). אך שם לא נזכר שישמור אותו אצלו, ושיש בזה משום שמירה, אלא שנהגו לתלותו. ובשערי תשובה לקמן (סוף סימן תעז) כתב, שעושים

כן משום זכר ליציאת מצרים. ע"ש. ובזוהר הקדוש (פרשת פנחס, דף רנא ע"ב) איתא, שהמצה נקראת כך, מפני שמשודדת ומבריחה לכל דברים רעים ועושה קטטה ביניהם, וכדוגמת השם שד"י שבמזוזה שמבריח את המזיקים, וכו'. ע"כ. וכ"כ באורח נאמן (סימן קע סוף ס"ק ב') בשם המקובלים. וע"ע יפה ללב (סימן תעז דפו"י ח"ה ס"ק א', ודפו"ח ס"ק ב'), וכף החיים (סימן תעז ס"ק ו'). ועמש"כ באורך בשו"ת עטרת פז חלק א' כרך ב' (יו"ד סימן ב' ענף ג', עמ' קכב והלאה). ויש לדון בהוצאת האפיקומן עליו בשבת, משום איסור הוצאה. ודו"ק.]

ה. חייל שלא יכל לקיים שום מצוה ממצוות הלילה קודם חצות הלילה, והתפנה רק לאחר חצות, ינהג את כל מנהגי הסדר, אולם לא יברך "על אכילת מצה" ולא על "אכילת מרור", וישתה את הארבע כוסות כל אחד במקומו, ולכל הדעות יברך ברכת "בורא פרי הגפן" רק על כוס ראשון ושלישי בלבד. [עייין בכל מה שנתבאר לעיל. וכ"כ בלב אברהם חלק ב' (עמוד קיח סעיף ד') ובנשמת אברהם (סימן תעז ס"ק א' 8) בשם הגרש"ז אויערבך, שמכיון שאינו מקיים את כל המצוה של ארבע כוסות אלא מספק, לא יברך על כל כוס וכו'. וכ"ה בשלחן שלמה ערכי רפואה חלק א' (עמוד קלא)].

ברך

א. יטלו ידיהם למים אחרונים. [שבזה חייבים אף במחנה מלחמה. עירובין (יז:)]. ויברכו ברכת המזון על הכוס, ויזכירו "יעלה ויבוא" בברכת המזון. וכשיסיימו ברכת המזון יברכו ברכת "בורא פרי הגפן", (ולמנהג בני ספרד יכונו לפטור כוס רביעית, ולמנהג בני אשכנז לא יכוין כן). וישתה הכוס בהיסבה. [שלחן ערוך (סימן תעט)].

הלל

א. אחר ששתו כוס שלישי, אם מתאפשר הדבר ימזגו כוס רביעי, ויאמרו עליו הלל ויחתמו בברכת "יהללוך", ויזהרו לסיים את ההלל ושתיית כוס רביעי קודם חצות לילה. ואם נתאחרו עד אחר חצות, יכולים לומר ברכת "יהללוך" בשם ומלכות. [שלחן ערוך (סימן תפ). ומה שנכתב לענין חצות לילה, הנה כתב השלחן ערוך לעיל (סימן תעז סעיף א'), שיהיה זהיר לאכול את האפיקומן קודם חצות לילה, וכתב הרמ"א בהגה על זה, ויקדים עצמו שגם ההלל יקרא קודם חצות. ע"כ. ולפי זה יש להסתפק האם בדיעבד קרא אחר חצות, האם יחתום ברכת יהללוך בשם ומלכות. והנה מדברי המשנה ברורה (שם ס"ק ז') בביאור דברי הרמ"א, שכתב, רצונו לומר, עם ברכתו שמברך לאחריה, יאמר לכתחילה קודם חצות. עכ"ד. משמע

שבדיעבד רשאי לחתום בשם ה', אפילו אחר חצות לילה. וכן מוכח מדבריו בשער הציון שם (ס"ק ו') שצין שמקור דבריו מהגר"ז (סימן תעז סעיף ו'). והוסיף, "ועיין בחק יעקב (שם ס"ק ג') שמוכח גם כן שרק לכתחילה יש לזהר בזה". והוא כמבואר. וכן העלו בשו"ת בנין ציון (סימן כט), ובשו"ת חזון עובדיה (סו"ס נ' בהערה). ע"ש. וכ"ה בחזון עובדיה פסח (חלק ב' עמוד קכד). וחזר בו ממ"ש בחזון עובדיה הגדש"פ (עמוד קפח). וכן בילקוט יוסף מועדים (מהד' תשמ"ח, עמ' תיא) נמשך אחר דבריו שם, ובילקו"י פסח הנד"מ ח"ג (עמ' תשכח) חזר בו. ובספר נשמת אברהם (סימן תעז ס"ק א' 7) הביא מה שכתב בחזו"ע הגדש"פ שלא לברך, והעיקר כמו שנתבאר כאן, דהוי משנה אחרונה. וע"ע שו"ת מנחת יצחק חלק ט' (סימן מח), מקראי קודש ליל הסדר (הררי, עמ' רא ד"ה ועוד).

ב. אף הנוהגים לברך ברכת "בורא פרי הגפן" על כוס רביעית, אחר חצות לא יברכו. [עיין ברמ"א בהגה (סימן תעד) שכתב, שמנהג האשכנזים לברך "הגפן" על כל כוס וכוס, וכתב המגן אברהם, כיון דכל חדא וחדא הוי מצוה בפני עצמה, ולכן מברכים על כל כוס וכוס, ושכן פסק מהרש"ל בים של שלמה (חולין פרק ו' סימן י'). ולפי זה בשותה כוס רביעית אחר חצות, חיישינן שמא כבר אינו זמן המצוה. וע"ע משנה ברורה בשער הציון (סימן תפג ס"ק ח'). גם בחזון עובדיה פסח (חלק ב' עמוד קכד) כתב כן. ובנשמת אברהם (סימן תעז ס"ק א' 7) הביא בשם הגר"י נויבירט, שהעיר ע"ז, כמדומני שאין המנהג כן. אולם עיין לעיל בסוף דיני צפון (סוף אות ה') בשם הגרש"ז אויערבך. ודון מינה ואוקי באתריין].

ג. אם אין לו יין לכוס רביעית, לא יחתם ברכת "יהללוך" בשם ה', כיון שמצות הכוס הרביעית מארבע כוסות גורמת לברכה שתיאמר. [ארחות חיים (סדר ליל פסח סימן ז') בשם הרא"ה, והובא בבית יוסף (סוף סימן תפג), וכן מתבאר ממה שכתב בשלחן ערוך (שם), מגן אברהם (ריש סימן תפג), אחרונים. והדרכי משה (שם ס"ק א') כתב לחלוק על זה, ושאיין הכוס מעכב. ע"ש. וכן הסכימו כמה אחרונים. עי' משנה ברורה (שם ס"ק ה'), וכף החיים (שם ס"ק ג'). וסב"ל].

נרצה

א. ה' פועלם ירצה, ותהי משכרותם שלימה מעם ה', וירצה כקרבן אשה. וראויה מצוה זו של ליל הסדר, שתגן עליהם אלף המגן, אמן כן יהי רצון.

ב. לא יתעכבו באמירת שיר השירים ופיוטים, אלא יחזרו מיד ללחימה.

ויהי רצון שיוסיף ה' ידו שנית ויגאלנו, ובקרוב יקיים בנו מקרא שכתוב (מלאכי ג', כג), "הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא", וכימי צאתנו מארץ מצרים יראנו נפלאות (עפ"י מיכה ז', טו). אכ"ר.

והשי"ת יאריך ימיו בטוב ושנותיו בנעימים, ובכל אשר יפנה ישכיל ויצליח, להגדיל תורה ולהאדירה ברבות הטובה, גם עד זקנה ושיבה. אמן.

בברכת פסח כשר ושמח

ע"ה שלום מנחם

מח"ס שו"ת שים שלום. ועוד.

הגאון רבי כפיר ברוך מבורך דדון שליט"א
 מח"ס "גם ברוך יהיה"

בעזה"י שלהי אדר השני הנאדר התשפ"ד

כבוד מעלת רב פעלים, פריו קודש הילולים,
 מחבר ספרים רבים, כולם ברורים ואהובים.
 הרב גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א, מעיה"ת רחובות יע"א,

רוב שלום טובה וברכה,

שמחננו עד למאוד לשמוע שאתם זוכים להוציא בקרוב ספר "ליל הסדר בעזה",
 ובו אתם עוסקים בחיילים אשר מוסרים נפשם במלחמה, ויש להם זמן
 מועט לערוך את ליל הסדר כיצד יעשו.

וראוי לציין את דברי הגרש"ז אורבך זצ"ל, אודות רופא הנקרא בליל הסדר לטפל
 בחולה, וחושש שמשום טרדתו לא יספיק לקיים את צוות הסדר קודם חצות
 הלילה, אם יש לו רק זמן מועט, ינסה לפחות לקדש על כוס יין, ויאמר את הקטע
 עבדים היינו וכו', שזה עיקר החיוב של סיפור יציאת מצרים שהוא מן התורה, וגם
 לברך מדרבנן ברכת אשר גאלנו ואם אפשר גם יוסיף את הקטע רבן גמליאל היה
 אומר וכו' שאינו אלא מצוה מן המובחר, וכל זה צריך להיות לפני אכילת מצה
 ואפיקומן. (והובא בספר נשמת אברהם סימן תע"ז ס"ק א', ובשולחן שלמה ערכי
 רפואה ח"א עמ' קל"א). והוא הדין הכא בנידון דידן.

ועוד יש להוסיף, שיש מקומות לחימה, שהצבא אוסר להדליק אור בלילה, ויהיו
 נאלצים בעוונות הרבים לערוך את סדר פסח מבעוד יום מפלג המנחה, ועכ"פ
 רצוי שיקדשו לכל הפחות בשקיעה, והואיל וזו שעת הדחק, יש לסמוך על דעת
 הפוסקים המקילים לקדש מבעוד יום (ראה שו"ת דברי יציב חאו"ח סימן ר"ז, שו"ת
 משנה הלכות ח"א סימן שע"ז, שו"ת חזון עובדיה פסח ח"א סימן א', ושו"ת מנחת
 אשר ח"ג סימן ל"ו).

וכיום תהילות לאל, אכשור דרא, ויש הרבה חיילים, שאינם מבני ברית, נוצרים
 ערבים ודרוזים, שהם עושים משמרות הן בבתי רפואה, והן בצבא וכוחות

הבטחון, וממלאים מקומם של היהודים למען יערכו ליל הסדר כהלכתו, ומצוות הפסח ועבודתו.

וה' יזכהו לכתוב ולחבר עוד חיבורים מחכימים, ולא ימנע טוב להולכים בתמים, וישמיד ויאבד כל אויבים וקמים, ויבנה מקדשו רם על כל רמים, בברכת התורה עבד לאל אדון, כפיר ברוך מבורך דדון ס"ט.

הגאון רבי משה יוסף שליט"א
 מח"ס "ראש יוסף"

מוצ"ש שמיני מברכין ניסן

שנה זו שכבר עבר חציה במלחמה על יושבי הארץ, וכל איש מלחמה חגר חרבו להציל מן האורבים ומן האויבים מבית ומחוץ, וכל מי שצריכים לו למלחמה נמצא בכוננות מתמדת מפני התקפת האויב ובפרט בשדה המלחמה מצפון ומדרום. ועתה ערב הפסח זמן גאולתנו קיבץ הגה"צ הנודע לשם ולתפארת, מחבר הספרים החשובים 'גם אני אודך' הרה"ג גמליאל רבינוביץ שליט"א את דעת התלמידי חכמים מורי הוראות בישראל לאותם חיילים שנמצאים בכוננות מתמדת לדעת את אשר יעשון בעריכת וקיום הסדר כהילכתו, ואף אני את חלקי אענה, ונזכה לגאולה שלימה, והיה ה' למלך על כל הארץ.

חנה הדבר ברור כאשר נקלעו למקום או לשעת סכנה, שאין להחמיר ולקיים מצוה ממצוות הסדר, משום 'וחי בהם' אמר רחמנא, ואסור להחמיר בדבר, ולהתעכב על זה אפילו רגע כמימרא. ואף אם יעבור כל הלילה, ולא יהיה עוד תשלום למצוות אלו, רק אם יעלה בידם לעשות קידוש אחר שהאיר היום יאמרו גם את ברכת הקידוש של הלילה וברכת שהחיינו. אך אין תשלומין לשאר מצות היום, ובאכילת המצה ביום אין לברך על אכילת מצה, רק כשעורך הסדר קודם חצות לילה.

מצוות הלילה מהתורה

עיקר חובת הלילה בזמן הזה הוא מצות אכילת מצה, ומצות סיפור יציאת מצרים. אבל חובת ד' כוסות אינו אלא אסמכתא מדרבנן, וכן מצות אכילת מרור אמרו בגמ' פסחים (קטו). כיון שאין קרבן פסח אינו אלא מדרבנן.

והנה לענין אכילת מצה עיקר החיוב הוא באכילה של כזית אחת ממצה שמורה, ולכתחילה נזהרים בכזית זה שיהיה לאפיקומן שהוא זכר לקרבן פסח, והוא החשוב יותר, אבל שאר כזיתות אינם אלא למצוה או למנהג הכורך. ולכן מי שאין לו אלא כזית אחת לא יברך על אכילת מצה אלא על מה שאוכל באפיקומן. וכמו שנתבאר בשו"ע (סי' תפ"ב). וכיון שכך מי שאינו יכול לערוך את הסדר, יש לו להזהר על כל פנים בכזית זו של האפיקומן.

ומצות סיפור יציאת מצרים אין לה קצבה, ואמרו רז"ל 'כל המרבה לספר ביציאת מצרים ה"ז משובח. ועיקר ההגדה יש בה מסיפור יציאת מצרים ודברי רז"ל, ובגמ' פסחים (קטו). נחלקו אם עיקר ההגדה מתחיל אצל לבן הארמי או מעבדים היינו. ומ"מ כשאנו יכול לקראה כולה יכול לספר בעיקר הנס, שזה מעבדים היינו ומקיים עיקר מצות סיפור יציאת מצרים, וכל שיכול להוסיף על זה ה"ז משובח.

מצה שמורה

נחלקו הראשונים בעיקר דין מצה שמורה אי בעינן שיהיו החיטים שמורים משעת קצירה, שלא יפול בהם מים ויחמיצו. או דסגי משעת טחינה או אפילו רק בשעת לישה שלא תחמיץ. ובשו"ע (ס"ס תנ"ג) כתב דבשעת הדחק מותר ליקח קמח מן השוק דסגי שימו משעת לישת הבצק. ובזמננו דכל המצות שעושים לפסח אפילו הפשוטות ביותר, הרי הם שמורות על כל פנים משעת טחינה, נמצא אם כן דכל מצה הנמכרת לצורך הפסח, יכול להחשיבה שמורה, ואפילו היא נעשית במכונה, שיש מהפוסקים שסוברים דמהני מה שמפעילים את המכונה לשם מצת מצוה. ולכן חייל הנמצא במקום סכנה יכול לכתחילה ליקח מכל אותן המצות למצוות האפיקומן, ואם אוכל כזית בתחילה יברך על אכילת מצה, ובשניה יכוין למצות אפיקומן.

עריכת הסדר מבעוד יום

ובאשר רוצים להקדים הסדר בערב הפסח לעשות מבעוד יום וכדקיי"ל מוסיפין מחול על הקודש, מ"מ בליל הסדר אין לדון בזה אלא לענין הקידוש בלבד, אבל באמירת ההגדה ואכילת המצה בעינן דומיא דפסח, ותניא בתוספתא (ספ"ב דפסחים) הפסח מצה ומרור מצותן משתחשך, דכתיב ואכלו את הבשר בלילה הזה, ומצה ומרור איתקוש לפסח. וכן ההגדה צריך שיהיה בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך. ואף הקידוש בליל הפסח אין לעשותו קודם שתחשך כיון שכוס זה הוא מארבע כוסות. ורק בדיעבד ובמקום דוחק גדול וכנידון דידן אפשר להקל בזה.

עריכת הסדר אחר חצות

עיקר הסדר אינו אלא כשעושים מצות אלו עד חצות כעיקר מצות קרבן הפסח, ואם נתאחרו עד אחר חצות, כתבו הפוסקים שאין לברך על המצה ומרור, וכמ"ש המ"ב בסי' תע"ז (סק"ו) וכ"כ בילקו"י (סי' תע"ה). אבל הברכות שמברכים

על ההגדה וההלל יכול לברך אף אחר חצות, דכל הלילה זמן סיפור יציאת מצרים, וכן ברכת יהללך נקטינן דלא קאי על ההלל אלא כשאר ברכת השבח, ויכול לברך כל הלילה (וכמ"ש בשער הציון שם סק"ו) וכן נקט עיקר בשו"ת חזו"ע סי' כגל ענין ברכת אשר גאלנו, ובהערה שבסוף סי' נ' לענין ברכת יהללך עיי"ש.

שיעור כזית ורביעית

חכמים קבעו דבשיעור כזית חשוב אכילה, ולא בפחות מכן. ובשיעור זה נחלקו הראשונים. דעת התוס' חולין קג: ד"ה חלקו) דכזית הוא כחצי ביצה. וכן פסק השו"ע (סי' תפ"ו). אבל דעת הרמב"ם (עירובין פ"א ה"ט) דשיעור כזית כשליש ביצה. ובכל ענין שהוא מהתורה כאכילת מצה נזהרים לשער כחצי ביצה, ורק במרור דרבנן במקום צורך יש להקל לקחת כשליש ביצה. עוד נחלקו האחרונים אם נתקטנו המידות בזמננו, ולפי"ז צריך להוסיף כדי שיעור שהיה בזמנם.

למעשה נקטינן שיעור כזית כשיעור הרגיל, בלי לחוש לנתקטנו המידות. ומשערים הכזית כשיעור תשע דרהם ולכל היותר כפי 3 גרם הדרהם, נמצא שיעור 27 גרם לכל היותר לכזית.

וכן לענין רביעית נאמרו כמה שיטות בפוסקים שיעור רביעית, דעיקר שיעור רביעית הוא ביצה וחצי. שהרי לוג הוא 6 ביצים, ורבע הלוג הוא ביצה ומחצה וזה שיעור שמחזיק הפה. ומלוא לוגמיו הוא רוב רביעית. ולדעת המ"ב סי' רע"א שיש לחוש לנתקטנו המידות יש לשתות כשיעור שתי ביצים, ולדעת החזו"א הפה מחזיק עם חללו כ 3 ביצים.

שיעור הביצה במ"ל לשיטת הר"ח נאה 86 כמנין 'כוס'. ולשי' החזו"א כ 150 כמנין 'כוס הגון', ולפי מה שמשערים הדרהם כ 2.8 גרם נהגו לשער הרביעית בשיעור 75 מ"ל כמנין הי"ן, וכן יש לנהוג לכתחילה וכיון ששותה כשיעור 60 מ"ל הרי יש בזה רוב רביעית לקיום החיוב אף לכתחילה.

חיוב הסיבה

עיקר חיוב אכילת מצה ושתיית ארבע כוסות, צריך שיהיה דווקא דרך חירות דהיינו בהסיבה. ולדעת השו"ע סי' תעב (סעי' ז) כל מי שצריך בהסיבה אם אכל או שתה בלא הסיבה לא יצא, וצריך לחזור לאכול ולשתות בהסיבה. אך הרמ"א שם סמך על שיטת הראב"ה דבזמננו שאין דרך להסיב אינו מעכב בדיעבד. ועיקר ההסיבה היא במה שמטה עצמו לצד שמאל, ואמרו בגמ' דהתלמידים היו נשענים

זה על כתיפו של זה, ונראה הדבר שגם החיילים יזהרו בזה לכתחילה. אך במקום דוחק אין להם להחמיר בזה.

פסח מצה ומרור

רבן גמליאל היה אומר כל מי שלא אמר ג' דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו, ואלו הן פסח מצה ומרור. והוא משנה בפסחים (קטז). ובתוס' שם (ד"ה ואמרתם) משמע דעיקר אמירה זו הוא כדי שיכוין במעשהו למצוה, אך אינו מעיקר ההגדה וסיפור יציאת מצרים. אבל הרמב"ם (פ"ז ה"ה) הביא דין זה וכתב ודברים האלו כולן הן הנקראין הגדה. אך בשו"ע לא הביא דין זה, ואפשר שהוא כולל בדין מצוות צריכות כוונה. ולא בעיקר סיפור ההגדה. אך בס"ס תע"ג כתב שיעשה כן כדי לחבב המצוה, ונראה שסבר דעיקר דינא דר"ג אינו אלא בזמן הבית, ולא משום מצות ההגדה.

ומ"מ נראה דלכתחילה צריך לחשוש לשיטת הרמב"ם שהוא עיקר סיפור ההגדה, ויש לכל אחד לומר מימרא דרבן גמליאל ולפרשה. וכפי סידור בעל ההגדה.

נטילת ידים במחנה

בגמ' עירובין (יז). ארבעה דברים פטרו במחנה מביאין עצים מכל מקום ופטורין מרחיצת ידים, ומדמאי, ומלערב. וברמב"ם (פ"ו מלכים ה"ג) הביא דין זה להלכה. וכ"ה בטור (או"ח סי' קנ"ח).

ובעיקר דין מחנה בירושלמי (פ"א ה"י) משמע דאין מחנה פחות מעשרה שנאמר (שמואל א כה) ויבאו עשרה נערי דוד וגו' וינוחו. מהו וינוחו, ר' יוסטא בר שונה אמר נעשו מחנה. וכ"כ הרמב"ם להדיא בהלכות מלכים דאין מחנה פחות מעשרה אנשים. וע"ע במ"מ (עירובין פ"א ה"ג). וכן כתבו כמה מהאחרונים דעיקר דין זה שפטרו מנטילת ידים אינו אלא במחנה של עשרה אנשים לפחות. וכ"כ במ"ב לענין עירוב חצרות (שס"ו ס"ק י"ב).

ומ"מ לא אמרו כן אלא כשאין להם מים די הצורך. אבל כשיש להם די צרכם רשאים ליטול ידיהם ולברך, ולא הוי בכלל כל הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט, אלא מקיימים המצוה ואף מברכים עליה. ומ"מ כתב המאירי (עירובין טו:) ופרשוה קצת מפרשים בסתם ידים, אבל כל שיודע בהם שאינן נקיות חייבין שהרי פסולות הן לברכה.

**סדר ליל הפסח לחיילים הנמצאים במערך הלחימה, וממהרים
להיות זמינים לפעילות מבצעית**

קדש

לכתחילה יעשה הקידוש אחר זמן צאת הכוכבים, אך במקום צורך אפשר לעשות הקידוש גם קודם הלילה באופן שאכילת המצה תהיה אחר צאת הכוכבים.

יש לקדש על מיץ ענבים טבעי (ולא ישתו יין מסיבה ביטחונית) וישתה כ-60 מ"ל לפחות, שהוא רוב רביעית (כמלא לוגמא).

לכתחילה יש להסב בשתיית הכוס, אך אם יש חשש וסיכון בהסיבה, ישתו כהרגלם.

כאשר אין אפשרות לקדש על מיץ ענבים יעשו קידוש על המצות.

ורחץ, כרפס (אם יש אפשרות)

כאשר הם עשרה חיילים כאחד ואין מצוי להם מים בריוח, אינם צריכים ליטול ידיהם כדין מחנה במלחמה, הפטור מנטילת ידיים. ויקח כל אחד חתיכת 'כרפס' קטנה, יברכו בורא פרי האדמה ויאכלו ממנו.

יחץ, מגיד

אם באפשרותם לערוך את הסדר, אפילו במהירות, יקח עורך הסדר את המצה האמצעית ויחצה אותה לשתי חלקים, כאשר מניח חלק אחד לאכילת האפיקומן.

ימזוגו לכל אחד כוס מיץ ענבים, ויחלו באמירת ההגדה או חלקה, אפשר להסתפק באמירת 'מה נשתנה' 'עבדים היינו' ואת דברי רבן גמליאל באמירת 'פסח מצה ומרור' ואם אפשר יזכירו גם את עשרת המכות. ומסיימים בברכת 'אשר גאלנו'. וישתו את הכוס השניה כנ"ל.

רחצה, מוציא, מצה

כפי מה שנתבאר דין מחנה שאין מצוי להם מים בריוח שהם פטורים מנטילת ידיים. אך אם יש להם מים כדי צרכם יטלו ידיים, ויברכו על נטילת ידיים.

מברכים ברכת המוציא, וכשעושים הסדר קודם חצות לילה מברכים גם ברכת על אכילת מצה. ואוכל כל אחד כזית מצה.

כאשר אין אפשרות להתעכב כלל, יכוין באכילת כזית זו למצות אפיקומן שהוא זכר לקרבן פסח.

לכתחילה יאכלו את המצות בהסיבה, בשיעור כזית שהוא לכל הפחות כ-18 גרם. ולכתחילה אם אפשר יזהרו לאכול כ-27 גרם.

מרור, כורך (אם יש אפשרות)

אם יש להם חסה נקי מתולעים, ועושים הסדר קודם חצות יברך 'על אכילת מרור' ויאכל כשיעור כזית (כנ"ל). ואין צריך לזה הסיבה.

ואם יש להם אפשרות לקיים גם את מנהג הכורך, לאכול כזית חסה עם כזית מצה בכריכה אחת ובהסיבה.

שולחן עורך (אם יש אפשרות)

יוסיפו דבר מאכל טוב לסעודתם בשביל כבוד יום טוב.

צפון (אם יש אפשרות)

יאכל כזית מצה של האפיקומן, ועדיף בהסיבה.

כאשר היתה אפשרות לאכול בלילה יותר מכזית אחת, הרי שכזית הראשון היה לאכילת מצה, ועכשיו מכוין לאכילת האפיקומן שהוא זכר לקרבן פסח.

ברך

לאחר סיום אכילת האפיקומן, מוזגים כוס מיץ ענבים, מברכים ברכת המזון ושותים כוס שלישי.

הלל נרצה (אם יש אפשרות)

מוזגים כוס רביעי, גומרים עליו את ההלל ואמירת נשמת כל חי, ומסיים ברכת גאל ישראל, ושותים את הכוס בהסיבה.

הגאון רבי רן יוסף חיים מסעוד אביהצירא שליט"א
מח"ס "מריה ניהוח"

בס"ד, ליל כ"ב אדר ב' התשפ"ד

לכבוד ידידי היקר הרה"ג גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א
שלום וברכה וכט"ס!

אחדשה"ט כנאה וכיאה באהבה רבה!

תחילה יש להביא כאן מה שכתב בספר "מצוות אברך" להרה"ג אברהם כהן שליט"א (רמלה ת"ו ה'תשנ"ד) סימן נ' (וכן ב"ילקוט אברך" גליון 153 שנה ז ניסן תשנ"ג), וז"ל:

שאלה: הנמצא במילואים בימי הפסח, ויש לו ברירה להיות בביתו, או בליל הסדר או בשביעי של פסח מה יקח?

תשובה: נראה כי עדיף שיצא לחופש לליל הסדר, מאשר לצאת לשביעי של פסח, מפני שליל הסדר קודם לשביעי של פסח, ומי יודע מה ילד יום, ועוד שיש יותר מצות בליל הסדר, אכילת מצה, ארבע כוסות, מרור ועוד, ואף על פי שגם בצבא עושים ליל הסדר לחיילים, מכל מקום אין זה כמו בבית, ולא תמיד יש הכשר מעולה, ומצות עבודת יד כמו בבית, ועוד שכשנמצא בבית מקיים גם כיבוד הורים היקרה והחשובה, שעליה אמרה התורה "כבד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימיך". וכו'. עכ"ל. ועיי"ש מה שהאריך עוד.

כעת אביא כאן כמה וכמה דברים חשובים בנושא זה, יש לציין שלא הבאתי את כל הדעות, כי כמה וכמה דיברו בנושא זה ובחרתי להביא את המיקל ביותר על מנת לזכות את כל החיילים לזכות לעשות את סדר ליל הסדר כתיקנו עד כמה שיוכלו ברחמי שמים.

וזה החלי בעזר צורי וגואלי:

בספר מקראי קודש הלכות ליל הסדר להרה"ג משה הררי שליט"א (ישיבת מרכז הרב ירושלים תובב"א תשע"ב) כתב בפרק ד' אות מב, וז"ל:

דין חיילים היוצאים למארב וכדומה לפני שקיעת החמה, או לפני צאת הכוכבים, והחוזרים מהמארב לאחר חצות הלילה, או לאחר עלות השחר - כיצד ינהגו לגבי כל מצוות ליל הסדר וברכותיהן, ראה כאן במקורות. עכ"ל.

וכוונתו למה שכתב הערה קמ"ה, וכמה דברים הם הוראות ממה ששמע מהרה"ג הראש"ל מרדכי אליהו זצוק"ל וזיע"א.

א"ה ריחמ"א ס"ט: בלי נדר אשתדל לסכם את הדברים על מנת שיהיו מסודרים לתועלת החיילים שנלחמים בעזה, וזה החלי בעזר צורי וגואלי:

זמן עשיית ליל הסדר

א. אם החיילים חוזרים מהמארב לפני חצות, יקיימו את הסדר שחוזרים לפני חצות.

ב. אם החיילים יחזרו לאחר סוף הלילה (היינו לאחר עמוד השחר), ויוצאים הם בין השקיעה לצאת הכוכבים, יקיימו את מצוות הלילה לאחר השקיעה ולפני צאת הכוכבים.

ג. אם יוצאים לפני השקיעה, יקיימו את מצוות הלילה לאחר פלג המנחה (והיינו שעה ורבע זמנית לפני הלילה) ולפני השקיעה. ודבר זה כולל אף את הברכות בלילה הזה, כולל ברכת "על אכילת מרור" ושאר המצוות והברכות, מלבד אכילת כזית המצה, שלאחר השקיעה יברך "על אכילת מצה" ויאכל את כזית המצה מדאורייתא.

ד. אם חוזרים מהפעילות הלילה (היינו לפני עלות השחר), אך לאחר חצות. אם יוצאים הם בין השקיעה לבין צאת הכוכבים, יעשו הסדר כולו בזמן זה שבין השקיעה לצאת הכוכבים, ויברכו כל הברכות, מטעם שמא לא יחזרו לפני עלות השחר. אך אם ברור שיחזרו אחר חצות, יעשו הסדר אחר חצות. ואם חוזרים בלילה לאחר חצות, אך יוצאים לפני השקיעה ולאחר פלג המנחה, ינהגו כרצונם: או שיעשו הסדר בברכותיו לאחר פלג המנחה ולפני השקיעה, מלבד כזית המצה, שיאכלוהו לאחר השקיעה. או שיעשו זאת לאחר חצות (ולפני עלות השחר) וגם אז יברכו כל הברכות.

שאר הכזיתים של המצה

שאר הכזיתים של המצה (שחיוכן מדרבנן) לא יאכלו החיילים לפני שקיעת החמה שהרי לא יצאו ידי חובה, ואין ענין להדר ולאוכלן לפני השקיעה. וכשיאכלו את הכזית הראשון, יצאו רק ידי חובת המצה מדאורייתא, ולא יצאו ידי חובה מדרבנן. ואם יוכלו לאכול גם שאר הכזיתים לאחר השקיעה, ה"ז טוב מאוד.

אכילת כרפס בעת מארב

חייל שיוכל לאכול את הכרפס בעת מארב וכדו', האם ישאיר זאת ויאכלוהו בעת מארב (שהרי שיעור אכילתו קטן מכזית), לא יעשה כן אלא יאכל את הכרפס בעת שעושה את הסדר, וזאת כדי שיעשה את המצוות הלילה כסדרן.

כל ההיתרים הללו הינם רק לחיילים בשעת הדחק כזו, שברור להם שאינם יכולים לעשות את הסדר בזמנו. והטעם להיתרים אלה, משום שדינם של החיילים כדין אנוסים. עכ"ל.

בספר מלומדי מלחמה שו"ת בעניני צבא ובטחון מאת הרב נחום אליעזר רבינוביץ (מעלה אדומים ה'תשס"ד) כתב בחגים ומועדים סימן פ"ג סדר ליל הסדר בשעת הדחק עמו' 712-812), וז"ל:

ליל הסדר בשעת הדחק

שאלה: כיצד יש לנהוג בליל הסדר בשעת הדחק?

תשובה: בליל הסדר שתי מצוות מדאורייתא וארבע מצוות מדרבנן:

שתי מצוות מדאורייתא:

א. סיפור יציאת מצרים -

1. כשיכול לקחת הגדה עמו, יקח ויאמרנה כמה שיוכל.

2. בשעת הדחק יאמר: עבדים היינו... ויוציאנו, מתחלה עובדי ע"ז היו אבותינו, פסח מצה ומרור על שום וכו', ברכת הגאולה.

ב. אכילת מצה -

1. לכתחילה ישתדל שיהיו לפניו שלוש מצות שמורות.

2. בשעת הדחק יוצא ידי חובה במצה רגילה, ואף מברך.

3. מינימום: יאכל כזית ראשון, ויאכל כזית אפיקומן.

ארבע מצוות מדרבנן:

א. קידוש - מי שאין לו יין מקדש על המצה.

ב. מרור -

1. אוכל כזית מרור (71 גרם חסה, ויבדוק מתולעים).
2. כשיש לו אפשרות: כורך כזית מרור וכזית מצה ואוכלן יחד, בנוסף על הכזית הראשון (זכר למקדש כהלל).
- ג. ארבע כוסות -
 1. ישתדל לקחת עמו יין, ובפעילות עדיף מיץ ענבים (אין לו כוס ישתה מהבקבוק).
 2. אפשר להמהול את היין בעת הצורך, כל עוד נשאר טעם ומראה יין.
 3. בשעת דחק גדול אפשר לסמוך על שיטת התוס', ולצאת בשומע כעונה מחברו השותה.
 4. אין לו אחד מהפתרונות הנ"ל, וחושש שלא יוכל לתפקד כהלכה מחמת היין - לא ישתה.
 - ד. הלל - אין הכרח לאומרו במקום סעודה, ויאמרנו במקום שנמצא.

באופן כללי:

- א. שאינו יכול להסב סומך על הראבי"ה, ויוצא בלא הסיבה.
- ב. מי שלא יוכל ליטול ידיו בזמן שיאכל, כבר נתבאר שפטור מנטילת ידים.
- ג. לכתחילה יזהר לאכול מצה ומרור ואפיקומן לפני חצות. לא הספיק לומר הגדה, וחזר לבסיס אחר חצות - יאמר את ההגדה ללא ברכות.
- ד. נאנס ולא הספיק לאכול מצה עד שעבר חצות - פסק באור שמח (הלכות חמץ ומצה ו,א) - יעשה כל המצוות - מצה, מרור וארבע כוסות ויברך על כולם. עכ"ל.

אציין כאן עוד לעיין בקובץ מספרא לסייפא (עלון ישיבת שעלבים עלון מס' 83 ניסן ה'תשנ"א) מה שכתב שם הרה"ג אברהם אבידן בענין זמני ליל הסדר לחיילים הנמצאים בפעילות במארבים או במוצבים. עיי"ש (עמו' 21-71).

עוד יש לציין כאן מה שכתב בספר מקראי קודש הלכות ליל הסדר להרה"ג משה הררי שליט"א (ישיבת מרכז הרב ירושלים תשע"ב) מה שכתב בנספחים ז' ח' ט' מכתבים מכמה וכמה חכמים בענין זה של ליל הסדר לחיילים שנמצאים במארכים או בפעילות מבצעית, עיי"ש מה שהשיבו לו (עמ' 116-006).

ויהי רצון שה' יתברך ישמור על כל חיילנו ויחזירם לביתם בריאים ושלמים בגוף ונפש אכי"ר.

בברכת התורה ולומדיה
הצב"י רן יוסף חיים מסעוד אביחצירא
מח"ס מריח ניחוח
עפולה ת"ו

א"ה ריחמ"א ס"ט: אני מביא כאן מה שכתבתי בעבר מכתב לשאלת ידידי היקר הרה"ג ישי מזלומיאן שליט"א שנוגע באיזה צד לענין זה, וז"ל:

איזה חלקים בהגדת חייבת לומר אשה שמטופלת בילדים קטנים

לידידי הגאון הגדול וכו' וכו' וכו' [זה מקצת שבמקצת שבשבחון]
אחדשה"ט

קבלתי את הקובץ פסח-א. מדהים ביותר!!! וכבר מילתי אמורה על כמות החומר האדירה שמצליח לכנס כת"ר שליט"א מידי שבוע. בן פורת יוסף, בן פורת עלי עין, שמוציא יש מאין.

ובקושיטא שיש עימי כמה גרגרי הארות, ואשתדל לשולחם בעהשי"ת.

והנה נשאלתי לפני כמה רגעים, מאשה אחת המטופלת בילדים, ואינה יכולה לקרוא את כל ההגדה כסדר, מחמת הטיפול הרציף בתינוקות. איזה קטעים במהלך הגדה חייבת לקרוא, ועל איזה יכולה לדלג.

אשמח אם יש לכת"ר שליט"א תשובה בזה (ומסתמא כבר נשאל בזה והשיב מה שהשיב כדי ה' הטובה עליו). ואתענג במענהו.

ואתה שלום וביתך שלום וכל אשר לך שלום.

בהוקרה
ישי מזלומיאן

תשובתי אליז:

בס"ד, ג' ניסן תשע"ח

לכבוד ידידי היקר החשוב והנעלה הרה"ג ישי מזלומיאן שליט"א מחבר ספרים רבים ויקרים שלום וברכה וכט"ס!

אחדשכתה"ט כנאה וכיאה באהבה רבה!

בדבר שאלתו היקרה.

כתב השו"ע או"ח סימן תע"ב סעיף יד, וז"ל: גם הנשים חייבות בארבע כוסות ובכל מצות הנוהגות באותו לילה, עכ"ל.

ובמשנ"ב סק מ"ד כתב בד"ה גם הנשים חייבות, וז"ל: דאף שהוא מצוה שהזמן גרמא, מ"מ חייבות שאף הם היו באותו הנס. עכ"ל.

בס"ק מ"ה כתב בד"ה מצות הנוהגות וכו', וז"ל: כגון מצה ומרור ואמירת ההגדה, עכ"ל.

ובשו"ע או"ח סימן תע"ג סעיף ו' בהגה, כתב, וז"ל: ויאמר בלשון שמבינים הנשים והקטנים, או יפרש להם הענין, וכן עשה ר"י מלונדרי כל ההגדה בלשון לע"ז כדי שיבינו הנשים והקטנים, עכ"ל.

וכתב המשנ"ב, ס"ק ס"ד ד"ה כדי שיבינו הנשים, וז"ל: שהרי גם נשים חייבות במצות הלילה ובאמירת הגדה, וכנ"ל בסימן תע"ב סעיף יד. ולכן החיוב גם על המשרתת שתשב אצל השלחן ותשמע כל ההגדה. ואם צריכות לצאת לחוץ לבשל, על כל פנים מחייבות לשמוע הקדוש, וכשיגיע לרבן גמליאל אומר כל שלא אמר וכו' תכנס ותשמע עד לאחר שתית כוס שני, שהרי מי שלא אמר שלשה דברים הללו לא יצא. ונוהגין שגם קוראין אותן שתשמע סדר עשרה מכות שהביא הקב"ה על מצרים. כדי להגיד להם כמה נסים עשה הקב"ה בשביל ישראל (חיי אדם). עכ"ל.

הרי לנו מדבריו דלגבי המשרתת שצריכה לבשל צריכה לשמוע קידוש פסח מצה ומרור וכוס שניה, וגם נוהגין שתבוא לשמוע מכות מצרים.

ולגבי שאלתו באשה המטופלת בילדים קטנים נראה שגם לה מועיל סדר זה, שתשמע קידוש, תאמר פסח מצה מרור, וכוס שניה, וגם תשמע את עשרת המכות שבאו על המצרים.

עוד יש להוסיף כאן שבעלה יקרא את ההגדה בקול רם ויכוון עליה להוציאה מדין שומע כעונה שיוצאת בזה ידי חובה, ועיין חזון עובדיה חלק א - ט וסימן כ', יחווה דעת חלק ב ס"ה, יביע אומר חלק א כח. וכן עיין חזון עובדיה חלק ב קנ בהערה.

בברכת פסח כשר ושמח
רן יוסף חיים מסעוד אביחצירא
מח"ס מריח ניחוח
עפולה

הגאון רבי משה שמואל דיין שליט"א מח"ס "חמדת משה"

בס"ד. יום שלישי א' לחדש ניסן. 'זוהיה העקב למישור' לפ"ק.

לכבוד ידידי הדגול רב הפעלים לתורה, אוצר כלי חמדה, כש"ת הרב הגאון רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א. מח"ס גם אני אודך ושאר ספרים.

אחדשה"ט באה"ר. הנני בזה על דבר שאלתו אודות החיילים שנלחמים בעזה בתקופה זו, ובליל הסדר לא יהיה להם הרבה זמן לעריכת הסדר, מה סדר העדיפויות באמירת ההגדה ובשאר מצות הלילה. ותחילה יש להקדים, שנכון לכל חייל ירא שמים, שיברר קודם ליל הסדר באיזה שעה בדיוק אמור לצאת לפעילות מבצעית, ומתי תהיה לו האפשרות להתיישב לעריכת הסדר, בבחינת איזהו חכם הרואה את הנולד (תמיד לב.), וכל השם אורחותיו בעולם הזה זוכה ורואה בישועתו של הקב"ה (מועד קטן ה.). כמו כן צריך להכין מבעוד מועד את כל הדברים שיצטרך להם לעריכת הסדר (מצה, מרור, מיץ ענבים, הגדה של פסח). ומחמת קוצר הזמן, אכתוב את הדינים העולים להלכה (למנהג הספרדים ועדות המזרח), בתוספת מעט מקורות בקצרה. וזה החלי בעזרת צורי וגואלי.

א. אם יש לחייל שתי אפשרויות, או לערוך את הסדר לפני צאת הכוכבים (אחר פלג המנחה), או לאחר הצות (כגון שצריך לצאת לפעילות מבצעית תכף או סמוך לצאת הכוכבים), יעשה את כל המצות של הלילה אחר הצות. [כי הרא"ש (פסחים פ"י סי' ב, וברכות סי' ו) כתב שאינו יכול לאכול מצה בליל פסח רק אחר צאת הכוכבים, ושכן משמע בתוספתא (שם פ"ב הי"ד). וכתב התרומת הדשן (ח"א סי' קל"ז), שגם הקידוש צריך לעשותו מבעוד יום, כיון שהכוס של הקידוש היא הכוס הראשונה מארבע כוסות, וצריך לשתותם בלילה, וכן את הירקות ושאר השינויים שעושים בליל הסדר, צריכים לעשותם בלילה ממש, וכל שכן שצריך לומר את ההגדה בלילה, בשעה שראוי לאכול מצה ומרור. עכת"ד. והובא בב"י (סי' תעב). וכן העלה בשו"ת חזון עובדיה (סי' א). ואע"פ שכתב שם (בנדפס מחדש אות יב), שבשעת הדחק יכול לקדש מבעוד יום. ע"ש. ובנידוננו אין לך שעת הדחק גדולה מזו. מ"מ מסתמא לא ירוויח הרבה אם יקדש מבעוד יום, שהרי את המצה (והמרור) מוכרח לאכול אחר צאת הכוכבים. וכל שכן אם אין לו זמן לאמירת ההגדה (כדלהלן אות ג), ורוצה לצאת י"ח סיפור יציאת מצרים באמירת 'זכר ליציאת מצרים', וכמו שיתבאר להלן (שם במקורות), שבאופן כזה פשוט שאין לעשות את הקידוש מבעוד יום, שהרי אינו יוצא י"ח אמירת ההגדה מבעוד יום, כי דינה שווה לאכילת מצה

(שאי אפשר לאכלה מבעוד יום), וכמ"ש הפוסקים. ולכן נראה, שיעשה את כל המצות של הלילה אחרי חצות. וכ"כ בס' אור לציון (ח"ג פט"ו סכ"ב במקורות ד"ה וחייל), שחייל העומד על משמרתו, ואין באפשרותו לערוך את ליל הסדר ולקיים את כל מצות הלילה, אלא או קודם שתחשך או לאחר חצות, יאכל מצה ויקיים שאר המצות (בלא ברכה) לאחר חצות. ע"ש. וע"ע בשו"ת מנחת אשר (ח"ג סי' לו) ובס' מקראי קדש (הררי ליל הסדר עמ' קצט). ואכמ"ל.]

ב. אם יש לו זמן פנוי בתחילת הלילה (אחר צאת הכוכבים) לעריכת הסדר בקצרה, או לעשות את כל הסדר אחר חצות, עדיף לעשותו קודם חצות בקצרה (כמו שיתבאר להלן אות ג ואות ד). [כי בגמ' בפסחים (קכ:) נחלקו רבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא, עד מתי סוף זמן אכילת הפסח, שלדעת ראב"ע זמנו עד חצות, שהרי נאמר 'ואכלו את הבשר בלילה הזה', ונאמר להלן 'ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה', מה להלן עד חצות, אף כאן עד חצות, ולדעת רבי עקיבא זמנו כל הלילה, שהרי נאמר 'בחפזון', עד שעת חפזון, והיינו עלות השחר, שנחפזו לצאת ממצרים. ומסקינן אמר רבא אכל מצה בזמן הזה אחר חצות, לראב"ע לא יצא ידי חובתו. ע"ש. והנה רבנו חננאל שם פסק כדעת ראב"ע, דזמנם עד חצות, דסתם מתני' כוותיה. וכן הסכימו הרבה ראשונים. ואמנם הרמב"ם (פ"ו מחמץ ומצה ה"א) כתב דמצות אכילת מצה כל הלילה. וכן הסכים הרב המגיד (שם). וכן פסק הרי"צ גיאת בס' מאה שערים (ח"ב עמ' צז). וכן נראה דעת הרי"ף, דהלכה כרבי עקיבא, דזמן אכילת מצה כל הלילה, שהרי השמיט מימרא דרבא דאכל מצה אחר חצות לראב"ע לא יצא. וכ"כ הריטב"א בקידושין (נד:) בדעת הרי"ף. וכן דעת עוד ראשונים. אולם הרא"ש (שם פ"י סי' לח) נסתפק בזה, וכתב שנכון להחמיר לאכול מצה קודם חצות, כדי להרחיק מן העבירה, ושכן היה נוהג רבינו תם, לאכול האפיקומן קודם חצות. וכ"כ הרשב"א בברכות (ט. ד"ה ורמינהו), דמספקא לן הי סתמא בתרייתא, ואזלינן לחומרא, ולכן צריך ליזהר ולאכול קודם חצות, וכן מצה של אפיקומן. וכ"כ עוד בתשובה (ח"א סי' תמה). וכ"כ הר"ן שם (כז: מדפי הרי"ף ד"ה גרסינן). וכ"כ מרן בש"ע (סי' תעז), שצריך ליזהר לאכול את האפיקומן קודם חצות. וכל שכן שצריך ליזהר בזה באכילת הכזית הראשון (שהוא מדאורייתא), וכמ"ש המשנ"ב (שם סק"ו). ואמנם השלחן גבוה (שם סק"ד) כתב בדעת הש"ע, דהיינו דוקא לכתחילה, ולכן לא כתב שאם אכל המצה אחר חצות לא יצא. ע"ש. מכל מקום יש לחוש לדעת הראשונים הנ"ל, וגם לדעת מרן אינו לכתחילה. וע"ע בביאור הגר"א (שם סק"ה). ולכן עדיף שיאכל את המצה והמרור לפני חצות, אף שמחמת כן יצטרך לקצר בעריכת הסדר.]

ג. אם יש לו פנאי לעריכת הסדר אחר צאת הכוכבים, אבל יש לו זמן מצומצם מאוד (חמש דקות) לכך, יקרא קודם קריאת שמע (של ערבית), ואחר כך יעשה קידוש על מין ענבים (ויוצא בו ידי חובת שתיית הכוס הראשונה מתוך ארבע כוסות), וכשאומר 'זכר ליציאת מצרים', יכוין לקיים מצות סיפור יציאת מצרים. אחר כך יאכל כזית מצה. יברך ברכת המזון, וישתה כוס שניה, ויברך עליה ברכה אחרונה (אם שתה שיעור רביעית). ואם אחר הצות נתאפשר לו להמשיך בעריכת הסדר, יאמר את ההגדה, וישתה כוס (שלישית) בסיום ברכת 'אשר גאלנו' (ויברך עליה בורא פרי הגפן, כיון שהסיח דעתו ושינה מקומו אחר שתיית הכוס הקודמת). אחר כך יברך בורא פרי האדמה על אכילת המרור, ולא יברך עליו 'על אכילת מרור'. לאחר מכן יטול ידיו (בברכה), ויאכל את הכורך והאפיקומן. יברך ברכת המזון (ולא ישתה כוס, כי כבר שתה בתחילת הלילה). יאמר את ההלל, ויחתום בברכת יהללך. [מה שכתבתי שיקרא קודם קריאת שמע (אם לא קרא קודם לכן), היינו משום שהיא מצוה דאורייתא, ותדירה יותר מאכילת מצה, ולכתחילה צריך לקרותה לפני חצות, וכמ"ש בש"ע (סי' רלה ס"ג). ועיין שם במשנ"ב (ס"ק כז). ומה שכתבתי שיכוין באמירת 'זכר ליציאת מצרים' לצאת י"ח סיפור יציאת מצרים, הוא לפי דברי האבודרהם (פרק כא סי' לו) בשם הרשב"א, שבאמירת 'זכר ליציאת מצרים', יוצאים י"ח סיפור יציאת מצרים. וכ"כ בס' ארחות חיים (הלכות ליל הפסח אות יח), ועוד ראשונים. וכן מוכח מדברי המשנ"ב (סי' תעז סק"ו). ע"ש. ודו"ק. וע"ע למרן החיד"א במחזיק ברכה (סי' תעג סק"ח ד"ה ומדברי). ואח"כ יאכל מצה, כיון שהיא מצוה דאורייתא, וקודמת לשאר מצות הלילה. ויברך ברכת המזון, וישתה כוס שניה. ושאר הסדר ימשיך כשיתאפשר לו, ואפילו אחר חצות, אלא שאז לא יברך על אכילת המרור, וכמ"ש האחרונים (עיין להלן אות ו במקורות). אבל יברך ברכת 'אשר גאלנו' לפני שתיית הכוס השניה (כמו שיתבאר להלן אות ו). ומה שכתבתי שיחתום בברכת יהללך, עיין להלן (אות ה במקורות) המקור לזה].

ד. אם יש לו קצת יותר זמן לעריכת הסדר אחר צאת הכוכבים (כעשר דקות או רבע שעה), יקרא קודם קריאת שמע (של ערבית), ואחר כך יעשה קידוש על מין ענבים (ויוצא בו ידי חובת שתיית הכוס הראשונה מתוך ארבע כוסות). לאחר מכן יאמר 'מה נשתנה וכו', 'עבדים היינו וכו'. וכן יאמר 'אמר רבן גמליאל כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו, פסח מצה ומרור'. אחר כך יאמר ברכת 'אשר גאלנו', וישתה את הכוס השניה. אחר כך יטול ידיו (בלא ברכה, אלא אם כן יש לו זמן לאכול גם את הכזית של הכורך, שבאופן כזה יטול ידיו בברכה), ויאכל את המצה בהסיבה

(ומעיקר הדין מספיק שיאכל כזית אחד), והמרור בברכה (בלי ברכת בורא פרי האדמה על המרור). [ואם אין לו אפשרות ליטול ידיו, יאכל את המצה בלי נטילת ידים. מנחת אשר ח"ג סי' לו ד"ה כשיש]. לאחר מכן יאכל את הכורך והאפיקומן (אם יש לו זמן לכך). [ואם אחר סיום הפעילות המבצעית, הוכרח לאכול שוב כדי למלא את תפקידו בצורה טובה, יש להתיר לו לאכול אחר אכילת האפיקומן, וכמ"ש כיוצא בזה בס' נשמת אברהם (סופר מהדו"ב ח"א עמ' תרנ) בשם הגרש"ז אויערבאך. ע"ש]. ויברך ברכת המזון, וישתה כוס שלישית, ויברך עליה ברכה אחרונה. [וכוס רביעית ישתה אחר אמירת ההלל, אם יהיה לו זמן לכך אחר סיום הפעילות המבצעית]. [הנה בס' הליכות שלמה (פסח פ"ט סעיף לב) כתב בשם הגרש"ז אויערבאך, דמי שזמנו דחוק, ואינו יכול לשהות באמירת ההגדה אלא זמן מצומצם ביותר, יאמר את תחילת ההגדה 'עבדים היינו וכו' (אחר שאלת 'מה נשתנה'), שהוא עיקר חיוב סיפור יציאת מצרים מן התורה. ע"ש. וכן נראה מדברי הרמב"ם (פ"ז מחמץ ומצה ה"ב), וכמ"ש בשו"ת מנחת אשר (ח"ג סי' לו ד"ה הרי). ע"ש. וע"ע במשנ"ב (סי' תעב סק"נ). ויאמר גם 'אמר רבן גמליאל וכו'. וכן נראה מדברי המשנ"ב (סי' תעג ס"ק סד) בשם החיי אדם. ע"ש. וע"ע בפמ"ג (פתיחה להלכות ק"ש אות ד). וכ"כ בקובץ ארזי הלבנון (עמ' 86) בשם מו"ר הגר"ח קניבסקי, שיאמר 'אמר רבן גמליאל וכו'. ע"ש. וע"ע בס' נשמת אברהם (שם) ובשו"ת מנחת אשר (ח"ג סי' לו) ובס' הרפואה כהלכה (שטיינברג ח"ה עמ' 304) ובס' מקראי קדש (הררי ליל הסדר עמ' קצט). ואע"פ שמעיקר הדין יוצאים י"ח מצות סיפור יציאת מצרים באמירת 'זכר ליציאת מצרים' בקידוש, וכמו שכתבתי לעיל (אות ג במקורות) בשם הראשונים. מכל מקום מן הראוי לומר כמה קטעים הכרחיים של ההגדה בקיצור, וכמ"ש בשו"ת חזון עובדיה (סי' יט בנדמ"ח סוף אות ב) ע"פ דברי כמה אחרונים. ע"ש. וע"ע בש"ע הגר"ז (סי' תעג סעיף מג). ולכן ה"נ יאמר את הקטעים הנ"ל. ואפילו אם יודע שיהיה לו זמן לערוך את הסדר בישוב הדעת אחרי חצות, יאמר חלק מההגדה כנ"ל, כיון שלדעת הפוסקים שלא יוצאים י"ח אכילת מצה אחר חצות, גם הגדה אי אפשר לומר אחרי חצות, וכמבואר בפסחים (קטז:). וכן מבואר מדברי הריטב"א בקידושין (נד: ד"ה אלא). ועיין בשו"ת חזון עובדיה (סי' כג בנדפס מחדש אות ג והלאה). וכיון שלכתחילה אנו חוששים לשיטות שזמן אכילת מצה (ואמירת ההגדה) עד חצות, כמו שכתבתי לעיל (אות ב במקורות), לכן יאמר קודם חצות את הקטעים הנ"ל. ומה שכתבתי שיטול ידיו (לאכילת המצה) בלא ברכה (אא"כ יש לו זמן לאכילת הכורך), היינו משום שעל אכילת פת פחות מכביצה, נוטלים ידים בלא ברכה, וכמ"ש מרן בש"ע (סי' קנח ס"ב). ועיין שם במשנ"ב (סק"ט). ומה שכתבתי

שיאכל המרור, היינו משום שאכילת המרור קודמת לאכילת האפיקומן (שאינו אלא לזכר בעלמא), וכמ"ש בס' נשמת אברהם (שם הע' 7) בשם הגרי"י נויבירט. ומה שכתבתי שלא יברך על המרור בורא פרי האדמה (רק ברכת על אכילת מרור), היינו משום ספק ברכות, וכמ"ש הכף החיים (סי' תעג ס"ק קט). ע"ש].

ה. באופן שיש לו יותר זמן (עשרים דקות או חצי שעה), יעשה כאמור לעיל (אות ג ואות ד), ובנוסף לכך ישתה גם את שאר הכוסות, ויאמר עוד קטעים מההגדה, כגון מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו, עד סוף פרשת ארמי עובד אבי. וכן יאמר פסח שהיו אבותינו אוכלים וכו', בכל דור ודור וכו', לפיכך וכו', עד ברוך אתה ה' גאל ישראל (וישתה כוס שניה). ואם עדיין נשאר לו זמן פנוי, יאמר את ההלל אחר ברכת המזון, ויחתום בברכת יהללוך, וישתה כוס רביעית. [מה שכתבתי שאם יש לו עוד זמן, ישתה גם את שאר הכוסות, היינו משום שלכתחילה צריך לשתותם לפני חצות. וע' בפמ"ג (סי' תעג בא"א סק"א). ואפילו אם אינו שותה את הארבע כוסות בסדר שתיקנו חכמים, כל כוס בזמנו, יצא ידי חובתו, וכמ"ש מרן בב"י (סי' תפד ד"ה וכתב ארוני). וכן מבואר מדברי המרדכי בפסחים (קח:). וע' בש"ע (סי' תעב ס"ח). וע"ע במאמר מרדכי (סי' תעד סק"ב) ובביאור הלכה (סי' תעב ס"ח ד"ה שלא). וגם יש לצרף דברי הזכרון יהודה (או"ח סי' קמב) בדעת הרמב"ם. והובא בשו"ת חזון עובדיה (סי' כ בנדפס מחדש אות י, ועיין שם בהערה). ואכמ"ל. ומה שכתבתי שאם יש לו עוד זמן, יאמר עוד כמה קטעים מתוך ההגדה, היינו משום שקטעים אלו הם עיקר נוסח ההגדה שתיקנו חכמים חובה על הכל, וכמ"ש בש"ע הגר"ז (סי' תעג סעיף מג). ע"ש. ומה שכתבתי שבסיום ההלל יחתום בברכת 'יהללוך', כן כתב בס' חזון עובדיה (פסח ח"ב עמ' קכד). וכן מבואר מדברי המשנ"ב (סי' קעז סק"ז), וכמ"ש בשו"ת ציץ אליעזר (חי"ז סי' א אות ד). ע"ש].

ו. חייל שהיה מוכרח לצאת לפעילות מבצעית מיד בתחילת הלילה, והתאפשר לו לערוך את הסדר רק לאחר חצות, אם עדיין זמנו מצומצם לעריכת הסדר, יעשה כמו שכתבתי לעיל (אות ג ואות ד, לפי הזמן שבידו). ולא יברך על אכילת המצה והמרור. ואם אינו מוגבל בזמן, יערוך את הסדר כהלכתו, ולא יברך על אכילת המצה והמרור כנ"ל. אבל רשאי לברך ברכת 'אשר גאלנו' בשם ומלכות. וכן יברך ברכת 'יהללוך' בסיום אמירת ההלל. [הטעם שלא יברך על אכילת המצה והמרור אחר חצות, הוא מחמת מחלוקת הראשונים שהזכרתי לעיל (אות ב במקורות), אם יכול לאכול מצה (ומרור) אחר חצות, וספק ברכות להקל. וכן מבואר בדגול מרבבה (סי' תעז). וכ"כ מרן החיד"א בס' טוב עין (סי' יח אות פז). וכ"כ המשנ"ב (שם סק"ו). ועיין שם בביאור הלכה (ד"ה ויהא זהיר). וכן פסק בס' חזון עובדיה (פסח ח"ב עמ' פא). ומה

שכתבתי שרשאי לברך ברכת 'אשר גאלנו', כן כתב בשו"ת חזון עובדיה (סוף סימן כג), שיש בזה כמה ספיקות, שמא הלכה כדעת רבי עקיבא, שזמן אכילת מצה כל הלילה, ושמא בהגדה כולם מודים שזמנה כל הלילה (וכמ"ש כמה אחרונים), ושמא רשאי לברך 'אשר גאלנו' לפטור ברכת 'שעשה נסים', וכמ"ש כמה ראשונים. ואע"פ שלא עושים ספק ספיקא בברכות, מ"מ כיון שעיקר מצות ההגדה מדאורייתא, עושים ספק ספיקא, וכמ"ש כיוצא בזה התרומת הדשן (סי' לז) לענין ספירת העומר. [וכן פסק בש"ע סי' תפט ס"ח]. ובפרט שברכת 'אשר גאלנו' היא ברכת השבת. ודלא כהפתחי תשובה (או"ח סי' תעז) והכף החיים (שם סק"י) שכתבו שלא יברך 'אשר גאלנו' אחר חצות. וכן כתב עוד בס' חזון עובדיה (שם עמ' סב). ע"ש].

ז. יש לשים לב שאם החייל צריך לצאת לפעילות מבצעית דחופה, ובכל זאת רוצה להתעכב באמירת הסדר, הרי זה מצוה הבאה בעבירה, שפיקוח נפש דוחה כל התורה, והעוסק במצוה פטור מן המצוה, ולכן גם אינו רשאי לברך על אכילת המצה והמרור, וכמ"ש כיוצא בזה המשנ"ב בשער הציון (סי' תעה ס"ק לט). ע"ש. וע"ע בס' תורת היולדת (זילברשטיין עמ' שה). ואכמ"ל.

ח. לסיכום: סדר העדיפויות בליל הסדר הוא כדלהלן. קריאת שמע. קידוש (ושתיית כוס ראשון). אכילת מצה. ברכת המזון והכוס שעליו. אכילת מרור. שאר הכוסות. כורך. אפיקומן. קטעים חשובים מתוך ההגדה (לפי הסדר הבא: מה נשתנה. עבדים היינו. רבן גמליאל אומר כל שלא אמר וכו'. מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו, עד סוף פרשת ארמי עובד אבי. פסח שהיו אבותינו אוכלים וכו'. בכל דור ודור וכו'. לפיכך וכו'. ברכת 'אשר גאלנו'). שני כזיתים של אכילת מצה.

בברכת פסח כשר ושמח, לו ולכל הנלוים אליו לאורך ימים טובים. ויהי רצון שנזכה לאכול בשנה זו מן הזבחים ומן הפסחים, בשוב ה' לציון ברחמים, כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות אכ"ר.

מושה שמואל דיין

הגאון רבי יצחק יעקב גוטליב שליט"א
 מח"ס "עקבות יצחק"

בס"ד

תיתי ליה לשא"ב מוכובדינו הכה"ג המברך תמידים כסדרם את עם ישראל באהבה ה"ה הגה"צ רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א – שרחש ליבו דבר טוב לסדר הסדר הנכון לעם ישראל בכל מקומותיהם.

שדיר לן מר שאלה עזה וקשה ברגש ובמעש.

אך לא ניתנה תורה לישראל אלא לשבר את עזותן (כמבואר במס' ביצה דף כ"ה ע"ב וברש"י שם בד"ה שהן).

ולענ"ד נראה כדלהלן:

באם יכול לעשות הכוסות והמצה והמרור על סדר אמירת ההגדה, אזי אפי' אם זה במהירות ובחיפזון ממש, עדיף לעשותו כך.

ובאם אינו יכול על הסדר. ישתה ד' כוסות בזאח"ז, אך בין כל כוס וכוס יזכיר במשהו מסיפור יצ"מ, ויאכל כזית [ואם שייך 2 כזיתים] מצה. ויאכל כזית מרור. וגם יאמר את התיבות פסח מצה מרור. ויהיה רצוי לפני המקום.

והשי"ת יעזרינו שיהיה הלכה ולא למעשה – בראותינו עין בעין את הגאולה העתודה להיות בניסן.

הב"ד המתפלל שכולנו נחזור בתשובה שלמה, וממילא הכל יסודר ברגע אחד, ושכ"א יהא איתערותא דלעילא לישועתן וגאולתן של ישראל וכמו ביצי"מ בשעתו.

יצחק יעקב גוטליב
 מח"ס "עקבות יצחק"
 ביתר עילית

הגאון רבי דוד מנחם רייכמן שליט"א
מח"ס "ימי שמחה" ועו"ס

לכבוד הרה"ג מזכה הרבים בספריו הרבים המיוחדים והנפלאים רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א בעל מחבר ספר גם אני אודך ושאר ספרים

א. כבר זמן רב שאנשי הצבא נמצאים מחוץ לביתם, ומחמת זה עלו הרבה שאלות בזמן שהותם במלחמה, ועכשיו העלתם שאלה בנוגע לאופן קיום מצות ליל הסדר, יהי רצון שד"ת אלו וכל קונטרס זה יהיו לזכות שכולם יחזרו לביתם בקרוב בשלום, ויהיו דברים אלו להלכה ולא למעשה.

ב. יש לדון אדם שיש לו רק זמן מועט כדי לקיים את מצוות ליל הסדר, מה יקיים קודם.

ג. והנה דבר פשוט שמקודם צריך לקיים את המצוות שהם מדאורייתא, והיינו סיפור יצ"מ ואכילת מצה, ואח"כ את שאר מצוות דרבנן, אמנם יתכן שאכילת מרור קודמת לסיפור ההגדה, והוא עפ"י מש"כ המ"ב בסי' תע"ז סק"ו דמי שהחשיך לו קודם אמירת ההגדה סמוך לחצות, יקדש וישתה כוס ראשון ויטול ידיו ויברך המוציא ועל אכילת מצה ויאכל, וגם יברך על המרור קודם חצות, ואחרי חצות יאמר ההגדה, ואח"כ יסעד סעודתו עכ"ד, ומקור הדברים הם מדברי השע"ת שם בשם הדגול מרבבה שם.

מקשה על הדין הנ"ל

ד. ובספר עמק ברכה (עמ' ע"ו אות ד') הקשה על פסק זה מ"ט מקדים קודם חצות לקיים מרור שהוא מדרבנן, למצות סיפור יצ"מ שהיא מהתורה, הרי אחרי חצות זה ספק האם אפשר לקיים מצות מצה, דשמה הלכה כרבי אלעזר בן עזריה דס"ל דפסח נאכל מן התורה עד חצות, וה"ה מצה דאיתקש לפסח, וכמ"ש הביאה"ל שם ד"ה ויהיה זהיר, וא"כ גם את הסיפור יצ"מ צריך לספר לפני חצות, דכתיב בעבור זה, לא אמרתי אלא בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך, וכמ"ש המג"א בסי' תפ"ה דמי שלא סיפר יצ"מ בליל הסדר, שוב אין לו תשלומים, מחמת דרשה זו דבעבור זה וכו'.

וכן האריך בשו"ת משכנות יעקב או"ח סי' קל"ט שזמן יצ"מ תלוי בזמן של אכילת מצה, וכן נקט המנ"ח מצווה כ"א אות ד' דסיפור יצ"מ תלוי בזמן אכילת מצה.

סיפור יצ"מ יוצאים בקידוש

ה. **ושמעתיה** ב' אופנים ליישב קושיה זו, חדא עפ"י מש"כ בהגדת מעשה ניסים (בתחילת ההגדה לפני סיפור יצ"מ) בשם רבינו פרץ ליישב מ"ט אין מברכים אשר קידשנו וכו' על מצות הסיפור, ותירץ דבמה שאומרים בקידוש זכר ליצ"מ כבר יצאו את מצות הסיפור, וכ"כ הפרי חדש סי' תע"ג ס"ו ד"ה ויאמר, [ולדבריהם י"ל דמה שנתחדש בסיפור יצ"מ בליל הסדר יותר מכל לילה, הוא לומר שהיום יצאנו ממצרים, וזהו שאומרים בקידוש חג המצות הזה, זמן חירותנו זכר ליצ"מ].

ומש"כ המ"ב שם בשם הדגול מרבכה שיספר ביצ"מ אחר חצות הוא משום דיש ספק האיך קי"ל כראב"ע דזמן אכילת מצה עד חצות, או כר"ע דזמנה כל הלילה, לכן ימשיך לספר כדי להמשיך לקיים מצות הסיפור מספק.

סיפור יצ"מ כל הלילה

ו. **עוד** אופן יש ליישב את הקושיה הנ"ל דהדגול מרבכה (שהביא המ"ב) חולק עלהאחרונים הנ"ל וס"ל שכו"ע מודו דמצות סיפור יצ"מ היא כל הלילה ואינה תלויה בזמן אכילת מצה, וכן הוא בפשטות לשון הדגול מרבכה והמ"ב הנ"ל שכתבו שאחרי חצות יספר ביצ"מ, ולא משמע שכתבו כן רק מחמת ספק, וכן בפשטות מבואר מדברי התוספתא שהביא השו"ע בסי' תפ"א ס"ב, וז"ל חייב אדם לעסוק בהלכות הפסח וביצאת מצרים ולספר בניסים ובנפלאות שעשה הקב"ה לאבותינו עד שתחטפנו שינה עכ"ל.

ז. ונראה דכך מוכח מדברי הח"ח בספרו מחנה ישראל פי"ב אות ג' דכתב וז"ל ויראה להקדים עצמו לאכול הכזית קודם חצות, וגם ההלל יראה לומר קודם חצות, ואם הוא אנוס כגון שעמד על המשמר וכיוצא בזה, ובא אחר חצות צריך לומר ההגדה, כי מצות עשה דסיפור יצ"מ זמנו כל הלילה עד שתחטפנו שינה, וכן צריך לאכל המצה אך לא יברך על המצה ברכת אשר קידשנו וכו', וכן לא יחתום ההלל בברכה עכ"ל, ומהא דכתב בפשיטות דמצות סיפור יצ"מ היא כל הלילה משמע דלכו"ע אז הוא זמנה עוד יש להוכיח כן מהא דכתב שלא יברך על הלל אחר חצות, והוא משום דאחר חצות הוא ספק אם יכול לקרוא את ההלל, וא"כ מ"ט אשר גאלנו יכול לברך אחר חצות [ובאמת בספר פתחי תשובה סי' תע"ז הקשה על הדגול מרבכה מ"ט מברך אשר גאלנו אחרי חצות] אלא מבואר דס"ל שסיפור יצ"מ זמנה בודאי לברך אחר חצות. [ובעיקר מה שכתב הח"ח שם שלא יברך על ההלל אחר חצות, עי' מ"ב סי' תע"ז סק"ז דהוא רק דין לכתחילה]

ח. ואין סתירה לדבר זה מדברי המג"א הנ"ל באות באות ג', דהמג"א כתב כן לגבי סיפור יצ"מ לאחר הלילה, אבל בלילה גם אחרי חצות אכתי הוא זמן סיפור יצ"מ.

מי שזמנו מועט לקיום הסדר

ט. ועכשיו נחזור לנידון הנ"ל במי שיש לו רק מעט זמן לעשות את הסדר, דאם הביאור בדגול מרבבה והמ"ב הוא משום דאת עיקר מצות הסיפור יוצאים בקידוש, א"כ גם מי שיש לו קצת זמן עדיף לאכול מרור מאשר לספר ביצ"מ, אבל אם טעמם משום דאת הסיפור יצ"מ יוצאים גם לאחר חצות, א"כ מי שלא יהיה לו זמן אחר חצות לספר ביצ"מ עדיף שיספר ביצ"מ מאשר לאכל את המרור.

י. והנה אם יש אפשרות אחר עשיית הסדר תוך כדי שהולכים לספר ביצ"מ, י"ל שעדיף אז לספר ביצ"מ, ולומר ר"ג אומר וכו' פסח מצה ומרור, אלא דיש לדון בזה דיתכן שצריך לקיים הסיפור בישיבה, וכמו שנתבאר בספרי ימי שבת ומועד סי' מ"ט, והוא עפ"י מש"כ המ"ב סי' תכ"ב סקכ"ח שדרך לילי פסחים הוא דרך הסיבה וחירות, אבל בפשטות הישיבה אינה מעכבת בסיפור.

יא. אבל באופן שיש לאדם זמן מועט קודם חצות, ואחר כמה שעות עד עלות השחר יכול לספר ביצ"מ, בתחילה יאכל מרור, ואחר כמה שעות יספר ביצ"מ, וכמ"ש המ"ב בשם הדגול מרבבה. עשיית הסדר אחר חצות

יב. ומי שהיה טרוד עד חצות ועושה הסדר רק אחרי חצות כבר הובא לעייל באות ו' מה שכתב הח"ח בספרו מחנה ישראל, ולגבי אמירת הלל נכתב בסוגריים שם במ"ב.

אין לקיים הסדר בעמידה

יג. עוד יש להעיר דיש להיזהר דאפי' אם א"א לאכול את המצה ולשתות ד' כוסות בהסיבה אכתי יש לאכלם, משום דלשיטת הראב"ה שהביא הרמ"א סי' תע"ב ס"ד בזמן הזה אי"צ הסיבה, יש להיזהר לאכול דברים אלו בישיבה ולא בעמידה וכמ"ש בספר הליכות שלמה פסח פ"ט סי"ט בשם הגרש"ז אויערבך זצ"ל, ובהגדה של פסח עפ"י פסקי הגר"ש אלישיב זצ"ל עמ' 22.

ייתן ד' שנזכה כולנו בשנה זו לאכול מן הזבחים ומן הפסחים

בברכה מרובה

דוד מנחם רייכמן בעל מחבר הספר

ימי שמחה וספר ימי שבת ומועד

הגאון רבי דוד בלום שליט"א

מח"ס תשובתם הרמה

כבוד ידי"נ הרה"ג רבי גמליאל שליט"א,

שלושים יום קודם החג שואלים ודורשים בהלכות החג.

ע' הליכות שלמה ניסן-אב פ"ט דין לב עמ' רסג וז"ל מי שזמנו דחוק ואינו יכול לשהות באמירת ההגדה אלא זמן מצומצם ביותר יאמר את תחילת ההגדה "עבדים היינו" שהוא עיקר סיפור יציאת מצרים מן התורה. ע"כ.

אמנם הבאתי בס"ד ב"תשובתם הרמה" עמ' כב בשם הגר"ק זצ"ל וז"ל יאמר עבדים היינו ור"ג אומר ע"כ וכתב הגר"ק זצ"ל בהא דרבן גמליאל כבר נאמר הכל ע"כ ומשמע שלגר"ק אם אין לו זמן לומר שניהם, שר"ג אומר וגו' עדיף על עבדים היינו עיי"ש.

היה מעשה עם הגר"מ פיינשטיין זצ"ל כשהיה ברוסיה הקומוניסטית וכנראה היתה סכנה שהרשויות יפסיקו אותם באמצע ליל הסדר והגרמ"פ רק אמר "רבן גמליאל אומר וגו'".

ובאמת נראה שזה מ"ב כמעט מפורש בסי' תעג ס"ק סד שאם המשרתות צריכות לצאת לחוץ לבשל עכ"פ מחויבת לשמוע הקידוש וכשיגיע לר"ג אומר כל שלא אמר וכו' תכנוס ותשמע עד לאחר שתיית כוס ב'.

ובוראי צריך לעיין ולברר בס"ד סדר הקדימה במצוות האכילה והשתייה בליל הסדר מצה יין ומרור.

ח' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום נתפלל שעד חודש הגאולה וזמן הגאולה בחג הפסח שהקב"ה יאמר לצרותינו די וכל החיילים יוכלו לחוג חג הפסח בכיתם עם משפחותיהם!

ידידו

דוד

הגאון רבי אברהם מימון הלוי שליט"א מח"ס דרך האתרים

מוצאי שבת פרה תשפ"ד יומא היולא דבעל הנועם אלימלך זיע"א

לכבוד ידידי הטוב מזכה הרבים, רב הפעלים, ניצוץ נשמת רבי ירמיה כהן שדעתו יפה הרב
הגאון רבי גמליאל רבינוביץ שליט"א

בדבר שאלתו כיצד יתנהגו החיילים העומדים על משמר ארצנו בעזה ה' ישמור
אותם כיצד יתנהגו שם בימי הפסח ובליל הסדר, כיון שאני טרוד מאוד
אשיב על הדברים בקצרה הלכה למעשה.

א. מכירה בטלפון ובאינטרנט

חייל הנמצא בעזה, רשאי אדם למנות את רב הקהילה, או את גוף הכשרות דרך
האינטרנט, או באמצעות הטלפון, בכדי שימכרו בעבורו את חמצו, וכן פשט
המנהג. ומה שנוהגים בחלק מהקהילות למנות את הרב בקנין סודר - אין זה מעכב
את מינוי השליחות, והקנין נועד רק ליפות את כוח השליחות *.

א. מכירת חמץ באמצעות האינטרנט

הארכתי בספרי דרך האתרים (פרק ג סעיף ד, ובמדור התשובות סימן ג) ותמצית הדברים,
שלמינוי שליחות אין צריך לעשות קנין על המינוי, כן כתב הרמב"ם הלכות שלוחין (פרק א
הלכה א), ובהלכות מכירה (פרק ה הלכה יא). ובשו"ת הרשב"א (חלק ג סימן קלב, הובא בבית
יוסף חושן משפט סימן קפג) הוכיח כן מהגמרות שאין צריך לעשות קנין. וכן כתב הרא"ש (כלל
צ סימן ה) בזה"ל: דבר פשוט הוא, אם אדם אמר לחברו מכור חפץ וטול הדמים ומכרו שאין
צריך קנין לדבר זה שלא הוזכר קנין אלא לקיים מכר או שכירות, אבל אם אדם מצווה לחברו
לעשות דבר ועשה ציוויו לא שייך ביה קנין. ועיין בריטב"א (קידושין מא ע"א). אמנם יש לציין
שמדברי הרשב"א (שם) מבואר שיש מעלה במינוי שליח על ידי קנין, שכתב להקשות על
המבואר שם ששליח קבלה של האשה יכול למנות שליח, וקשה והא הו"ל מילי דלא מימסרי
לשליח, וכתב הרשב"א בשם הרב אלברצלוני שאירי שמיתנה אותו שליח בקנין, ששליח זה
הוא אלים טפי ואף דהוי מילי מצוי למישוי שליח אחרינא. עיי"ש. וע"ע בשולחן ערוך (אבן העזר
סימן קמא סעיף יד), ובדברי אמת (קונטרס עניני גיטין סימן כט).

ואם כן בנידוננו שפיר הנכנסים לאתר יכולים למנות על ידי כתיבה שיכללו במכירת החמץ
גם את חמצו, ואין צריך לברר את מינוי השליחות על ידי עדים, כמו שמבואר בדברי הרמב"ם
הלכות שלוחין (פרק א הלכה א), ובהלכות אישות (פרק ג הלכה טו) שבכל שליחות שהשליח
המשלח מודים בדבר אין צורך בעדים שיעידו על חלות השליחות, וכן נפסק בשולחן ערוך

(חושן משפט סימן קפב סעיף א). והגם שמצינו בדברי הגמרא במסכת בבא קמא (קד ע"א) הביא זאת השולחן ערוך (חושן משפט סימן קכא סעיף ב) ששליח לגביית חוב צריך עדים. היינו שאם לא מינהו בעדים אין כוונתו למנות אותו כשליח. ואם כן גם בנידון דידן כל שהמשלח מודה שמינה את שלוחו הרי שמעשיו של השליח עומדים וקיימים. ובפרט לפי מה שכבר כתבו האחרונים שמועיל דין זכין לאדם במכירת חמץ אפילו שלא מדעתו. כן מבואר בשו"ת פנים מאירות (חלק ב סימן נב) ובשו"ת אבני נזר (אורח חיים סימן שמז), ובארוכה בשדי חמד (מערכת חמץ ומצה סימן ט), ובשו"ת המהרש"ם (חלק ב סימן קג, וחלק ו סימן כג), ובשו"ת אמרי יושר (חלק ב סימן כג).

ומה שנהגו ליתן קנין סודר על מינוי השליחות לפי המבואר בדברי הרמב"ם הלכות מכירה (פרק ה הלכה יא) שכתב: יש דברים הרבה שאין צריכים קנין ואין לקנין בהם טעם, כגון וכו' או העושה שליח, ונהגו ברוב המקומות להקנות למקצת אלו הדברים וכיוצא בזה, ואומרים קנינו מפלוני שעשה שליח וכו' ואע"פ שאינו צריך, וקנין זה שנהגו להקנות באלו הדברים אינו מועיל כלום אלא להודיע שאינו אומר דברים אלו כמשחק ומהתל אלא שגמר בלבו ואח"כ אמר. עיי"ש. ומבואר מלשונו של הרמב"ם שאין שום חובה לעשות קנין סודר בעת מינוי ביצוע השליחות, וכן נוהגים כיום רבים וגם שלמים בעת מכירת החמץ באופן הרגיל לא לעשות קנין סודר.

אלא שגם אם ירצו להחמיר, הרי שיש בזה פתרון שיכול אחר לעשות את הקנין במקומו על ידי אחר שיתן לו סודר לשם קנין, וכמו שמבואר בשולחן ערוך (חושן משפט סימן קצה סעיף ג) הקנה אחד כלי למוכר כדי שיקנה הלוקח אותו הממכר, זכה הלוקח אפילו הקנה שלא בפני הקונה.

וכן המנהג של הבדצ"ם שמחתימים את המוכרים על שטר הרשאה על מינוי השליחות, ויש בזה אריכות עצומה בספרי השו"ת והפוסקים. ואביא בזה את עיקרי הטענות והנידונים, בשו"ת שואל ומשיב (מהדורא בתרא חלק ב סימן עז) כתב לפקפק בצורת המכירה, וכתב לעורר עליה לפי המבואר במקור חיים (סימן תמוח ס"ק ט) לרבינו הגאון מליסא שכתב שלא מועיל חתימת שליח על שטר המכירה, וגם אם יש עדים שעשאו שליח, כל שלא מוכח מתוך השטר, כיון שצריך למכור את מקום החמץ, בכדי להקנות בקנין אגב את החמץ, והרי הקרקע אינה נקנית בקנין כסף לבד עד שיכתוב שטר, כמו שמבואר בשולחן ערוך (חושן משפט סימן קצ סעיף ז) שאינו קונה בכסף עד שיכתוב שטר, שאם לא כן חסר בסמיכות דעת, ואין אפשרות למכור על ידי שליח עד שיחתום המשלח על שטר המכירה. ובשדי חמד הביא מכמה אחרונים שכתבו שזה הענין שתיקנו שהמשלח יחתום על שטר הרשאה, וכשמוסרים את המכר שחתום עליו המורשה, יתכן שהוא מועיל לראיה לפי שיטת המקור חיים. עיי"ש. אמנם קשה לומר כן בדברי המקור חיים, שהרי הדגיש בדבריו שצריך שתהא הוכחה מגוף השטר שהתבצעה כאן מכירה, ומה יתן ומה יוסיף לי ההרשאה, הרי אכתי אין הוכחה מגוף השטר, וכן הרי יש עדים, ואמאי אין הוכחה מעדות העדים, אלא ודאי דבעינן לפי המקור חיים הוכחה מגוף השטר.

ובעיקר שיטת המקור חיים ראה בספר דעת תורה (סימן תמוח סעיף ג עמוד פו) לרבינו המהרש"ם שהביא בשו"ת ספר יהושע (פסקים וכתבים סימן תקנד) שכתב לפקפק על ראיית

המקור חיים, והעיר שכל ענין השטר הוא רק לסמיכות דעת, שהרי יש ראייה על ידי עדים, או על ידי כוח ההרשאה, ומזה העיר שם שכל נידונו של המקור חיים הוא רק בשטר קנין, הנה מלשונו של המקור חיים לא משמע כן.

והעולה מכל הני מילי שעיקר כתיבת ההרשאה, כשאין עדים, הוא בכדי שיועיל שטר המכירה.

אלא שנראה שמלבד שאחרונים רבים הרבו לחלוק על דברי המקור חיים, יש לומר שלפי מנהג המכירה הנהוג כיום שלא מוכרים את מקום הנחת החמץ אלא משכירים אותו לגוי (ראה בשו"ת שיבת ציון סימן י, בנוסח מכירת חמץ של רבינו הנודע ביהודה), הרי שאין צורך בכלל בשטר, כמו שנפסק בשולחן ערוך (סימן קצד סעיף ט), אלא שבכל אופן המנהג כיום לעשות שטר מכירה על השכרת המקומות, והסיבה היא שמחמירים כשיטת הב"ח (חושן משפט סימן קצד) שחלק בזה על שיטת הרמ"א וכתב שלא חל קנין בין ישראל לגוי אלא על ידי כתיבת שטר, וכן נראה שנקט לדינא בשו"ת חתם סופר (חושן משפט סימן סו, הובא בפתחי תשובה סימן קצה, ס"ק ה).

אך יש להעיר שהב"ח סותר את משנתו, עיין בדבריו בהלכות פסח (סימן תמח) שכתב להדיא שבשכירות לגוי אין צורך בשטר. וצ"ע. ושור"ר שהעיר בזה בשו"ת אמרי יושר (חלק א סימן ע חלק ב סימן קכד). ועוד יש לומר שהטעם שמחמירים להשכיר את מקום החמץ הוא מפני שבזמן הזה נוהגים העולם לכתוב חוזה שכירות, ראה בספר מנחת פיתים (חושן משפט סימן קצג), אך אינו מעיקר הדין, שהרי כל ענינו של השטר כשרגילים לעשות שטר הוא ענין של גמירות דעת אך במכירת חמץ איכא אומדנא דמוכח שרוצה שהקנין יחול גם על ידי קניינים אחרים ואינו מקפיד דוקא על השטר, וכן מבואר בשו"ת אמרי יושר (חלק ב סימן קפז) שכתב בזה"ל: ומה שכתב בשם אחרונים דבכתב שטר ואינו כהלכתו גרע, וסברתם הוא דשמא לא גמור להקנותו אלא בשטר, אבל לענין מכירת חמץ, דבדואי ניחא ליה למוכר להקנותו לא שייך זה.

אלא שיש לדון בזה שהנה בשו"ת דברי מלכיאל (חלק ד סימן כב אות יא) כתב: והרבה אנשים עושים שליח לילך לב"ד למכור חמצו, ובזה יש הרבה מגרעות, כי הלא צריך להשכיר הרשות, וכן יתר הפרטים המבוארים בהרשאה, והוא אינו יודע מזה, ורק כשחותם בעצמו על ההרשאה הוא מקבל על עצמו כל מה שכתוב שם, אבל כששולח אחר סתם יכול לבטל השליחות ולומר לתקוני שדרתיך ולא לעוותי, כי על פרטים כאלה לא נתרציתי למכור למי שאינו בטוח וגם כי להשכיר הרשות לא כיוון כלל לעשותו שליח, כי המורגל בלשון בני אדם הוא למכור חמצו ולא יותר, וצריך לומר דאמרינן מסתמא כוון על דעת בית דין, וכפי שעושים כל בני העיר, והוא דחוק, וגם דזה שייך רק על פרטי אופני מכירת החמץ אבל לא על שכירת הרשות שלא עלה על דעתו כלל, ועכ"פ צריך להתרחק מזה, וטוב להנהיג שכל אחד יבוא בעצמו לחתום על ההרשאה.

אמנם נראה שלטענה זו אין תוקף בנידונו, דהרי עיקר טענתו של הדברי מלכיאל הוא שמא המשלח לא נתרצה למעשה השליחות של השליח, אך אם הוא הסכים דרך האינטרנט, כגון שכתב את שמו ואת מספר תעודת הזהות שלו, וראה את כל פרטי ההרשאה, אנחנו אומרים

שבודאי הסכים עם כל האמור בשטר, ואם כן יש לנו גילוי שהוא ממנה את הרב הממונה על מכירת החמץ למכור את חמצו לפי התנאים הכתובים בשטר שהסכים עליהם.

ועוד יש לדון בנידונו, לפי מה שכתב רבינו הקצות החושן (חושן משפט סוף סימן קצד) בארוכה לפקפק על מעשי קניינים שונים שמתבצעים במכירת חמץ, וכתב שמצא קנין שבודאי יועיל למכירת חמץ והוא קנין אודיתא, עיי"ש בדבריו באריכות רבה. והנה לפי המנהג שנהגים היום למכור את החמץ על ידי שליח לכאורה לא ניתן למכור את החמץ בקנין אודיתא שעניינו היא הודאת בעל דין, והפשטות היא שהשליח אינו יכול להודות בשביל משלחו, ושוב ראיתי שהעיר הערה זו בשו"ת דברי מלכיאל (שם סימן כב אות יד) ומכח הערה זו השמיט משטר המכירה את קנין אודיתא, וע"ע בשו"ת רבינו משולם איגרא (סימן לט אות ג), ובמעדני ארץ (סימן יט אות ד). ורבינו המהרש"ם (חלק ז סימן ריב) כתב לצרף את קנין אודיתא גם במכירה על ידי בית הדין השלוחים, וכן המנהג כיום אצל רוב הבדצי"ם, וצ"ב מה יענו על הערת הדברי מלכיאל.

ונראה לומר לפי המבואר בדברי הש"ך (סימן קכד ס"ק ד) שהביא מדברי הריב"ש שהודאת מורשה מועילה לחייב את מרשהו. וביאר הקצות החושן (שם ס"ק א) שכל דברי הש"ך הם דווקא כשהעמיד הנתבע מורשה ואמר לו מה לטעון, ואמרינן בזה שלוחו של אדם כמותו, והוי כמו שהודה בעצמו. והעולה מדברי הקצות"ח שחלות ההודאה היא מדין 'שלוחו של אדם כמותו' והנה כל ענין קנין אודיתא הוא גילוי דעת וסמיכות דעת שרצונו למכור את החפץ הזה לפלוני, אם כן היכן שהמשלח נתן את היכולת להודות על חפץ מסויים ולהקנותו לפלוני בודאי שיהני גם לפי דברי הקצות"ח, וכמו שמועיל קנין כסף על ידי שליח כך מועיל גם קנין אודיתא. ושור"ר לגאון מקובנא בספרו נחל יצחק (חושן משפט סימן מה ס"ק כב ענף ב) שהעלה כדבר פשוט בדעת הש"ך שהזכרנו למעלה שמועיל קנין אודיתא, על ידי שליח.

וכעת מצאתי בשו"ת מהרשד"ם (חושן משפט סימן קמו) שלאחר שהביא את דברי הרמב"ם הלכות שלוחין (פרק א הלכה א), והטור (חושן משפט סימן קמב), שמינוי שליחות אינו צריך לקנין, כתב: ואם כן יפה כח הכתיבה מהדיבור ודאי, ואחר שכתב בכתב ידו לשליח, ומינה והרשה ונתן לו כח יפה ויכולת מספיק, יש עליו לקיים כל מה שכתב בכתב ידו, וכל שכן וקל וחומר כאשר הוא דרך התגרים לעשות מעשיהם על ידי כתבים וכו', למדנו שמי שכותב לחברו שיעשה כך וכך וחברו עשאו המעשה קיים, ואי אפשר למשלח לערער על השליח כלום. עיי"ש. ועוד עיין כיוצא בזה בפתחי תשובה (אבן העזר סימן קמא ס"ק לה). עיי"ש. והעולה מדבריו שכיום הדרך לקנות ולמכור דרך אתרי האינטרנט, וממילא הוא הדין לענין שליחות למכירת החמץ.

וכמו כן, עיין באחרונים שהעלו שניתן למכור את החמץ באמצעות טלפון, כן כתב ביסודי ישורון (חלק ו עמוד רצט), ובשו"ת ישכיל עבדי (חלק ו אורח חיים סימן יז), ובספר נפש חיה (אורח חיים סימן תמוג סעיף א), ובשו"ת רבבות אפרים (חלק א סימן תרצג אות א), ובשו"ת תפארת צבי (חלק ב סימן כד), קובץ מבית לוי (חלק יא עמוד סז), ובשו"ת משפטיך ליעקב (חלק א סימן לה), ובשו"ת אור לציון (חלק ד פרק ט אות ב), ובספר אשרי האיש (חלק ג פרק נא סימן טו), ובשו"ת עולת יצחק (חלק ג סימן קלו), ובשו"ת מועדי הגר"ח (סימן קכה), ובספר

ב. בדיקה ע"י שליח

חייל שאין לו אפשרות לבדוק את החמץ, מחמת שהוא נמצא במלחמה, ימנה שליח שיבדוק במקומו את החמץ, ויפרט לשליח את כל המקומות שעליו לבדוק מחמץ.

ולכחתחילה, ימנה שליח לבדיקת חמץ - אדם גדול ואחראי שהוא בגיל מצוות, אך במקום הצורך ניתן למנות את אשתו, ואפילו את בנו כשהוא

נטעי גבריאל (פסח חלק א פרק מה אות ד), ועוד ראה לידידי הרה"ג רבי דוד מלמד שליט"א בקובץ מה טוב אהליך יעקב (כרך י עמוד רצה).

ג. האם בבדיקת חמץ אומרים שלוחו של אדם כמותו

שהרי כך קיימא לן בכל המצוות כמבואר במסכת קידושין (מא ע"ב) שמצוה בו יותר מבשולחו, והגם שידועים דברי היד המלך (הלכות שבת פרק ל הלכה ו) שמצוה בו נאמרה רק בהכנה לשבת ובקידושין, רבים דחו את דבריו להלכה ולא כאן המקום לאסוף את דבריהם, אלא שיש לדון בזה שבגמרא פסחים (ד ע"ב) מובא שהיו נהוגים בכמה מקומות לשכור אנשים שיבדוק להם את החמץ, ובפרי מגדים (סימן תלב אשל אברהם ס"ק ה) הקשה איך נהגו כן הרי מצוה בו יותר מבשולחו, ותירץ על ידי שבעל הבית בדק במקצת ובזה קיימו את הדין דמצוה בו יותר מבשולחו, וראיתי לידידי הגר"מ גבאי שליט"א בספרו הבהיר בית מתתיהו (חלק ב סימן ב אות ב) שרצה ליישב את קושיית הפרי מגדים על פי דברי הפני יהושע (שבת כא ע"ב) שכתב לחדש שבנר חנוכה אין צריך כל אחד להלדיק כיון שהיא חובה על הבית, כך יש לומר לענין בדיקת חמץ שכתבו החק יעקב (סימן תלו ס"ק יז) ועוד אחרונים שהיא חובה על הבית, ולפי זה שפיר יש ליישב את מנהגם שהיו נותנים לאחרים לבדוק ואין בו דין דמצוה בו יותר מבשולחו.

ולי נראה ליישב בהקדים קושיא, שלכאורה צ"ע מדוע הגמרא מדגישה ואומרת שהיו משלמים ממון בעבור הבדיקה, ונראה שהגמרא זו יש להביא ראיה לאשר כתב בשו"ת מר ואהלות (אהל ברכות והודאות סימן לא הובא בחזון עובדיה שבת עמוד טז) שכל מה שאומרים מצוה בו יותר מבשולחו הוא דווקא כשהשליח עושה זאת בחינם, אך כשהמשלח משלם על כך כסף אמרינן דיד פועל כיד בעל הבית. ובדומה לכך מצינו להמחנה אפרים (הלכות שלוחין סימן יא) שהעושה מעקה על ידי אומן גוי בשכר, יכול לברך על עשיית המעקה משום שיד פועל כיד בעל הבית. (ומה שכתבו בחזון עובדיה שבת עמוד טז, ובספר ילקוט יוסף שבת א עמוד שעז, שהמחבר למד כן מדברי המחנה אפרים הנ"ל, אין זה מדוקדק, שהמחבר כלל לא הזכיר בדבריו את המחנה אפרים אלא כתב חידוש זה מדנפשיה). וכן הביא בשו"ת מנחת יחיאל (חלק ב סימן ככה אות יא) בשם הישמוח משה, ובהגהות מצפה איתן שבועות (ג ע"א).

פחות מגיל מצוות, אם אפשר לסמוך עליו שהוא בודק כראוי, אך אין למנות גוי או מומר שאינו שומר תורה ומצוות כשליח לבדיקת חמץ?

ג. את מי ניתן למנות לשליח לבדיקת חמץ

מבואר בגמרא בפסחים (ד ע"א) שהכל נאמנים על ביעור חמץ אפילו נשים קטנים ועבדים, וכן פסק הרמב"ם (הלכות חמץ ומצה פרק ב הלכה יז), וכן כתב שולחן ערוך רבינו זלמן (סימן תלב סעיף י) וזו לשונו: כשהוא רוצה לעשות שליח לבדיקת חמץ יכול לעשות אפילו עבד או אשה או קטן שיש בו דעת, שהכל כשרים לבדיקת חמץ והכל נאמנים על הבדיקה, ואין חוששין שמא יתעצלו לבדוק יפה וישקרו לומר יפה בדקנו דכיון שבדיקת חמץ אינו אלא מדברי סופרים. עכ"ל. אמנם העיר המגן אברהם (סימן תלו ס"ק יד, ובסימן תלו ס"ק ח) בשם המהרי"ל והב"ח שראוי ועדיף למנות אדם גדול שעבר גיל מצוות, וכן כתב החיי אדם (כלל קיט אות ז), אך גוי לא ניתן למנות כפי שכתבו הכנסת הגדולה (סימן תלז), והפרי חדש (שם), המוקור חיים (סימן תלב ס"ק ו), והכף החיים (שם ס"ק כח), והוא הדין מומר שדינו כגוי כמבואר בגמרא בחולין (ה ע"א), ובעירובין (סט ע"ב) מובא שהמחלל שבת בפרהסיא דינו כגוי לכל דבר, וכן פסק הרמב"ם (הלכות שבת פרק ל הלכה טו, ובהלכות מעשה הקרבנות פרק ג הלכה ד, ובהלכות שגגות פרק ג הלכה ז, ובהלכות שחיטה פרק ד הלכה ד, ובהלכות גירושין פרק ג הלכה טו ועוד), ובשולחן ערוך (סימן שפה סעיף ג, יורה דעה סימן ב סעיף ה, ובאבן העזר סימן קכג סעיף ב, סידור הגט סעיף ט, חושן משפט סימן רסו סעיף ב, סימן קנט סעיף ב), והראשונים והאחרונים מלאים בזה כידוע לכל. והגם שבשו"ת בית דוד (משאלוניקי חלק ב אבן העזר סימן ג ד"ה אמנם אחרי) כתב שדינו כגוי רק לדברים המפורשים כגון שחיטה, סת"ם, ביטול רשות, אך לשאר דינים דינו כישראל, (ובשו"ת ציץ אליעזר חלק ח סימן יח עמוד קעט הביא לדבריו סמך מהראב"ד, ויש לדחות למעייין), וכן כתב בשו"ת מהרש"ג (חלק ב סימן מט ד"ה ושוב, ובחלק ג סוף סימן מח ד"ה קיצור הדבר) שאין לדמותו למומר לעבודה זרה לגמרי ליהוי כגוי גמור, שהרי חזינן שסוף סוף קידושיו קידושין. וכן צידד בשו"ת אגרות משה (חלק א אורח חיים סימן לג) ד'אף שמוחלל שבת בפרהסיא הוא כמומר לעכו"ם ומטעם זה סברי האחרונים דפסול לנשיאת כפים, אבל יש לפקפק בזה טובא כי לא כללא הוא לכל הדברים. עיי"ש. וראה מה שהארכתי בכל זה בספרי דרך האתרים (סימן מב). והגם שיש הסוברים שבזמן הזה חלק גדול ממי שלא שומר תורה ומצוות דינו כתינוק שנשבה כבר הארכתי שם בספרי דרך האתרים (סימן מג) שכל זה להחמיר אך להקל לא נותנים להם דין מומר וכאן בבדיקת חמץ היא קולא ולא חומרא, אמנם נראה שאם הוא מסורתי הנזהר מאיסור חמץ ומנקה את ביתו, ונזהר מאכילת חמץ ופסח יש לצדד שניתן למנותו כשליח לבדיקת חמץ.

אשתו כגופו ממש

ועוד אכתוב שהאמת שיש לי הרהורי דברים שאולי עדיף למנות את אשתו מאשר למנות סתם אדם, לפי החידוש הגדול שכתב הערוך השולחן (סימן רנ סעיף ג) לענין הכנות לשבת שאם אשתו עושה את ההכנות לשבת אין צורך לאדם להכין ואין בו מצוה בו יותר מבשלוחו משום שאשתו כגופו, וחזר על חידוש זה בעוד ד' מקומות, א. לענין מתנות לאביונים, ראה ערוך

השתתפות בסיום באמצעות ה'זום'

בכור המתענה בערב פסח, והוא חייל שנמצא בשדה הקרב, ואין באפשרותו להשתתף בסעודת 'סיום מסכת' ולהפטר מתעניתו, יכול לשמוע את ה'סיום' באמצעות 'מצלמת אינטרנט' ^ד.

השולחן (סימן תרצד סעיף ב) שכתב 'יראה לי דאיש ואשתו שניהם יוצאים בשני מתנות דכגוף אחד הם'. וכן כתב האשל אברהם (מבוטשאטש סימן תרצה סעיף ד). (וצ"ע הערוך השולחן עצמו סימן תרצה סעיף טז, ובסעיף יח כתב מפורש שאין האשה נפטרת במשלוח מנות ובמתנות לאביונים של בעלה, ולענין משלוח מנות עיין לידידי הגר"מ גבאי בספרו בית מתתיהו חלק ב עמוד קסה). ב. לענין שכירות פועלים, דקיימא לן דעל ידי שליח אינו עובר באיסור בל תלין, אמנם כתב הערוך השולחן (חושן משפט סימן שלט סעיף ט) דאם שלח את אשתו כן עובר באיסור בל תלין, דאשתו כגופו. עיי"ש. ג. לענין נאמנות אשה בטהרתה, ראה ערוך השולחן (יורה דעה סימן קפה סעיף א) שכתב דאשה נאמנת על טבילתה הגם שאדם נאמן ואתחזק איסורא הוא רק בדבר שבידו 'ואף על גב דבריש פרק האשה רבה אמרינן דטעם דבידו הוא דווקא בשלו, ולא בשל אחרים, ואיך נאמנת על הבעל, אך הבעל כגופה דאשתו כגופו וממילא גם להיפך'. ד. לענין קימה לאשת תלמיד חכם בערוך השולחן (חושן משפט סימן טו סעיף א, וכן לרבינו הגרי"ח זיע"א בן איש חי שנה שניה פרשת כי תצא אות טז).

אמנם דברי הערוך השולחן הם מחודשים מאוד דמה שייך גדר ד'אשתו כגופו' בהכנות צורכי שבת, או במתנות לאביונים שדין 'דמצוה בו יותר מבשלוחו' מבואר בראשונים הוא משום שטורח במצוה יותר, כן מוכח מדברי רש"י (קידושין מא ע"א ד"ה מצוה) 'דכי עסיק במצות בגופו מקבל שכר טפיל'. ומדברי המאירי (שם ד"ה אמר המאירי) 'המצוה על ידו שכרו מרובה'. ומה שמקבל שכר טפיל, היינו משום שיש טרחה יותר כשעושה את המצוה בעצמו, וכמו שמבואר בגמרא בסוטה (כב ע"א) לענין שכר פסיעות. וברמב"ם פירוש המשנה (קידושין שם) כתב 'לפי שהתעסקות האדם במצוה בעצמו, יותר שלם, מאשר יטיל על זולתו לעשותה לו'. וברבינו יונה (שערי תשובה אגרת התשובה דרוש ג אות פא) 'ותדליק היא בעצמה וכו' שיהא ניכר לכל החיבה שהיא מחבבת המצוות'. הרי שלפי כל הביאורים של הראשונים שהזכרנו לא ניתן לקיים את 'המצוה בו' כשההכנה מתבצעת על ידי 'אשתו כגופו'. ועוד, אטו כל האמוראים המוזכרים בגמרא נשותיהם לא היו עושות כלום לכבוד שבת, או שלא היו נשואים. הוא דוחק וצע"ג. ולכן נראה שאין עדיפות לצוות לאשתו על פני אדם גדול אחר. דו"ק.

ד. בספר מעדני שלמה (עמוד ב) שהביא מהגרש"ז אויערבאך זצ"ל שהתיר בשעת הדחק לבכור שאירע לו אונס ואין באפשרותו לבוא לבית הכנסת ולשמוע את סיום המסכת, שניתן לשמוע את הסיום דרך הטלפון. וראיתי בשו"ת משנת יוסף (חלק ז, סימן פג) שהביא מספר יומא טבא לרבנן (פרק ו, סעיף יא) בשם הגר"ח קניבסקי זצ"ל שהשיב על שאלה זו 'יש להסתפק', וביאר המשנת יוסף שאין מחלוקת בדבריהם, שבסתם מקרה בערב פסח שמחמת טרדה וכדומה ורוצה בדיעבד לשמוע את הסיום בטלפון, בזה נשאר הגר"ח בספק, אבל כשאירע אונס התיר הגרש"ז א זצ"ל בשעת הדחק. וראיתי בשו"ת משנת יוסף (חלק י, סימן פ) שחזר על דבריו שניתן לצאת ידי חובה בשעת הדחק אך הוסיף שיביאו לשמוע בטלפון אוכל מהסיום. עיי"ש. וכוונתו כמו

ג. אכילת מצות בערב פסח

נחלקו הפוסקים, איזו מצה אסורה באכילה בערב פסח: יש הסוברים שכל מצה שלא ניתן לצאת ידי חובה באכילתה בליל הסדר, אפשר לאכול ממנה, כגון מצה שלא נעשתה לשם מצות מצה"ה. אמנם יש אומרים, שכל שיש בה 'טעם' מצה, גם אם לא ניתן לצאת בה ידי חובה - אסור לאכול אותה בערב פסח. ויש הסוברים, שכל שמברכים עליה 'המוציא לחם מן הארץ' בפסח, אסור לאוכלה בערב פסח. ויש הסוברים, שמצה שנתבשלה, מותר לאוכלה בערב פסח.

להלכה, במקום צורך גדול, כגון מצות לחיילים, יכולים לתת לחיילים לפני חצות היום לאכול מצות שאינם כשרות לאכילה בליל הסדר, ויתנו להם מצות מכונה שלא נעשו לשם מצות מצה, או יתנו להם מצות עבודת יד שלא נעשו לשמה. ואם אין בידם מצות שלא נעשו לשמה, יכולים לתת להם קודם חצות מצות מכונה.

שכתב שעל ידי שמביאים לשמעו הרי שהוא נקרא כמשתתף. וע"ע בזה בספר מועדי הגר"ח (עמוד יט), ובמה שהארכתי בספר דרך האתרים (סימן נא), ובתשובה ששלח לי ידיד נפשי הגר"י רווח שליט"א, ובספרי בדד ישב (עמוד קטז).

ה. כן סובר המאירי בפסחים (צ"ט ע"ב), וכן כתב רבינו ישעיה מטראני בפסקיו (פסחים שם), ורבינו מנוח בספר המנוחה (הלכות חמץ ומצה פרק ו), וכן מבואר בשו"ת הריב"ש בתשובה (סימן תב).

ו. כן כתבו לדייק מדברי הראשונים שהתירו דווקא מצה עשירה עיין תוספות (פסלים צט ע"ב).

ז. כן סובר המשנה ברורה (סימן תעא ס"ק כ).

ח. כן הארכתי בתשובה בספרי דרך תשובה (סימן מג) ואכתוב כאן בתמצית, משום שיש ספק ספיקא, שמא הלכה כהשיטות שאיסור אכילת מצה הוא מתחיל רק מחצות היום, ולפני חצות אין איסור לאכול, וגם אם נאמר שיש איסור לאכול אולי כפי השיטות שכל האיסור הוא דווקא במצה שניתן לצאת בה ידי חובה בליל הסדר, וכן מה שכתבתי שאם אין להם מצות שנעשו לשם מצוה יאכלו מצות מכונה, הוא משום שיש פוסקים רבים שסוברים שלא יוצאים ידי חובה בליל הסדר במצות מכונה (ראה בספרי דרך האתרים סימן עב, וסימן עג שיש רבים מהאחרונים שסוברים שהפעולה החשמלית לא מתייחסת למפעיל, ויש לפלפל טובא בדין מצה לשמה האם צריך רק שימור או להחיל חלות לשמה, והארכתי בכל זה) ולשיטתם אין איסור לאכול מצות אלו בערב פסח, ובצירוף השיטות שאין איסור כלל לאכול לפני חצות מצות. ועוד יש לצרף, שנראה מדברי הרי"ד (פסחים צ ע"א) שאינו סובר כהירושלמי, ולשיטתו מותר לאכול בערב פסח, וכן מבואר בשבולי הלקט (סימן רח). והארכתי שם שאכילת מצה שלא לשמה בערב פסח גרועה יותר מאשר אכילת מצות מכונה משום שיש צדדים שבמצה שלא לשמה אך נשמרה מחימוץ שיוצאים בה ידי חובה בליל פסח יותר מאשר מצות מכונה ראה היטב בשו"ת להורות נתן (חלק ד סימן לט וסימן מז), ובשו"ת קנין תורה (חלק ג סימן נו), ועוד עיין זה בשו"ת יחיה

ואם אין בידם מצות מכונה או מצות שלא נעשו לשמה, יכשלו את המצות^ז, אפילו כשהם שלמות, ויתנו לחיילים לאכול.

ד. והגדת לבנך

חייל שנמצא בשדה הקרב, ורוצה לקיים מצות והגדת לבנך, ישנם כמה אופנים בהם ניתן לקיים את המצוה גם במצבים אלו:

א. ישנם פוסקים הסוברים שמצות 'והגדת לבנך' אינה מצוה שבגופו, ולכן יכול האב לקיים מצוה זו על ידי שליח. וטעמם הוא, משום שעיקר מצות והגדת לבנך הוא - שהאבא ידאג לכך שהבן ישמע בליל הסדר סיפור יציאת מצרים.

ב. יכול האב לכתוב את עיקר סיפור יציאת מצרים וישלח את זה לבנו, והבן יקרא את המכתב בליל הסדר^א.

דעת (חלק ג סימן כו), ובחזון עובדיה (עמוד רא), ובשו"ת שמש ומגן (חלק ב סימן יז), ובשו"ת מנחת יצחק (חלק ח סימן לז), ובשו"ת אז נדברו (חלק יא סימן לז, גם צירף את שיטות הראשונים הנ"ל), ועוד עיין בספר הליכות שלמה (חלק א עמוד קפא). ובספר חוט שני (עמוד קסו, ומה שהוכיח שכל הראשונים הביאו רק לאכול מצה עשירה, אין זה מוכרח) ובתשובה בספרי הנ"ל הארכתי בכל זה, יזכני ה' להוציאו לאור עולם.

ט. כן כתב המשנה ברורה (סימן תעא ס"ק כ), ובשער הציון (ס"ק יט).

י. הארכתי בתשובה ארוכה בנידון זה, ובתמצית שיש הסוברים שמועיל שליחות למצות והגדת לבנך, שכן כתב לחדש הגאון מווינא בשו"ת בצל החכמה (חלק ו סימן סז אות ח), ובשו"ת ויברך דוד (חלק א סימן נו), ובתשובות והנהגות (חלק ב סימן רלו, ובחלק ד סימן קב), וכן מבואר בספר הליכות שלמה (מגיד אות לא). וטעמם כיון שעיקר המצוה היא לדאוג שהבן ישמע, ולא הוי מצוה שבגופו. עיי"ש. והגם שידעתי שבשו"ת חיי הלוי (חלק ב סימן לח אות ו), ובספר אורה ושמחה (הלכות חמץ ומצה עמוד רצג אות ה) הסתפקו בזה. וכן משו"ת חזון עובדיה (חלק א סימן כא) נראה שלא מועיל בזה שליחות. עיי"ש. וכן הביא בסדר פסח כהלכתו (חלק ב עמוד קסג) בשם הגר"ש אלישיב שמוצות והגדת לבנך היא מצוה שבגופו ולא מועיל בה שליחות. עיי"ש. וכן סובר הגר"ח קניבסקי זצ"ל בספר מועדי הגר"ח (תשובה קיב). מכל מקום נראה שבמקום דוחק זה ישלח שליח, וידאג שיספרו לבנו, ולפחות יצא ידי חובה לסוברים דלא הוי מצוה שבגופו, ומועיל בזה שליחות. ויש לפלפל בכל זה.

יא. כך כתב לחדש בספר משמרת הפסח (סימן סז עמוד רס), והסכים עם חידוש זה הגאון הגרש"ז בעל המנחת שלמה, וידידי הגר"מ גבאי שליט"א העיר לי שלכאורה זה יהיה תלוי במחלוקת העצומה בין הפוסקים האם כתיבה כדיבור. ונראה שגם לסוברים שכתובה כדיבור יש הסוברים שהוא בעצם כתיבת הכתב דהיינו ביצירת מעשה האות ולא בתוצאה מה שכתוב, כפי שהארכתי בחקירה זו בספרי דרך האתרים (סימן קלו) לענין כתיבה כדיבור באמצעות כתיבה במחשב. עיי"ש. ובספר אורה ושמחה (הלכות חמץ ומצה עמוד רצג אות ה) הסתפק בזה. עיי"ש.

ה. ליל הסדר מקוצר

חייילים הנמצאים בעזה ואינם יכולים להאריך בסדר, יעשו כדלהלן: ראשית, יש להכין את עצמו מבעוד מועד בדברים הבאים: א. כמות של ארבע כוסות 'מיץ ענבים' מפלסטיק סגורות. ב. כזית מצה מדויקת. ג. כזית מרור. ד. נוסח הקידוש. ה. נוסח ההגדה הקצר. ו. ברכת המזון.

וכך יעשה: יקדש בשתיית כוס ראשונה בהסיכה, אמירת 'מה נשתנה', 'עבדים היינו' ומאמר רבן גמליאל כל שאמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו פסח ומצה ומרור. ישתה כוס שני וברכת 'אשר גאלנו', יטול ידיו עם ברכת על נטילת ידיים, ויאכל כזית מצה, ויברך המוציא וברכת על אכילת מצה. אחרי כן יאכל כזית מרור ולא יברך 'בורא פרי האדמה'. יאכל שוב כזית אחרונה לאפיקומן, מים אחרונים, ברכת המזון, וישתה כוס שלישית. ואח"כ כוס רביעית - יאמר אותה על ההלל.

ואם גם את זה אינו יכול לעשות, יקדש, ויאמר את מאמר רבן גמליאל, ויברך ברכת אשר גאלנו וישתה כוס שניה ויאכל כזית מרור, יטול ידיים בלי ברכה, יברך המוציא וברכת אכילת מצה, ויאכל כזית אחד שיעלה לו גם לאפיקומן וגם לאכילת מצה, יברך ברכת המזון עם כוס שלישי, והלל עם כוס רביעי.

ואם גם את זה אינו יכול לקיים, יעשה מה שיכול לפי סדר הקדימה: קידוש, כזית אכילת מצה, אמירת מימרת רבן גמליאל, כזית מרור, כוס ברכת המזון, כזית אפיקומן, עוד ב' כוסות, וכורך ².

בברכה מרובה כל הימים ממני עבד לעבדי ה'

פסח כשר ושמח

אברהם מימון הלוי

החונה כאן בארץ אשר אבניה ברו"ל

ובספר נאות מרדכי (עמוד רפח) כתב שלא מועיל כתיבה כדיבור כיון שנאמר 'והגדת'. עיי"ש. ויש לדחות ואכמ"ל. וראה עוד מה שכתבתי בספרי בדד ישב (עמוד קכד).

יב. תמצית תשובתי לד"ר מרדכי גימפל שהארכתי בה בספרי דרך תשובה, לענין רופאים והוא הדין לחיילים, ועוד ראה באריכות בעניינים אלו בספר נשמת אברהם (חלק א עמוד תרמד), וכן בשו"ת מנחת אשר (חלק ג סימן לו), ובסדר קידמת הדברים יש כמה דברים שכתבתי שלא כמותם, עיי"ש. ובספרי שם הערתי על דברי המנחת אשר והנשמת אברהם שלא חישבנו בדבריהם שאם לא נותנים לרופא הפסקה, נראה ברור שאינו יכול לברך 'על אכילת מצה' וכפי שהביא השער הציון (סימן תעה ס"ק לט) בשומר על המת בליל הסדר יש ספק אם יכול לברך אשר קידשנו במצותיו וצונו 'על אכילת מצה' מאחר שהוא עוסק במצווה הוא פטור מן המצווה. ויש עוד הרבה אחרונים שסוברים כן.

הגאון רבי לוי יצחק גייגר שליט"א
מח"ס "הרגיל בנר"

לר' גמליאל שליט"א
געוואלדיג

וכמו שכתבת, בעזהשי"ת נזכה ביחד עם כל בת ישראל להקריב קרבן הפסח במקדש, אולם תורה היא ויש לדעת את המעשה אשר יעשון אם ח"ו לא וכו', הנה ראשית זה ברור, שמינמום אכילת כזית מצה שמורה, ואם אפשר שאר הדברים פשוט מה דאפשר, באופן שאין ספק קל של פיקוח נפש הפוטר וודאי המצוות, וח"ו להסתכן בדבר.

ובענין סיפור יצי"מ, הנה הרי הדברים ידועין שפסקו לחולה וכו' דהעיקר הוא לומר עבדים היינו, ור"ג אומר וכו' ואם אפשר גם מתחילה היו וכו', איני זוכר כרגע היכן ראיתי פסק זה, אולם האמת לכאורה מצד מצוות והגדת לבנך סגי לכאורה בהנ"ל, ויש הרבה להאריך בגדי המצוה של סיפור יצי"מ, ואם אפשר שיעשה קידוש ואח"כ הגדה ואחר כך מצה, רצוי שיהא אמירת ההגדה בשעת מצה ומרור מונחים לפניך.

אלא שבדבר אחד הסתפקתי, וכגרע אין לי הכרעה בזה וה' יאיר עיני בענין הארבעה כוסות, אם אין לו אפשרות לשתות כל הארבע כוסות, רק אחד או שתיים אם מצד קצבת הזמן או שזה יכול להשפיע עליו מצב של חיסרון בהירות בגלל היין, אם יש ענין לשתות כוס אחד או שתיים, אם עיקר המספר ארבע כנגד וכו' הוא בדווקא ופחות מכאן אין ענין או לאו דווקא, דמצד אחד מצינו במחבר דשתאן שלא כסדר לא יצא, דצריך להיות סמוך לכל מצוה כסדר התקנה, ומאידך מצינו, דאם אין לו אלא שלש כוסות לא ישתה בהלל, וא"כ כדאי מספק לשתות כמה שיוכל.

הנה הקטן שלי ב"ה כבר התחיל לבכות, כנראה שכבר רוצה לומר מה נשתנה.
א גוטען פסח
לוי יצחק

שוב כתב לי עוד

לר' גמליאל שליט"א

בדבר מה שנסתפקת האם חייל שאין לו זמן לומר ההגדה ולאכול מצה ולברך ברכת המזון ולומר הלל, אבל יש לו כמה דקות לשתית הארבע כוסות, האם מחוייב בדבר או כיון דהוי שלא כסדר, פטור.

והנה אחר העיון שוב לפי המבואר בביאור הלכה בס"ח בד"ה שלא כסדר לא יצא - קלארע ווערטער, אבל אם שהה בינתיים אף דודאי עבר איסור מה שלא הסמיך אמירת ההגדה לכל כוס כמו שתיקנו חכמים מ"מ בדיעבד לא הפסיד הכוסות עכ"ל הרי לנו ברור שישתה בשהייה קצת בין כוס לכוס, ולא נתבאר שיעור השהייה, ומסתבר דשיהוי קל סגי.

והאמת שיש לי שני ראיות לדין זה, ראשית הרמ"א עצמו כותב דאם שתה בלא הסיבה בשני כוסות הראשונות יחזור וישתה, ומסתימות לשונו שלא חילק מתי נזכר א"כ לכאורה גם אם נזכר אחר כוס שני שלא היסב בראשון ישתה עוד כוס, וכן משמע בביאור הלכה בביאור דעת המחבר דאם נזכר אחר ברכת המזון שיטול ידיו שוב למצה וכו' ולכאורה גם לד' כוסות כן גם אפילו אם הוי שלא כסדר, והכל בדיעבד דיוצא גם שלא כסדר. ואכתי צ"ע. ולמעשה וודאי שישתו בשהייה קל, ואולי כדי שיאמרו לפחות תיבת עבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאנו ה' ממצרים, לפני כוס שני, אולי יחול גם זה בדיעבד.

ונזכה כבר לגאולה שלימה בלי כאלו שאלות.

לוי יצחק

הגאון רבי אליעזר הכהן רבינוביץ שליט"א
מח"ס "כרם אליעזר" ועו"ס

בס"ד, כ"ה אדר השני תשפ"ד

לכבוד אחי הגדול מזכה הרבים חובר חיבורים מחוכמים
הגאון המופרסם רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א
אחשה"ט

ברבר השאלה בליל הסדר שיש שם רק אנשים מבוגרים ואין שם ילדים כלל, האם
יש איזה שינוי בעריכת הסדר.

הנה עיקר הספק הוא יען שחז"ל הקדושים תקנו לנו כמה וכמה ענינים כדי
להתמיה את התינוקות, וראה בספרי חינוך הבנים כהלכתו פרק ע"ה ששם
קצבנו בס"ד את כל הענינים הנעשים עבור כך.

אכן כבר כתב השו"ע הרב בסימן תע"ג (סעיף ט"ו) לגבי אכילת הכרפס, וז"ל:
וכיון שאכילה זו אינה אלא להתמיה את התינוקות לפיכך אין צריך כזית
כשאר אכילות שבתורה שאינה נקראת אכילה בפחות מכזית אלא אפילו במשהו די
להתמיה התינוקות (ואף מי שיושב יחידי ואין לפניו תינוקות שישאלו אותו אף על
פי כן חייב בטיבול זה שלא חלקו חכמים). (עכ"ל).

ואף שהשו"ע הרב כתב כן במוסגר מ"מ נראה ברור שזהו הלכה פסוקה, ומכאן
יש ללמוד דה"ה לשאר כל הדברים שתקנו משום כך דלא פלוג חז"ל, מלבד
אותם הדברים הנעשים בתינוק עצמו וכגון חלוקת קליות ואגוזים שזה לא שייך
לקיים כשאין שם קטן, והבן.

החותם בברכה

אחיד מוקירך ומכבדך

אליעזר הכהן רבינוביץ

הגאון רבי און אברהם הכהן סקלי שליט"א
עורך קובץ "מנורה בדרום"

לידידי וחביבי, הרה"ג גמליאל הכהן רבינוביץ נר"ו,
מח"ס 'גם אני אודך' ושא"ס, ומפיץ תורה לאלפים ולרבבות.

הנני להשיב לאשר שאלני מר:

החיללים שנמצאים בעזה, מקווים שבפסח בוודאי כבר יצאו משם, אולם אם חלילה זה עוד יהיה באמצע המלחמה, מה הסדר הנכון שינהגו בליל הסדר? זאת אומרת, בזמן מועט מאד שיש להם לאכול המצות, האיך כדאי שיסדרו ליל הסדר, מה לאכול בדיוק ומה לומר בדיוק מכל ההגדה?

תשובה: הנה כידוע סדר ההגדה שבידינו הנהוג בכל ישראל, יסודתו בהררי קודש מהקדמונים [וחלקו מוזכר במשנה ובתלמוד], ונוהג דורות רבים בעם ישראל [ומוזכר בדברי כל הגאונים והראשונים], ובודאי שאין לבטל כולו או מקצתו בכדי ח"ו. וכל הנידון כמובן הוא רק לשעת הדחק גדולה, כמו זו שבנידון דידן, שנמצאים במקום סכנה כאשר בחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה.

וכמובן שהכל תלוי בכמה זמן יש להם על מנת לקיים את הסדר, כי ככל שיהיה להם פחות זמן יצטרכו לגרוע עוד חלקים מהסדר, וברור שיש הבדל גדול אם יש להם חצי שעה או חמש דקות לקיום מצוות הלילה.

וא"כ, ננסה בעז"ה לברר אילו חלקים מסדר ההגדה מחוייבים יותר ואילו פחות, ולפ"ז יוכלו לכלכל את סדר הפסח בהתאם לזמן שיש בידם. וזה החלי.

מצוות ליל הסדר

הנה ישנן בלילה זה כמה מצוות חשובות ויקרות המוטלות עלינו, שבודאי חייב לקיים את כולן: מצות אכילת מצה ומצות הגדה – ששתיהן מדאוריתא. וכן מתקנת חכמים – מצות קידוש, ומצות ארבע כוסות, ומצות אכילת מרור, ועוד מצוות, ונפרט אותן להלן:

א. מצות ארבע כוסות בכלל, וכוס ראשונה שעליה אומרים הקידוש בפרט.

ב. ואחרי כן, יש לו ליטול ידיו ולאכול הכרפס בטיבול.

ג. אחרי כן, יש לו לומר ההגדה על כוס שניה, שכמו שנתבאר לעיל, אמירת ההגדה היא מצוה דאורייתא וכוס שניה היא מתקנת חכמים [ולקמן נבאר אי"ה אילו חלקים בהגדה מחויבים].

ד. אחר שתיית כוס שני, ישנן מצוות אכילת מצה ומרור, ויש לו כמובן לאוכלן כפי הסדר הנהוג [נט"י ואכילת מצה בברכותיה, ואחרי כן אכילת מרור]. ואכילת המצה והמרור בכריכה.

ה. אחרי כן, יש לו לאכול סעודת החג, והיא גם מצוות עונג ושמחת יו"ט.

ו. אחר הסעודה, יש לו לאכול האפיקומן.

ז. אחר הסעודה ואכילת האפיקומן, יש לו לברך ברהמ"ז על כוס רביעית ולשתותה.

ח. אח"כ יש לו לומר ההלל על כוס רביעית. וחסל סדר פסח.

ובעת נפרט בעז"ה אילו חלקים יש לו לומר ואילו להשמיט.

א. קידוש וכוס ראשונה

הנה לגבי מצות ד' כוסות, פסקינן בגמ' (פסחים קח:): "שתאן בבת אחת - רב אמר: ידי יין יצא, ידי ד' כוסות לא יצא". וכ"פ מרן בשו"ע סי' תעב (סע"ח), וז"ל: "צריך לשתות ד' כוסות על הסדר, ואם שתאן זה אחר זה שלא כסדר, לא יצא". וביאר שם המשנ"ב ד'על הסדר' היינו 'שיאמר ההגדה בנתים'.

ולפ"ז צריך בודאי לקיים את ארבעת הכוסות במקומן על סדר ההגדה ולא להסמיכן, ולפיכך בודאי שמחויב לפתוח את הסדר בכוס ראשונה שעליה אומר הקידוש.

הנה כאמור בכל אופן מחויב לומר קידוש על כוס ראשון, ואין כלל מקום לקצר בו. ורק הפסוק הקודם לקידוש כמנהג הספרדים* יכול בודאי לוותר עליו, שאינו אלא מנהג.

וגם הפיוט שנוהגים היום בכל ישראל לומר קודם הקידוש – 'קדש ורחץ', בודאי אפשר בשופי לדלגו, שאינו כלל מסדר ההגדה [ולא נמצא בסידורי הגאונים

א. 'אלה מועדי יי מקראי קודש אשר תקראו אותם במועדם'. ועפ"י מנהג הבבלים מוסיפים גם את הפס' 'וידבר משה את מועדי יי אל בני ישראל', והמדפיסים הבבליים הוסיפו פס' זה בסידורי הספרדים [בין בקידוש של יו"ט, ובין בתפלה בין גאולה לתפלת ערבית], אולם אינו מנהג ספרדי כלל וכלל.

וברמב"ם], ואינו אלא פיוט שנוסף בזמן הראשונים בחלק מעם ישראל, והיו כמו"כ פיוטים רבים ושונים כאלה שנאמרו במנהגי קהילות שונות בעם ישראל. וראה לדוגמא לרבינו דוד אבודרהם בסוף סדר ההגדה, שכתב, וז"ל: "אלו החרוזים מצאתי סימן לסדר הפסח: קדש ורחץ וכו' [-כמנהגנו]". ואחרי כן הביא עוד חמשה פיוטים חליפיים לסדר הפסח. וגם נודע שמצויים עוד פיוטים רבים כאלה בסידורי כהה"י של קהילות ישראל השונות בתקופת הראשונים².

וע"כ בודאי יכול לוותר על פיוט זה בשופי.

ב. נט"י ואכילת הכרפס בטיבול

טיבול ואכילת הכרפס נזכר במשנה (קיד.): "הביאו לפניו מטבל בחזרת עד שמגיע לפרפרת הפת", וביארו שם בתלמוד שטעם התקנה הוא בשביל לעורר התינוקות לשאול 'מה נשתנה'. וא"כ נראה שאין לוותר עליו.

ואף שכעת במלחמה בודאי שאין שם תינוקות שיש לעוררם לשאול, מ"מ הלא תנן התם (קטז.): "מזגו לו כוס שני וכאן הבן שואל אביו וכו' מה נשתנה וכו' שבכל הלילות אנו מטבילין פ"א הלילה הזה שתי פעמים". ואמרינן עלה בגמ': "ת"ר חכם בנו – שואלו וכו' ואם לאו הוא שואל לעצמו, ואפילו שני ת"ח שיודעין בהלכות פסח שואלין זה לזה".

ומשמע א"כ, שחלק מהתקנה אינה רק לעורר את התינוקות, אלא בין השאר גם לעורר את עצמו לשאול. וממילא נראה שאף שכעת במלחמה אין תינוקות שיש לעוררם, מ"מ אין לוותר על טיבול הכרפס³.

ג. אמירת ההגדה על כוס שנייה

אמירת ההגדה על הכוס השנייה מוזכרת שם במשנה ובגמרא.

וסדר ההגדה הנאמר על כוס שנייה הנהוג אצלנו, יש בו כמה וכמה 'שכבות', מהן קדומות יותר - אפילו מזמן רבותינו התנאים, ומהן מאוחרות עד

². וראה לדוגמא: רי"י סטל – ששה סימנים חדשים לליל הסדר מכת"י [מוריה ניסן תשע"ח]. וע"ש בהערותיו.

³. ויש לציין עוד למאי דאיתא בטוב"י סי' תפד, שם הובא דדעת בעל העיטור שאין יכול להוציא את חבירו בברכת בופה"א של הכרפס כיוון שאינו מצוה גמורה אלא רק משום היכר התינוקות [והו"ו ברכת הנהנין שאין אדם מוציא את חבירו], ושמהידך דעת הרי"ף והרא"ש שיכול להוציא את חבירו משום דהוא תקנת חכמים והו"ו מצוה. וע"ש עוד.

לזמן הגאונים והראשונים. ונייתי כעת ונחזי אילו חלקים בהגדה מוזכרים כבר בדברי חז"ל.

דהנה שם במשנה (קטז.), מוזכר שאמירת ההגדה [אחר מזיגת כוס שני] פותחת באמירת ארבעת הקושיות של "מה נשתנה וכו'". ושם בסוף המשנה איתא: "מתחיל בגנות ומסיים בשבח, ודורש מ'ארמי אובד אבי' עד שיגמור כל הפרשה כולה".

ואמרינן עלה התם בגמ': "מאי בגנות? רב אמר: מתחלה עובדי ע"ז היו אבותינו. ושמואל אמר: עבדים היינו. א"ל רב נחמן לדרו עבדיה: עבדא דמפיק ליה מריה לחירות ויהיב ליה כספא ודהבא, מאי בעי למימר ליה? א"ל: בעי לאודווי ולשבוחי. פתח ואמר: עבדים היינו".

ועוד שם במשנה הבאה: "רבן גמליאל היה אומר: כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו. ואלו הן: פסח, מצה, ומרור. פסח - על שום שפסח המקום על בתי אבותינו במצרים [שנאמר ואמרתם זבח פסח הוא לה' אשר פסח וגו'], מצה - על שום שנאלו אבותינו ממצרים [שנאמר ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים וגו'], מרור - על שום שמררו המצריים את חיי אבותינו במצרים שנאמר [וימררו את חייהם וגו']. בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, שנאמר: והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה יי לי בצאתי ממצרים. לפיכך אנחנו חייבים להודות להלל לשבח לפאר לרומם להדר לברך לעלה ולקלס למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו - הוציאנו מעבודת לחרות, מיגון לשמחה, ומאבל ליום טוב, ומאפלה לאור גדול, ומשעבוד לגאולה, ונאמר לפניו הללויה. עד היכן הוא אומר? בית שמאי אומרים: עד אם הבנים שמחה. ובית הלל אומרים: עד חלמיש למעינו מים. וחותם בגאולה. רבי טרפון אומר: אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים, ולא היה חותם. רבי עקיבא אומר: כן יי אלהינו ואלהי אבותינו יגיענו למועדים ולרגלים אחרים הבאים לקראתנו לשלום, שמחים בבנין עירך וששים בעבודתך ונאכל שם מן הזבחים ומן הפסחים כו', עד ברוך אתה יי גאל ישראל". עד כאן החלקים בהגדה המופיעים במשנה ובתלמוד כחלק מאמירת ההגדה כליל פסח.

ומסתבר א"כ, שאת כל החלקים המוזכרים בדברי חז"ל יש לאמרם, אמנם החלקים שנוספו אחרי כן נראה דניתן להשמיטן בשעת הדחק, וכדלהלן;

דהנה ההגדה לפי מנהגנו פותחת בפסקת 'הא לחמא עניא וכו' לשנה הבאה בני חורין'. ואף אמנם כי נראה שפסקא זו קדומה היא מאוד מאחר והיא נאמרת

במנהג כל תפוצות ישראל, ומובאת גם בכל הקדמונים^ה, אך מ"מ כאמור פסקא זו אינה מופיעה בתלמוד כנ"ל, ואף הרמב"ם (חמו"מ פ"ח ה"ב) לא הזכירה בהלכות עריכת הסדר [שמסודרות עפ"י הגמרא, כאשר יראה המעיין], ורק אח"כ בנוסח ההגדה הנהוג הביאה. והלכך, נראה שניתן לדלג עליה בשעת הדחק כזאת.

[ואחריה מובאת בהגדה אמירת 'מה נשתנה', ומקורה כאמור במשנה (ועי' לעיל מ"ש בזה), וע"כ אין לדלגה].

ואח"כ אומרים בנוסח הנהוג אצלנו כדלהלן:

פסקת "עבדים היינו וכו' וכל המרבה לספר ביציאת"מ ה"ז משובח".

* ברייתא: "מעשה בר"א ור"י וראב"ע ור"ע ור"ט שהיו מסובין בבני ברק וכו' ק"ש של שחרית".

* משנה דפ"ק דברכות: "אראב"ע הרי אני כבן שבעים שנה וכו' להביא לימות המשיח".

* פסקת "ברוך המקום ב"ה וכו' כנגד ד' בנים דיברה תורה וכו'" וכל הדרש על ד' הבנים.

* פסקת "מתחלה עובדי ע"ז היו אבותינו וכו' ויעקב ובניו ירדו מצרים".

וכעת נבאר עניינם בעז"ה.

מתחיל בגנות

הבאנו לעיל מגמ' פסחים, דאיפליגו רב ושמואל בפירושא דמשנה 'מתחיל בגנות' – דרב אמר 'מתחלה עובדי ע"ז היו אבותינו', ושמואל אמר 'עבדים היינו'.

ד. וכתב הריטב"א בפי' ההגדה [ובדומה עוד ראשונים], וז"ל: "מה שאומרים כן בלשון תרגום וכו' הנכון לפי שזה אינו מסדר המשנה אלא מתיקון האמוראים, תיקנו אותו בלשון בבלי כדי שיבינו אותו הכל, כי בזה הלשון היו מדברים ורגילין בו". ונמצא כי לפי דבריו מקור פסקא זו במנהג קדום, מזמן שהשפה המדוברת בעם היתה ארמית [מזמן האמוראים או הסבוראים].

ה. רע"ג, רס"ג, רשב"ן, מחז"ו, שכל טוב (פ' בא), הרמב"ם, הרוקח (סי' רפג), עץ חיים לונדרש, ריא"ז [פ"י סי' ו – ונהגו העם לו' מתחלה הא לחמא עניא], ההגדה לריטב"א, ההגדה לרשב"ן, ובשאר הראשונים וכתה"י.

ו. וכ"כ בהדיא הרשב"ץ בפי' ההגדה שלו בזה"ל: "וזאת הפיסקא לא נזכרה בשום מקום מדברי רז"ל לא בתלמוד ולא במדרש".

והנה מנהגנו לכאורה תמוה, דכאמור, אנן נהגינן בזה כתררויהו, דאמרינן גם 'מתחלה עע"ז' וגם 'עבדים היינו'.

והנה כבר עמדו בזה רבותינו הראשונים – דרבנו חננאל שם הביא מחלוקתם וסיים: "והאידינא עבדינן כתררויהו". וכ"כ הרי"ף (כה:), הרא"ש (ל), רי"ד, העיטור (מצו"מ), שבה"ל (ריח), האגודה (צז), וכ"נ מס' המאורות, ועוד.

וכן נראה דמפרש הרמב"ם, שכתב שם בפ"ח (ה"ד), וז"ל: "וצריך להתחיל בגנות ולסיים בשבח, כיצד? מתחיל ומספר שבתחלה היו אבותינו בימי תרח ומלפניו כופרים וטועין אחר ההבל ורודפין אחר ע"ז, ומסיים בדת האמת שקרבנו המקום לו והבדילנו מן התועים וקרבנו ליחודו. וכן מתחיל ומודיע שעבדים היינו לפרעה במצרים וכל הרעה שגמלנו, ומסיים בנסים ונפלאות שנעשו לנו בחירותנו, והוא שידרוש מארמי אובד אבי עד שיגמור כל הפרשה". הרי שהביא להלכה את שתי הדעות.

ורבאופן אחר מצינו לריטב"א בפי' ההגדה, וז"ל: "ונחלקו אמוראי מאי גנות, רב אמר מתחלה עע"ז היו אבותינו, ורבא אמר עבדים היינו לפרעה, ואיפסיקא הלכתא כותיה דרבא דהוא בתראה, ורב נחמן עבד כותיה בעובדא דדרו עבדיה, ומסתברא שלא נחלקו אלא באיזה מתחילין - דרב סבר מתחלה עע"ז כמו שהיה המעשה, ורבא אמר עבדים שהוא תוקפו של נס, ואח"כ מתחילין בגנות ע"ז, ולפ"ז מנהגינו כרבא. דאי פליגי לגמרי, נהיגנא דלא כחד".

ולולא דברי הראשונים, היה אולי מקום לבאר דלא איפליגו אמוראי איזו פסקא יש לומר, ואף איזו יש להקדים, אלא רק בפירושא דמתניתין - מהו 'מתחיל בגנות'. דהיינו, יתכן שמנהג אמירת ההגדה בזמנם היה כבזמננו - לומר בתחלה 'עבדים היינו' ובהמשך 'מתחלה עע"ז', אלא שנחלקו האמוראים איזה מן המאמרים הנ"ל יש לשייך לדין של המשנה 'מתחיל בגנות', ונמצא שכל מחלוקתם רק בביאור דברי המשנה ולא למעשה, כי למעשה לכ"ע אמרינן לתרוויהו.

אכן, לדברי רוב הראשונים הנ"ל שפירשו ד'האידינא עבדינן כתררויהו', מסתברא דמ"מ אינו אלא מנהג שנהגו במשך הדורות, ומ"מ מודו דמעיקר הדין יש לפסוק כדעה אחת בגמ'.

והנה, לפי הגירסא שלפנינו בגמ' - דרב אמר 'מתחלה עע"ז' ושמואל אמר 'עבדים היינו', היה ראוי לכאורה לפסוק כרב, דהלכתא כוותיה באיסורי. אלא

מדהביאה הגמ' מעשה דרב נחמן ודרו עבדיה, דפתח ר"נ ואמר 'עבדים היינו', נראה דפסק כשמואל, וקצ"ע מה הביאו לעזוב דעת רב ולפסוק כשמואל.

והנה כגירסת הגמ' שלפנינו – רב ושמואל, כ"ג הרי"ף, והרא"ש, השבה"ל (סי' ריח)^ט, האגודה' ועוד.

אכן לפי האמת מצינו בזה גירסאות אחרות, דגיי' ר"ח"י שם היא רבא ורב יוסף. ואילו גירסת כמה ראשונים רב ורבא – כ"ג רי"ד, ר"י בר יקר, ריטב"א (כמ"ש לעיל), המגיד משנה (ז,ד) ועוד.

ולפ"ז, בפשטות אכן יש לפסוק כרבא, דהלכתא כבתראי [וכ"כ בהדיא הריטב"א שם, ועוד ראשונים].

והנה, באבודרהם הנדפס איתא כך: "ופליגי בגמרא מאי גנות - אביי אמר מתחלה ע"ז היו אבותינו, ורבא אמר מתחיל עבדים היינו לפרעה במצרים. רבא סבר כיון שכל ענין היום הוא יציאת מצרים אין לנו להזכיר גנות אחר כי אם אותו עבדות של מצרים. ואביי סבר כיון שבידינו להזכיר גנות ושבח של מצרים וכו'. ואביי ורבא הל' כרבא. ועוד דא"ל רב נחמן לדארו עבדיה וכו' מיד פתח ואמר עבדים היינו לפרעה במצרים, ולפי שהלכה כרבא ואף ר"נ סבר כותיה לכך מחבר הגדה זו חבר תחלה כרבא ואח"כ כאביי". וכ"ה באמת בדפו"ר (ליסבון ר"ן).

אמנם, בכל כתי"י של האבודרהם^י הגירסא בכל המקומות הנ"ל רב במקום אביי, כגירסת רוב הראשונים הנ"ל. אולם בכל כתי"י נמצא באמצע הקטע הנ"ל:

ז. כ"ה במהד' הרי"ף מכתבי יד של ידידי הרב עזרא שבט נר"ו. וכן בדקתי בעצמי בכמה כתי"י של הרי"ף [לונ' 17049, 5705, פ"פ 10, אוק' 550, פריס 312 ועוד] מכל עדות ישראל [מזרח, אשכנז, ספרד, איטליה ועוד] וכן הגירסא שם.

ח. כ"ה בנדפס, ובדקתי בעוד כתי"י אחד [פריס 417] וכ"ה שם. והכי מסתברא, כדרכו בד"כ להעתיק דברי הרי"ף בסתמא.

ט. ובדקתי גם בכתי"י.

י. הנדפס.

יא. הנדפס בגליוני התלמוד.

יב. בדקתי בחמשה כתי"י, כדלהלן: טורינו, י-ם 6389, לונדון 7512, 10727, ס"פ 98.

[ורק בכתי"י טורינו, בתחלה איתא רב, ורק בהמשך איתא אביי, וצ"ע].

‘ואביי ורבא הל’ כרבא, אע”פ שגורסים כאמור בשאר המקומות רב, והוא פלאי”ג [וכפי הנראה, מחמת כן הגיהו בדפו”ר בכל המקומות ‘אביי’ במקום ‘רב’].

ובכל אופן, אף אם נגרוס באבודרהם אביי, עדיין הלכה כרבא בהא, והמסקנא תתאים לדברי שאר הראשונים.

והנה, בדקתי את נוסח הגמרא בכתבי היד בפרויקט ‘הכי גרסינן’ של הסה”ל¹, וכנוסח הדפוס [רב ושמואל] איתא רק בכת”י אחד². ואילו הנוסח של רוב הראשונים [רב ורבא] נמצא בדפוס קדום³ וב-4 כת”י⁴, ובעוד שני כת”י⁵ נמצא במקום רבא – רבה/רבין [בהתאמה], ומסתבר שבמקור היה כתוב לפנייהם בקיצור רב, והשתבשו בפתיחת הקיצור.

ויתכן שגירסת רוב הראשונים הנ”ל ורוב ככל כה”י [‘רב ורבא’] עמדה במקור גם בפני בעלי גירסת ‘רב ושמואל’, אלא דהוה קשיא להו כיצד נחלקו רב ורבא שלא היו באותו הדור, וע”כ הגיהו במקום רבא ‘שמואל’. ואם אמת נכון הדבר, כנראה היא הגהה קדומה, שכאמור כבר מופיעה במקורות קדומים [בריי”ף ורא”ש ועוד].

ובכל אופן, נראה לכאורה כאמור, שלדעת רוב הראשונים, אף דנהגינן כתרווייהו, מ”מ מעיקר הדין יש לפסוק לומר רק עבדים היינו כדעת רבא – משום דהלכתא כבתראי, ומשום מעשה רב, דרב נחמן נהג כוותיה⁶.

[ולקמן נבאר בעז”ה באיזה אופן בדיוק יש לקצר].

יג. וידידי הרב אהרן גבאי נר”ו הסביר, דיתכן דכוונת האבודרהם דתמיד הלכה כרבא במחלוקתו עם אמורא אחר, אלא דמאחר ולא מציינו כלל כזה בהדיא, הביא האבודרהם הכלל המצוי בגמ’ ‘אביי ורבא הלכה כרבא’, למימרא דה”ה למחלוקתו עם שאר האמוראים [כ”ש בניד”ד דרבא הוא בתרא].

יד. נתוני כה”י עפ”י המופיע ב’הכי גרסינן’.

טו. וטיקן 109 [איטלייני].

טז. ונציה ר”פ.

יז. מינכן 6 [ספרדי], וטיקן 134 [אשכנזי], אוק’ 366 [פרובנסלי], קולומביה 294 [תימני].

יח. אנלאו 271 [תימני], ביהמ”ל 1608 [ספרדי].

יט. והטעם השני יועיל אף לגירסת ‘שמואל’.

הברייתות והמשניות הנוספות

הנה הבאנו דנהגינן לומר כמה ברייתות ומשניות בסדר ההגדה אחר אמירת 'עבדים היינו' – ברייתא דהחכמים דהיו מסובין בבני ברק, אחריה משנה דברכות דראב"ע 'הרי אני כבן שבעים שנה', ואחריה ברייתא דארבעה בניים.

והנה אין קטעים אלו מופיעים כלל במשנה ובתלמוד כחלק מאמירת ההגדה וכנ"ל.

אמנם בירושלמי דפסחים על המשנה הנ"ל [מזגו לו כוס שני וכו'], אמרינן: "תני ר' חייא, כנגד ד' בניים דיברה תורה וכו' [ושאר הנוסח קרוב לשלנו]. ומובאת בריתא זו גם במכילתא [פ' בא].

אולם גם שם לא מובא שיש לומר בריתא זו כחלק מסדר ההגדה, אלא מובאת שם כשאר ברייתות שמובאות בתלמוד בהקשר למשנה הנידונה.

ובאמת שהבריתא דבני ברק, והמשנה דראב"ע לא מובאות בסדר ההגדה שבסידור רב סעדיה גאון ובסידור רשב"ן, ורק בריתא דארבעה בניים מובאת שם [אולם בסדר רב עמרם גאון מובאות כולן].

וכן הרמב"ם בהלכות לא הזכיר את כל הקטעים הנ"ל [כי נצמד שם כאמור לסדר התלמוד], ורק בסדר ההגדה הנהוג שאחרי כן, הביא את כולן.

ולפ"ז, נראה שלעת כזאת של שעת הדחק, ניתן לוותר על כל הקטעים הללו – היינו בריתא דמסיבת החכמים בבבני ברק, משנה דראב"ע, ובריתא דארבעה בניים^{כא}.

מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו - עד סוף ההגדה

הנה החצי השני של ההגדה מסודר כדלהלן;

* פסקת "מתחלה עע"ז היו אבותינו וכו' שנאמר ויאמר יהושע וכו' בעבר הנהר ישבו אבותיכם וכו'. ואקח את אביכם וכו' ויעקב ובניו ירדו מצרים. ברוך שומר את הבטחתו לישראל וכו' יצאו ברכוש גדול. והיא שעמדה וכו'".

כ. אמנם עי' בהערות המו"ל ר"ד גולדשמידט שם, שיתכן שבמקור לא היה כלל נוסח ההגדה בסדרע"ג, ע"ש.

כא. וכלול בהשמטה זו, גם משפט ההקדמה "ברוך המקום ב"ה, ברוך שנתן תורה לעמו ישראל ב"ה, כנגד ארבעה בניים וגו'", כי אין זו אלא הקדמה לדרישת בריתא זו כמו שכתבו הראשונים - עי' בפ"י הריטב"א, ובפ"י הרשב"ן, ובפ"י ר"י בר יקר, ועוד.

* ואחר כך כל דרש פרשת ארמי אוכד אבי – "צא ולמד מה ביקש לבן הארמי וכו'. וירעו אותנו המצרים וכו'. ונצעק אל יי וכו'. ויוציאונו יי ממצרים וכו'. ד"א ביד חזקה שתיים וכו' אלו עשר המכות שהביא הקב"ה על המצרים וכו'. ר"י היה נותן בהם סימנים וכו'".

* ואח"כ מובאת בריתא: "ר"י הגלילי אומר מנין אתה אומר שלקו המצריים במצרים עשר מכות וכו' כמה לקו באצבע וכו'. רא"א מנין א"א שכל מכה ומכה וכו'. רע"א מנין שכל מכה ומכה וכו'".

* ואח"כ מובא הפיוט: "כמה מעלות טובות למקום עלינו וכו' על אחת כמה וכמה טובה כפולה ומכופלת וכו'".

* ואח"כ מובאת המשנה דפ' ערבי פסחים [שהבאנו לעיל]: "ר"ג היה אומר, כל מי שלא אמר ג' דברים אלו לא יצא יד"ח וכו' פסח שהיו אבותינו וכו'. מצה זו שאנו אוכלין על שום מה וכו'. מרור זה שאנו אוכלין ע"ש מה וכו'. בכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאילו יצא ממצרים וכו'".

* ואח"כ פסקת: "לפיכך אנו חייבין להודות וכו' ונאמר לפניו הללויה". ושני מזמורי ההלל: "הללויה הללו עבדי יי וכו'", "בצאת ישראל ממצרים וכו'". וברכת 'אשר גאלנו'.

ובעת נבאר הדברים בעז"ה.

הנה, כבר ביארנו לעיל דפסקת 'מתחלה עע"ז היו אבותינו' היא דעת רב בגמ' בפ"י המשנה 'מתחיל בגנות' [אמנם כל השאר אינו מוזכר בגמ', ולכאורה אינו מחוייב מדין זה].

וכל דרש פ' 'ארמי אוכד אבי', הוא כמופיע שם במשנה: "ודורש מארמי אוכד אבי עד שיגמור כל הפרשה כולה". וממילא אין לדלגו.

אמנם הבריתא "ר"י הגלילי או' מנין א"א שלקו המצרים וכו'" והפיוט 'כמה מעלות', אינם מוזכרים שם כלל בגמ', ואף בכמה מהקדמונים אינו – שכן ליתא בסידור רס"ג, ובסידור רשב"ן, ובסדר ההגדה לרמב"ם. וממילא נראה שלעת כזאת ניתן לדלגם.

והמשנה שאחרי כן – "ר"ג היה אומר, כל מי שלא אמר ג' דברים אלו לא יצא יד"ח וכו' בכל דור ודור וכו'. לפיכך וכו'" ושאר אמירת ההלל וברכת אשר גאלנו [הנאמרת על כוס שניה]. כאמור כל זה מדין המשנה, ומובא בכל הקדמונים, ואף הרמב"ם הביא כ"ז בהלכות [פ"ז ה"ה, פ"ח ה"ד ואילך].

אמנם לפי האמת, יש לדקדק כי לא את כל הנ"ל יש לומר בפועל, כי ז"ל הרמב"ם בהלכות [פ"ז ה"ה-ז]: "כל מי שלא אמר ג' דברים אלו בליל ט"ו לא יצא יד"ח, ואלו הן פסח מצה ומרור, פסח ע"ש שפסח וכו'. בכל דור ודר חייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא בעצמו יצא עתה משעבוד מצרים שנא' ואתנו הוציא משם וגו', וע"ד זה צוה הקב"ה בתורה וזכרת כי עבד היית, כלומר כאילו אתה בעצמך היית עבד ויצאת לחירות ונפדית. לפיכך כשסועד אדם בלילה הזה צריך לאכול ולשתות כשהוא מיסב דרך חירות וכו'". ועוד כתב שם לקמן [פ"ח ה"ד-ה]: "ומחזיר השלחן לפניו ואומר פסח זה שאנו אוכלין וכו'. ואומר לפיכך אנו חייבין להודות וכו'".

הרי מבואר מדבריו, שהקדמת המשנה: "ר"ג היה אומר וכו' ואלו הן פסח מצה ומרור", אינה אלא הוראת ההלכה, ואינה צריכה להיות נאמרת בפועל, ורק יש להתחיל: "פסח שהיו אבותינו וכו'". וכן, שדברי המשנה: "בכל דור ודור וכו'", הם כמו"כ הוראת ההלכה, שיש לאדם להראות עצמו בפועל כאילו יצא ממצרים, ובהתאם לכך להתנהג בצורה של חירות בלילה הזה, אולם א"צ לומר פסקא זו בפה.^כ

סיכום אמירת ההגדה

ולמעשה, לפי כל הנ"ל, נראה שסדר ההגדה המחויב לומר מדינא דגמרא הוא כדלהלן;

א. פיוט 'מה נשתנה'.

ב. "עבדים היינו וכו' משועבדים היינו לפרעה במצרים".

ג. "מתחלה ע"ז היו אבותינו ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו".

ד. כל דרש פ' "ארמי אובד אבי", עד "ר"י היה נותן בהם סימנים וכו'" ועד בכלל.

ה. "פסח שהיו אבותינו אוכלים וכו' מצה זו וכו' מרור זה וכו'".

ו. "לפיכך אנו חייבים וכו'". ושני פרקי ההלל, וברכת אשר גאלנו.^כ

כב. ואף שלמעשה הביא הרמב"ם שם בסדר ההגדה הנהוג את כל משנה זו כצורתה, מ"מ אין זה מצד הוראת ההלכה, אלא מצד המנהג וכאמור.

כג. והחלקים שהושמטו הם כדלהלן: פיוט 'קדש ורחץ' [בתחלת הסדר]. "הא לחמא עניא וכו' בני חורין". "מעשה ברא וכו' שהיו מסובין בבני ברק וכו' זמן ק"ש ש"ש". "אראב"ע הרי אני

[ובמקום צורך נוסף, ניתן לדלג אף על 'מתחלה עע"ז היו אבותינו וכו', כמו שביארנו לעיל].

ובאמת, שכעין כל הנ"ל מצאתי בקצרה לגר"ז בשו"ע הרב (סי' תעג סע' מג), וז"ל: "ועיקר נוסח ההגדה שתקנו חכמים חובה על הכל, הוא - מתחילת עבדים היינו עד הרי זה משובח, ואחר כך מתחלה עובדי עבודה זרה היו אבותינו כו' עד סוף דרוש פרשת ארמי אובד אבי, ואח"כ פסח שהיו אוכלין כו' מצה זו כו' מרור זה כו' בכל דור ודור כו' ואותנו הוציא משם כו' לפיכך כו' עד ברוך אתה ה' גאל ישראל. ושאר כל נוסח ההגדה הוא מנהג שנהגו כל ישראל מדורות הראשונים".

אמירת ההגדה בשעת הדחק גדולה

והנה, כל הנ"ל הוא כאמור המחויב מדינא דגמ' תוך ויתור על המנהג, אבל נראה שבמידה ושעת הדחק היא גדולה עוד יותר, והזמן מצומצם מאוד, ניתן להסתפק עוד בפחות מכך כדי לצאת עכ"פ את המצוה דאורייתא של סיפור ההגדה, וידלג על כל סדר ההגדה הנ"ל, ויאמר רק כך: "פסח שהיו אבותינו אוכלים וכו' מצה זו וכו' מרור זה וכו'", שני פרקי ההלל, וברכת אשר גאלנו.

ואף שכאמור כל הנ"ל הוא מדינא דגמ', מ"מ מסתבר שאינו מעכב בעצם המצוה דאורייתא של סיפור יציא"מ, ורק בא להרחיב ולבאר את סיפור יציא"מ, וכן מתחיל בגנות כדי להגדיל חסדי יי עלינו וכו'. ומ"מ כאמור נראה שאינו מעכב בעצם המצוה.

אכילת מצה ומרור, סעודה ואפיקומן

אחר סיום אמירת ההגדה, יטול ידיו ויברך 'המוציא' ו'על אכילת מצה', ויאכל שתי כזיתים בהסיבה [כמבואר בשו"ע סי' תעה סע"א]. ואח"כ יברך על אכילת מרור ויאכל כזית מרור בטיבול בחרוסת [שם]. ואח"כ יכרוך כזית מצה וכזית מרור ויטבל בחרוסת ויאכל [שם].

כבן ע' שנה וכו' לימות המשיח". "ברוך המקום ב"ה וכו'" וכל בריתא דארבע בנים. "שנאמר ויאמר יהושע אל כל העם וכו' אלהים אחרים, ואקח את אביכם וכו' ירדו מצרים" [שאחר 'מתחלה עע"ז']. "ברוך שומר הבטחתו וכו' ברכוש גדול, והיא שעמדה וכו' מצילנו מידם". "ריהג"א מנין א"א שלקו המצרים וכו' רא"א מנין שכל מכה וכו' רע"א מנין וכו'". "כמה מעלות טובות וכו' על אחת כמה וכמה וכו' לכפר על כל עונותינו". "ר"ג היה אומר כל מי של"א ג' דברים אלו בפסח לא ייד"ח ואלו הן פסח מצה ומרור". "בכל דור ודור וכו' אשר נשבע לאבותינו".

ואח"כ יאכלו סעודת יו"ט עד כמה שיכולים במצב שנמצאים בו – כי מקיים בזה מצוות שמחה ועונג יו"ט. ומלבד זה, יש דין לאכול האפיקומן על השובע, זכר לקרבן פסח הנאכל על השובע.

ויאכל כזית"ד מצה בהסיבה לאפיקומן. ויברך ברהמ"ז על כוס שלישית [ויכול בברהמ"ז לדלג על כל אמירת 'הרחמן' שאינה אלא מנהג, כידוע], וישתה הכוס בהסיבה.

הלל על כוס רביעי

הנה כתב מרן בשו"ע (סי' תפ), וז"ל: "כוס רביעי מתחיל 'לא לנו' וגומר עליו את ההלל, ואינו אומר יהללך, אלא אומר אחר גמר ההלל - הלל הגדול, שהוא מ'הודו ליי' עד 'על נהרות בבל' שהם כ"ו 'כי לעולם חסדו', ואחר כך אומר 'נשמת כל חי' ו'ישתבח' עד ו'מעולם ועד עולם אתה אל', ואז יאמר 'יהללך' עד 'מלך מהולל בתשבחות', ושותהו בהסיבה בלא ברכה תחלה".

והוא עפ"י דאיתא שם במשנה (ק"ז): "רביעי - גומר עליו את הלל, ואומר עליו ברכת השיר". ואמרינן עלה בגמ' שם: "מאי ברכת השיר? רב יהודה אמר: יהללך יי אלהינו, ורבי יוחנן אמר: נשמת כל חי. ת"ר רביעי גומר עליו את ההלל, ואומר הלל הגדול, דברי רבי טרפון".

אמנם, ע"י במאמרינו בענין כוס חמישי והלל הגדול [מנורה בדרום גליונות כא-כב], שהארכנו להוכיח שהגירסא המקורית בגמ' פסחים (ק"ח). היא כך: "ת"ר חמישי אומר עליו הלל הגדול דברי ר' טרפון".^ג ואילו הגירסא שלפנינו רביעי, אינה אלא הגהת רש"י ורשב"ם.^ג

כד. אמנם כתב המשנ"ב (סי' תעז סק"א) דטוב לכתחלה לאכול שני כזיתים לאפיקומן, אחד זכר לקרבן פסח ואחד זכר למצה הנאכלת עמו, אולם לא הובא דין זה בשו"ע שם, ובודאי שכעת א"צ להחמיר בזה.

כה. כ"ג: רס"ג, רע"ג, רב ש"ש גאון, רב כ"צ גאון, רב שרירא גאון, רה"ג, ר"ח, רי"ף, רמב"ם, רשב"ן, ר"י טוב עלם, העיטור, רא"ש מלוניל, הראב"ד, רז"ה, ר' מנחת, ההשלמה, המאורות, המאירי, רי"ו, ר"י בר יקר, ריצב"ג, רבינו יונה, רמב"ן, רשב"א, ר"ד בונפיד, החינוך, הר"ן, מהר"ם חלאווה, אוהל מועד, ריטב"א, ר"י אבן שועיב, רשב"ן, מנורת המאור, שכל טוב, ריבב"ן, רי"ד, שבה"ל, תניא ועוד. וכ"ה באמת ברוב כתה"י של התלמוד [2 ספרדים, 2 תימנים, 1 אטילייני, 1 קטע גניזה].

כו. ונמשכו אחריהם חכמי אשכנז וצרפת כדלהלן: תוספות, ראב"ן, או"ז בשם ר"ש מפלייזא, ראב"ה, האגודה ועוד. וכנוסח זה הוא במיעוט כת"י של התלמוד [2 אשכנזים, 1 פרובנסלי].

וממילא נפק לן, שא"צ לומר על כוס רביעי הלל הגדול כלל, אלא הלל 'המצרי' בלבד [כהוראת המשנה שם].

וע"ש עוד, שהבאנו שדעת רוב הגאונים, וכן הרי"ף והרמב"ם וכל ראשוני ספרד קטלוניה ופרובנס [וכן היה מנהג ספרד, קטלוניה ופרובנס הקדום קודם השו"ע], שברכת השיר היא 'יהללוך' בלבד, ולא מוסיפים 'נשמת' ו'שתבח'. וממילא שכן ראוי מעיקר הדין לנהוג לספרדים.

והנה, לעת כזאת שיש לקצר, ממילא נראה שינהגו כך – היינו שיאמרו על כוס רביעית הלל המצרי ויחתמו ביהללוך בלבד, ודי בזה [ולא יוסיפו כוס חמישית ועליה הלל הגדול ונשמת]. ואף האשכנזים ינהגו כן, אף שמנהגם הקדום היה לומר גם נשמת, כיון שבשעת הדחק כזאת יש לקצר.

ויסיים בשתיית כוס רביית בהסיבה, וברכה אחרונה עליה. ופשיטא שאת כל הפיוטים המובאים אחר ההגדה ישמיט.

סיכום

בשעת הדחק, כאשר נאלצים לקצר את סדר ההגדה, זה הסדר שיש לנהוג לענ"ד [בקצ'ר אמיץ]:

קידוש על כוס ראשון / נט"י ואכילת כרפס / אמירת ההגדה על כוס שני [ובכללה – 'מה נשתנה', 'עבדים היינו', 'מתחלה עע"ז', דרש 'ארמי אובר אבי', 'פסח שהיו אוכלים אבותינו וכו' מצה זו וכו' מרור זה וכו', 'לפיכך וכו', שני מזמורי ההלל וברכת אשר גאלנו] / אכילת שני כזיתי מצה, כזית מרור, ועוד כזית מכל אחד בכורך / מעט סעודת יו"ט / אכילת כזית אפיקומן / ברהמ"ז על כוס שלישית / אמירת הלל המצרי על כוס רביעית וחתימה ביהללוך. וכמו שמבואר הכל באורך לעיל.

בברכה שנוכה לאכול מן הזבחים ומן הפסחים,
בגאולה השלמה במהרה,
ובירושלים הבנויה.
און אברהם הכהן סקלי.

הגאון רבי אורן נזרית שליט"א מרבני שערי הלכה ומשפט

נשאלתי מידידי הרה"ג גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א מח"ס "גם אני אודך" ו"פרדס יוסף החדש" על המועדים בעניין החיילים שנמצאים בעזה מקווים שבפסח בוודאי כבר יצאו משם אולם אם חלילה זה עוד יהיה באמצע המלחמה, מה הסדר הנכון שינהגו בליל הסדר זאת אומרת בזמן מועט מאד שיש להם שם לאכול המצות, האיך כדאי שיסדרו ליל הסדר, מה לאכול בדיוק, ומה לומר בדיוק מכל ההגדה.

אכן מקווים אנו שהקב"ה יחוס וירחם ויגאל את עם ישראל, ויתקיים בנו מאמר חז"ל (ר"ה יא, א) בניסן נגאלו ובניסן עתידין ליגאל, וכמו שכתוב (מיכה ז, טו): "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות". וידוע מה שהביא בשערי תשובה (סימן קפז"ג) להקשות בשם הבכור שור, על דברי הרמ"א שכתב שמי ששכח 'על הניסים' יאמר בהרחמן, 'הרחמן הוא יעשה לנו נסים כמו שעשה לאבותינו'. והקשה שהרי מוכח בברכות שאין להתפלל שיעשה לו נס, ויעו"ש מה שתירץ, ובאורח נאמן (אות כב') תירץ על פי האמור בניסן נגאלו ובניסן עתידין ליגאל, וכתוב בספרים הקדושים והוא נודע כי הנפלאות אשר יראנו הן רבות באיכות וכמות יותר מנפלאות מצרים, אלא הכוונה היא להביא ראיה מן החוש, כי כמו שהראנו נפלאות בימי צאתנו ממצרים נהיה בטוחים ג"כ בביאת הגואל המשיח, כי משם ראיה כי גאולת מצרים היא דומה יותר משאר גאולות לגאולה העתידה, ולז"א אראנו נפלאות כי שתיהן דומות זו לזו בריבוי הנסים והנפלאות.

ובעניין הנ"ל יש לעיין בכמה שאלות, האם חיילים שכבשו בית של אויבנו, וכנראה שהם יערכו שם את ליל הסדר האם הם מתחייבים בבדיקת חמץ וכן בביעור חמץ, וכן אם הודיע המפקד בפתע פתאום בליל הסדר, שהם הולכים לישון באחד הבתים מה יעשו לגבי החמץ שבבית, וכן חמץ שנשאר שם של החיילים מלפני החג. עוד יש לדון לגבי עריכת ליל הסדר האיך ינהגו.

בדיקת חמץ בבתים שבשטח אויב:

בשו"ע (סי' תלא' ס"א) הביא: בתחלת ליל י"ד בניסן בודקים את החמץ לאור הנר, בחורין ובסדקין, בכל המקומות שדרך להכניס שם חמץ. ועיקר הטעם של בדיקת חמץ הוא שמא ימצא גלוסקא נאה ויבוא ויאכלנה, וכמ"ש

המשנ"ב (ס"ק ב'): וגם צריך לבטל אז את החמץ וכדלקמן בסימן תל"ד ס"ב, ומן התורה באחד מהן סגי דכשמבטלו בלבו ומפקירו שוב אינו שלו ואינו עובר עליו וכ"ש כשבודקו ומחפש אחריו ומבערו מן העולם אלא שחז"ל החמירו דלא סגי באחד מהן אלא בשניהם דוקא לפי שחששו אחר שהבטול תלוי במחשבתן של בני אדם ובדעותיהן אולי ירע בעיני האדם שיש לו חמץ בעד כמה אלפים להפקיר ואף שבפיו יאמר שיהיה בטל והפקר וחשיב כעפרא מ"מ לבו לא כן יחשוב ולא יבטלנו בלב שלם והרי הוא עובר בכל יראה שהרי לא הוציא מביתו ועוד שמא מתוך שרגילין בו כל השנה אם יהיה בביתו ורשותו גזרינן שישכח ויבוא לאכול, ולכן תקנו חז"ל שאע"פ שמבטל לא סגי אלא צריך לבדוק לבערו מן העולם ומ"מ צריך לבטל ג"כ שמא לא יבדוק יפה וימצא חמץ בפסח ויעבור עליו.

נמצא ב' טעמים לבדיקת חמץ גם אם ביטלו והפקירו, א. שמא לא הפקירו בלב שלם. ב. וגם אם הפקירו בלב שלם שמא יבאו לאכול בפסח.

ולכן גם אם אדם לא נמצא בביתו בפסח צריך לעשות בדיקת חמץ, ומהטעם הנ"ל דאף דאין חשש שיבוא לאוכלו מ"מ חיישינן שמא לא ביטל בלב שלם והוי בביתו וברשותו ועובר על 'בל יראה', וכמבואר בשו"ע (סי' תלו') גבי המפרש מיבשה לים או היוצא בשיירה שאם הוא בתוך ל' יום לליל י"ד חייב בבדיקה, וגם ביותר מל' יום דאינו צריך לבדוק, הטעם כתב במשנ"ב (ס"ק ה') דלא חל עליו תקנת חכמים. ואם יש שם חמץ ידוע י"א דחייב לבער קודם שיצא ויש מקילין בדבר, ע"ש. ואם דעתו לחזור קודם הפסח, אפי' ביותר מל' יום צריך לבדוק, יעו"ש כ"ז.

עוד מבואר בשו"ע (סי' תלז' ס"א) המשכיר בית לחבירו לצורך י"ד וממנו ואילך וקנהו בא' מהדרכים ששכירות קרקע נקנה בו, אם עד שלא מסר לו המפתח חל י"ד על המשכיר לבדוק, ואם משמסר לו המפתח חל י"ד, על השוכר לבדוק.

ומכאן כתבו הפוסקים (דינים והנהגות מהחזו"א (פי"ז סעי' י"ח), סידור פסח כהלכתו (פי"ב סעי' ט), קובץ מבית לוי (ח"א עמ' כ"ד), אוצר ההלכות (ח"ב עמ' כ"ד), ועוד), שבחורי ישיבה הנשארים לדור בפסח בפנימיית הישיבה וכן תלמידות הגרות בפנימיה, דינם כדין שוכר המבואר כאן בשו"ע, כיון שמשלמים שכר לימוד להנהלת הישיבה, ובתשלום זה מקבלים כשכירות את החדר שלהם ואת האוכל, ולכן, חייבים התלמידים הנמצאים בפנימיה בליל י"ד לבדוק חדרם בברכה, ואם נוסעים לביתם לפני ליל י"ד, יבדקו את חדרם בלי ברכה בלילה שקודם נסיעתם.

וי"ש אומרים (תשובות והנהגות (ח"א סי' רפ"ז) ומועו"ז (ח"ג סי' רפ"ז), חובת הדר להגר"י בלוי (סוה"ס דיני בדיקת חמץ) עיי"ש), שיש לפקפק אם יכולים בחורי הישיבה לבדוק את חדרם בליל י"ד בברכה, כי אפשר שאין החיוב עליהם אלא על הנהלת הישיבה, ועל הנהלת הישיבה גופא אפשר שאין להם לברך על הבדיקה, כמו שמצינו בדין בדיקת בתי כנסיות ובתי מדרשות (כמבואר לעיל סי' תל"ג אות ו'), ולדעתם המובחר לנהוג שיעמיד מנהל הישיבה כמה בחורים אצלו בשעה שבודק בביתו וישמעו הברכה מפיו וילכו מיד לבדוק בישיבה בשליחותו (ואם התלמידים מביאים לפעמים חמץ משלהם שאינו משלחן הישיבה, אף לדעה זו, מחויבים תלמידים אלו בבדיקה ויכולים לברך).

ולגבי השוכר חדר בבית מלון (או בכל אכסניה אחרת שהשהות שם היא בתשלום) על מנת לשהות שם בפסח, והגיע לשם לפני ליל ארבעה עשר ומקבל את מפתח חדרו, נראה דלכו"ע חל חיוב על האורח לבדוק את חדרו בליל י"ד ובברכה, כדין שוכר בית מחבירו המבואר כאן בשו"ע, וחיוב גם לבטל חמצו ולשורפו למחרת, אלא שבשו"ת קנין תורה (ח"א סי' ק"כ וח"ה סי' ל"ג) פסק שאין חיוב על אורחי המלון לבדוק כיון שיש לבעל המלון תפיסת יד בחדרים ואם ירצה יכול להעבירו לחדר אחר וכו', עיין שם.

ומרן הראשל"צ שליט"א (ילקו"י פסח מהדורה חדשה סי' תלז' אות ה'-ו') דבחורי ישיבה יבדקו בלא ברכה, וכן מי שנמצא בבית מלון ולא בדקו את החדר, יבדוק בליל י"ד בלא ברכה, והביא בשם הגרי"ש אלישיב שהדבר תלוי בחוק הנהוג במקום, שאם לפי החוק בעל המלון אינו רשאי להחליף לשוכר את החדר בתוך תקופת השכירות, אזי דין שכירות זו כשכירות דירה לכל דינה, אבל אם המלון רשאי להחליף לו את החדר בתוך תקופת השכירות, אזי אין למתארח שם כל קנין בגוף החדר אלא רק זכות דיור בעלמא, וכתב שהלך לברר בהנהלת התאחדות בתי המלון, והשיבו לו שהחוק אינו מונע מבעל המלון להחליף לשוכר את החדר בתוך תקופת השכירות ולהעבירו לחדר אחר, בתנאי ששני החדרים הם באותה רמה, אלא שבעלי המלון לא משתמשים בזכות זו כדי לא להפסיד אורחים וקנייני תיירות, וסיים דלפי"ז אין לברך על בדיקה בבתי מלון וכל כיוצ"ב, עיי"ש.

והוא טעמו גם לגבי בחורי ישיבה וכמו שכתב בשו"ת שערי יושר (ח"ב סי' ס"ב) להשיג על דברי החזו"א הנ"ל, מטעם שהנהלת הישיבה יכולה להעביר את הבחורים מחדר לחדר, וא"כ אין לבחורים קנין שכירות בחדרם, ועוד שאם הבחור ישיבה מוכר את כל החמץ שברשותו לגוי כנהוג בימינו יש לחוש לסב"ל, ואין לברך על בדיקה זו.

עוד מצינו בדיקת חמץ משום חמץ שעבר עליו הפסח כמבואר בשו"ע (סי' תלה') לא בדק בליל י"ד, יבדוק ביום י"ד באיזו שעה שיזכור מהיום. לא בדק כל יום י"ד, יבדוק בתוך הפסח. לא בדק בתוך הפסח, יבדוק לאחר הפסח, כדי שלא יכשל בחמץ שעבר עליו הפסח שהוא אסור בהנאה, ועל הבדיקה שלאחר הפסח לא יברך.

ובנדרו"ד יש לעיין האם החיילים שנכנסים לבית של גוי ומשתכנים שם לזמן מה אי יש להם קנין בבית, וא"כ הוי כשוכר או כשואל שהם צריכים לעשות בדיקת חמץ, והנה דין כיבוש מלחמה למד רב פפא בגיטין (לח, א) מהכתוב עמון ומואב טהרו בסיחון, ופרש"י אלמא עובד כוכבים קונה מחבירו קרקע בחזקה וכו' והדר ישראל וכבשו מיניה וטהרה להם על ידו, אלמא קנייה בחזקה. אשכחן עובד כוכבים מעובד כוכבים, עובד כוכבים מישראל מגלן, דכתיב וישב ממנו שבי. ופרש"י מדקרי ליה שבי דידיה ש"מ קנייה בחזקה. ופסק הרמב"ם (מלכים פ"ד ה"י) כל הארץ שכובש הרי היא שלו וכו'. וכתב בשו"ע הרב (הל' הפקר והשגת גבול ח"ה דף תתעז הערה ד) שמקורו מזה שעכו"ם קונה מישראל בכיבוש, וכל שכן ישראל מעכו"ם, והא מבואר בגמ' שאע"פ שקרקע אינה נגזלת (ב"מ צה, א), ולא מהני לה שום יאוש לעניין שיקנה אותה הגזלן, עכ"ז נקנית היא בכיבוש מלחמה. ועי' מג"א (סי' תרמט ס"ק ה') ומשנה ברורה (שם ס"ק י') שאם גזל ע"י כיבוש מלחמה קנייה.

ועי' הפלאה (כתובות נ, א) דצריך כוונת קנין כדי לקנות בכיבוש. ועי' ח"י הגר"ח מטלז (גיטין סי' ט'), ולבוש מרדכי (ב"ב סי' יז'), וכלי חמדה (פרשת כי תצא עמ' קעג), ועי' שו"ת הר צבי (או"ח ח"ב סי' עד') דכיבוש מלחמה הוא הקנין הגדול שהנכבש במלחמה נקנה להכובש, ואף קרקע שאינה נגזלת ולא מהניא לה שום יאוש לענין שיקנה אותה הגזלן, עם כל זה נקנית היא בכיבוש מלחמה. ועי' הר צבי (זרעים ח"א סי' יח') והלאה. ובקהלות יעקב (יבמות סי' לה') כתב דקנין חזקה דכיבוש (כלשון התוס' גיטין לח א סוף ד"ה אבל), עיקר מעשה המועלת לקנין הוא הכיבוש והשליטה, עיין שם.

ובחלוקת שלל המלחמה כתב הרמב"ם (פרק ד' הלכות מלכים ה"ט): כל הרוגי המלך ממונן למלך, וכל הממלכות שכובש הרי אוצרות המלכים למלך, ושאר הבזה שבוזזין בוזזין ונותנין לפניו והוא נוטל מחצה בראש, ומחצית הבזה חולקין אותה כל אנשי הצבא ביחד עם העם היושבין על הכלים במחנה לשמרם חולקין בשוה, שנאמר כי כחלק היורד במלחמה וכחלק היושב על הכלים יחדיו יחלוקו. ומקור הדברים בגמ' (סנהדרין כ, ב) תנו רבנן אוצרות מלכים למלך. ושאר

ביזה שבוזזין מחצה למלך ומחצה לעם, אמר ליה אביי לרב דימי, ואמרי לה לרב אחא בשלמא אוצרות מלכים למלך אורחא דמלתא, אלא שאר ביזה שבוזזין מחצה למלך ומחצה לעם מנלן, דכתיב וימשחו לה' לנגיד ולצדוק, מקיש נגיד לצדוק, מה צדוק מחצה לו ומחצה לאחיו, אף נגיד מחצה לו ומחצה לאחיו. וצדוק גופיה מנלן, דתניא רבי אומר והיתה לאהרן ולבניו, מחצה לאהרן ומחצה לבניו.

ובס' דבר אברהם (ח"ב סי' ו') כתב בשם הגאון הרב אליהו ברוך ז"ל להגדיר גדר של כיבוש מלחמה, שהוא כל שהוא מנימוסי המדינות המקובלים בין העמים בתורת מלחמה בין צד לצד, אבל כל שאינו מנימוסי המדינות יש לו דין גזולן, וז"ל הרמב"ם פ"ה מהלכות גזלה ואבדה הי"ח)

במה דברים אמורים (שדין המלך דין הוא) במלך שמטבעו יוצא באותן הארצות שהרי הסכימו עליו בני אותה הארץ וסמכה דעתן שהוא אדוניהם והם לו עבדים אבל אם אין מטבעו יוצא הרי הוא כגזולן בעל זרוע וכמו חבורת ליסטים המזויינין שאין דיניהן דין וכן מלך זה וכל עבדיו כגזולן לכל דבר.

ובס' הלכות מדינה (ח"ב שער ט' פ"א אות ב') הביא להוכיח כן משו"ת הרדב"ז (ח"ג סי' תקל"ג, תתקסח) וז"ל: ואף על גב דקיי"ל דלא שייך טעמא דיאוש בקרקע משום דקרקע אינה נגזלת אנן לאו מדין גזולן אתינן עלה דפשיטא דגזולן אין לו חזקה אלא מטעם דינא דמלכותא אתינן עלה כי כן דרך המלכים לכבוש מדינות זה מזה וקונין אותם קנין גמור דאלת"ה לא תמצא שום מלך שיש לו חזקה במלכותו שהרי כל מלכותם לוקחים מאחרים וכובשים אותם ע"י מלחמות וזו היא חזקתם. עוד כתב (ח"א שער ג' פ"ה) דבמה שנוגע להנהגת הכלל, מושלי ושרי המדינה במקום מלך הם עומדים, וה"ה בנוגע לכיבוש מלחמה.

ועיין בשו"ת יביע אומר (חלק י' יורה דעה סי' מ' בהערות) מדברי הרמב"ם (בפ"ה מהל' גזילה ואבדה הל' יא) שכתב, דין המלך דין הוא, בין שהיה המלך גוי בין שהיה מלך ישראל. (וכ"כ בפירוש המשניות נדרים כח, א). וכן פסק מרן בשלחנו הטהור (חו"מ סי' שסט' סעיף ו'), וסתמא דמילתא מלך ישראל היינו בארץ ישראל. ודלא כמ"ש הר"ן (נדרים כח א) וז"ל: וכתבו התוספות דדוקא במלכי עכו"ם אמרינן דדינא דמלכותא דינא, כי הוא יכול לומר להם אם לא תעשו מצותי וחוקותי, אגרש אתכם מן הארץ. אבל במלכי ישראל לא. לפי שארץ ישראל כל ישראל שותפים בה, ואין למלך בה יותר מלאיש אחר, ע"כ. ובודאי דאנן אזלינן בתר הרמב"ם ומרן. דלא שנא מלך גוי, לא שנא מלך ישראל בארץ ישראל, דינא דמלכותא דינא. והוא הדין לגבי מדינת ישראל דאמרינן בה "דינא דמלכותא דינא". וכן כתב בשו"ת ישכיל עבדי חלק ו (חלק חושן משפט סי' כח סעיף ב). אלא

שבעיקר מה שאמרו דינא דמלכותא דינא, כתב בשו"ת מהר"י קולון (שרש קפז), ע"פ מ"ש הרשב"ם (ב"ב נד א), דהיינו לכל עניני מסים וארנוניות ומנהגי משפט המלכים, דמוכח דהיינו דווקא במסים וארנוניות שיש בה תועלת למלכות, וכיו"ב, אבל בדין שבין אדם לחבירו פשיטא ופשיטא דלא, שא"כ בטלת כל דיני התורה. ע"כ. וכן כתב הרב המגיד (פרק כז מהל' מלוה ולוה ה"א). ע"ש. (וע"ע בבית יוסף חו"מ ר"ס סח). וכן פסק הרמ"א בהגה חשן משפט (סימן שס"ט סעיף י"א), "דלא אמרינן דינא דמלכותא דינא אלא בדבר שיש בו הנאה למלך או שהוא על כל פנים לתקנת בני המדינה, אבל לא שידונו בדיני עכו"ם, שאם כן בטלו כל דיני ישראל", ע"ש.

ובמלחמת שמחת תורה תשפ"ד שנכפתה עלינו מצד אויבנו הקמים עלינו להורגנו, עינינו הכיבוש בזה, אינם ברורים ומאוד עדינים, וכפי הנראה שהוא מצד השלטון שבארה"ב שמונע מאיתנו לכבוש לגמרי את רצועת עזה, והעתיד גם אינו ידוע, ועינינו נשואות לבורא עולם שיגאל אותנו וישיב השבויים לחיק משפחותיהם, ויביא גאולת עולם לגאלנו, ולהחזיר את ארץ ישראל כולה לעם ישראל בבניית בית המקדש ובביאת משיח צדקנו במהרה בימינו אכי"ר. ומ"מ כל זמן שחייילנו הי"ו נמצאים בשטח אויב, יש להם רשות להשתמש בבתי האויב ולכבוש אותם לזמן לא ידוע ולהשתמש בכל הנמצא שם, ובשו"ת דבר אברהם (חלק א' סימן יא' אות ח') כתב לחדש בדברי הרשב"א דקנין הכיבוש אינו קנין עולמית אלא שהוא קנוי ליה רק לזמן הכיבוש, דהיינו שכל זמן שהוא כבוש תחת ידו הרי הוא שלו וכן יש לו רשות למוכרו שנכנס הלוקח תחתיו ונמשך זמן כיבושו גם להבא, אבל אחר שנפסק הכיבוש נפקע זכותו של כובש ממילא ואינו צריך שיחזור ויקנה ממנו [כמו במוכר שדה וחזור וקונהו מיד הלוקח] אלא כיון שנפסק רשות הכובש ממילא הדר לבעלים שלא היה לו מעולם קנין עולמית אלא לזמן כיבושו, וכ"מ קצת מהראב"ד בהשגותיו לרי"ף עיין שם. ויש קנין גמור לזמן כמו שהעלה הקצוה"ח (סי' רמ"א סק"ד) ובאבני מלואים (סי' כ"ח ס"ק נ"ג) עיין שם, ואף להחולקין התם וס"ל דבכ"מ אין קנין לזמן וכיון דפסקא פסקא י"ל דכיבוש שאני דכיון דלא נמכר מרצון הבעלים לא פסק זכותו בשביל קנין הכובש וכשנפקע רשות הכובש חוזר הוא לבעלים דאכתי אגיד ב' קניינו לאחר זמן, עי"ש באורך. ובס' אמרי משה (סי' כג' אות ו') פליג עליו דא"כ כל הקונה עבד מהכובש בטל קנין הכיבוש ואינו עבד, ע"ש, גם בס' חלקו של יוסף להגר"י זוסמנאוויץ (סי' י) חלק על הדב"א וכתב דכל שקנה ע"י כיבוש שוב נשאר שלו מדין קנין העצמי שיש לו בכיבוש, והוכיח כן מהא דעמון ומואב טיהרו בסיחון, ולד' הדב"א הרי משנכבש סיחון ע"י ישראל בטל קנינו וחוזר להיות של עמון ומואב, וישראל כובשים את

של עמון ומואב ואיך טיהרו. ועיי' ברמב"ם (פ"ו הלכות בחירה ה"טז) שמשנלקחה הארץ מידי ישראל בטל כוח הכיבוש ובטלה קדושתה, לכאורה משמע דאינו קנין עולמי, אכן התוי"ט (עדות פ"ח מ"ז) ביאר דהוא משום שכיבוש העכו"ם מבטל את כיבוש ישראל, אבל אינו פוקע מעצמו.

נמצא דכל בית או מבנה שמשתלטים עליו החיילים, הרי הוא ככבוש ויש להם קנין בו לכל הפחות כל זמן המלחמה, וז"ל הרמב"ם (פ"ד מהלכות מלכים ה"י): כל הארץ שכובש הרי היא שלו ונותן לעבדיו ולאנשי המלחמה כפי מה שירצה, ומניח לעצמו כפי מה שירצה, ובכל אלו הדברים דינו דין, ובכל יהיו מעשיו לשם שמים, ותהיה מגמתו ומחשבתו להרים דת האמת, ולמלאות העולם צדק, ולשבור זרוע הרשעים ולהלחם מלחמות ה', שאין ממליכין מלך תחלה אלא לעשות משפט ומלחמות, שנאמר ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו. ויש עוד להאריך בזה.

וא"כ לא גרע משוכר שצריך לבדוק את הבית, וגם אם יפקירו את החמץ או שלא יתכוונו לזכות בחמץ שיש באותו בית, מ"מ הרי יש טעם נוסף לבדיקת חמץ שמא יבוא לאכלו בפסח כנ"ל, וזה שייך גם בחיילים הנמצאים ברצועת עזה, וכבר נתפרסמו כמה וכמה תיעודים של חיילים שמבשלים ואוכלים בבית המחבלים ימ"ש, ועושים שם כבשלהם.

ומצינו עוד בשו"ע (סי' תלו' ס) דמי שהיה בביתו של הגוי תוך ל' יום ליי"ד, אע"פ שיצא צריך לבדוק החמץ אם הוא מפרש או יוצא בשיירא ולא יכנס בפסח בבית, יש מי שאומר שחל עליו חובת הביעור כיון שהוא תוך ל' יום, יעו"יש, דהרמ"א פליג עליה וס"ל שאם האינו יהודי נכנס שם אינו צריך.

ולעניין הלכה נראה דחיילים הנמצאים בליל י"ד בבתי הגויים ברצועת עזה אינם מחוייבים בבדיקת חמץ בברכה, מכמה טעמים: א. שהרי כתב המאירי (גיטין נט, א ד"ה גאוני) בשם גאוני המערב: מלכות שנלחמת במלכות אחרת וגלו מקצתם ונשארו מקצתם ומכר אותו המלך קרקעות של אותם שהלכו לאותם שנשארו וחזרו ולא נתיאשו והלוקח ציית דינא, דנין אותו כלוקח מן הסיקריקון וכו', ומ"מ מלכות שנכנסה במלכות אחרת עד שעקרה האחת את חברתה לגמרי והושיב אחרים במקומם, הרי זו מלכות חדשה וקנתה קנין גמור וכמו שאמרו עמון ומואב טהרו בסיחון ומקחו קיים ואין לבעלים כלום אפילו לא נתיאשו. ע"כ. ומקורו בתשובות הגאוני (גנזי קדם ח"ה עמ' 122) ובעיטור (אות מ מודעא), ועי' שער החדש על העיטור שם (דף מא עמ' א אות סא), ובס' חוות בנימין (ח"א שער ב' סי' יג' אות ו') הביא בשם הגרע"י שבכיבוש שלנו כיום שאין בידינו לגרש את

הערבים תושבי השטחים ביהודה ושומרון ועזה, והם יושבים ישיבת קבע בחצריהם וטירותם וכו' אין זה בכלל מצוות כיבוש וכו' (ולא הביא דברי המאירי הנ"ל). וא"כ כיוון דעדיין יש מקומות שגרים ערביים, וגם ברצועת עזה יש מקומות שעדיין לא כבשו, ליכא בזה קניין.

ב. שהרי כבר ביאר הרדב"ז (על הרמב"ם מלכים סוף פ"ד) בדעת הרמב"ם שטעם כיבוש מלחמה שקונה הוא משום דינא דמלכותא דינא וכו', לפי"ז באופן שהכיבוש הוא נגד החוק של האו"ם לא קנו בכיבוש, דאין בזה דינא דמלכותא דינא.

ג. עוד י"ל כיון שהמפקדים יכולים להוציא אותם משם בכל רגע, ואין להם זכות להישאר שם ללא החלטת הדרג המדיני, הוי דומה לבחורי ישיבה ובתי מלון, שנתבאר דלהלכה אינם יכולים לברך על הבדיקה מטעם זה.

דמ"ב טוב שיעשו בדיקה ללא ברכה ויצניעו הדברים שהם חמץ, וכן החמץ ששייך להם, ויפקירו אותו ויבערו אותו, דמ"מ כיון שרשאים לאכול זאת יש חשש שיבואו לאוכלו, ולכן טוב שיבערו את החמץ שנמצא באותו מקום שהם מתכננים לעשות ליל הסדר.

ליל הסדר בשטח אויב:

"ליל הסדר" מורכב ממצוות שהן מן התורה, וממצוות שהן מדרבנן וממנהגים רבים. אציין בקצרה את עיקרי מצוות הסדר כדי שנוכל ללמוד את ההלכה לפרטים.

א. מצוות עשה לספר בליל פסח על עבודת הפרך שעבדו אבותינו במצרים, על כך שה' גאל אותם בנסים גדולים ועל היציאה מעבדות לחרות. מטרת הסיפור היא להודות לה' על החסדים שעשה עם אבותינו ועמנו ולהשריש בלבנו את האמונה בה', את השגחתו הפרטית בעולם ואת בחירת ה' בעם ישראל להיות לו לעם סגולה ולקדש את שם ה' בעולם כולו. "וכל המרבה לספר ביציאת מצרים - הרי זה משובח". כדי לאפשר לכל אדם מישראל לקיים את מצות סיפור יציאת מצרים בצורה נכונה, תיקנו חכמי הדורות את נוסח ה"הגדה של פסח". בזהר הקדוש מובא, שבשעה שבני ישראל מספרים ביציאת מצרים, הקדוש ברוך הוא מכנס את כל פמליותיו ואומר להן: לכו ושמעו סיפור שבח גדולתי שבני מספרים ושמחים בגאולתי.

ב. במהלך אמירת ההגדה בליל הסדר שותים ארבע כוסות יין. על כל אחת מארבע הכוסות להכיל לפחות "רביעית" יין. אם הכוס מכילה "רביעית", ישתה

לכתחילה את כל היין שבכוס. בדיעבד אם שתה את רוב הכוס בלבד, יצא ידי חובה. בכוס הרביעית - האחרונה - ישתה את כל היין שבכוס, כדי שיוכל לברך אחריה ברכה אחרונה ("על הגפן ועל פרי הגפן"). אם אין בדעתו לשתות הרבה יין, לא יקח כוס גדולה המכילה כמה "רביעיות", כי ישנן דעות שגם בכוס גדולה צריך לשתות את רוב הכוס. על כוס ראשונה אומרים קידוש היום, על כוס שניה קוראים את ההגדה, על כוס שלישית מברכים ברכת המזון ועל כוס רביעית גומרים את ההלל.

ג. לאחר הקידוש נוטלים את הידיים במים, ואין מברכים את ברכת "על נטילת ידיים". מטבילים פחות מ"כזית" כרפס - או ירק אחר - במי מלח, מברכים את ברכת "בורא פרי האדמה" ואוכלים. בברכת "בורא פרי האדמה" יכוין לפטור גם את המרור שיאכל אחר כך.

ד. לאחר אכילת הכרפס, בוצע עורך הסדר את המצה האמצעית מבין שלוש המצות ומניח את החלק הגדול לאפיקומן.

ה. מצוה מן התורה על כל אחד ואחד לאכול בליל הסדר "כזית" מצה. למצוות אכילת מצה יש לאכול מצה שמורה. רבים אוכלים בליל הסדר מצות יד לקיום מצוות אכילת מצה. בעת אכילת המצה יש לכוון לצאת ידי חובת המצווה.

לפני אכילת המצה נוטלים ידיים ומברכים מלבד ברכות "על נטילת ידיים" ו"המוציא לחם מן הארץ" גם את ברכת: "ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על אכילת מצה". יש לאכול "כזית" מצה בתוך פרק זמן של "אכילת פרס".

ו. אחר קיום מצוות אכילת מצה, מקיימים את מצוות אכילת מרור, שנתקנה זכר לעבודת הפרך, שבה מררו המצרים את חיי בני ישראל במצרים. את המרור מטבילים לפני האכילה בחרוסת ואחר כך מנערים אותו, כדי שהחרוסת לא תבטל את הטעם של המרור. מברכים: "ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על אכילת מרור", ואוכלים את המרור בתוך פרק זמן של "אכילת פרס".

ז. לאחר אכילת המרור, לוקחים "כזית" מהמצה התחתונה, כורכים כזית מרור עמה - ולפי מנהג הספרדים מטבילים את הכריכה בחרוסת - ואוכלים אותם יחד, זכר למקדש כהלל שהיה כורך פסח, מצה ומרור ואוכלן יחד. ענין זה נקרא "כורך".

ח. בסיום סעודת ליל הסדר אוכלים "כזית" מצה מחלק המצה הבצועה שהניחו ל"אפיקומן". מחלקים "כזית" מצה לכל המסובים. אם מצת ה"אפיקומן" אינה מספיקה לכל המסובים מוסיפים להם ממצות אחרות. אכילת ה"אפיקומן" הינה זכר לקרבן פסח שהקריבו בבית המקדש. קרבן הפסח היה נאכל בלילה זה, לאחר סיום אכילת שאר קרבנות החג ואף אנו אוכלים מצה זו לאחר הסעודה. צריך להשתדל לא להיות שבעים מדי מסעודת החג, כדי שיוכלו לקיים כראוי את מצוות אכילת האפיקומן. (לכתחילה טוב לאכול מהאפיקומן כמות של שני "כזית", זכר לקרבן פסח וזכר למצה הנאכלת עם הקרבן).

יז. לסיים את אכילת האפיקומן לפני חצות הלילה. לאחר אכילת האפיקומן אין לאכול שום מאכל ולא לשתות שום משקה, מלבד מים.

א. מצוות הסדר: שתיית ארבע כוסות יין, אכילת המצה ועוד, מלבד אכילת המרור, מקיימים הגברים בהסיבה, כאשר הם נשענים על צד שמאל דרך חירות.

א. אפיקומן - הוא הנזכר בסמיני הסדר בשם "צפון". כלומר, הוצא עתה את המצה הטמונה, לאוכלה למצות אפיקומן. יש טומנים את האפיקומן תחת הכר או הכסת שמסב עליו, על שם הכתוב (תהלים ל"א): "מה רב טובך אשר צפנת ליראיך".

טעם נוסף, כדי שיראו התינוקות וישאלו: מפני מה טומנים את המצה ועדיין לא אכלנו? ומתוך התשובה נבוא לספר ביציאת מצרים.

מנהגים שונים נהגו ישראל באפיקומן: יש שנהגו ליטול מקל בידיהם והמנעלים ברגליהם והיו אוכלים אותו בחיפזון, לזכר הכתוב: "וככה תאכלו אותו: מותניכם חגורים נעליכם ברגליכם ומקלכם בידיכם, ואכלתם אותו בחפזון, פסח הוא לה".

בקהילות ספרד נהגו, שכשאומר "יחץ", אינו טומן את המצה לאפיקומן, אלא קושרה על כתפו של ילד, והילד יוצא מן הבית ודופק בדלת. לאחר כניסתו הוא נשאל: "מי אתה? והוא עונה: "ישראל". - "מאין באת?" - "ממצרים". - "לאן אתה הולך?" - "לירושלים". - "ומה אתה נושא?" - "מצה". לאחר מכן הוא מביט על השולחן ושואל: "מה נשתנה" וכו'.

בגמרא מובא: "תניא, רבי אליעזר אומר: חוטפין מצות בלילי פסחים, בשביל התינוקות שלא יישנו". מכאן סמכו התינוקות לחטוף את האפיקומן ואינם משיבים אלא בפדיון.... יש נוהגים לשמור כל השנה קצת מהאפיקומן כסגולה לשמירה.

ד' כוסות בשטח אויב**יין וחמר מדינה בד' כוסות:**

חובה על כל אדם מישראל לשתות ארבע כוסות יין בליל ראשון של פסח, ובחוף לארץ - אף בליל שני.

את מצוות שתית ארבע כוסות, מקיימים בהסיבה, כאשר הם נשענים על צד שמאל דרך חירות. על כוס ראשונה אומרים קידוש היום, על כוס שניה קוראים את ההגדה, על כוס שלישית מברכים ברכת המזון, על כוס רביעית גומרים את ההלל.

והנה אם אין להם יין לד' כוסות, כבר כתב מרן הראשל"צ שליט"א (ילקו"י סי' תפד' עמ' תשע"ד) הלכה למעשה לגבי חיילים שנקלעו בליל הסדר למקומות שאין להם יין או מיץ ענבים, דלגבי הכוס הראשון, אין לקדש על חמר מדינה, אלא יקדשו על המצה, ולגבי שאר כוסות, אם יש להם חמר מדינה, דהיינו ארק או שאר משקה המשכר הכשר לפסח, יערכו את הסדר עליו, ויכולים לערב שליש כוס של ארק וכדו', בתוך מיץ תפוזים או אשכוליות, כדי שייקל עליו לשתות מלא לוגמיו מהכוס, ואם אין להם משקה המשכר שנחשב חמר מדינה, (א"ה: או שאין להם רשות לשתות המשקים הנ"ל מטעמים מובנים), יכולים לעשות בכוס של שאר משקאות אע"פ שאינם משכרים. וכתב דלרווחא דמילתא טוב יעשה אם יניח לפניו

ב. בירושלמי נאמרו ד' טעמים בתקנת חז"ל לד' כוסות, א. כנגד ארבע לשונות של גאולה האמורות בגאולת מצרים (שמות ו', ו' - ז'): "והוצאתי אתכם ממצרים, והצאתי אתכם מעבודתם, וגאלתי אתכם בזרוע נטויה ובשפטים גדולים, ולקחתי אתכם לי לעם".

ב. כנגד ארבע פעמים כוס שנזכרו אצל פרעה בפרשת שר המשקים (בראשית מ', י"א - י"ג): "וכוס פרעה בידו", "ואשחט אותם אל כוס פרעה", "ואתן את הכוס על כף פרעה", "ונתת כוס פרעה בידו" - שעניינם היה סיבה לגאולת מצרים.

ג. כנגד ארבע מלכויות שנשתעבדו ישראל להם: כשדים, מדי, יוון ואדום, ונרמז בכתובים להשקותם ארבעה כוסות: "קח את כוס היין החימה הזאת מידי והשקית אותנו את כל הגויים" (ירמיה כ"ה, ט"ו); "כוס זהב בבל ביד ה' משכרת כל הארץ" (ירמיה נ"א, ז'); "ורוח זלעפות מנת כוסם" (תהלים י"א, ו'); "כי כוס ביד ה'... אך שמריה ימצו ישתו כל רשעי ארץ" (תהלים ע"ה, ט'). וכדי לרמוז זאת תיקנו לומר בכוס רביעי: "שפוך חמתך על הגויים וגו'".

ד. כנגד ארבע כוסות של פורענות שעתידי הקדוש ברוך הוא להשקות את אומות העולם, שכנגדם עתיד הקדוש ברוך הוא להשקות את ישראל ארבע כוסות של נחמה, כמו שנרמז בכתובים: "ה' מנת חלקי וכוסי" (תהלים ט"ז, ח'), "כוסי רויה" (תהלים כ"ג, ה'), "כוס ישועות אשא" ("ישועות" משמע שתיים - תהלים קט"ז, ז', י"ג).

בעת הקידוש שעושה על המצה גם כוס משקה הנ"ל, וישתה אותו אחר הקידוש כדי שיהיה לו ד' כוסות.

לצאת י"ח ע"י אחר בד' כוסות:

ואם קבוצה של חיילים גדולה ואין אלא ד' כוסות לאדם אחד או שאינם יכולים לשתות כלל, ישתה לכל הפחות אחד מהם ויכוין להוציא השאר י"ח ויטעמו מעט כל אחד, די שראשונים הסוברים דבד' כוסות אפשר להוציא אחרים ידי חובת המצווה כמו בקידוש, וכמו שהביא בשו"ת להורות נתן (ח"ב סי' כ"ח - כ"ט), ובשו"ת רבבות אפרים (ח"ג סי' ש"ח), וכן בשו"ת שרגא המאיר (ח"ג סי' קי"ח), וע"ע בענין זה בחידושי הגרי"ז (הל' חו"מ ומקראי קודש פסח ח"ב סי' כ"ט).

שתיית ד' כוסות בבת אחת:

איתא בשו"ע (סי' תעב' ס"ח) צריך לשתות ד' כוסות על הסדר, ואם שתאן זה אחר זה שלא כסדר, לא יצא. והביאור הלכה (ד"ה שלא כסדר) כתב שדעת הב"י ורוב האחרונים שכל מה שלא יוצאים ידי חובת ד' כוסות, הוא רק כששותה אותם בבת אחת, אבל אם שהה בינתים אף דודאי עבר איסור מה שלא הסמיך אמירת ההגדה לכל כוס כמו שתיקנו חכמים, מ"מ בדיעבד לא הפסיד הכוסות, אך דעת הפר"ח שאם אינו אומר את ההגדה בין כוס לכוס לא יוצא.

ומרן זיע"א בשו"ת חזון עובדיה (סי' כ' עמ' שט) הסכים עמו שרק אם שתאן בכוס אחד לא יצא או בזה אח"ז בלא ששהה בינתים, אבל אם שתאן לד' כוסות ושהה ביניהן יצא י"ח. וז"ל הב"י (סי' תפד' ד"ה וכתב אדוני): אבל ארבע כוסות אפשר לקיימן בלא ברכת המזון שאע"פ שכל כוס תיקנו על דבר מיוחד ואחד מהכוסות תיקנו על ברכת המזון מכל מקום אם שתאן שלא על הסדר שתיקנו חכמים ודאי יצא וכו', ע"כ. ומ"מ כתב בילקו"י (ס' תעב' אות סב') שצריך שישהה בין כוס לכוס כשיעור שתיית רביעית.

נמצא שאם אינו יודע לומר ההגדה ואין מי שיכול להוציאם י"ח או שאין באפשרותם לעשות הסדר כתיקונו ולשתות את הכוסות על הסדר אלא באפשרותם לשתות הכוסות בבת אחת ואת ההגדה יגידו בנפרד בדרך או במקום אחר, ישתו ד' כוסות רק שידאגו שיהיה הפסק בניהם כשיעור שתית רביעית.

ואם אין לו זמן לשהות בין הכוסות, כתב החשו"ק חמד (פסחים קח, ב) לדייק ממרן הגרי"ז (פ"ז הלכות חמץ ומצה ה"ט) שהרמב"ם סובר דאיכא ב' דינים: א. אמירה על הכוס. ב. שתיית כוסות בדרך חירות [כלומר לעשות מעשה עשיר

ולשתות ד' כוסות יין], ולכן שתאו חי לא יצא ידי חירות משום שחסר בחירות דאין זה ערב לחיך, וא"כ השותה את הכוסות בבת אחת, עכ"פ קיים את דין השתיה בדרך חירות. ולכן אם אין שום אפשרות אחרת, יש ענין לשתות ד' כוסות ברציפות.

אם אין לו ד' כוסות:

כתב המג"א (בהקד' לסי' תפג'): נ"ל דמי שאין לו אלא כוס א', יקח אותו לקידוש דהא י"א דברכת המזון אינה טעונה כוס, ואם יש לו שנים יקח לקידוש ולברכת המזון, ואם יש לו ג' יקח לקידוש ועל כוס שני יאמר ההגדה עד גאל ישראל, ועל השלישי יברך ברכת המזון ואחר כך יאמר חצי הלל בלא כוס, ע"כ.

וכ"כ מרן הראשל"צ שליט"א (ילקו"י סי' תעב' אות ס'): אם אין לו אלא כוס אחד יקחנו לקידוש, דהא י"א דברכת המזון אינה טעונה כוס. עוד כתב (אות סא'): מי שיש לו בליל ראשון של פסח, רק שלש כוסות [ואין לו כוס רביעי כלל לא של יין ולא של מיץ ענבים או סחיטת צימוקים ואף לא חמר מדינה], ישתה אותם, אע"פ שי"א שאם שותה פחות מד' כוסות אינו מקיים מצות ד' כוסות.

עוד כתב (סי' תפד' עמ' תשע"ד בהערה): חייל הנמצא בסיוור בליל הסדר ואין לו כי אם מעט יין, פחות מכשיעור, ישתה ד' כוסות בכל כוס מעט, ויקיים מצווה לשיטות שיש מצווה גם בחצי שיעור, וזה עדיף משתית מיץ תפוזים, ודלא כמ"ש בחוברת אמונת עתיך (ניסן תש"ע עמ' 21) שישתה מיץ תפוזים.

אכילת הכזיתות בשטח אויב:

כמה כזיתות צריך לאכול, ואיזה 'כזית' הכי חשוב:

מצינו חמישה כזיתי מצה שצריך לאכול לכתחילה בליל הסדר: א. כזית מהמצה העליונה. ב. כזית מהמצה החצויה. ג. כזית מהמרור. ד. כזית לאפיקומן. ה. כזית שני לאפיקומן, זכר למצה הנאכלת עם קרבן פסח.

וכך סידרן בעל האור לציון (ח"ג פט"ו הי"ד): המהדר במצוות יש לו לאכול חמשה שיעורי כזית בליל הסדר, דהיינו שנים בהמוציא, אחד בכורך, ושנים באפיקומן. ומכל מקום יוצאים ידי חובה לכתחילה באכילת ארבעה שיעורי כזית, שנים בהמוציא, אחד בכורך, ואחד באפיקומן. שכן מן הדין אין צריך לאכול אלא כזית אחד לאפיקומן. ואכילת שני שיעורי כזית אינה אלא למצווה מן המובחר. ומי

שקשה לו, ואינו יכול גם בזה די בשלשה, אחד בהמוציא, אחד בכורך, ואחד באפיקומן. וחולה שאינו יכול לאכול אלא שני שיעורי כזית, יאכל אחד בהמוציא ואחד באפיקומן. ואם אין יכול לאכול אלא כזית אחד, יאכלנו באפיקומן. ובכל אופן, המרבה באכילת מצה בלילה זה הרי זה משובח, שכן בכל אכילה מקיים מצוות עשה מן התורה. וראוי למעט בשאר מאכלים ותבשילים כדי לזכות באכילת נוספות של מצה.

ולכן אם אין באפשרותם לאכול אלא כזית מצה, יאכלו אותו באפיקומן ויכונו לאכילת מצה, וכמבואר בדברי השו"ע (סימן תפ"ב ס"א) וראה שם במג"א (ס"ק א') והובא במ"ב (שם ס"ק ו'), וע"ע באריכות בס' שיבת ציון (ס' קא').

אכילת המצה אחר חצות:

ואם אינם יכולים לאכול הכזית מצה אלא רק אחר חצות, הנה אמרו בגמ' (פסחים קכ, ב) אמר רבא אכל מצה בזמן הזה אחר חצות, לרבי אלעזר בן עזריה לא יצא ידי חובתו, פשיטא, דכיון דאיתקש לפסח כפסח דמי, מהו דתימא הא אפקיה קרא מהיקישא, קמשמע לן, דכי אהדריה קרא למילתא קמייתא אהדריה, ע"כ.

ובשו"ע (סי' תעז' ס"א) כתב לגבי אפיקומן: לאחר גמר כל הסעודה אוכלים ממצה השמורה תחת המפה כזית כל אחד, זכר לפסח הנאכל על השובע, ויאכלנו בהסיבה ולא יברך עליו, ויהא זהיר לאכול קודם חצות. וביאר המשנ"ב (ס"ק ו') שכיון שהוא זכר לפסח צריך לאכול בזמן פסח והפסח אינו נאכל אלא עד חצות, וכ"ש כזית הראשון שמברכין עליו על אכילת מצה שצריך לזוהר מאד שלא לאחר עד חצות, ובדיעבד אם איחר, מסתפקים הראשונים אם יצא ידי חובתו, וע"כ יאכלנו ולא יברך עליו על אכילת מצה, וגם מרור אף שהוא מדרבנן יזהר לאכול קודם חצות, ואם איחר יאכלנו בלא ברכה, ואם החשיך לו קודם אמירת הגדה עד סמוך לחצות יקדש וישתה כוס ראשון ויטול ידיו ויברך המוציא ועל אכילת מצה ויאכל וגם יברך על המרור תיכף קודם חצות ואח"כ יאמר הגדה ואח"כ יסעוד סעודתו.

וכך פסק מרן הראשל"צ שליט"א (ילקו"י מהדו"ח סי' תעה' אות לו'): זמן אכילת מצה ומרור לכתחילה עד חצות לילה, ואם נתעכב עד אחר חצות, יאכל המצה והמרור בלי ברכת המצוות, ואם עבר כל הלילה אין לו תשלומין. והוסיף בהערה אף דאיכא כמה רבוותא דס"ל דבכל שבעת ימי הפסח יש מצווה באכילת מצה וכמו שנתבאר בשו"ת חזון עובדיה (סי' לב'), ולפי"ז היה מקום לומר שיברך גם אחר

חצות, אבל זה אינו, דהעיקר שיש לחוש בזה לברכה לבטלה, וכמו שנתבאר שם באורך, וע"ע בס' מאור ישראל (פסחים קכ: ד"ה אמר רבא).

פחות מכזית אם יש בזה מצווה:

בשורת רב פעלים (ח"ג חאו"ח סי' לב') הביא ראייה דחצי שיעור איכא גם במצוות עשה, מדין חציו עבד וחציו בן חורין, ומהגמ' בשבת (שבת קלג, ב) מהלקטין את המילה בשבת וכו', עיי"ש.

ובשורת אור לציון (שם הי"ד) פסק, אף שאין לו שיעור כזית, צריך הוא לאכול כמה שיש לו. אלא כיון שעדיין לא יצא ידי חובה, אם יזדמן לו מאוחר יותר לאכול כשיעור, חייב לחזור ולאכול כזית כדת. גם מרן זיע"א בשורת חזון עובדיה (סי' כח' עמ' תמה והלאה) האריך בו, והעלה שדין זה שנוי במח' האחרונים, כי השבות יעקב, והמל"מ, והשאג"א, והרב בני חיי, כולו ס"ל שאין דין חצי שיעור במצוות עשה, ולכן פחות מכשיעור ליכא מצווה כלל, ולעומתם הרב החיד"א, ומהרי"ט אלגאזי, ועוד, ס"ל שיש קצת מצווה בחצי שיעור של מצוות עשה, ולכן כתב שטוב להחמיר למי שאין לו כזית מצה בשלימות, אלא חצי כזית או שהוא חולה ולא הותר לו לאכול אלא חצי כזית, שיש להם לאכול מה שאפשר, אך לא יברכו, דסב"ל.

וב"כ בילקו"י (שם אות לח'): מי שאין לו אפשרות להשיג כזית מצה, ויש לו רק חצי שיעור של מצה, יש לו להחמיר ולאכול מה שיש לו וכו', אבל לא יברך עליו שיש אומרים שאין שום מצווה באכילת חצי שיעור, וספק ברכות להקל.

מצוות 'והגדת' בשטח אויב:

ברכת גאלנו אחר חצות:

כתב הרמב"ם (פ"ז הלכות חמץ ומצה ה"א): מצוות עשה של תורה לספר בנסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים בליל חמשה עשר בניסן שנאמר (שמות יג) "זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים", כמו שנאמר (שמות כ): "זכור את יום השבת", ומנין שבליל חמשה עשר תלמוד לומר והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך. ואף על פי שאין לו בן, אפילו חכמים גדולים חייבים לספר ביציאת מצרים וכל המאריך בדברים שאירעו ושהיו הרי זה משובח.

וּלְשׁוֹן הַשּׁוֹרֵעַ (סי' תפא' ס"ב): חייב אדם לעסוק בהלכות הפסח וביציאת מצרים, ולספר בניסים ובנפלאות שעשה הקדוש ברוך הוא לאבותינו, עד שתחטפנו שינה.

וְהִנֵּה כבר נתבאר דמצוות אכילת המצה היא קודם חצות, ולאחר חצות יש הסוברים שלא יצא י"ח, וכתב המנחת חינוך (מצוה כא') דלפ"ז נמצא שגם מצוות סיפור יציאת מצרים היא רק עד חצות, שהרי כתב הרמב"ם (פ"ז הלכות חמץ ומצה ה"א) מצוות עשה של תורה לספר בניסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים בליל ט"ו בניסן וכו', בעבור זה בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך. וא"כ לראב"ע דזמן אכילת מצה הוא רק עד חצות, הרי ממילא שגם מצוות סיפור הוא עד חצות, דהיינו בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך.

וְהַקְשׁוּ האחרונים ראה בשו"ת משכנות יעקב (סי' קכא') לראב"ע שזמן אכילת מצה הוא עד חצות, וממילא גם זמן סיפור יציאת מצרים הוא ג"כ עד חצות, א"כ איך למדנו במשנה אותה אנו אומרים בליל הסדר שר"ע ור"ט וראב"ע שהיו מסובין בבני ברק וסיפרו יציאת מצרים כל אותו הלילה, ולמה ראב"ע סיפר כל אותו הלילה כיון שהמצווה היא רק עד חצות, ובקהילות יעקב (ח"ח ליקוטים סי' מד' אות ו') כתב בזה דמשום כבודו של ר"ע עשה כן ראב"ע, משום ששהה במקומו של ר"ע שהיה מרא דאתרא דבני ברק, ולכן נהג כמנהג המקום, אף שהוא עצמו לא ס"ל הכי. (ויש שיישבו בזה קושיית המהר"ל בהגדה של פסח שלו, למה היה צריך להזכיר היכן הם היו מסובין, ולמי יש נפק"מ מזה היכן היו הסבתן בליל הסדר, ולפי הנ"ל אתי שפיר שרצה לומר למה ראב"ע, סיפר כל הלילה וכו' ודו"ק).

וּבְשׁוֹת צמח יהודה (חלק ה' סימן ע' אות ג') חלק עליו, וז"ל: בדיון אם יש חיוב לספר יצ"מ אחר חצות אם אינו זמן אכילת מצה, שדן כ"ת ואחיו, ובעמק הברכה (דף ס"ה ע"ב סק"ג) הרחיב בנקודה זו. וקצת תימה שלא הזכירו כולם דברי הטור (סי' תפ"א) שכ' בשם רבנו יונה בזה"ל: "לפי שחייב אדם לעסוק כל הלילה בהל' פסח וביצ"מ ולספר בנסים ונפלאות שעשה הקדוש ברוך הוא לאבותינו עד שתחטפנו שינה כו' וזהו ששנינו מעשה בר"א ור"י" כו' עכ"ל הקדוש, כלומר שהחיוב לספר ביצ"מ איננו מוגבל דוקא עד חצות אפי' למ"ד אכילת מצה עד חצות, והמצוה כוללת כנראה גם הלכות פסח מצד מצות ספור יצ"מ, ולא רק מצד הלכות חג בחג, ולכן מצוותה כאן כל הלילה דוקא. והא דבענין בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך היינו גם לאחר זמן אכילתם, דנמי מתקרי עדיין שאומרים גם עליו ועונים בצורה כזאת, ותרוייהו איתנהו, דבלילה זה היו מונחים וגם עליו, ובפרט דהא להרמב"ם כפי שהביאו הב"ח אומרים הגדה בלי קערה עד אמירת מצה

זו, ומסתברא דגם אמירה זו נחשבת עליו כפירוש הב"ח הנ"ל, רק עדיפות היא עליו ממש, ועכ"פ לאחרי שעבר זמן אכילתן בודאי נחשב בכלל עליו, ואין להאריך ודו"ק בכ"ז וקצרתי, עכ"ל.

גם בשו"ת חזון עובדיה (ח"א סי' כג') דן בזה בארוכה, והביא דלכאורה כיון שעל המצה אין מברכין אחר חצות משום סב"ל, ה"ה על ההגדה, והביא שכ"כ הפתחי תשובה (או"ח סי' תעז') אחר שהביא הדגול מרבבה לגבי מצה ומרור, כתב ולי צ"ע אם יכול לברך אחר חצות אשר גאלנו על ההגדה, לפי מ"ש המג"א (סי' תפה') שאין תשלומין להגדה אחר ליל הסדר, שנאמר בעבור זה, לא אמרתי אלא בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך, ולפי"ז י"ח שה"ה לאחר חצות דהוי ספיקא דדינא אם הוא זמן מצה, וסב"ל, ע"כ. וכ"כ הכף החיים (סי' תע"ז סק"י).

והסיק דאף דלגבי מצה אין לברך על כזית מצה אחר חצות, מ"מ על ההגדה בדיעבד יכול לברך אשר גאלנו אחר חצות, שכיון שברכת אשר גאלנו אינה מיוחדת רק להגדה שהרי פוטרת ברכת שעשה ניסים שהיינו צריכים לברך בקידוש, כמבואר בס' הפרדס לרש"י (דף יג ע"ב), וכ"כ האו"ז (הלכ' פסחים דף נט סוף ע"ד), ועוד, לכן יכול לברך גם אחר חצות שהיא ברכת שבח והודאה לעצמה ואינה ברכת במצווה. וגם דיש לפנינו ספק ספיקא שמא הלכה כהרי"ף והרמב"ם וש"ר, דס"ל שהלכה כר"ע שמצוות אכילת מצה כל הלילה וה"ה להגדה, ואת"ל כסברת החולקים שאין זמנה אלא עד חצות שמא בהגדה מודים שזמנה כל הלילה, ואת"ל שדין הגדה כדין מצה, שמא בכל זאת רשאי לברך גאלנו וכו', עיי"ש.

וכן העלה בילקו"י (שם סי' תעג' אות מ'): מצות ההגדה וסיפור יציאת מצרים נמשך זמנם כל הלילה, ועד שתחטפנו שינה וכו' ומ"מ לכתחילה מצות קריאת ההגדה לפני חצות לילה, אבל אם נמשך בקריאת ההגדה עד חצות, יכול לברך ברכת "אשר גאלנו".

סיפור יציאת מצרים, ואמירת 'פסח מצה ומרור':

כתב הרמב"ם (שם הלכה ה'): כל מי שלא אמר שלשה דברים אלו בליל חמשה עשר לא יצא ידי חובתו ואלו הן, פסח מצה ומרור, פסח על שם שפסח המקום ב"ה על בתי אבותינו במצרים שנאמר (שמות יב) ואמרתם זבח פסח הוא לה' וגו', מרורים על שם שמררו המצרים את חיי אבותינו במצרים, מצה על שם שנגאלו, ודברים האלו כולן הן הנקראין הגדה. ומקור הדברים במשנה (פסחים קטז, א) רבן גמליאל היה אומר כל שלא אמר ג' דברים אלו לא יצא י"ח, ואלו הן פסח מצה ומרור.

אלא שכבר פירשו בראשונים (הריטב"א והר"ן), דהיינו שלא יצא ידי חובת המצוה כראוי, אבל עיקר המצווה יצא גם אם לא אמר דברים אלו. וכן כתב בילקו"י (סי' תעג' אות מב').

ובס' משאת המלך (סימן קלט') הוסיף בזה נופך, על פי מש"כ הרא"ש בתשובה (כלל כ"ד אות ב') להשיב על מה שנשאל למה אין מברכין על סיפור ההגדה, והשיב דהרבה דברים ציווה הקדוש ברוך הוא לעשות זכר ליציאת מצרים ואין אנו מברכין עליהן כגון הפרשת בכורות וכל המועדים שא"צ להזכיר בהפרשת בכורות שאנו עושין אותו זכר ליציאת מצרים אלא שציווה הקדוש ברוך הוא לעשות המעשה ומתוך כך אנו זוכרין יציאת מצרים ולא דוקא הגדה בפה אלא אם ישאל מפרשין לו וזהו ההגדה לבד שזוכרין יציאת מצרים עכ"ל התשובה. ומבואר דמעשה המצווה של פסח מצה מרור וההגדה חד הוא, ומה שאנו אומרים בפה אינו אלא תוספת למצוות היום של פסח ומצה ומרור, ומה שאמר ר"ג שלא יצא יד"ח כבר פי' לזה הראשונים היינו שלא יצא כראוי ומן המובחר, נמצא לפי"ז דא"נ שהרי"ז מדין המצווה של פסח מצה ומרור אבל נכון שהכל חשיב הגדה, שהרי אף המצות עצמן הרי הן הגדה.

ומ"מ כל שסיפר מיציאת מצרים יצא י"ח מצוות "והגדת", וכמו שהוכיח מרן הראשל"צ שליט"א (ילקו"י עמ' תשנ') שאפילו בחידושים על ההגדה מקיימים סיפור יציאת מצרים, וגדולה מזו כתב באבודרהם (סדר ההגדה דף נט עמ' ג) שיוצאים י"ח סיפור יציאת מצרים בברכת הקידוש, שבו מוזכרת יציאת מצרים, וכ"ה ברבנו ירוחם (נתיב ה' ח"ד דך מד) בשם רבנו פרץ, ובפר"ח (סי' תעג' ס"ק ו'), וכתב עפ"ז מבואר מה שאנו אומרים בהגדה, "מצווה עלינו לספר ביציאת מצרים, וכל המרבה לספר ביציאת מצרים וכו'", שאע"פ שיש עלינו מצווה לספר ביציאת מצרים, מ"מ אין מברכים, שבקריאת ההגדה אין זה אלא בבחינת "וכל המרבה לספר ביציאת מצרים", שהרי כבר יצאו י"ח בקידוש, ולכן אמר כל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח, וע"ע בשו"ת חזו"ע (ח"א סי' יט) באורך.

מצוות ההגדה גם בלא מצה ומרור:

כתב בחזו"ע (ח"ב עמ' נג') אף מי שאין לו מצה ומרור חייב בהגדה מן התורה, ודלא כשו"ת חסד לאברהם תאומים (מהדו"ת חאו"ח סי' נד'), ע"ש, ולכן גם מי שאין בידו להשיג מצה או מרור כגון חבוש בבית האסורים, יש לו לומר את ההגדה, וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח.

אם אינו יכול לקיים מצוות "והגדת לבנך":

חייל נשוי שמשרת בעזה במילואים ואינו נמצא עם ילדיו, האיך יוכל לקיים מצוות והגדת לבנך?

הנה חלק ממצוות ההגדה הוא לספר לילדיו את סיפור יציאת מצרים, וז"ל החינוך (פרשת בא מצווה כא'): מצות סיפור יציאת מצרים, לספר בענין יציאת מצרים בליל חמשה עשר בניסן כל אחד כפי צחות לשונו, ולהלל ולשבח השם יתברך על כל הנסים שעשה לנו שם, שנאמר (שמות י"ג, ח') והגדת לבנך וגו'. וכבר פירשו חכמים דמצוות הגדה זו היא בליל חמשה עשר בניסן בשעת אכילת מצה, ומה שאמר הכתוב לבנך, דלאו דוקא בנו, אלא אפילו עם כל בריה.

וענין המצווה, שיזכור הניסים והענינים שאירעו לאבותינו ביציאת מצרים, ואיך לקח האל יתברך נקמתנו מהן. ואפילו בינו לבין עצמו, אם אין שם אחרים, חייב להוציא הדברים בפיו, כדי שיתעורר לבו בדבר, כי בדבור יתעורר הלב, ע"כ. ולכן כתב הרמ"א (סי' תעג' ס"ו) שכשיאמר: הא לחמא עניא, עד מה נשתנה. שיאמר בלשון שמבינים הנשים והקטנים, או יפרש להם הענין, וכן עשה ר"י מלונדרי כל ההגדה בלשון לע"ז, כדי שיבינו הנשים והקטנים. וכתב המשנ"ב (ס"ק סג') ויקיים בזה מה שאמר הכתוב והגדת לבנך.

וז"ל הרמב"ם (פ"ז מהל' חו"מ ה"ב) "ואם היה הבן גדול וחכם מודיעו מה שאירע לנו במצרים וניסים שנעשו לנו ע"י משה רבינו והכל לפי דעתו של בן". ובתולדות שמואל (מצוה כ"א סי' א') כתב דאף אם הבן חכם יותר מאביו חייב האב במצוות והגדת לבנך, והבן ישאל הקושיות לאביו, ואביו יענהו כדי לומר ההגדה דרך שאלה ותשובה. ובשו"ת להורות נתן (ח"ט סי' ט' - י"א) מאריך בזה, ומסיק שרצוי ונכון לאב להשתדל ולהודיע לבן דברים חדשים מאגדה והלכה מה שלא ידוע לבן ויקיים המצווה בשלימות.

ובשו"ת בצל החכמה (ח"ו סי' ס"ז) העלה באלו שמסובים על שלחן אביהם או חותנם, והסב מספר את סיפורי יצ"מ לנכדיו, יוצא האב בזה ידי חובת והגדת לבנך, כי הסבא הוא שלוחו של האב, עיין שם באריכות סימוכין לזה שיוצא י"ח ע"י שליחות. וכ"כ בס' תשובות והנהגות (ח"ב סי' רל"ו) ועיין ש"ך יו"ד (סי' רמ"ה סק"א) דיש חיוב לסב ללמד תורה לבן בתו, וה"ה בענינו, ואכמל"ב.

והוסיף בתשוה"נ שיש בזה ענין עפ"י ההפלאה (קידושין ל, א) שבמצוות "והודעתם לבניך ולבני בניך" עדיף שהסבא ילמוד עם הנכד, שע"כ המסורת קרובה יותר, ועל דרך זה יש לומר גם במצוות "למען תספר באזני בנך

ובן בנך". ומכל מקום, נכון שגם האב ישתדל בהזדמנויות שונות כלילה זה להגיד ולספר לבניו מניסי יציאת מצרים ונפלאות ה' עמנו, כי מצווה בו יותר משלוחו.

עוד כתב פסקי תשובות (סי' תעב' אות יב') אשה שגרה לבדה עם בניה ובנותיה חייבת במצוות "והגדת לבנך" כמו שחייבת בכל מצוות הלילה.

סיפור יציאת מצרים מדין שומע כעונה:

האם יכול אחד מהחיילים לקרוא את ההגדה והשאר יצאו מדין 'שומע כעונה'?

במנחת חינוך (מצוה כא, אות ד) מובא דניתן לצאת ידי חובת סיפור יציאת מצרים על ידי ששומע מפי חברו, מדין "שומע כעונה". וכן מובא ב"מעשה רב" דכן נהג הגר"א להגיד בעצמו את הגדה והוציא את האחרים, וביאר העמודי אור (נדפס בתחילת הגדה עם פי' מלבי"ם) דאע"ג דמבואר באו"ח (סי' קפ"ג ס"ג) לענין ברכת המזון בזימון דאע"ג דמדינא המברך מוציא את שאר המסובין מ"מ נכון שכל אחד יאמר בלחש עם המזמן שמא לא ידקדק לשמוע יפה, שאני הכא לענין הגדה של פסח דאידי דחביבא מפני הנס יהבי דעתייהו ושמעו, וכדאיתא כיו"ב (ברפ"ג דמגילה) לענין תרי קלי דנשמעין במגילה דחביבא להו מפני הנס. עוד תירץ דשאני ברכת המזון דאם לא ישמע בקצתה, דהיינו בשם או במלכות וכל המעכב בברכות, לא יצא ידי חובתו, אבל הגדה דהיינו מצוות סיפור יציאת מצרים יוצאין אף בקצתה (עיין לעיל), והא ודאי דשמעי מקצת הדברים. וכן כתב שולחן ערוך הרב (סי' תעב' סעיף כב'), שבני הבית יוצאים ידי חובת ההגדה על ידי שמיעה מבעל הבית, והוסיף, כי ישנה עדיפות שאחד יוציא את כולם ידי חובת סיפור יציאת מצרים משום "ברוב עם הדרת מלך".

ובספר מרפסין איגרא (ע' קלח) הביא בשם הפוסקים שצריך לומר את ההגדה בקול רם, שנאמר "לחם עוני", ודרשו חז"ל: "לחם שעונים עליו דברים הרבה", ולשון "עונים" משמעה, אמירה בקול רם, כמו שכתב רש"י על הפסוק (פרשת "כי תבוא"): "וענית ואמרת". וכ"כ הריטב"א בהלכות סדר ההגדה (ד"ה וחייב אדם) יש חידוש גדול שכתב שחייב אדם לומר ההגדה בנעימה ובקול רם בכל כוחו וכו' עיין שם.

ובשו"ת מגדנות אליהו (חלק ד' סימן כה') הק' וז"ל: דא"כ האיך אפשר להוציא אחרים בסיפור יציאת מצרים ע"י שמיעה מדין שומע כעונה, והרי מפורש בגמרא (פסחים קט"ז, ב) שאלתינהו לרבנן דבי ר' יוסף מאן אמר אגדתא בי ר"י וכו', ומוכח התם דאפשר להוציא ידי חובה בסיפור יציאת מצרים, וידועים דברי הבית הלוי (סוף ח"א) דשומע כעונה לא מהני בברכת כהנים דבעי שיברכו בקול

רם כדילפינן בגמ' (סוטה לח, א), ולענין זה לא מהני שומע כעונה, וכו', ואפ"ל דמש"כ הריטב"א שצריך לומר בקו"ר היינו רק לכתחילה אבל אינו לעיכובא, וכן מסתבר. אמנם נראה עוד, דבאמת גם בלי ההוכחה מגמרא הנ"ל הרי מעצם מצוות סיפור מוכח שאפשר לצאת בשמיעה, שהרי א"א להיות סיפור רק ע"י שא' מספר ואחרים שומעים ובכ"ז מהני. והיה נראה לומר דהא דמהני שא' מספר ואחרים שומעים אינו מצד דין שומע כעונה, אלא שזהו צורת המצווה שיהא מספר ושומע, ולא כמו בכ"מ שכאו"א צריך לומר לעצמו וכשרוצה לפטור עצמו ע"י אחר בעי לדין שומע כעונה. אבל מלשון השו"ע הרב (סי' תע"ג סכ"ד) שכתב דבני הבית יוצאים בשמיעה מבעה"ב שכן נכון לעשות משום ברוב עם הדרת מלך, כמבו' בסו' ח' (סי"א), לא משמע כן. [ועי' שו"ת חתם סופר חאו"ח סי' ט"ו], ע"כ.

דמ"ב סיים (אות ג') דמנהגנו הוא לומר כל א' ההגדה בפ"ע ואין יוצאים מהבעה"ב, ואף שכתב השו"ע הרב דעדיף לצאת בשמיעה מ"מ היות שאמירת ההגדה נמשכת הרבה זמן חיישינן שלא ישמעו הכל, והיינו טעמא דהלל וברכת המזון. אבל לפי"ז צ"ע דהרי כתב השו"ע הרב (שם) שאין צריך להביא הקערה דהיינו המצה והמרור וכו' אלא לפני מי שאומר ההגדה כיון ששאר בני הבית יוצאים בשמיעה, ולפי מנהגא דידן לכאו' היו צריכים להביא קערה לכאו"א. ואפ"ל דהיות שהיום אוכלים כולם בשולחן אחד, ולא כמו בימי חז"ל שהיה שולחן קטן לכאו"א, שפיר נחשב כאילו יש קערה ומצות לכאו"א.

דכ"ג הוא בילקו"י (סי' תעג' אות ז'): מי שקשה לו לקרוא את ההגדה בעצמו, מכל סיבה שהיא, ורוצה לשמוע את קריאת ההגדה מחבירו, ולצאת מדין שומע כעונה, רשאי לעשות כן שגם בהגדה אמרינן שומע כעונה, ולכן כשמסובים בליל פסח משפחות רבות, הורים בניהם ובנותיהם, ראש המשפחה שהוא גדול הבית קורא את ההגדה ומספר ביציאת מצרים, ומכוין להוציאם י"ח, וגם הם יכוונו לצאת ידי חובה, ובזה יוצאים כולם ידי חובת והגדת לבניך מדין שומע כעונה.

זאת תורת העולה: סדר הפסח לחיילים בשטח אויב, טוב שיעשו בדיקה ללא ברכה ויצניעו הדברים שהם חמץ, וכן החמץ ששייך להם, ויפקירו אותו ויבערו אותו, וכן אם הגיעו בליל החג וראו חמץ יכפו עליו כלי כמבואר בשו"ע (סי' תמו' ס"א), ושותים ארבע כוסות יין. על כל אחת מארבע הכוסות להכיל לפחות "רביעית" יין. אם הכוס מכילה "רביעית", ישתה לכתחילה את כל היין שבכוס. בדיעבד אם שתה את רוב הכוס בלבד, יצא ידי חובה, ואם אין להם יין או מיץ ענבים, או שאינם יכולים לשתות, לגבי הכוס הראשון, אין לקדש על חמר מדינה, אלא יקדשו על המצה, ולגבי שאר כוסות, אם יש להם חמר מדינה, דהיינו ארק או

שאר משקה המשכר הכשר לפסח, יערכו את הסדר עליו, ואם אין להם משקה המשכר שנחשב חמר מדינה, יכולים לעשות בכוס של שאר משקאות אע"פ שאינם משכרים, ואם אין אלא ד' כוסות לאדם אחד, ישתה לכל הפחות אחד מהם ויכוין להוציא השאר י"ח ויטעמו מעט כל אחד, ובאין לו אלא כוס אחד יקחנו לקידוש. ואם שתאן לד' כוסות ושהה ביניהם יצא י"ח, ובלבד שישהה בין כוס לכוס שיעור שתית רביעית.

ולגבי הכזיתות המהדר במצוות יש לו לאכול חמשה שיעורי כזית בליל הסדר, ומכל מקום יוצאים ידי חובה לכתחילה באכילת ארבעה שיעורי כזית, ואכילת שני שיעורי כזית אינה אלא למצוה מן המובחר. ומי שקשה לו, ואינו יכול גם בזה די בשלשה, אחד בהמוציא, אחד בכורך, ואחד באפיקומן. ואם אין יכול לאכול אלא כזית אחד, יאכלנו באפיקומן. ואם נתעכב עד אחר חצות, יאכל המצה והמרור בלי ברכת המצוות. ומי שאין לו אפשרות להשיג כזית מצה, ויש לו רק חצי שיעור של מצה, יש לו להחמיר ולאכול מה שיש לו וכו', אבל לא יברך עליו.

ומצוות ההגדה וסיפור יציאת מצרים נמשך זמנם כל הלילה, ועד שתחטפנו שינה וכו' ומ"מ לכתחילה מצוות קריאת ההגדה לפני חצות לילה, אבל אם נמשך בקריאת ההגדה עד חצות, יכול לברך ברכת "אשר גאלנו". וראש הקבוצה קורא את ההגדה ומספר ביציאת מצרים, ומכוין להוציאם י"ח, וגם הם יכוונו לצאת ידי חובה, ובזה יוצאים כולם ידי חובת והגדת לבניך מדין שומע כעונה.

ואם נאנסו והגיעו לערוך ליל הסדר סמוך לחצות, יקדשו וישתו כוס ראשון, ויאכלו כזית ראשון, ויאמרו ההגדה בקיצור ובמיוחד "פסח מצה ומרור", וטעמיהם, וברכת אשר גאלנו קודם חצות, וכיון שאכילת מרור בזמן הזה מדרבנן, וההגדה דאורייתא, עדיף להקדים קצת מההגדה לפני המרור, אף אם יאחר המרור לאחר חצות ויצטרך לאכול בלי ברכה, (ילקו"י סי' תעה' אות לז').

הגאון רבי יהושע בן מאיר שליט"א
מח"ס "מפיקודיך אתבונן" ועו"ס

בשאלה אשר העלה הגאון הרב גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א, מח"ס 'גם אני אודך' ו'פרדס יוסף החדש' על המועדים, על שולחן מלכים, מאן מלכי רבנן.

הנה בספר "הלכה כסדרה בצה"ל" הוצאת הרבנות הצבאית הראשית, בתקופת כהונתו של הרב וויס כרב ראשי צבאי, כתבו:

"להלן תקציר ההגדה ומצוות ליל הסדר כאשר אין אפשרות לאומרה בשלימותה. **קידוש** ושתיית כוס ראשון, ורחץ, כרפס, יחץ, הא לחמא עניא (משפט ראשון), מה נשתנה, עבדים היינו, מתחילה עובדי עבודה זרה, והיא שעמדה, מניין עשר המכות, פסח מצה ומרור – על שום מה, בכל דור ודור, לפיכך, הללויה, בצאת ישראל ממצרים, ברכת אשר גאלנו ושתיית כוס שני, רחצה, מוציא מצה, מרור, כורך שולחן עורך, צפון, ברך (עד לעולם אל יחסרנו), שתיית כוס שלישי, שפוך חמתך, לא לנו – סוף הלל, שתיית כוס רביעי, ברכה אחרונה, חסל סידור פסח, לשנה הבאה בירושלים.

יובהר כי:

א. קיצור ההגדה נועד למצבי חירום בלבד.

ב. במידה שמחויבים לקצר יותר – יש לומר ולקיים את החלקים המופיעים בהדגשה ע"י קו.

ג. במידה שמחויבים לקצר אף יותר – יש לומר ולקיים לפחות את החלקים המופיעים בהדגשה כפולה ע"י קו ואותיות מודגשות.

עד כאן הציטוט. בספר "תורת המחנה" ח"ג – מועדים, שיצא בהוצאת הרבנות הצבאית בתקופת כהונתו של הרב אייל קרים כרב צבאי ראשי, בפרק נז – 'הלכות ערב פסח וליל הסדר', עמ' 222-223, הדברים בקצת שינוי ויותר באריכות, עם מקורות הלכתיים. לצערי שני הספרים אינם ב'אוצר החכמה'. על כן העדפתי לשלוח לכת"ר סריקה של העמודים הרלוונטים, כדי לחסוך לכת"ר צורך בחיפוש.

אפשר לחלוק בנקודה זו או אחרת, אבל אין לדבר משמעות. נראה שאפשר לסמוך על פסקים אלו, ובעיקר של תורת המחנה.

כמובן [וכדומה מופיע גם ב'תורת המחנה', שמי שאין לו זמן גם לקיצור ההגדה, יספר בקצרה על יציאת מצרים כגון 'עבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאנו ה' אלוקינו משם באותות ובמפותים, יברך המוציא ו'על אכילת מצה' ויאכל לפחות כזית מצה [ואם זמנו מאפשר, יקדש על המצות]. ובהתאם לזמן יוסיף עוד.

בברכת חג כשר ושמח,
יהושע בן-מאיר

הגאון רבי אלחנן פרינץ שליט"א
מח"ס "אבני דרך"

לכבוד ידידי הרה"ג גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א,
בעמח"ס "גם אני אודך" ו"פרדס יוסף החדש",

אצורף לך שני תשובות שכתבתי על שאלות אחרות, ולפי התשובות שם, דו"ק לגבי
שאלתך הנכבדה.

שמירת חיילים בליל הסדר

באו קבוצת חיילים וטענו שבליל הסדר מותר להם "לשבור" שמירה. ותוך כדי
השמירה להתעסק בסיפור יציאת מצרים מתוך ספרים (הגדות), והם אינם
צריכים לתת את עיניהם כבכל יום על גדר המערכת. וטענתם הייתה ששינוי בגמרא
בפסחים (קט, ב) שהלילה הזה הוא "ליל שימורים, ליל המשומר ובא מן המזיקין".
וממילא אין לחוש למחבלים ושאר ליסטים בלילה זה.

ואומר דאף שאנו עושים מעשים רבים בלילה הזה להראות שאיננו מפחדים
מאויבנו וסומכים ונשענים אנו על קוב"ה, אין שום היתר לזלזל בשמירה
בלילה הזה.

ומשום מה רווחת השמועה דבלילה זה ניתן להשאיר את דלת הבית פתוחה ואין
לחוש מגנבים ושאר מרעין בישינן וזה ליתא. דאמנם כתב המגן אברהם
(תפא, סק"ב): "וכ' מהרי"ל דלא ינעול הדלת בברית חזק והיכא דשכיח היזקא לא
סמכי' אניסא", אך המדייק מלשונו יראה שהוא לא כתב דניתן להשאיר את הדלת
פתוחה, אלא לעשות דבר קטן סימלי להראות שאיננו חוששים בלילה הזה, ולכן
כתב "דלא ינעול הדלת בברית חזק", אך ודאי דעליו לנעול את הדלת. וידוע
דבדורות האחרונים באו שאלות רבות על מקרי פריצה שאירעו בליל הסדר, וטענו
בעלי הדירות כיצד העזו האורחים להשאיר את דלת ביתם לא נעולה, ואכן הצדק
עמם (ועיין בזה בשו"ת וישמע משה ב עמוד קלה). ויתרה מכך, כיצד יכולים
החיילים לסמוך על הנס במקרה דנן (ולהקל בשמירתם).

נראה לי להוסיף דמה שכתב הרמ"א (תפא, ב) "ונוהגים שלא לקרות על מטתו
רק פרשת שמע, ולא שאר דברים שקורין בשאר לילות כדי להגן, כי ליל

שמורים הוא מן המזיקין^א, וידוע (ברכות ה, א): "ואמר רבי יצחק כל הקורא קריאת שמע על מטתו מזיקין בדילין הימנו", נראה לי דהכוונה היא דמי שעסק בליל זה בסיפור יציאת מצרים כדבעי, וחי כעת את היציאה ממצרים, הרי בלילה זה לא יכנסו לו פחדים ומחשבות רעות, אלא הוא יירדם מתוך קדושה וטהרה, מתוך שמחה והודאה על כל השבח שגמל עמנו הבורא. וזה בניגוד ללילות אחרים שבהם אנו איננו נרדמים מתוך תורה, מתוך מצווה דאז קיים חשש ממשי שיהיו לו חלומות רעים ושאר "מזיקין". וע"פ כיוון זה מובנת השיטה בגמרא הסוברת כי תלמיד חכם פטור מקריאת שמע על מטתו, שהרי הוא נרדם מתוך תורה ומצווה ולכן אין קיים אצלו חשש של מזיקין. ובלילה הזה של ליל הסדר, כולנו מגיעים לדרגה של תלמיד חכם, ההולך לישון על מיטתו מתוך תורה ומצווה.

בעודנו בזה נזכיר כי השמירה בליל הסדר צריכה להתבצע, וגם הדלת שאנו משאירים פתוחה בליל זה הינה לזמן מבוקר וקצר, שכן פתיחת הדלת באה רק לסמל (לא ליצור שינוי פיזי), שינוי רוחני במחשבתנו. והכי כתב המשנה ברורה (תפ, סק"י): "טעם אמירת שפוך חמתך (בהגדה): כדי לזכור שזהו ליל שימורים ואין אנו מתייראין משום דבר ובזכות זה יבוא המשיח וישפוך חמתו על המכחשים בה' ^ב".

וכבר כתבתי בעבר (בספרי על פרשות השבוע) שבליל שימורים זה ה' עובר מבית לבית. כאשר היו בני ישראל בארץ מצרים היו בתי ישראל מסומנים על ידי הדם אשר היה על המשקוף, סימון זה היווה סימן כי בית זה הנו בית יהודי. אף כיום נבחנו אנו, האם אנו זוכרים ומבינים כי הכניסה לבית צריכה להיות בעלת אופי יהודי. במשקוף אז והיום אנו מסמלים את יהדותנו. המשקוף עם הדם גרם לנו להיות באותו לילה משומרים מהמזיקים, ונראה כי אף היום כאשר אנו מסמלים את יהדותנו על ידי המזוזה (שומר דלתות ישראל). כלומר בית מתוקן עם מזוזה, אין מזיקים שולטים בו. המזוזה הינה כעין קמיע, אשר שומרת עלינו, כפי שאומר הרמב"ם (הלכות מזוזה ה, ד). ובוודאי דגם השמירה של המזוזה היא שמירה רוחנית (וכן מפורש בשו"ת בנין אב א, מד), שהרי לא

^א. ויש שיסבירו עפ"י את דברי הגמרא בפסחים (קט, ב) שלא חוששים לזוגות בארבע כוסות משום דלא חוששים בלילה זה לסכנה דהוא ליל המשומר מהמזיקין.

^ב. ונראה דכל זה מסתדר היטב לפי הטעם שהלילה הזה הוא ליל שימורים כדברי רבי אליעזר. ואולם לפי הדעה השניה (רבי יהושע) נראה דיש להסביר דטעם פתיחת הדלת הוא בכדי לקרוא לעניים (כל דכפין ייתי ויכול).

מצינו מאן דהוא דיאמר, דכיוון שקיימת מזוזה על פתח הבית אז ניתן לשחק באש בתוך הבית (דהרי קיימת שמירה').

וכמוה מצפים אנו לגאולה שהרי (ראש השנה יא, ב) בניסן נגאלו ובניסן עתידין להגאל, ומשמע שבית המקדש יכול להיבנות בחמיסר (ראש השנה ל, א. סוכה מא, א). ועם פתיחת הדלת אנו חפצים להראות כי אנו מאמינים שעוד הלילה הזה יבוא אליהו הנביא ויגאלנו (וע"ע בספר הליכות-עולם א עמודים שא-שג).

ואסוים בדברי הגריש"א זצ"ל (הובא בספר וישמע משה): "ההבטחה של ליל שימורים לה' הכוונה היא על נזקים רוחניים דהיינו להינצל משדים ומלאכי חבלה וכדומה, דבענינים אלו יש שמירה מיוחדת בלילה הזה, ולילה כיום יאיר, אבל אין בזה הבטחה על החפצים בביתו שלא תהיה שום גניבה בלילה". אגב, הכי ראיתי דכתב בעניין שמירה לחיילים בספר קשרי מלחמה (ח"ב מועדים סי' פה אות א).^ג

עריכת ליל הסדר מבעוד יום בבתי אבות

נשאלתי ע"י יהודי העובד בבית אבות עם זקנים חלושים וחולים, והנה אלו הזקנים רוצים מאוד לקיים את סדר ליל הסדר, אך דא עקא כי אינם יכולים להתעכב מאוחר מידי לחכות עד צאת הכוכבים כי חלושים הם וחולים וצריכים לישון מוקדם. ושואל העובד האם יכול הוא לקיים עמם את סדר ליל הסדר בשעה של אחרי פלג המנחה. כמובן הוא יתפלל לפני כן ויקדש איתם וישתה ד' כוסות ויאכל את המצות ואת המרור. ואחר כן יחזור לבני ביתו לקיים איתם סדר ליל הסדר ויקיים את כל המצוות כהלכתן (בשנית) אחר צאת הכוכבים.

המשנה בפסחים (צט, ב) כותבת ד"לא יאכל אדם עד שתחשך". ושואלת הגמרא מהו החידוש בזה בליל הסדר, דה"ה בכל שבת. וכתב התוספות (ד"ה 'עד שתחשך'): "ואומר הר"י מקורבי"ל דגבי מצה דווקא בעינן עד שתחשך כדתניא בתוספתא (פסחים ב, טו) הפסח ומצה ומרור מצותן משתחשך, וטעמא משום דכתיב (שמות יב) 'ואכלו את הבשר בלילה הזה' ומצה ומרור איתקשו לפסח, אבל סעודת שבת וימים טובים מצי אכיל להו מבעוד יום... דכבר אשמעינן באיזהו מקומן (זבחים נו, ב) דקתני הפסח אינו נאכל אלא בלילה והכא אגב אורחיה תנייה בקוצר ורבינו יהודה תירץ אפילו אי בעינן גבי שבתות וימים טובים עד שתחשך,

ג. בעניין האם אמרינן ליל שימורים גם ביו"ט שני, עיין בשו"ת עקדת משה (ד, נה שאלה ג) ובספר פסח מעובין (אות שס).

הכא איצטריך למיתני דאתא לאשמועינן דאע"ג דשחיטת פסחים מבעוד יום אינו נאכל מבעוד יום כשאר קדשים, וכן יש בירושלמי בריש פירקין תני ערב שבת מן המנחה ולמעלה לא יטעום כלום עד שתחשך" (עוד בעניין אכילת מצה בלילה דווקא עיין במנחת אשר על חומש שמות סי' יז).

דברי התוספות כתב הרא"ש (פסחים י, ב). וכן דרש האגודה (סו) שמהפסוק "בערב תאכלו מצות", משמע שהאכילה רק משחשיכה. וכתב בתוספות רי"ד (פסחים צט, ב): "סמוך למנחה לא יאכל אדם עד שתחשך אלו בכל יום תנן בפ' יציאת השבת עד שיתפלל והכא אע"פ שהתפלל לא יאכל עד שתחשך". אולם המרדכי דחה את דברי הר"י מקורבי"ל.

החתם סופר בחידושיו מבאר שדין של משתחשך אמור על מצוות אכילת מצה ומרור, אך את הקידוש מותר לעשות מבעוד יום (ויאמר את ההגדה עד שתחשך). וכן משמע מהרשב"ץ (מאמר החמץ לו, ב) שמסביר שאין מנהג לדקדק שכוס הקידוש (הכוס הראשונה בליל הסדר) תהיה אחר צאת הכוכבים, לפי שמוסיפין מחול על הקודש.

אולם המהרי"ל (הלכות ההגדה יג, ב) חולק וסובר שגם את הכוס הראשונה (של הקידוש) צריך לעשות משתחשך, כיון שיש בני אדם שאינם מאריכים בקידוש, ולשיטתו הטיבול הראשון צריך להיות בלילה. ולכן צריך להמתין עם הקידוש עד הלילה (שכן הטיבול הוא בשביל שישאלו התינוקות, ושאלתם היא חלק מההגדה, אשר עליה נאמר: "בעבור זה - בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך").

בשו"ת תרומת הדשן (קלז) העלה גם כן שקידוש ושאר מצוות הלילה, לא ניתן להקדים ולקיימן לפני הלילה. וכן איתא באבודרהם (סדר ההגדה ופרושה עמוד רטז): "ליל הפסח לא יקדש עד שתחשך ויצאו הכוכבים... בפסח המצוה לשתות ארבעה כוסות בזמן אכילת מצה, וכוס של קידוש אחת מהן, ואין מצה נאכלת אלא בלילה וכו'". והובאו דבריו בעניין קידוש להלכה בשולחן ערוך (תעב, א): "יהיה שלחנו ערוך מבעוד יום, כדי לאכול מיד כשתחשך... אבל לא יאמר קידוש עד שתחשך". המשנה ברורה (סק"ה) הדגיש "עד שתחשך ר"ל לאחר צאת הכוכבים ולא בין השמשות", וכ"כ החיי אדם (כלל קל, יט), הבן איש חי (פרשת צו אות כח), כף החיים (תעב, סק"ח) ועוד. וביאר בשולחן ערוך הרב (תעב, ב) שכל ארבעת הכוסות צריכים להיות בלילה ממש, בזמן שראוי לאכילת מצה, וכן איתא במגן אברהם (סק"א).

דיין זה אינו רק בקידוש אלא בכל המצוות הנוהגות בליל הסדר, ואלו דברי המשנה ברורה (סק"ד): "אבל לא יאמר קידוש ר"ל דלא תימא כיון שמצוה למהר יתחיל הקידוש וההגדה מבעוד יום כמו שמצינו בשבת ויו"ט שיכול להוסיף מחול על הקודש ולקדש ולאכול מבעוד יום... קמ"ל דלגבי פסח אינו כן, לפי שאכילת מצה הוקשה לפסח שנאמר על מצות ומרורים יאכלוהו (ט"ז סק"א), ופסח אינו נאכל אלא בלילה, והקידוש צריך להיות בשעה הראויה למצה, ועוד דכוס של קידוש הוא אחד מארבע כוסות וכולהו בתר הגדה ומצה ומרור גרירי" (וכ"כ בכף-החיים סק"ד). וע"ע בשו"ת כתב סופר (עא).

אולם מהבית יוסף (תעב) משמע שדעת תרומת הדשן (קלז) שכל ארבעת הכוסות צריכים שיהיו בלילה אינה דעת הכל. לפי"ז לכאורה יש מקום לסמוך על הדעות החולקות. ועיין בכף החיים (תעב, סק"ו) שבדיעבד אם קידש מבעוד יום יצא. אולם עיי"ש שאכילת מצה ומרור חייבת להיות בלילה, ולכן אף בדיעבד לא יצא עם אכלם קודם הלילה. ודברים אלו הובאו גם בחזון עובדיה (א, א. ב עמוד קיח הערה ב).

בגמרא הלכה ברורה (פסחים צט, ב) ציין שבהערות לתוספות רבי יהודה שיר ליאון לברכות (כו, א הערה 211) יש נוסחא אחרת לתוספות שלפנינו בדפוס וינציא ולפיה מותר לאכול מצה גם מבעוד יום. שיטה זו מפורשת בתוספות רבי יהודה החסיד למסכת ברכות (כו, א ד"ה 'דרב') שאין להבדיל בין שבת ופסח לענין תוספת החג, ואפשר לקיים את המצוות החג לפני חשיכה. גם המרדכי סובר כשיטה זו והוא כותב: "דלאו דווקא נקט עד שתחשך, אלא תיקון הלשון כך", והובאו דבריו גם באגור (הלכות ליל פסח סימן תשפט).

בשו"ת משנה הלכות (יא, שעז) ביאר את החתם סופר (שהבאנו לעיל), שהוא אינו בא להורות הלכה (למעשה) אלא כוונתו להסביר כי מדינא דגמרא מותר להתחיל ולהגיע עד האכילות (מצה ומרור) קודם צאת הכוכבים, אלא שגם לדעתו חכמים גזרו שלא יתחיל קודם לכן, שמא אף האכילות יהיו לפני צאת הכוכבים. אולם עיין בשו"ת דברי יציב (אורח-חיים רז) המבאר שזו דעתו של החתם סופר הלכה למעשה, היינו שהעיקר שבלילה (משחשיכה) יהא אכילת המרור והמצה.

בספר מקראי קודש לגר"מ הררי (הלכות ליל-הסדר ד הערה ט) כתב: "הג"ר שריה דבליצקי זצ"ל אמר לי, שנשאל ע"י אנשי אחד מבתי האבות, הניתן להקל ולאפשר לקשישים אלה לקדש קודם השקיעה או צה"כ, והשיב להם

ליל הסדר בעזה

שמותר להם לקדש לאחר פלג המנחה, ואפילו קודם השקיעה, ובלבד שאת מאמר רבן גמליאל ש'כל שלא אמר ג' דברים... יאמרו לאחר זמן צה"כ, ואפי' המוקדם ביותר, והיינו רבע שעה לאחר השקיעה. ואז ימשיכו לומר משם ואילך ויאכלו מצה ומרור". וכן העלה בשו"ת מעשה חושב (ז, ג). וכן משמע מספר חבל נחלתו (ט, יג).

וכן הביא הגר"מ הררי (ד הערה קמה) דיון ארוך בעניין חיילים שלא יוכלו לעשות ליל סדר בלילה, עיי"ש. ובתוך דבריו הביא שם את דברי הגר"א נבנצל "בענין חייל בצבא, או רופא ואחות בבית חולים, שאין להם זמן לעשות את הסדר בלילה, נראה שיעשו קידוש ויאכלו מבעוד יום, כיון שאין זה גרוע מקידוש בשאר שבתות וימים טובים... ואם יוכלו לאחר מכן, אזי יקיימו בלילה מצוות אכילת מצה ומרור ויספרו בסיפור יצי"מ... ואכן באמת אם יוכל לאכול מצה בלילה, ובפרט מצוי שחיילים יכולים לאכול לפחות כזית מצה בלילה, אזי לא יאכל מצה בסעודה זו שקודם הלילה".

וידידי הגר"מ גבאי הוסיף לי כי הגרב"ד פוברסקי בספר בד קודש (פסחים לא) העלה דאם קידש מבעוד יום לא יצא ידי חובה דלמש"כ הט"ז דבעי קידוש משתחשך שהקידוש בעי בשעה הראויה למצה. והפרמ"ג פירש כוונתו משום קידוש במקום סעודה, א"כ כשקידש מבעוד יום לא יצא ידי חובת קידוש וצריך לחזור ולקדש. ואף לטעם שכתב המג"א שכוס של קידוש הוא אחד מד' כוסות, י"ל כיון שתיקנו כוס של קידוש שהוא מארבע כוסות, כל שזמן ד' כוסות זהו בלילה שוב בכלל התקנה גם על קידוש ליל פסח יהא בלילה דווקא, ואם קידש מבעוד יום לא יצא וצריך לחזור ולקדש.

העולה לדינא: ניתן להקל במקום צורך גדול כבית אבות שיתחילו את ליל הסדר אחר פלג המנחה, ובלבד שאת מאמר רבן גמליאל ש"כל שלא אמר ג' דברים..." יאמרו אחר זמן צאת הכוכבים, ומשם ימשיכו לומר את ההגדה ולאחר מכן (בלילה) יאכלו מצה ומרור (ובמקום שצריך להקדים עוד, עיין בשו"ת מעשה חושב).

ד. והעיר הגר"א נבנצל כי אם אוכלים מצה ומרור בביה"ש, קודם צה"כ, לא יברכו ברכות המצוות עליהם. עוד בעניין עריכת ליל סדר מבעוד יום לחיילים או לרופאים (וכן לגבי סדר הקדימה בעשיית הסדר כאשר הזמן קצר מאוד) עיין בשו"ת מנחת אשר (ג, לו).

הגאון רבי יוסף אביטכול שליט"א
מח"ס שערי יוסף ושא"ס

בס"ד, מוצאי שבת קודש פרשת שמיני תשפ"ד

לכבוד הגאון רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א במח"ס גם אני אודך ומחבר חיבורים מחוכמים ומועילים לכל עולם התורה, רחובות.

אודות שאלתו לגבי סדר ליל הסדר לחיילים בעזה, והיא שאלה נחוצה יען כי יש הרבה חיילים שומרי תורה ומצוות [שחזרו בתשובה שלימה] שעתה נמצאים במלחמה בעזה, מחמת היותם מגויסים למילואים.

בדיקת חמץ – אם יש ברשותם שבו נמצאים חמץ, כגון בטנק וכדו' יעשו בדיקת חמץ בלא ברכה (כיון שהוא מטלטלין) לאור הנר, [ואם אינם יכולים יעשו לאור פנס] ואם נמצאים בבתי מגורים כיון שעכשיו הם נמצאים שם יעשו בדיקת חמץ בברכה בליל י"ד, ואם אינם יכולים לעשות בדיקת חמץ בליל י"ד יעשו בדיקת חמץ בלא ברכה בליל י"ג בלא ברכה. [ולגבי על מי מוטל החיוב בזה יל"ע].

שריפת חמץ – אם יכולים לעשות במקומם יעשו, ואם לא ישליכו לים, או יאבדו אותו בכל דרך שהוא.

אכילת מצה בערב פסח – כיון שהוא מקום הצורך ואין להם חמץ יכולים לאכול מצות אף בערב פסח, [וטוב שיבשלו אותם קודם] וטוב שיאכלו עוגיות וכדו' ממצה עשירה.

מצוות ליל הסדר לנמצאים בבתי כבושים וכדו' – אם יכולים לעשות את הסדר בלילה בזמנו מה טוב.

תפילת ערבית והלל – יכולים להתפלל תפילת ערבית מזמן פלג המנחה, ולאחר מכן יאמרו הלל שלם בברכה, [אף למי שמתפלל ביחידות].

קיום הסדר מפלג המנחה – אין היתר לקיים את מצוות הסדר מפלג המנחה, ורק קידוש אפשר להתיר בשעת הדחק, אך חיילים שאין באפשרותם לקיים מצוות הסדר כלל בליל פסח ורק יכולים מפלג המנחה יקיימו את כל מצוות ליל הסדר מפלג המנחה ללא ברכה, ואם אח"כ יוכלו לאכול בלילה יחזרו ויאכלו בברכה (עי' חזו"ע פסח ח"ב עמ' א ובשו"ת חזון עובדיה סימן א' שהביא ראשונים שס"ל שיכול לקיים מצוות הסדר בלא ברכה ע"כ נראה כמ"ש, וכן הסכים לדינא הגר"י משדי שליט"א).

מצוות ליל הסדר לנמצאים בלחימה ואין בזמנם אף דקה פנויה

קידוש, אפשר לעשות מפלג המנחה אם יכולים, אבל שאר מצוות היום אי אפשר לעשות רק בלילה, וחיילים הנמצאים במצב מלחמה כל הלילה, כיון שאנוסים, [ואין פטור של עוסק במצוה פטור מן המצוה, כיון דלאו מלחמת מצוה] פטורים, ואונס רחמנא פטריה, אך מ"מ אין להם תשלומין ביום, אבל אם נמצאים לפני זמן עלות השחר [אף הזמן השני] יכולים לאכול מצה בלא ברכה.

וראוי אם אפשר שיחלקו עכ"פ בלילה זו את הלחימה לשני משמרות [ויתחלפו באיזור השעה 11 בלילה], כך שכל משמר יוכל לעשות את הסדר בקצרה.

מצוות ליל הסדר ליכולים לעשות סדר קצר [ויש ברשותם זמן מצומצם]

ד' כוסות - מי שלא עושה את הסדר כדינו אין עניין שישתה ד' כוסות אחד אחרי השני, כיון שקימ"ל שתאן בבת אחת שלא על הסדר ההגדה לא יצא ידי חובה.

יכולים לשתות מיץ ענבים, ויקחו כוס קטנה כשיעור רביעית 86 סמ"ק, ויכולים לשתות אף ארבעים ססי, ויוצאים יד"ח אף בכוס חד פעמי.

אם עושים הפסקות בסדר צריכים לברך על כל כוס וכוס.

הסיבה - קימ"ל שלכתחילה הסיבה בד' כוסות ומצה וכורך ואפיקומן מעכבת, [ולבני אשכנז בב' כוסות אחרונות אינם מעכבים] אך מ"מ אף אין ברשותם כורסה וכדו', מ"מ יכולים כל אחד להשען על חבירו לצד שמאל. [ואם אינם יכולים, אונס רחמנא פטריה].

קידוש - כנ"ל בשעת הדחק אפשר אף מפלג המנחה.

ורחין - אם ברשותם ליטול ידיים יטלו. [ואם אינם יכולים ליטול ידיים יאכלו מהכרפס במזלג וכדו', וי"א שעדיף שלא יעשו. (הגר"י משדי שליט"א)].

כרפס - יכולים לאכול כל שהוא מהכרפס. ולטובלו במי מלח.

מגיד - לכתחילה יאמרו כל ההגדה, ואם לא יאמרו מעבדים היינו וכו' עד הרי זה משובח. ואחר כך כן מ'רבן גמליאל' עד סוף ההגדה. (הגר"ע פריד שליט"א). ואם לא יאמרו לכל הפחות "רבן גמליאל אומר כל שלא אמר שלושה דברים אלו לא יצא ידי חובתו, ואלו הם פסח מצה ומרור".

מצה – יאכלו כזית אחד, [ואם עושים סדר, עורך הסדר יאכל שני כזיתות] ודי בשיעור 17 גרם, ולכתחילה אם אפשר יאכלו 30 גרם, ואם יש להם זמן לאכול רק כזית אחד יאכלו אותו בסוף הסעודה ויכוונו לשם אפיקומן ולשם מצוות מצה. [חיילים שאין ברשותם זמן ויש להם ממש כמה שניות לאכול ירסקו את המצה מבעוד יום ויאכלו את השיעור שהוא מרוסק] ובשעת הדחק יכולים לאכול אף בשיעור תשעה גרם.

מרור – יכולים לאכול בשיעור 17 גרם שהוא קלח חסה גדול.

כורך – לכתחיל יאכלו, ויכולים לאכול בשיעור הקטן 17 גרם מהמצה ו17 גרם מהמרור [שהוא בערך גודל של עלה חסה בינוני], ואם אין זמן ברשותם די 9 גרם מצה ו9 גרם מרור. ומעט חרוסת.

שולחן ערוך – מצוות שמחה ביו"ט בבשר אם אפשר.

אפיקומן – כזית אחד לכל הפחות בשיעור 17 גרם, ולכתחילה יאכלו לפני חצות, אך אם לא אכלו לפני חצות יאכלו כל הלילה.

הלל – אם יש להם זמן יאמרו הלל ונראה שעדיף שיאמרו הלל שלם אם מפסיקים באמצע. [ויש להסתפק אם אמרו הלל אחר תפילת ערבית, ויש בפניהם מצוות אחרות הי מנייהו עדיף].

בברכה שנזכה לגאולה קרובה במהרה בימינו, ונזכה השנה לאכול לירושלים הר הקודש ולאכול מן הפסחים ומן הזבחים, אמן ואמן.

בברכת התורה

יוסף אביטבול

מח"ס שערי יוסף וש"ס

פה עיה"ת בני ברק

הגאון רבי אשר דרשן שליט"א מח"ס מנחת פרי ועו"ס

לכבוד ידידי הגאון המופלג רבי גמליאל רבינוביץ שליט"א
בעמח"ס גם אני אודך השלוי וישע רב

אודות שאלתכם במה שמצוי כעת בזמן המלחמה הנפרצה (שנת תשפ"ד) בחיילים יהודים הרוצים לקיים עריכת ליל הסדר ושאר מצוות חג הפסח וכעת נמצאים הם בעזה והמפקד חס עליהם ונותן להם זמן מה לקיים את עריכת ליל הסדר ובודאי שלא יספיקו לקיים את כולו [דהלא לוקח כל עריכת הסדר כמה שעות טובות לפחות אם לא הרבה שעות ועד עלות השחר כפי שמצוי בבתי אשר מספרים כל הלילה בהגדה של פסח ובשבח ניסיו ונפלאותיו של הקב"ה על ישועותיו בכל עת ועת, וכדמצינו בהגדה של פסח ברבותינו רבי אלעזר בן עזריה ושאר התנאים שהיו מסובים בבני ברק והיו מספרים בהגדה של פסח ומאריכים בה עד עלות השחר וכו' ובודאי שאפשר להאריך בהגדה הרבה שעות] אלא רק כמה דברים יספיקו לעשות, וכגון לאכול כזית מצה או כמה מצוות וכדו', ויש לברר בעדיפות הדבר מה יעשו קודם.

הנה בודאי שמעיקר הדין הרי מוטל עליו לעשות ליל הסדר כדת וכדין וזהו מצוה על כל אחד ואחד כדכתיב בקרא (שמות יג, ח) 'והגדת לבנך ביום ההוא לאמר' וכמבואר בפסחים (קטז:): שבכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים ולספר לבניו ולכל משפחתו את ההגדה ולהודות ולשבח לעלה ולקלס לקב"ה על כל ניסיו ונפלאותיו שעשה עמנו עד עתה ועושה עמנו בכל רגע ורגע, וכך צריך להמשיך ולספור בסיפור יציאת מצרים הרבה זמן אך מאחר וה"ה אנוס משום שנמצא הוא בעזה והמפקד אוסר עליו להאריך בכל ענייני הסדר יש לו דין של אונס וכבר מצינו בב"ק (כח:): דאונס רחמניה פטריה ואין הוא מחוייב להאריך בכל זה ויעשה בזה ככל האפשרותו, אך בכל אופן יש דברים אשר עליו לאומרם דחובה הם ויש דברים פחות מכך דאינם חובה כ"כ.

ומקור ענין סיפור יציאת מצרים הוא מה דאיתא בפסחים (שם, קטז:): שבכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים שנאמר (שמות יג, ח) 'והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים' לפיכך אנחנו חייבים להודות וכו' ונאמר לפניו הללויה וממשיך ומספור בסיפור יציאת מצרים ובכך מכיר הוא יותר ויותר בניסיו ונפלאותיו של הקב"ה.

והנה כתב הרמב"ם (פ"ז מהל' חמץ ומצה ה"א) דמצות עשה מדאורייתא לספר בניסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים בליל ט"ו בניסן שנאמר זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים כמו שנאמ' 'זכור את יום השבת'. והרי לנו מבואר בדעת הרמב"ם, שהפסוק 'זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים' נאמר על מצות הסיפור בליל ט"ו ומכאן מגיע המקור למצות סיפור יציאת מצרים.

אולם בחינוך (מצ' כא) כתב 'לספר בענין יציאת מצרים בליל חמשה עשר בניסן כל אחד כפי צחות לשונו וכו' שנאמ' והגדת לבנך וגו' וכבר פירשו חכמים שמצות הגדה זו היא בליל חמשה עשר בניסן בשעת אכילת מצה', ומבואר שהמקור למצוה זו הוא מהפסוק (שם) 'והגדת לבנך ביום ההוא'.

וכבר תמה המהר"ל (גבורות ה' פ"ב) על דברי הרמב"ם, שהרי בפסוק 'זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים' לא כתוב שצריך לספר את הניסים והנפלאות שאירעו לאבותינו במצרים אלא רק לזכור את עצם היציאה ממצרים, ואם כן אין מקור מהפסוק לדברי הרמב"ם שהמצוה היא לספר את הניסים והנפלאות.

ועוד הקשה, מנין שהמצוה היא לספר בליל ט"ו בניסן, והלא בפסוק זה לא כתוב אלא לזכור את יום צאתך מארץ מצרים, ושמא הפסוק בא לחייב את מצות הזכירה בכל יום ויום, ואמנם כתב הרמב"ם (שם) שזמן הסיפור הוא בליל ט"ו מדכתיב 'והגדת לבנך ביום ההוא', אבל דבריו תמוהים, שאם כן נלמד מפסוק זה את עיקר החיוב לספק ביציאת מצרים ולמה נצרך הפסוק 'זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים', אלא על כרחך מבואר בשיטת הרמב"ם שמהפסוק 'והגדת לבנך' אין ללמוד את החיוב לספר בעצמו כיוון שהפסוק מדבר על חיוב ההגדה לבן וא"כ קשה מה המקור שחייבים לספר ביציאת מצרים בליל ט"ו הרי בפסוק 'זכור את היום' לא כתוב שהזמן הוא בליל ט"ו, ומהפסוק 'והגדת לבנך ביום ההוא' אי אפשר ללמוד אלא על חיוב ההגדה לבן.

ולכן כתב המהר"ל שמקור המצוה לספר בליל ט"ו הוא מהפסוק (דברים ו, כ) 'כי ישאלך בנך מחר לאמר מה העדות והחוקים והמשפטים אשר ציוה ה' אלוקינו אתכם', ודרשו במכילתא בפרשת בא (מסכתא דפסחא, פרשה יח) 'מה העדות והחוקים רבי אלעזר אומר מנין אתה אומר שאם היתה חבורה של חכמים או של תלמידים שצריכים לעסוק בהלכות פסח עד חצות לכך נאמר 'מה העדות'.

והנה הרמב"ם (שם) הוסיף כמו שנאמר 'זכור את יום השבת לקדשו', וצריך ביאור מה מוסיף לנו הדמיון לזכור את יום השבת לקדשו ומה מקורו של הרמב"ם לדמות הענין של סיפור יציאת מצרים לענין זכירת יום השבת.

ואכן בכסף משנה ובמגדול עוז (שם) כתב שדברי הרמב"ם מבוארים בגמרא (קטז): ושם) ובמכילתא פרשת בא [לא נמצא דברי הרמב"ם במכילתא, אולם בס' המצוות (מצוה קנז) הביא הרמב"ם בעצמו כן בשם המכילתא וז"ל, 'ולשון מכילתא מכלל שנאמר 'כי ישאלך בנך' יכול אם ישאלך אתה מגיד לו ואם לאו אין אתה מגיד לו תלמוד לומר 'והגדת לבנך' אע"פ שאינו שואלך אין לי אלא בזמן שיש לו בן, בינו לבין עצמו בינו לבין אחרים מנין תלמוד לומר 'ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים'. עכ"ל]. אבל כבר תמה על דבריהם בנחל איתן (לרבי אברהם משכיל לאיתן בעל הגהות יד אברהם לשו"ע על הרמב"ם (שם)), שהרי בגמרא שם לא נזכר כלל הענין לדמות את עצם מצות זכירת יציאת מצרים לזכירת השבת אלא הגמרא (ק"ז): הביאה גזירה שוה ללמוד שבת מיציאת מצרים לענין שצריך להזכיר יציאת מצרים בקידוש היום.

וכתבו האחרונים (נחל איתן, ושם) שמקור דברי הרמב"ם הוא ממדרש רבה סוף פרשת בא (פרשה יט) וז"ל, אמר הקב"ה למשה, הזהר לישראל כשם שבראתי את העולם ואמרתי להם לישראל לזכור את יום השבת זכר למעשה בראשית שנאמר 'זכור את יום השבת' כך היו זוכרים הניסים שעשיתי להם וזכרו ליום שיצאתם משם שנאמר 'זכור את היום אשר יצאתם ממצרים', ע"כ. הרי שמדמים את זכירת יציאת מצרים לזכירת השבת. אלא דאכתי צריך ביאור מה אנו למדים מדמיון זה.

ובאמת ביאר שם בנחל איתן (שם) שאנו למדים מכך, שאף נשים חייבות במצות סיפור יציאת מצרים כמו שהם חייבות בזכירת השבת, והינו דהיה מקום לומר שנשים חייבות רק בזכירת השבת ואף אי נימא שחייבות אף בסיפור יציאת מצרים היה מקום לומר שיתחייבו ביציאת מצרים אך לא כמו חיוב זכירת השבת, ונתחדש שחייבים בזה כמו שחייבים בזה.

ואשר מבואר מכל זה, דלדעת הרמב"ם והחינוך (שם) יש מצוה מן התורה לספר ביציאת מצרים וכ"ה דעת רוב הראשונים, אולם הרא"ש בתשובה (כלל כד סי' ב) כתב שאין מצוה מן התורה לספר ביציאת מצרים אלא שאם בנו שואלו הוא צריך להגיד לו כמו שנאמר 'והיה כי ישאלך בנך', וכלשון הרא"ש בתשובה (שם) 'ומה שאלת למה אין מברכים על סיפור ההגדה, תשובה, הרבה דברים ציוה הקב"ה לעשות זכר ליציאת מצרים ואין אנו מברכים עליהם וכו' אלא שציוה הכתוב לעשות המעשה ומתוך כך אנו זוכרים יציאת מצרים ולא דווקא הגדה בפה אלא אם ישאל מפרשים לו, וזו ההגדה לצד שזוכרים יציאת מצרים. עכ"ל. ומבואר מדבריו, שאין מצוה בסיפור יציאת מצרים אלא על פי שאלת הבן כדכתיב 'והיה כי ישאלך בנך'.

ומה שמבואר במשניות ובגמרא שאם אין לו בן הוא שואל את עצמו ומספר ביציאת מצרים אף בינו לבין עצמו זהו רק מדרבנן [ומה שאמרו במכילתא (בא, פרשה יח) ובירושלמי (פסחים פ"י ה"ד) ובסדר הגדה 'כנגד ארבעה בנים דברה תורה וכו' שאינו יודע לשאול את פתח לו שנאמר 'והגדת לבנך' אין זה אלא אסמכתא בעלמא ומדרבנן] וכך סברו הרס"ג הבה"ג והר"ש בן גבירול ז"ל שלא מנו את מצות סיפור יציאת מצרים במנין העשין, שהוא דבר תמוה מדוע לא מנו את מצות עשה המפורשת בפסוק שנאמר 'והגדת לבנך ביום ההוא וגו' אלא על כרחך צריך לומר שדעתם היא כדעת הרא"ש בתשובה שאין מצוה מן התורה לספר אלא רק שאם הבן שואל צריך להגיד לו.

וכן נראה דהרי לא כתוב מפורש בתורה שיש מצוה לספר הסיפור יציאת מצרים מעצמו וזאת נאמר רק בענין אם הבן שואל בעניני וסיפור ההגדה וכדו' צריך להשיב לו כדכתיב 'והגדת לבנך' והינו שיאמר ויגיד לבנו ענין וסיפור היציאה רק באופן שבנו שואל, אבל בודאי יש מקום לצדד נמי כדברי הרמב"ם והחינוך, שיש מצוה להתחיל לספר בעצמו ענין סיפור יציאת מצרים דבכך גם מספר על ניסיו ונפלאותיו וישועותיו בכל עת ובכל רגע של הקב"ה.

ומכל מקום פשיטא שיש חובה ולכל הפחות מצוה לספר ביציאת מצרים מצרים מדאורייתא או מדרבנן (תלוי בפלוגתא הנ"ל) ולהיזכר בשבחיו וניסיו של הקב"ה שמשע עמנו כל הזמן בכל רגע ובכל שעה ובכך גם מודה ומקלס ומעלה את הקב"ה שעשה לאבותינו ולנו כל ניסים האלה, שהוציאנו מעדות לחרות מיגון לשמחה ומאבל ליום טוב ומאפלה לאור גדול ומשעבוד לגאולה ועוד רבות בניסים שעושה עמנו הקב"ה, וימשיך כך לומר כל ההגדה בשירות ותשבחות והלל אך עכ"פ מי שאינו יכול לומר את כל ההגדה כולה יאמר את עיקר הזכירה והסיפור יציאת מצרים שצריך לומר.

ומעתה יש לדון באותם חיילים אשר נמצאים בעזה ואנוסים הם בכך שאינם יכולים לומר הרבה זמן את ההגדה ואכילת המצות, דיש לברר כמה זמן עליהם לומר את ההגדה ומה יאמרו בזמן המועט אשר קצוב להם לומר.

דהנה מצינו במכילתא (דר"י מסכתא דפסחא, פרשה יז) 'והגדת לבנך, שומע אני מראש חודש תלמוד לומר 'ביום ההוא', אי ביום ההוא יכול מבעוד יום תלמוד לומר 'בעבור זה' בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך', ודברי חז"ל אלו הובאו על ידי בעל ההגדה בתוך ספר ההגדה הנאמרת בליל פסח, וכן פסק הרמב"ם (שם) 'ומנין שביליל חמשה עשר תלמוד לומר 'והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה' בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך'.

וצריך ביאור מה היתה ההו"א שיספרו יציאת מצרים מבעוד יום והלא כתיב 'ביום ההוא', ונהי דאם לא היה כתוב איזה יום בדיוק לספר אלא היה כתוב בסתמא היה ניחא שפיר למימר דהכוונה בזה אולי לראש חודש או יום אחר והיה מקום להסתפק בזה אך כאן שכתוב להדיא 'ביום ההוא' א"כ בודאי שבמצות סיפור יציאת מצרים היא דווקא ביום ההוא שהוא בליל ט"ו, ומה מקום וצד לומר שהמצוה היא מבעוד יום ואפשר לספר אפי' מראש חודש.

וביאר הראשונים (רש"י ריטב"א כל בו ואברבנאל, בפירושים להגדה על הקטע 'יכול מראש חודש') שכיוון ששוחטים את הפסח מבעוד יום היה מקום לומר שבשעה זו יספרו ביציאת מצרים דווקא, קמ"ל שזמן הסיפור הוא רק בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך.

ובאופן אחר ביאר הגרי"ז (הו"ד בחי' הגר"ח סטנסיל אות לו, ובהגדה מבית לוי עמ' קיז) שהיה צד שיוכל לספר מבעוד יום באופן שקיבל עליו תוספת יום טוב, דמאחר ומזמן התוספת חלה קדושת יום טוב הרי"ז נחשב 'ביום ההוא' ולכן כתתוב 'בעבור זה' שאינו יכול לספר אלא בלילה שהיא שעת אכילת מצה ומרור, ולא בזמן התוספת שאינו שעת אכילת מצה ומרור כמבואר בתוספות (צט: ד"ה עד) שאין יוצאים ידי חובת מצה ומרור אלא בלילה ממש כיוון שהוקשו לאכילת קורבן פסח בלילה שנאמר 'ואכלו את הבשר בלילה', וע"ע בברכת אברהם (קונטרס על הגדה של פסח, ד"ה יכול מר"ח) שביאר כן בכוונת הרמב"ם. יעוי"ש.

ובעין זה מצינו בתרומת הדשן (שו"ת סי' קלז) דביאר, שתחילת זמן הסיפור הוא משעה שמצה ומרור מונחים לפניך, והינו שמזמן זה הוא יכול לספר בסיפור יציאת מצרים ולהאריך ולהרבות בשבח כל הנס שהיה ביציאת מצרים.

אך יש לברר האם גם סוף זמן הסיפור הוא רק בשעה שמצה ומרור מונחים לפניו וכיוון שזמן אכילת מצה ומרור הוא רק עד חצות לפי שיטת רבי אלעזר בן עזריה ועד עלות השחר לפי שיטת רבי עקיבא, כמו כן זמן הסיפור הוא רק עד חצות או עלות השחר, או דלמא יש לומר שרק תחילת זמן הסיפור מתחיל בלילה שהיא שעת אכילת המצה והמרור אבל סוף זמן הסיפור אינו תלוי במצה ומרור אלא כל הלילה הוא זמנו.

ועי' במשכנות יעקב (סי' קלט) שהביא מהמכילתא (פרשתא דפסחא פרשה יח ד"ה והיה), נאמר רבי אלעזר אומר מנין אתה אומר שאם היתה חבורה של חכמים או של תלמידים שצריכים לעסוק בהלכות פסח עד חצות לכך נאמר 'מה העדות', ומבואר שזמן הסיפור הוא עד חצות. אולם בתוספתא בפסחים (פ"י הי"א- יב)

מצינו דחייב אדם לעסוק בהלכות הפסח כל הלילה כו' מעשה ברבן גמליאל וזקנים שהיו מסובים בבית ביתוס בן זונין בלוד (וצ"ע דהא בסדר ההגדה של פסח כתב שהיה המעשה בעיר בני ברק) והם עסוקים בהלכות הפסח כל הלילה עד קרות הגבר', וחזינן שזמן הסיפור הוא כל הלילה ודלא כדברי המכילתא שזמן הסיפור הוא עד חצות, ועל כרחך שדברי המכילתא נאמרו בשיטת ר' אלעזר שסובר שאכילת המצה היא עד חצות ולכן גם סיפור יציאת מצרים היא עד חצות, והתוספתא נאמרה בשיטת רבי עקיבא שזמן אכילת המצה הוא עד עלות השחר ולכן גם זמן הסיפור הוא עד עלות השחר. וכן כתב הריטב"א (בפירושו להגדה של פסח).

ובעקבי ההגדה (על הגדה של פסח, להגר"י אדלשטיין זיע"א, עמ' קכד-קכה) ביאר בזה, דבפשטות הכוונה שלסיפור יציאת מצרים אין שיעור, וזהו החילוק בין סיפור של ליל פסח לזכירת יציאת מצרים שבכל יום, שהרי בכל יום החיוב הוא זכירה גרידא ואין חיוב לספר כל הזמן ובכל רגע ורגע, מה שאין כן במצות סיפור. ועל זה הובא המעשה מר' אליעזר ור' יהושע שהיו מספרים כל אותו הלילה [ואחד המפרשים כתב שבעל ההגדה הביא בזה ראייה שאפילו י שלא היה אצלו את יציאת מצרים כיוון שלא היה משועבד, אפ"ה ג"כ מחוייב הוא לספר. ולכן הביא מאותם התנאים שהרי ר' אליעזר ור' יהושע היו לוויים ור' טרפון כהן ור' עקיבא היה בן גרים ובכל זאת היו מספרים כל הלילה. ראה שערי תשובה תעג, כז]. וכבר ידוע מש"כ להאריך בזה הגר"ח מבריסק זיע"א ובעמק ברכה לחלק החילוק בין מצות הזכירה שבכל יום למצות זכירת יציאת מצרים. ואמ"ל בזה.

ובאופן נוסף ביאר הגר"מ שטרנבוך בספרו ויגד משה (על הגדה של פסח, עמ' צג-צד), דהא לכאורה לשיטת רבי אלעזר בן עזריה הפסח נאכל רק עד חצות וזמן הסיפור הוא כל זמן שהפסח המצה ומרור מונחים לפניך, ולאחר מצות שוב אין כאן מצוה, וכיצד הצטרף לסיפור יציאת מצרים כל הלילה. ולכן ביאר בזה, שאמנם מדין סיפור יציאת מצרים אין כאן מצוה, אבל מדין הזכרת יציאת מצרים הנוהג בכל לילה, ודאי זמנו הוא עד עלות השחר לפיכך הסמיכו לכאן את דבריו שמזכירים יציאת מצרים בלילות, ומה הקשר בין הזכרה זו לסיפור יציאת מצרים שעסקו בה, ובפרט לנוסח הרמב"ם שכתב 'אמר להם רבי אלעזר בן עזריה', כלומר לחכמים שהיו מסובים עמו. אלא ודאי שהם כיונו לספר ביציאת מצרים, ואילו הוא כיון להזכיר יציאת מצרים בלילות ולפיכך הסב עמהם.

ועוד הביא ליישב, שבסיפור יציאת מצרים יש שני ענינים, האחד שמבאר הלכות של אותו לילה, כגון פסח מצה ומרור על שום מה, וזו מצוה רק בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך, והינו לרבי אלעזר בן עזריה עד חצות. והענין השני לספר בניסים ובנפלאות שעשה עמנו, ומצותו כל הלילה.

ואכן כבר כתבו בתוספתא (פסחים פ"י הלכה ח') שהיו התנאים עסוקים בהלכות הפסח כל אותו הלילה, והגרי"ז מבריסק הוכיח מלשון זו דגם בלימוד הלכות הפסח יוצאים ידי חובת סיפור יציאת מצרים.

וביאור בזה במנחת אשר (על סדר ההגדה, עמ' קמב) דפשוט הוא עד למאוד שהעוסק כל הלילה בהלכות הפסח בלבד, ביטל מצות סיפור יציאת מצרים, דהלא צריך לספר בניסים ונפלאות שעשה הקב"ה עמנו ביציאת מצרים כמ"ש הרמב"ם (ריש פ"ז מחו"מ). יעו"ש. אלא דבכלל 'כל המרבה לספר הרי זה משובח' נכלל גם העוסק בהלכות הפסח. והקשה לפי"ז, למה עסקו בהלכות הפסח כל אותו הלילה, וכי לא עדיף לעסוק בסיפורי יציאת מצרים ממש שהם עיקר המצוה.

ואשר על כן כתב לבאר בזה בדרך דרש, דהלא ישבו שם רבי עקיבא ורבי אלעזר בן עזריה, ושני ענקים אלה נחלקו בסוף פסחים במצות אכילת הפסח אם היא עד חצות (שיטת ראב"ע) או עד עלות השחר (שיטת ר"ע), וכאשר קרבה שעת חצות קם רבי אלעזר בן עזריה ללכת לבית המדרש, שהרי לשיטתו שוב אין מצוה בסיפור יציאת מצרים ומה לן לעסוק בסיפורי מעשיות הלא ביטול תורה הוא, אך רבי עקיבא עמד על דעתו שמצות הסיפור נהגת עד עלות השחר. וכדי שלא תתפרד החבילה והחברותא קדישא יוסיפו בשבת אחים גם יחד, עשו פשרה ומחצות לילה עד עלות השחר עסקו בהלכות הפסח שיש בהם גם תלמוד תורה וגם סיפור יציאת מצרים, ואף דנראה ברור דהמעשה המובא בהגדה והמעשה הכתוב בתוספתא שתי מעשיות היו, מעשה ההגדה היה בבני ברק ושם ישבו רבי אליעזר ורבי עקיבא וחבריהם, והמעשה דהתוספתא היה ברבן גמליאל וזקנים בלוד, אך מ"מ ר"ג וזקנים היינו ר' יהושע ר' עקיבא ור' אליעזר בן עזריה כמו שמצינו בכמה מקומות שנועדו יחדיו (וע"ע במעשר שני פ"ה משנה ט', מכות יד ע"א וכד ע"א, סוכה מא ע"ב. ויעו"י עוד בכריתות טו ע"א שאלתי את רבן גמליאל ואת ר' יהושע באיטליז של עימאום וכו', ויל"ע בברכות נו ע"א ובכל הנכתב בזה).

ובעיקר דברי המכילתא שזמנו הוא עד חצות צ"ב דהלא זהו מצות היום לספר ולהרחיב בסיפור יציאת מצרים וכדכתב הרמב"ם (פ"ז מחמץ ומצה ה"א), וקשה אף מהא דמצינו בר' אליעזר בן עזריה שהיה עד חצות.

אמנם באמת מצינו בפירוש ר"י בן בקר (על סדר ההגדה) שכתב וז"ל, 'מעשה ברבי אליעזר עצמו שאמר עד חצות, והיה עם ר' יהושע וכו' וסיפרו ביציאת מצרים כל הלילה, ולפי טרדתו היה סבור שלא עבר עד חצות'. וחזינן דבאמת מעיקרא מצות סיפור יציאת מצרים הוא חצות ולא יותר מכך ורק מה שהתנאים ר'

אלעזר בן עזריה וכו' האריכו לעשות עד עלות השחר זהו רק מפני שהיו טרודים אך לא מעיקר הדין.

ובס' עמק יהושע (להר"י מקוטנא, דרוש יא) כתב שסיפור יציאת מצרים היא מצוה בפני עצמה ואינה תלוי בזמן אכילת המצה ולכן סוף זמן הסיפור אינו תלוי בסוף זמן אכילת המצה, ולפי דבריו יש לומר שדרשת חז"ל 'בעבור זה' בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך באה ללמדנו רק שתחילת זמן הסיפור הוא בשעת תחילת מצות אכילת המצה אבל סוף זמן סיפור יציאת מצרים הוא עד עלות השחר ואינו תלוי בסוף זמן אכילת המצה. וכן כתב בשו"ת התעוררות תשובה (ח"א סי' רעא).

וייעו בדגול מרבבה (או"ח סי' תעז ס"א) שכתב, דהיכא שנאנס ולא הספיק להתחיל את הסדר עד סמוך לחצות יקדש וישתה כוס ראשון ויטול ידיו ויברך המוציא ועל אכילת מצה ויאכל וגם יברך על המרור ויאכל תיכף קודם חצות ואח"כ יאמר הגדה לאחר חצות.

והקשה העמק ברכה (סדר ליל פסח, אות ד) על דבריו, שהרי כמו שצריך למהר את אכילת המצה קודם חצות כן צריך למהר ולספר בסיפור יציאת מצרים קודם חצות, וא"כ ילה"ק דאמאי יש להעדיף את אכילת המרור קודם חצות מאשר אמירת ההגדה והרי מרור בזמן הזה הוי מדרבנן וסיפור יציאת מצרים הוא מדאורייתא.

אולם לפי מה שכתב העמק יהושע (שם) שסוף זמן הסיפור אינו תלוי בזמן אכילת המצה, וגם אחר חצות יכול לקיים את מצות הסיפור מיושבים דברי הדגול מרבבה.

ואפשר עוד דהדגול מרבבה סבר כדעת הראשונים שיוצא ידי חובה מדאורייתא במה שהזכיר יציאת מצרים בקידוש וכמו שכתב הפרי חדש (סי' תעג סק"ו) והפרי מגדים (פתיחה להל' ק"ש אות ד').

איברא אכן בקהלות יעקב (ברכות סימן ד) ביאר, שאמנם עיקר המצוה מדאורייתא לספר ביציאת מצרים נוהגת היא רק עד חצות כמפורש במכילתא הנ"ל, אלא שרבנן תיקנו מצוה מחודשת להרבות בסיפור יציאת מצרים ותיקנו כן לכל מי שמתחיל לספר ביציאת מצרים שירבה ויאריך כמה שאפשר דכל המרבה הרי זה משובה, וגם אחר שעבר זמן אכילת המצה יש מצוה מדרבנן להרבות בסיפור, ולפיכך רבי אלעזר המשיך וסיפור ביציאת מצרים עד שבאו התלמידים ואמרו שהגיע זמן ק"ש של שחרית וכבר צריך להפסיק. ויש שכתבו (הלכות חג בחג, פסח פ"ס

הע' 9) שכל המרבה ומוסיף על הסיפור מקיים בזה מצוה מדאורייתא אף אחר חצות, ולא נאמר שהמצוה היא עד חצות ורק מ"מ אין לחייבו יותר מכך, אבל יכול להמשיך ולהוסיף על הסיפור בתורת מצוה קיומית.

וזכר לדבר נראה כדמצינו לענין מצות ישיבת הסוכה אי הוי מצוה קיומית או מצוה חיובית, דמבואר בתוס' ר' יהודה החסיד (ברכות יא:): שאינו עובר איסור כשמטייל מחוץ לסוכה שטיול אינו כאכילה ושינה וממילא הוי כמצוה קיומית. ומאידך בבעל המאור (פסחים כז. מדפי הרי"ף) וברבינו מנוח (פ"ו מהל' סוכה ה"ט) משמע שיש חיוב לטייל בסוכה כאכילה ושינה דהוי כמצוה חיובית ממש, וכן מבואר בנשמת אדם (כלל קמז סק"א) וביסוד ושורש העבודה (שער האיתון פי"ב) בשם האבודרהם שבכל רגע שיכול להיות בסוכה ואינו נמצא בה הריהו מבטל עשה [וראה שו"ת מנחת שלמה ח"ב סי' נח אות לח בביאור דבריו], וביאר דבריו הגר"ק זיע"א (הו"ד בס' תורת המועדים ס"ק א), שאין כוונתו כפשוטו שחובה להיות בסוכה אף באופן שבשאר השנה היה יוצא מביתו [שהרי על זה אמר החזון איש (סוכת חיים עמ' שכד) שסוכה אינה בית האסורים], אלא רק כשאין לו סיבה ומניעה מלהיות בסוכה אסור לו לשהות מחוץ לה משום שמפסיד מצות עשה דכתיב בקרא (ויקרא מב, כג) 'בסוכות תשבו שבת ימים' והינו לשון לישוב ולהתעכב בסוכה כל רגע ורגע והוי זה כמצוה חיובית, וכמו שמצינו לענין ציצית שמענישים על ביטולה בעידנא דריתחא.

ואף כאן יש לצדד ולומר דיחשב מצות סיפור יציאת מצרים בתורת מצוה קיומית שיש לקיימה ככל האפשר וככל הניתן להרחיב ולדון ולספר עוד ועוד בסיפור יציאת מצרים, ומ"מ לכאורה אין זה בתורת מצוה חיובית.

ובקובץ קול התורה (כרך סא תשס"ו, עמ' לב) שהביאו בשם הגרש"ז אויערבך זיע"א, ש'כל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח' אין פירושו באורך זמן הסיפור אלא הכוונה בכך על איכות הסיפור שמגדיל את רושם הסיפור בכך שמתאר את פרטי כל הניסים והנפלאות שהיו לאבותינו באופן שמתפעלים יותר בשמיעת הסיפור, מאשר אילו היה מספר באופן פשוט את הסיפור כהוויתו. וע"ע בביאור ענין השירה ההודאה לקב"ה בלילה זה בעמק ברכה (סדר ליל פסח, אות ג).

ואיתא במשנה בפסחים (קטז.) רבן גמליאל היה אומר כל שלא אמר שלושה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו ואלו הן פסח מצה ומרור פסח על שום שפסח המקום על בתי אבותינו במצרים שנאמ' 'ואמרתם זבח פסח הוא לה' אשר פסח מצה על שום שנגאלו אבותינו ממצרים שנאמ' 'ויאפו את הבצק אשר

הוציאו ממצרים' מרור על שום שמררו המצריים את חיי אבותינו במצרים שנאמר 'וימררו את חייהם'.

ובפשוטו הכוונה בזה שכל שלא אמר שלושה דברים הללו לא יצא ידי חובה, ובי' הרשב"ם (ע"ב, ד"ה שלושה) שדברי הגמ' 'כל שלא אמר' הכוונה הוא שלא פירש טעמם, וכתב רבינו מנוח (פ" מהל' חמץ ומצה ה"ה) שלכל מצוה ומצוה יש טעם מיוחד וידיעתם הוא עיקר גדול וחשוב מאוד, וכל שכן במצות הפסח שיש בהם טעם מיוחד בפני עצמו לפי שבהזכרתם מתעורר האדם להאמין באמונה תמה ושלמה בה', הואיל וביציאת מצרים נתפרסם לכל ישראל ולכל העמים כי לו לבדו הממשלה בשמים ובארץ.

ואכן מקור הדין שצריך לומר 'פסח מצה ומרור' מצינו בזה כמה דרכים לבאר הענין, דהנה בתוס' (ד"ה ואמרתם) ביארו, שצריך לפרש טעם הפסח לפי שנאמר (שמות יב, כז) 'ואמרתם זבח פסח הוא', והרי מצה ומרור הוקשו לפסח (להלן קכ.), שכמו שצריך לבאר על שום מה אוכלים פסח כך צריך לבאר על שום מה אוכלים מה ומרור.

אך יל"ד בזה אם עיקר ההזכרה הוא מדאורייתא או מדרבנן, דמצינו בערוך לנר (סוכה כח. ד"ה לא) וחידושי הלכות (תוספאה, סי' ה) שכתבו להוכיח מדברי התוס', שחייב הזכרתם הוא מדאורייתא וכפי שלמדו ההיקש מהפסוקים הנ"ל וכמבואר בתו"ד התוס', ולפיכך כל שלא הזכירם לא יצא כלל ידי חובתו, ואף על ידי האמירה חל קורבן פסח ולולי כן אינו כשר לפסח. וע"ע בבכורי יעקב (סי' תרכה סק"ג) מש"כ לבאר בזה.

ומאידך הפר"ח (או"ח סי' תנח סק"א) כתב שרק אמירת טעם הפסח היא מן התורה אבל אמירת טעמי מצה ומרור אינה אלא מדרבנן לפי שלא הוקשו מצה ומרור לפסח מן התורה אלא לענין אכילה, אבל לשאר דברים לא הוקשו כלל, ומה שכתבו התוספות שהוקשו מצה ומרור לפסח לענין אמירה זהו מדרבנן בלבד אך לא מדאורייתא.

ובאופן אחר בי' הכלי יקר (שמות יב, כו, בדרך הראשון) שחייב אמירת טעם הפסח נלמד מן הפסוק 'ואמרתם זבח פסח הוא', ואמירת טעמי מצה ומרור למדים מן הפסוק (שמות יג, ח) 'והגת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים', ו'בעבור זה' הינו מצה ומרור, כמו שרש בעל ההגדה 'לא אמרתי אלא בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך'. אולם הר"ן (על הרי"ף, להלן ע"ב ד"ה כל, חידושים קיד. ד"ה כל) ביאר, שאין כוונת רבן גמליאל שכל שאינו

אומר פסח מצה ומרור אינו יוצא ידי חובה כלל אלא כונתו שלא קיים את המצוה כראוי וכהלכתה האמיתי. וכן מבואר ברמב"ן במלחמות ה' (ברכות ח: ד"ה ואנן) והריטב"א (שם ט. ד"ה אמר ר' אחא, סוכה כח. ד"ה הא).

וביאר האחרונים (בכורי יעקב (שם) חידושי הלכות (שם) ועוד, שסבר הר"ן שחיוב אמירת פסח מצה ומרור הוא מדרבנן ולפיכך יש לצדד בזה דאף אם לא אמר השלושה דברים הללו אין זה מעכב בדיעבד, וממילא יצא ידי חובה בדיעבד.

וכן נקט לדינא הפרי מגדים (פתיחה כוללת, קריאת שמע הערה ד) שחיוב הזכרתם הוא מדרבנן בלבד. אמנם ראה בסימן תע"ט (א"א סק"ב) שהסתפק האם חיוב אמירת פסח מצה ומרור הוא מן התורה או שמא לא חייבה תורה אלא לספר ניסים ונפלאות, וממילא אמירת 'פסח מצה ומרור' אינה אלא מדרבנן. וראה עוד מש"כ בסימן תפ"ה (א"א סק"א) בענין זה.

ובגוף הענין שלא יצא ידי חובה יל"ע בזה האם לא יצא ידי חובה בכל המצוות כולם או שמא בחלקם כן יצא, דאכן מצינו בכמה ראשונים (מחזור ויטרי (על ההגדה, פיסקת רבן גמליאל) רב"ן (פירוש ההגדה, פיסקת רבן גמליאל ד"ה ידי) קרית ספר (פ"ז מחמץ ומצה, שם) בנין ציון (שו"ת סי' ל ד"ה אכן) ותפארת ישראל (פ"י יכין אות לג), שלא יצא ידי חובת סיפור יציאת מצרים, וכן הובא בשם הגר"ח (סטנסיל, אות מ) לדייק ממה שכתב הרמב"ם (פ"ז מחמץ ומצה ה"ה) ש'כל מי שלא אמר שלושה דברים בליל חמשה עשר לא יצא ידי חובה וכו' וסיים כרמב"ם וכתב 'ודברים האלו כולן הנקראים הגדה'. דהינו שכל מה שהזכיר הרמב"ם קודם לכן ובכלל זה כלול אף אמירת פסח מצה ומרור, הרי זה בכלל מצות 'והגדת לבנך' שהיא מצות סיפור יציאת מצרים. וביאר עוד הרשב"ץ (יבין שמועה, פירוש ההגדה ד"ה רבן גמליאל), דאע"פ שכבר נזכרו פסח מצה ומרור בשאלות 'מה נשתנה' לא יצא בכך ידי חובה משום שלא נזכרו טעמי אכילתם.

ומאידך גיסא ביארו חלק מהראשונים (הרוקח (פירוש ההגדה ד"ה פסח) הר"א מלוניל ואבודרהם (סדר ההגדה ופירושה, פיסקת רבן גמליאל ד"ה רבן), שלא יצא ידי חובת מצות אכילת פסח מצה ומרור, לפי שמלבד אכילתם צריך לפרש אף טעם מצוותם, וכדביארנו לעיל בשם הרמב"ן במלחמות ה' (שם) וסיעתו, דמה שלא יצא ידי חובה אין הכוונה שצריך לחזור ולאכול פסח מצה ומרור שנית אלא הינו שלא קיים המצוה כהלכה ובשלימותה.

ואפשר דאף כאן יש לצדד בנידון דידן, דהחיילים נמצאים הם כעת בעזה ואין להם זמן מספיק לומר את ההגדה של פסח וכל הסדר של הלילה הקדוש הזה ויש להם כמחצית השעה בדיוק לומר הסדר, דלכאורה יש להם לומר עיקרי הדברים שהם הקידוש המוציא ושלווה דברים שאמר רבן גמליאל דמצינו בזה שלא יוצא בזה ידי חובה וי"א שאף בדיעבד לא יצא ידי חובה, ועכ"פ יראו לפרש הענין של מצות אכילת מצה וקורבן פסח ואכילת המרור ושאר ענייני הפסח דבכך בודאי יצאו ידי חובה וללא כל בעיה, ואף ישתו הד' כוסות של ליל הסדר ויסבו כבני מלאכים [וזהו ודאי רק בכה"ג שהם יכולים להשיג הדברים הנ"ל, אך אם לא יתכן שיצטרכו לחזור אחר עניינים ומצוות אלו וכמבואר לענין נרות חנוכה ושאר מצוות המועדים המצויים בהם, וכדאייתא בשבת (כג:), ויל"ע בזה. ולבירור הענין יעוי' במה שכתבתי בזה בקונט' מנחת פרי (על פרק ערבי פסחים, סימן א אות ב) וראה לפלפל ולדון בזה עוד].

והעולה מהנ"ל נראה הלכה למעשה, דבודאי יש להם לומר את כל הנצרך אשר יכולים הם לומר בסדר ההגדה של פסח, ועיקרי הדברים הם כמו שצדדתי, קידוש המוציא ואמירת ג' דברים שאמר רבן גמליאל (פסחים קטז). דיש אומרים שזה מעכב אף בדיעבד, ואם יש לו עוד זמן ושהות יאמר עוד קצת בענייני סיפור יציאת מצרים [וזה הזמן לספר כל הניסים והנפלאות שארעו לאבותינו בימים ההם ובפרט לחיילים אשר עומדים הם בכל עת ובכל זמן בקרב מלחמה וניצולים הם דחובה עליהם בזמן זה לספר ולהודות לקב"ה על כל ניסיו ונפלאותיו עמם], וטוב שיאמרו מעט מענייני ההגדה בכוונה ובהודאה גדולה מהרבות באמירתה אך בלא כונה (עי' בשו"ע או"ח סי' א ס"ד ובמשנ"ב שם ס"ק יב), ואח"כ יאמרו בשאר הזמן את הד' כוסות [לענין חיוב ד' כוסות יש להאריך בזה במק"א ואם זה מעכב או לא מעכב] והלל והודאה לקב"ה וימשיך בסדר ההגדה כמיסת הפנאי ויראה בודאי לנצל כל רגע ורגע אשר יכול ופנוי לו.

בברכת שנשמע ונתבשר בשורות טובות

וברכת הצלחה בכל העניינים

אשר בלאאמו"ר הגה"ג ר' מרדכי שליט"א דרשן

מצות זיהודת לבנד
על ידי מכתב

הגאון רבי מתתיהו גבאי שליט"א
מח"ס בית מתתיהו ושא"ס

מצות והגדת לבנך על ידי מכתב

אורך ימים ושנות חיים למע"כ יד"נ הרה"ג מפורסם לשו"ת רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א מח"ס גם אני אודך, ופרדס יוסף החדש על המועדים, ועורך הקובץ מה טובו אהליך יעקב. שלום רב.

ע"ד שאלתו חייל שנמצא בעזה, ולא יוכל להשתתף בליל הסדר עם בניו, אם יכול לכתוב לו במכתב את סיפור יציאת מצרים לצאת מצות והגדת לבנך, כשהבן יקרא המכתב בליל הסדר

מצות והגדת לבנך על הבן או על האב

א'

בקידושין כ"ט ע"א, תנן כל מצוות הבן על האב אנשים חייבין ונשים פטורות וכו', ובגמ' תנינא להא דת"ר האב חייב בבנו למולו ולפדותו וללמדו תורה ולהשיאו אשה וללמדו אומנות וי"א אף להשיטו במים וכו', וראיתי בהגדה של פסח פונוביז' חלק ב' עמוד רי"ג בדברי רבינו הגר"ש ליכוביץ זצ"ל, שהקשה מ"ט לא קתני בהנך חיובי מצוות של האב על הבן מצות והגדת לבנך שצריך האב לספר לבנו סיפור יציאת מצרים, וכתב דעל כרחק כל הנך מנין דקתני שם, זהו חיובי מצות של האב על הבן, וכמו שצריך ללמדו תורה, אולם מצות סיפור יציאת מצרים יסוד מצות והגדת לבנך, הוא בקיום מצות סיפור של האב, והוא היכ"ת בחובת מעשה מצות הסיפור לספר לבן עי"ש.

ועיקר ד"ד ראיתי בס' אילת השחר עה"ת שמות עמ' צ"א, למרן הגראי"ל שטיינמן זצ"ל, בבן חו"ל שבא לארץ ישראל לליל הסדר, שחייב ביו"ט שני, ובנו בארץ ישראל אין חייב ביו"ט שני, אם חייב האב במצות והגדת לבנך, כיון שבנו אין חייב ביו"ט שני לא שייך אצלו סיפור יציאת מצרים, ואמר שמסתבר שהאב חייב במצות והגדת לספר לבנו שזה מצות האב לספר, ובקידושין כ"ט, לא נזכר ממצות והגדת לבנך אם שאר מצוות הבן על האב, ומשום שמצות והגדת זה ממצוות האב ולא ממצוות הבן המוטלת על האב, עי"ש. ובס' ימלא פי תהלתך עמ' תס"ז עי"ש, ובס' כאייל תערוג מועדים עמ' קכ"ז, וכ"כ בס' מאורי המועדים עמ'

ע"ד, בשם הגרמ"ד סולבייזיק זצ"ל, דהאב בן חו"ל חייב לספר לבנו בן ארץ ישראל אף שאצל הבן אין זה יו"ט, והוכיח ממה דלא הובא בקידושין כ"ט, מצות והגדת לבנך, מהחיוכים של האב על הבן, דחלוקה מצות והגדת לבנך ממצות מילה ופדיונו, דהתם הקיום נעשה בבן שהבן צריך להיות נימול ולהיות פדוי, אלא שהטילה התורה מעשה המצוה על האב אבל במצות והגדת לבנך אין הקיום כלל בבן, דאין הבן אלא כחפצא של מצוה של האב ולהכי לא קתני מצות והגדת בין הני מצוות הבן על האב, ולהכי י"ל שאב בן חו"ל הנמצא בארץ ישראל חייב האם לספר לבנו סיפור יציאת מצרים, שהמצוה מוטלת על האב לספר ולא על הבן עי"ש.

בן חו"ל בארץ ישראל ביום טוב שני במצות והגדת לבנך

ואמנם בס' חוט שני לרבינו מרן הגר"נ קרליץ זצוק"ל פסח פט"ז, כתב להסתפק בזה במצות והגדת לבנך, אם המצוה על האב לספר, או שהמצוה שהבן ישמע, ונפק"מ כשאביו בן חו"ל נמצא בארץ ישראל, אם צריך האב לספר לבנו אף שאצלו אין זה ליל הסדר עי"ש, וכ"כ לחקור בס' חשוקי חמד פסחים קט"ז ע"א, אם המצוה על האב לספר, או שהמצוה שהבן ישמע, וכתב שמסתבר שהבן ישמע, וכיון שאצל הבן אין זה ליל הסדר א"צ הבן לשאול ואין האב יוצא בסיפור עי"ש, ואולם בתשו' והנהגות ח"ד ס' ק"ב או"ב, דכיון שמקיים מצות סיפור יציאת מצרים באשתו אף שאינה חייבת ה"ה מקיים בבנו בן ארץ ישראל אף שבניו אין חייבים במצוה דעיקר המצוה במספר אף שאין השומע ב"ח, ודימה התשוה"נ למה שהסתפק הגרי"ז זל"ה במצות קבלת רבו בבן חו"ל הנמצא ביו"ט שני בארץ ישראל, ולרבו אסרו חג, בקבלת רבו מדין כבוד רבו ומראו, כ"ז שאצל רבו זהו רגל ולא אחר הרגל עי"ש [ובמועדי הגר"ח ח"א תשו' ר"נ בזר שמסתבר שתלוי בתלמיד ויעו"ש מה שצינתי ע"ז, ומש"כ בס' פנינת השבת דיני קבלת רבו ח"ד ס' נ"ג ובס' שפתי יצחק סוכה ח"א ס' מ"ה או"ז יעו"ש].

ובמועדי הגר"ח ח"א תשו' קי"ד שאלתי למרן הגר"ח קניבסקי זצוק"ל, בבן חו"ל שהגיע לארץ ישראל ועושה יו"ט שני אצל בנו אם חייב במצות עשה דוהגדת לבנך, והשיב ע"ז חייב, יעו"ש. ובס' דרך שיחה ח"א עמ' רל"ט, דמסתבר שהוא מחוייב כי מצות והגדת זהו אפי' לקטן שאין לו מצוה, שהתורה אמרה שהאב יספר, ומה שבקידושין כ"ט, לא מנו מצות והגדת בהדי מצוות שהאב חייב בבנו, שמצות והגדת אין זה רק בבן כמבו' בפסחים קט"ז, חכם בנו שואלו ואם אינו חכם אשתו שואלתו עי"ש, ובמועדי הגר"ח ח"ב תשו' ק"ס שאלתי למרן זצ"ל, מ"ט לא הוזכר בגמ' קידושין כ"ט, במצות הבן על האב מצות עשה והגדת לבנך, והשיב ע"ז, זה אינו בשביל הבן עי"ש ובשו"ת תשובות ישראל ח"ה ס' כ"ה או"ז מש"כ

ע"ז עי"ש, ואזיל לשיטתו מה"ט שבן חו"ל הנמצא בארץ ישראל חייב בסיפור לבנו אף שאין הבן מחוייב, דוהגדת אינו בשביל הבן, אלא מצות האב, ואולם בהגדה של פסח מחשבת בצלאל עמ' קל"ג בשם הגר"ש דביליזקי זצ"ל שאין האב יוצא והגדת לבנך בארץ ישראל ביו"ט שני לבנו כשהאב בן חו"ל עי"ש, ומש"כ בזה בס' רץ כצבי פסח ס' ט"ז אות י"ג ובס' חינוך הבנים כהלכתו פע"ב ס' כ"ט ובס' בית דוד פסח ח"ב פל"ב ס"ב, ובס' משמרת הפסח סו"ס ס"ו ובס' פסח כשר ושמח פכ"ב ס' נ"ט ובס' סוכת חיים פסח ח"ב עמ' רכ"ג.

ואולם ראיתי בס' חינוך הבנים כהלכתו או"ח פע"ב סוף ס' כ"ט, שכתב לתרץ הא דלא קתני בקידושין כ"ט. החיוב לספר לבנו סיפור יציאת מצרים ומצות והגדת לבנך כיון שוהגדת לבנך הוא גם על האם, ובקידושין איירי בחיובי האב גריידיא ולא על האם עי"ש, ואולם בבית מתתיהו ח"ב ס' ל"א הארכנו אם מצות והגדת לבנך קאי על האם, עי"ש, ובמועדי הגר"ח ח"א תשו' ק"ט השיב מרן הגר"ח קניבסקי זצ"ל, דחייבות משום שהם היו באותו הנס, וע"ע בשו"ת שאילת יעקב ח"ב ס' ל' יעו"ש.

ואשר עפ"ז יש לדון, דלא מהני כלל מה שהאב כותב מכתב סיפור יציאת מצרים לבנו קודם הפסח, דאם נימא שמצות והגדת לבנך שהבן ישמע מצות סיפור יציאת מצרים, שפיר י"ל אף שכתב האב סיפור יציאת מצרים קודם הפסח, סו"ס בליל הסדר הבן קרא הסיפור יציאת מצרים, והאב מקיים בהכי המצוה שהבן ידע הסיפור, אולם אם המצוה זהו לאב לספר לבנו בליל הסדר, מה מהני שהאב סיפר לפני הפסח, ואף אם נימא דכתיבה כדיבור [עי' מה שהארכנו ע"ז בבית מתתיהו ח"ג ס"ז אות ב' ובמועדי הגר"ח ח"ב תשו' קפ"ט השיב דכתיבה לאו כדיבור עי"ש], מ"מ הדיבור נעשה לפני פסח, והמצוה לספר יציאת מצרים לבנו קאי לאב לספר בליל הסדר ולא לפני הפסח, ומצאתי בס' מנחת רפאל לידידי הג"ר רפאל סוויד ס"ד, שהביא משמיה דמו"ר מרן הגרי"ג אידלשטיין, די"ל שמהני מכתב האב לבנו בסיפור יציאת מצרים כשהבן קורא המכתב בליל הסדר, וכתב לדון שהרי האב מקיים את הסיפור כשכותב את המכתב וא"כ לא יקיים את המצוה בליל הסדר שהרי אין המצוה בכך אלא באב, והגע בעצמך אטו בעצמך, אם האב נמצא במקום, מעבר לקו התאריך ואצלו ליל י"ד, יוכל לספר דרך הטלפון סיפור יציאת מצרים לבנו, ובפרט אם נימא כתיבה כדיבור א"כ נחשב שסיפור יציאת מצרים לבנו קודם הזמן, יעו"ש. והניף ידו בזה בס' מ"ג שם אות א' יעו"ש, וכן כתב לדון בספר גם אני אודך תשובות הגר"מ חליוה, חלק כ"ג סימן ט"ז, דלא יהני מכתב לסיפור יציאת מצרים, דאף אם כתיבה כדיבור זהו דווקא בשעת חיוב המצוה והכי כתב מערב החג, ויעו"ש בשולח הגדה של פסח לבניו שיקראו בליל הסדר עי"ש.

ואולם בספר משמרת הפסח ח"א ס' ס"ו הביא משמיה דבעל המנחת שלמה זצ"ל, באב שלא יהא עם בניו בליל הסדר שיכתוב מכתב סיפור יציאת מצרים לבניו קודם הפסח, והבנים יקראו המכתב של סיפור יציאת מצרים בליל הסדר ונהנה מזה הגרש"ז זצ"ל עי"ש, וכ"פ להלכה בס' פסח כשר ושמח ליד"נ הגר"א מימון פכ"ב ס' נ"ח עי"ש, והסתפק בזה בס' אורה ושמחה פ"ב מחמץ ומצה ה"ב [עמ' רצ"ו], אם יכול לקיים והגדת לבנך על ידי כתב ידו או בעיני דווקא הגדה מפיו ולא מפני כתבו, עי"ש. ובס' נאות מרדכי עמ' רפ"ח דלא מהני כתיבה כדיבור דכתיב והגדת עי"ש, וראיתי בס' קרן אור פני משה ליד"נ הגרמ"ש דיין ס' כ"ח, שהאריך בזה בענין קיום מצות והגדת לבנך על ידי מכתב לבנו מערב החג, ואם כתיבה כדיבור, והוכיח מגיטין ע"א דהגדה מתוך כתב חשיב הגדה, וכתב ג"כ לדון אף שכתבה כדיבור דווקא אם האב כותב בזמן החיוב, וכמו שכותב ספיע"ה בזמן המצוה, ומשא"כ כשכותב סיפור יציאת מצרים לפני החג בזמן הכתיבה לא הגיע חיובו, וכתב לדון כיון שעיקר המצוה זהו התכלית שבנו ישמע הסיפור סו"ס נתקיים הדבר בזמן החיוב, ושפיר מקיים אביו המצוה, אף שהסיפור נכתב בזמן שעדיין לא נכתב המצוה, כיון שהאב דאג שבנו ישמע הסיפור בליל הסדר, וכתב לדון ממה שלא מצינו שאילם צריך לקיים מצות והגדת לבנך בכתיבת סיפור יציאת מצרים על ידי לבנו קודם החג עי"ש.

ובמועדי הגר"ח ח"א תשו' קט"ו שאלתי למרן הגר"ח קניבסקי זצוק"ל, באב שלא נמצא בליל הסדר בביתו, אם יכול לכתוב סיפור יציאת מצרים, והבנים יקראו בליל הסדר, ועי"ז יקיים מצות עשה והגדת לבנך, והשיב ע"ז, והגדת בפיו, יעו"ש. ואולם בשו"ת הרא"ש כלל כ"ד ס"ב, בטעם שאין מברכין על ההגדה ברכת המצוות, שלא דווקא הגדה בפה אלא אם ישאל מפרשים לו עי"ש, ונראה מדבריו שיוצאין מצות הגדה וסיפור יציאת מצרים אפי' על ידי הרהור ומחשבה, ועיקר ד"ז כתב הפרמ"ג סוף ס' תע"ד בטעם שאין מברכין על ההגדה כיון שהרהור כדיבור דמי עי"ש, ותמה ע"ד בשו"ת האלף לך שלמה בהשמטות לאו"ח ס"מ, הא בסיפור יציאת מצרים כתיב והגדת לבנך ובעיני הגדה הראויה לאחרים ובהרהור לבד אינו נשמע כלל עי"ש ובשו"ת חזו"ע ס' י"ט או"ג יעו"ש, ומש"כ בס' חבצלת השרון פסח ח"א עמ' קס"ד.

ואמנם בס' חשוקי חמד פסחים קט"ז ע"א כתב לדון כיצד אילם יספר יציאת מצרים לבניו, שיראה לילדיו בהגדה עבדים היינו וכו', או שיכין מעיו"ט כתב שכתוב בו עבדים וכו' ויראה לבנים, ויתכן שיוכל למנות שליח מעיו"ט על ידי כתב שיכתוב לו שממנהו שליח לספר לבניו סיפור יציאת מצרים, ושלוחו של אדם כמותו עי"ש, ובס' משמרת הפסח ח"א ס' ס"ו, דאילם יקיים סיפור יציאת

מצרים על ידי מכתב עי"ש, ובס' פסח כשר ושמח פכ"ב ס' נ"ט דאילם יוצא סיפור יציאת מצרים בשפת הסימנים אם בניו מבינים אותו לקיים והגדת לבנך עי"ש ובס' זמנים ומועדים [כסלו אב] ס' פ"א עמ' תס"ג מש"כ ע"ד החשו"ח עי"ש.

ובמועדי הגר"ח ח"ב תשו' קס"א שאלתי למרן הגר"ח קניבסקי זצוק"ל ח"ב תשו' קס"א אילם מה יעשה בסיפור יציאת מצרים לבניו, וכתב ע"ז, יראה לו בהגדה ובאמצע, עי"ש. ואזיל לשיטתו בכ"ז שלא מהני מכתב לסיפור יציאת מצרים, דוהגדת בפיו, ובשו"ת תשובות ישראל ח"ה ס' קכ"ו אות ח' כתב על תשובות מרן זצ"ל במועדי הגר"ח, שמה שמראה באצבע לבניו או למסובין אין זה כלום, כשהם קוראין בעצמן, ולא נחשב שמספר להם ואונס רחמנא פטריה ואין האילם יכול לקיים מצוה זו, והשאלה לא רק לספר לבניו אלא שיש חיוב לספר לעצמו סיפור יציאת מצרים ואיך יעשה כן האילם והמצוה בפה דווקא, ובודאי צריך האילם לקרוא ההגדה בלב וזה עדיף מכלום, עי"ש. ובמועדי הגר"ח ח"ב תשו' קצ"ד השיב מרן זצ"ל, אילם מה יעשה בספירת העומר והשיב ע"ז יחשוב הכל עי"ש, ומש"כ בשו"ת עלהו רענן ס' ל"ג עי"ש, ובס' חיכו ממתקים פסח ח"ה עמ' קפ"ז, כתב שאילם יהרהר סיפור יציאת מצרים יעו"ש.

והלום ראיתי בס' משלחן רבי אליהו ברוך מועדים ח"א עמ' ל"ג, משמיה דהגר"נ פרצוביץ זצ"ל, בנידון באב בן חו"ל הנמצא בארץ ישראל ביו"ט שני, לא שייך בו מצות סיפור יציאת מצרים לבן שהוא בן ארץ ישראל, כי המצוה היא שהאב יספר לבנו את הניסים שנעשו לאבותינו במצרים ביום הזה, וכיון שכלפי הבן אין זה היום הזה לא שייך בו מצות סיפור עי"ש, ועפ"ז י"ל היכא שהאב כתב מכתב סיפור יציאת מצרים לבניו קודם הפסח, אם נימא דכתיבה כדיבור חשיב שהאב סיפר יציאת מצרים בשעת הכתיבה, קודם הפסח, והאב צריך לספר לבנו הניסים שנעשו לאבותינו ביום הזה, ובשעת הכתיבה אין זה ביום הזה ולא נפיק יד"ח, וכמו דאב בן ארץ ישראל הנמצא בחו"ל ביו"ט שני אצל בנו בן חו"ל, שאצל הבן זהו יו"ט שני, לא שייך חיוב על האב בסיפור יציאת מצרים לבן הנמצא בחו"ל כיון שלאב אין זה פסח, ועמש"כ בזה בס' חינוך הבנים כהלכתו פע"ב ס' ל' יעו"ש, וא"כ לכאור' צ"ע בכ"ז דעת הגרש"ז זצ"ל שיהני כתיבת סיפור יציאת מצרים קודם הפסח.

ושו"מ בס' שיח שלמה להגר"ש קניבסקי ס"ט בנידון זה, בבן חו"ל הנמצא אצל בנו בחג הפסח הדר בארץ ישראל, אם יכול האב לקיים מצות והגדת לבנך לבנו, שהרי כלפי הבן אין זה זמן המצוה וכתב עפמש"כ הר"ן קידושין מ"א ע"א, בהא דאמרי' האשה מתקדשת בה ובשלוחה, ואע"ג דאשה אינה מצווה בפו"ר, מ"מ

יש לה מצוה שהיא מסייעת לבעל לקיים מצוותו, עי"ש. וביאור דברי הר"ן, דכיון שאין האיש יכול לקיים מצות פו"ר בלא סיוע האשה, א"כ בהכרח דגם האשה בכלל מצות פו"ר, אף שאינה מחוייבת בפו"ר, ולהכי שייך באשה הך דינא דמצוה בה יותר מבשלוחה, שגם היא בכלל המצוה ואין זה רק סיוע. וכתב עפ"ז השיח שלמה דה"ה במצות והגדת לבנו, כיון שאין האב יכול לקיים מצות והגדת לבנו בלא הבן, א"כ הבן הוא בכלל מצות האב, ואף שאינו מחוייב בזה שהרי הוא בן ארץ ישראל ואין אצלו יו"ט, מ"מ כיון שהוא בכלל מצות האב, שפיר מקיים ביה האב מצות סיפור יציאת מצרים עי"ש.

מצות והגדת על ידי שליח, ושומע כעונה

ב'

ואולם י"ל דהגרש"ז זצ"ל אזיל לשיטתו בכ"ז, שבס' הליכות שלמה פסח פ"ט ס' ל"א, ברבים המסובים יחד אין חיוב על כל אחד מהם לספור סיפור יציאת מצרים לבניו בעצמו, ודי בכך שאחד המסובין מספר לכולם, ומשום שעיקר החיוב על האב שישמעו בניו בלילה הזה סיפור יציאת מצרים כראוי, ואף א"צ למנות את המספר כשלוחו על כך אלא ממילא נפיק יד"ח עי"ש, וכ"כ בתשו' והנהגות ח"ה ס' ק"ב האיך נתקיים מצות והגדת לבנו כשהאב מיסב עם אביו והנכד שומע הסיפור מהסב, שעיקר מצות סיפור יציאת מצרים שהבן ישמע וידע ענין יציאת מצרים, א"כ הסב כשליח של האב, וכמו במצות מילה שמוטל על האב למול בנו, יכול לשלוח שליח למול הבן, או ללמדו תורה, ה"ה במצות והגדת לבנו ג"ז כמצוה שבגופו שמוטל על האב דווקא, ושפיר מהני על ידי שליח עי"ש, וכ"כ בשו"ת בצל החכמה ח"ו ס' ט"ז אות ח', עי"ש, ובתשו' והנהגות ח"ב ס' קל"ו, יעו"ש. והסתפק בזה בשו"ת חיי הלוי ח"ב או"ח ס' ל"ח אות ו', אם יכול לקיים מצות סיפור יציאת מצרים על ידי שליח די"ל שהוי כמצוה שבגופו שאינו יכול לקיים על ידי שליח יעו"ש, ומש"כ בזה בשו"ת ידות הלוי ח"א או"ח ס' ע"ג ובשו"ת מאיר ההלכה ח"ב ס' מ"ה ובס' חינוך הבנים כהלכתו פע"ב ס"כ ובשו"ת ודרשת וחקרת ח"ו ס' ע"א ובס' רץ כצבי פסח ס' ט"ז אות י"ד, ואולם בשו"ת ויברך דוד ח"א ס' נ"ו די"ל דסגי שהאב מביא הבן לסב לשמוע הסיפור עי"ש, ובשו"ת עקדת משה ח"ד ס"ט או"ב ובשו"ת אבני דרך ח"א ס' ע'.

ואשר עפ"ז י"ל אם נימא דמהני שליח למצות והגדת לבנו, ומש"ה א"צ הבן לספור לבנו כשנמצאים אצל הסב, שהסב כשליח לבנו להוציא את בניו במצות סיפור יציאת מצרים שעיקר החיוב על האב שישמעו בניו בלילה הזה סיפור

יציאת מצרים, שפיר ס"ל להגרש"ז שיוצא האב כשכותב מצות סיפור יציאת מצרים גם קודם הפסח, דעיקר מצות סיפור יציאת מצרים אין זה מצוה שבגופו המוטל על האב דווקא, דמהני על ידי שליח, דגם בהכי נתקיים מצות הסיפור על ידי שבניו יודעים סיפור יציאת מצרים, וה"ה שפיר מהני כשהאב כתב סיפור יציאת מצרים לבניו קודם הפסח, דסו"ס בניו יודעים סיפור יציאת מצרים על ידי האב, וכן מסיק בס' בדר ישב ליד"נ הגר"א מימון עמ' קכ"ד באב חולה קורונה שיכתוב סיפור יציאת מצרים לבניו קודם הפסח עי"ש.

ולכאו' ממש"כ בס' תולדות שמואל מצות עשה כ"א אות ו' דאם יש לאב בן, ואין האב סיפר לו סיפור יציאת מצרים אלא סיפר האב בינו לבין עצמו, אולי אין האב קיים המצוה, דכך גזרה חכמתו ית"ש, דבמקום שיש בן יהא קיום המצוה דווקא באופן זה עי"ש ונראה מדבריו שמצות והגדת לבנך הוי כמצוות שבגופו המוטל על האב דווקא, ולא מהני על ידי שליח, נויש להסתפק במאמץ ילד למש"כ הגר"ש קלוגר בחכמה שלמה אעה"ז ס"א, שמקיים בו מצות פו"ר וכאילו ילדו ממש עי"ש, ולכאו' גם מקיים בו מצות והגדת לבנך, שהוא כבנו לכל דבר, ועמש"כ בזה בס' על בן אמצת לך ליד"נ הגר"א דבורקס פי"ג ס"ד עי"ש, אם לא סיפר האב לבן המאומץ סיפור יציאת מצרים אם ג"כ לא קיים המצוה למש"כ התולדות שמואל וצ"ע].

ואולם במועדי הגר"ח ח"א תשו' קי"ב שאלתי למרן הגר"ח קניבסקי זצוק"ל, אם במצות עשה דוהגדת יוצא על ידי שליח, ובשומע כעונה, והשיב ע"ז לא, יעו"ש, הרי ס"ל שמצות והגדת הוי כמצוות שבגופו שמוטל על האב דווקא ולא מהני על ידי שליח דהמצוה שהאב יספר דווקא לבניו, ואין המצוה שהבן ידע מהסיפור, דבהכי הרי זה מתקיים גם על ידי שליח, ואזיל בכ"ז לשיטתו דלא מהני מכתב קודם הפסח מהאב כשכותב סיפור יציאת מצרים, ואולם מש"כ דאף לא מהני שומע כעונה למצות והגדת לבנך הא מבו' בפסחים קט"ז, דר' יוסף הוציא אחרים בסיפור יציאת מצרים עי"ש, וכ"כ התוס' מגילה י"ט ע"ב עי"ש, ובמנ"ח מצות עשה כ"א ובשו"ת חת"ס או"ח ס' כ"א עי"ש, ומש"כ בזה בבית מתתיהו ח"א ס"ח אות ל"ה עי"ש, וא"כ להדיא שמהני שומע כעונה במצות סיפור יציאת מצרים, ואולם י"ל דס"ל להגר"ח זצ"ל, דבסיפור יציאת מצרים ודאי שמהני שומע כעונה, ורק במצות והגדת לבנך שהמצוה על האב לספר לבנו דווקא והוי כמצוה שבגופו דלא מהני על ידי שליח וכנ"ל, ה"ה גם לא מהני על ידי שומע כעונה, ושו"מ בס' חינוך הבנים כהלכתו פע"ב ס' כ"ג, להסתפק אם מהני שומע כעונה במצות והגדת לבנך,

וכתב לתלות בגדר שומע כעונה אם זהו שסגי על ידי שמיעה גריידא, לא יהני שומע כעונה במצות והגדת לבנך דבעי שיספר לבניו, ומשא"כ אם נימא דשומע כעונה הוי כאילו קיים המצוה בעצמו שפיר מהני שומע כעונה במצות והגדת לבנך עי"ש, ובס' נתן פריו מכות י"ח ע"ב, ובשו"ת בצל החכמה ח"ו ס' ס"ז עי"ש, ובס' חיכו ממתקים פסח ח"ה עמ' קפ"ה.

ושו"ר בס' משנת יהודה להגר"י צארום פכ"ט משבת ה"ז, דהביא להנ"ל דמהני שומע כעונה במצות סיפור יציאת מצרים, ואחד מוציא את חבריו, והביא להרמב"ם פ"ז מחו"מ ה"א, מצות עשה לספר בניסים ונפלאות וכו', ובה"ב כתב הרמב"ם, מצוה להודיע לבנים ואפי' לא שאלו שנאמר והגדת לבנך וכו' עי"ש, וכתב המשנת יהודה, הא דכתבו הראשונים דמוציא אחרים יד"ח על ידי שומע כעונה זהו במצות סיפור יציאת מצרים, ומשא"כ במצות והגדת לבנך יש לחקור אם איכא דינא דשומע כעונה, דאפשר דליכא הגדה לבן על ידי שומע כעונה עי"ש ובשו"ת רבבות אפרים ח"א ס' שט"ז ובס' סידור פסח כהלכתו ח"ב עמ' קמ"ג, ומש"כ בזה בס' מועדי ישראל פסח ס' פ' ובס' זמנים ומועדים [כסלו אב] עמ' פ"א, ולמו"ר בתשו' משנת יוסף ח"ז ס' פ"ו, ובס' חבצלת השרון פסח ח"א עמ' קמ"ד ובשו"ת מגדנות אליהו ח"א סו"ס ל"ז, יעו"ש.

והגדת לבנך אם סגי בבן אחד

ג'

וראיתי בתשו' חיי הלוי ח"ב ס' ל"ח אות ג', להסתפק אם יש לו כמה בנים, אם מחוייב לספר לכולם, ואם אינו מספר לכולם לא קיים מצות והגדת לבנך בשלימות, או אולי י"ל כיון שסיפר לבן אחד כבר קיים המצוה בשלימות, מצות והגדת לבנך דסגי בבן אחד יעו"ש, ולכאור' הרי זה תליא בהנ"ל, בגדר מצות והגדת לבנך אם הוי מצוה המוטל על האב לספר לבנו, א"כ י"ל כשיש לאב בן אחד קיים המצוה לספר לבנו, או"ד המצוה זהו מחמת הבן, שהבן ישמע סיפור יציאת מצרים, ובהכי י"ל בשיש לו כמה בנים צריך לספר לכל בן ובן, שידע הבן סיפור יציאת מצרים, וכ"כ לתלות בס' עיוני סוגיות ס' ל"ח או"ב יעו"ש, ואולם בס' חינוך הבנים כהלכתו פע"ב ס"ז, כתב דאף מי שיש לו כמה בנים אינו נפטר מחיובו במה שמספר לבן אחד סיפור יציאת מצרים, וצריך לספר לכל בניו, שחיוב והגדת חל על כל בן שיש לו, ובס"ק י"ז שם כתב, שהרי זה דומה למצות מילה שחיובו מכח הבן, והתורה הטילה את החוב על האב על כל בן ובן שיש לו עי"ש.

והגדת לבנך, אם גם לבתך

והלום ראיתי לרבינו הגר"ש ליבוביץ זצ"ל בהגדה של פסח פונוביז' ח"ב עמ' רי"ג שכתב נפק"מ בהך מצות והגדת לבנך, למש"כ המנ"ח מצות עשה כ"א, דנשים פטורות ממצות סיפור יציאת מצרים שהי מצות עשה שהז"ג, א"כ באשה דאינה מחוייבת לשמוע סיפור יציאת מצרים אם האב מקיים מצות והגדת כשמספר סיפור יציאת מצרים לבתו, דאף שהיא אינה מחוייבת, מ"מ איכא לאב מצות והגדת לבנך שהיא מצוה המוטלת מחמת חיוב האב לספר, ואין זה מחמת חיוב האב על הבן שהבן ישמע, וא"כ אף שהבת אינה מחוייבת בסיפור יציאת מצרים לשמוע הסיפור מוטל על האב מצות והגדת לספר לבת אף שהיא אינה מחוייבת עי"ש, ובעיקר הדבר אם אשה חייבת בסיפור יציאת מצרים, עי' מה שהארכנו בבית מתתיהו ח"ב ס"ד אות י' וכן בס' ל"א שם עי"ש.

ואמנם בתשו' ויען יוסף או"ח ס' רצ"ח, נקט שמצות והגדת לבנך זהו גם לבנות, ולא דווקא בנך עי"ש, וכן הוכיח בשו"ת להורות נתן ח"ט ס' י"ב או"ז עי"ש, ובספרו נתן פריו פסחים קט"ז ע"א (עמ' קמ"ב) עי"ש ובהגדה של פסח מועדים וזמנים עמ' ס"ד עי"ש, וכן נקט בס' ארחות רבינו הנדמ"ח ח"ב עמ' ע"ה, שמצות והגדת לבנך זהו גם לבנות עי"ש, והסתפק בזה בשו"ת שאילת יעקב ח"ב ס' ל' עי"ש, ומש"כ בזה בשו"ת ברכת ראובן שלמה ח"ח ס' כ"ג ובס' אורה ושמחה פ"ב מחמץ ומצה ה"ב או"ד, ובס' חינוך הבנים כהלכתו פע"ב ס"י ובמועדי הגר"ח ח"א תשו' ק"י השיב מרן הגר"ח קניבסקי זצ"ל, אם מצות עשה והגדת לבנך זהו דווקא לבנו, או גם לבתו כשאין לו בן, והשיב, אם אין בן בתו שואלתו, יעו"ש, ובס' דרך שיחה ח"א עמ' ר"מ, ומש"כ בזה בשו"ת חיי הלוי ח"ב ס' ל"ח אות ד' עי"ש, ובהגדה של פסח ברכת נתנאל עמ' ל"א השיב ע"ז הגר"ח ק"ז זצ"ל בתו בכלל בנו עי"ש.

וישו"מ בתשו' להורות נתן ח"ט ס' י"ב אות ז', די"ל דגם בבת איכא מצות והגדת, ע"פ המבוא בקידושין כ"ט ע"א, כל מצוות הבן על האב אנשים חייבין ונשים פטורות, ובגמ' שם האב חייב בכנו למולו ולפדותו וללמדו תורה ולהשיאו אשה וללמדנו אומנות, וכתב התויו"ט שם, דקמ"ל דאלו המצוות שחייב האב לבנו הם ג"כ מצות הבן עצמו שכולן אם לא עשאן אביו לו, הוא חייב בעצמו לעשותן, וכתב הלהור"נ דמצות והגדת לבנך שהאב חייב לספר לבנו כיון שהקטן אין יכול לספר לעצמו, ומצות והגדת לבנך אינה חובת האב גריידא אלא שהוא כעין מצות הבן על האב, שהאב חייב לספר לבנו סיפור יציאת מצרים מחמת חובת הבן עצמו, וא"כ נשים שחייבות בסיפורים וכמש"כ הרמ"א או"ח ס' תע"ב ס' י"ד דנשים

חייבות בכל המצוות שבאותו הלילה, והחינוך מצות עשה כ"א חייבות במצות והגדת לבנך, א"כ האב חייב להגיד גם לבתו, דהא באמת הבת עצמה זה, אלא שהיא קטנה ואין לה דעת לקיים המצוה בעצמה הרי זה מוטל עליו. עיין שם.

להעיר קטן לסיפור יציאת מצרים

ד'

וראיתי בהגדה של פסח ברכת נתנאל עמ' ל"א, שנשאל מרן הגר"ח קניבסקי זצוק"ל בבן שנרדם בליל הסדר, אם האב צריך להקיצו בכדי שישמע סיפור יציאת מצרים, והשיב ע"ז מרן זצ"ל שיערנו עי"ש, ולכאור' יש לתלות בגדר מצות והגדת לבנך, אם הוי משום מצות הבן שידע וישמע סיפור יציאת מצרים, שפיר י"ל שיעיר הקטן לשמוע הסיפור שזהו מצוה על הקטן, אולם אם נימא שמצות והגדת זהו מצוה המוטל על האב לספר לבנו, מנ"ל שהאב רשאי להעיר בנו ולצערו משום רצונו לקיים מצות והגדת שקאי על האב ולא על הבן, ומשום מצות האב אין רשאי להקיץ הבן בכדי לקיים מצוותו, ורק אם המצוה דוהגדת קאי על הבן, שידע סיפור יציאת מצרים י"ל שרשאי להעירו, ומצאתי שכ"כ לתלות בס' חינוך הבנים כהלכתו פ"ב ס' ל"א, וכתב לדון עוד שלא תיקנו חינוך בכה"ג שהקטן יצטער עי"ז, וה"ה כשנרדם לפני אכילת מצה עי"ש ואולם מהגר"ח זצ"ל חזינן אף שס"ל שמצות והגדת זהו על האב ומה"ט חייב האב, אך כשהוא בן חו"ל במצות והגדת לבנו בארץ ישראל וכנ"ל, מ"מ יש להקיץ הבן לשמוע סיפור יציאת מצרים מחמת מצות האב, [ועי' במועדי הגר"ח ח"ב תשו' ל"ב שהשיב שיש להעיר קטן לקידוש לבנה ביום אחרון עי"ש, ומש"כ בזה בס' החודש והלבנה פ"ב ס"ט ובס' לבנה בחידושה פ"ב ס"ה ובס' אור הלבנה עמ' נ"ז ובשו"ת תשובות ישראל ח"ו ס' נ"ו אות כ"ו עי"ש].

ואמנם י"ל דהאיסור להעיר ישן כתב בתשו' משנת יוסף ח"ו ס' כ"ד, שהוא משום איסור צער בעלי חיים, ולהעיר אדם בשנתו זהו צער לו עי"ש ומש"כ בזה בבית מתתיהו ח"ה ס' כ"ז אות ד', עי"ש, וא"כ חזינן דצער בע"ח הותר לצורך מצוה, וכמב' בסוכה כ"ג לר' יהודה בהמה נעשית דופן לסוכה, וכ"פ בשו"ע או"ח ס' תר"ל ס' י"א, ובס' רוח חיים ס' תר"ל ס' י"א עמד בזה והא הוי צער בעלי חיים לבהמה שנעשית דופן לסוכה, וע"כ שלדבר מצוה שרי עי"ש, וא"כ י"ל דשפיר רשאי האב לצער בנו להעירו משום מצות והגדת לבנך המוטל על האב בכדי לקיים מצות והגדת שהותר צעבע"ח לצורך מצוה.

הגאון רבי משה שמואל דיין שליט"א
מח"ס "חמדת משה"

בענין קיום מצות 'והגדת לבנך' על ידי כתיבה לבנו קודם החג

בס"ד. יום שני כ"ב אדר ב'. 'והיה העקב למישר' לפ"ק.

לכבוד ידידי הדגול רב הפעלים לתורה, אוצר כלי חמדה, כש"ת הרב הגאון רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א.

שלום רב. אודות שאלתו על חיילי המילואים, שנמצאים בתקופה האחרונה במלחמה בעזה, ה' ישמרם ויצילם, ויאלצו להיעדר מביתם בליל הסדר, איך יקיימו מצות 'והגדת לבנך', ואם יכולים לקיים את המצוה על ידי שיכתבו לבניהם כמה דברים מסיפור יציאת מצרים קודם החג, בכתב ידם או במחשב, והם יקראו את הדברים בליל הסדר. והנה כבר נשאלה שאלה זו לפני כמה שנים לגבי הקורונה, ואצרף מה שכתבתי אז בזה, בתוספת נופך עתה.

ראיה מדברי הגמ' בגיטין דחשיבא הגדה ע"י הכתב

(א) בגיטין (עא.) איתא אמר רב כהנא אמר רב חרש שיכול לדבר מתוך הכתב, כותבין ונותנין גט לאשתו, אמר רב יוסף מאי קמ"ל תנינא נשתתק ואמרו לו נכתוב גט לאשתך וכו', אמר רבי זירא אי קשיא לי (בהא דרב כהנא. רש"י) הא קשיא לי, דתניא אם לא יגיד, פרט לאלם שאינו יכול להגיד (שאינו חייב קרבן שבועה על שבועת העדות, אם השביעו והרכין בראשו שאינו יודע. רש"י), אמאי הא יכול להגיד מתוך הכתב (ואם איתא לדרב כהנא ליחייב. רש"י), אמר ליה אביי עדות קאמרת, שאני עדות דרחמנא אמר מפיהם ולא מפני כתבם (יעידו כבי"ד, דלא דמי לשטר שחתמוהו ליומו, דההוא אורחיה להכי. רש"י). ע"כ. ומבואר דהגדה מתוך הכתב, חשיבא הגדה, ורק לענין עדות לא מהני הגדה מתוך הכתב, דרחמנא אמר מפיהם ולא מפי כתבם. וכן כתבו התו' שם (ד"ה אמר רבי זירא), דגבי גט אין צריך הגדה בפה, רק שמתרצה כמו שצריך גבי עדות דיבור, אבל לרב כהנא דחשיב יכול לדבר מתוך הכתב אפילו בחרש, א"כ דיבור מעליא הוא, ויש לחושבה הגדה. וכ"כ עוד התו' שם (ד"ה והא), דהגדה חשיבא ע"י הכתב, ואע"ג דממעט חרש וחרשת מחליצה, לפי שאינם באמר ואמרה, אמירה ודאי לא הוי בפה וכו'. ע"כ. ומבואר דכתיבה כדיבור דמי, ולכן היכא דבעינן הגדה, שפיר חשיב הגדה אף בכתיבה.

דעת כמה אחרונים דכתיבה כדיבור דמי

ב) וכן בקדש חזיתיה להגאון רבי אליהו ישראל בשו"ת קול אליהו (ח"א או"ח סי' ל), שהביא קושית הט"ז (סי' מז סק"ב) על דברי מרן בש"ע (שם ס"ג) שכתב דהכותב בדברי תורה, צריך לברך ברכת התורה, דהא לגבי עדות מצינו מפיהם ולא מפי כתבם, וכיון דגלי לן קרא דכתיבה לאו כדיבור, היאך נברך עליה. וכתב ע"ז, דאדרבה מההיא דמפיהם ולא מפי כתבם איכא למיגמר היפך דבריו, שהרי בפרק מי שאחזו (גיטין ע"א). פרכינן לרב כהנא דאמר חרש שיכול לדבר מתוך הכתב כתבו גט וכו', הרי אלו יכתבו ויתנו, מדתניא אם לא יגידו פרט לאלם, ואמאי הא יכול לדבר מתוך הכתב. ומשני שאני עדות דרחמנא אמר מפיהם וכו'. משמע דדוקא לענין עדות היא גזיה"כ ולא גמרינן מיניה. ואע"ג דלענין גט לא קיי"ל כרב כהנא, היינו משום דאשכחן ברייתא דקתני עד שישמעו את קולו, ודייקינן קולו לאפוקי מדרב כהנא, ולא משום דגמרינן מעדות. ע"כ. וכיוצא בזה ראיתי בשו"ת חות יאיר (סי' קצד) שכתב שכל שמקבל עליו בנדר או בשבועה, ולא דיבר דבר רק כתב בפנקסו, אני מקבל עלי לצום בה"ב או ליתן צדקה כך וכך, הוי כאילו הוציאו בפיו, ומשו"ה קיי"ל דהכותב בד"ת צריך לברך, כי כתיבת המילות הוי כאילו דברם. וראיה מדאיצטריך מיעוט גבי עדות מפיהם ולא מפי כתבם, ש"מ שבכל התורה כתיבה כדיבור. ואע"ג דקיי"ל לגבי גט עד שישמע מפי המגרש ולא מהני אם כותב לסופר, וכמ"ש הטור (אהע"ז סי' קכ). יש לומר דשאני התם דהתורה אמרה וכתב לה, דמשמע שהבעל עצמו יכתוב, ורק כשהבעל מצוה לו ושומע קולו, הוי כתיבת סופר כאילו כתבו בעל, ומשא"כ כשכותב והבעל אינו אתו. עכת"ד. וכ"כ בשו"ת אגורה באהלך (דף יא ע"ד) לדחות הראיה מההיא דמפיהם ולא מפי כתבם. ע"ש.

אף על פי שכתוב 'והגדת לבנך', מכל מקום גם בכתיבה מקרי הגדה

ג) והן אמת דמה שהביא החות יאיר ראיה מהא דמפיהם ולא מפי כתבם, אינו מוכרח, וכמ"ש בשו"ת שב יעקב (יו"ד סי' מט). והביאו הג"ר וולף איגר ז"ל בתשובה שנדפסה בשו"ת הגרעק"א (קמא סי' כט). ושם (סי' ל) כתב הגרעק"א, שדבריו נכונים במה שכתב לדחות ראיית החו"י, מההיא דמפיהם ולא מפי כתבם. ע"ש. וע"ע בשו"ת מהריא"ז ענגיל (סי' ה). מכל מקום גם ליכא ראיה מההיא דמפיהם ולא מפי כתבם, דכתיבה לאו כדיבור דמי, דדוקא התם גלי לן קרא, אבל בכל התורה לא ידעינן. וע' בס' משנת יעב"ץ (או"ח סי' כו אות ה ד"ה אכן נראה). ולפי"ז י"ל דה"נ אע"ג דכתיב 'והגדת לבנך', מ"מ גם בכתיב מקרי הגדה, ושפיר יכול לצאת י"ח מצות סיפור יציאת מצרים בכתיבה לבנו קודם החג. וכיוצא בזה כתבו כמה אחרונים, שיכול לקיים מצות ספירת העומר בכתיבה, דכתיבה כדיבור

דמי. וכן נראה מדברי הגרעק"א בתשובה (קמא סי' ל וסי' לב), דאמרינן כתיבה כדיבור בספירת העומר. עש"ה. וכן הבין בשו"ת משנת יוסף (ח"ה סי' פט אות ד) בדעת הגרעק"א. ע"ש. [וע"ע בשו"ת אבני נזר (יו"ד סי' שו אות כד). וי"ל ע"ד]. וכ"כ בשו"ת קול אליהו (שם). וכן מבואר מדברי הגאון החבי"ף בשו"ת לב חיים (ח"ב סי' קעג ד"ה ולענין). ע"ש. וע"ע לו בס' מועד לכל חי (סי' ה אות ה). וכ"כ בשו"ת כתב סופר (יו"ד סי' קו ד"ה והלום). וכ"כ בשו"ת מגן שאול (סי' כ) בשם זקנו. וכ"כ בס' מנחת עומר (קונטרס שיירי מנחה ס"ס ב). ע"ש. וכן העלתי בס"ד בתשובה אחרת. ואכמ"ל. וא"כ י"ל דה"נ יכול לצאת י"ח מצות 'והגדת לבנך' בכתיבה, דכתיבה כדיבור דמי. וכ"כ בס' משמרת הפסח (בן שמעון סי' סו, עמוד רס), שיכול לכתוב סיפור יציאת מצרים קודם החג, ולשלוח המכתב לבנו, והוא יקראנו בליל ט"ו בניסן, ובזה האב יוצא י"ח המצוה. ושכן הסכים הגרש"ז אויערבאך. [ואפשר דשאני התם שעשה כן מדין שליחות, ולא מדין כתיבה כדיבור גרידא. וע' בס' הליכות שלמה (פסח פ"ט סעיף לא, ובדבר הלכה אות סב). ואכתי צ"ע]. וכ"כ בקונטרס עזרת אליעזר (שמות עמ' 23) בשם מו"ר הגר"ח קניבסקי, דמי שאינו נמצא בביתו בליל הסדר, או שבניו אינם נמצאים אצלו, יכול לקיים מצות 'והגדת לבנך' על ידי כתיבה, דכתיבה כדיבור דמי. ע"ש. [ומה שהביא שם (הערה 40) ראייה ממה שמצינו לענין הגדת עדות. לפע"ד אינו מוכרח. ודו"ק]. וע"ע בס' מועדי הגר"ח (ח"א תשובה קטו). וצ"ע. וכ"כ בקונטרס בדד ישב (מהדורא שביעית עמ' מג). וע"ש. וכן שמעתי בשם מורינו הגאון חכם שלום כהן (שליט"א), שהסכים לפתרון הנ"ל, שיכתוב לו את סיפור יציאת מצרים קודם החג, ובזה יוצא י"ח המצוה.

לכאורה אינו יוצא ידי חובה בכתיבה לפני החג, שהרי עדיין לא הגיע זמן המצוה

ד) ואמנם יש מקום בראש לומר, דאפילו אי נימא דכתיבה כדיבור, מ"מ היינו דוקא אם כותב בזמן החיוב, וכמו שכותב ספירת העומר בזמן המצוה, דכתיבה זו עולה לו כדיבור. ומשא"כ בנידון שלנו, שכותב לבנו סיפור יציאת מצרים קודם החג, אינו יכול לקיים בזה המצוה, דהא דחשבינן כתיבה לדיבור, היינו דוקא בזמן הכתיבה, ולא בזמן שבנו יקרא את מה שכתב, וכיון שבזמן הכתיבה עדיין לא הגיע החג, אינו מקיים המצוה, דהוי כמי שסיפר לבנו סיפור יציאת מצרים קודם החג, דפשוט שאינו מקיים המצוה, דאכתי לא מטא זימניה, וכמו שאמרו (בהגדה של פסח) 'והגדת לבנך ביום ההוא לאמר', בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים', יכול מראש חדש, תלמוד לומר ביום ההוא, אי ביום ההוא, יכול מבעוד יום, תלמוד לומר בעבור זה, בעבור זה לא אמרתי אלא בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך.

ע"כ. וזמן מצה ומרור הוא רק משתחשך, וכמ"ש התו' בפסחים (צט: ד"ה עד שתחשך) בשם התוספתא (שם פ"ב הט"ו). וא"כ גם מצות ההגדה אינו יכול לקיים אפילו בבין השמשות. וכ"כ התרומת הדשן (סי' קלז), שמטעם זה בעינן שיאמר ההגדה אחר צאת הכוכבים, בשעה שראוי לאכול מצה ומרור, דהיינו משתחשך. ע"ש. וע"ע בשו"ת חזון עובדיה (סוף סימן כג בהערה). וכן שמעתי מהגאון רבי עמרם פריד שליט"א, שאינו מקיים מצות 'והגדת לבנך' בכתיבה מערב החג, מהטעם הנ"ל. וכן העיר בנידוננו הג"ר יוסף משדי שליט"א בקובץ מדרש הוראה חדרי תורה (סי' פד, עמוד קעב), דהא בעינן והגדת 'ביום ההוא', ולא מהני מה שכותב בערב פסח. ואע"פ שתועלת הדבר נעשית בליל הסדר, אטו אם יתן לו ספר בעניני הגדה, יצא בכך. עכת"ד. [וי"ל ע"ד]. וכיוצא בזה כתב הרב מגדנות נתן (או"ח סי' מז ס"ג) בשם אביו בעל החק נתן, דהא דכתיבה כדיבור דמי, ולהכי הכותב בד"ת צריך לברך, היינו דוקא בשעת הכתיבה עצמה, אבל אחר הכתיבה נפסק הדיבור. ולהכי גבי עדות מיעט רחמנא כתבם, מפני שבשעה שהשלים הכתב כבר נפסק הדיבור, ולא נשאר לפני בי"ד זולתי כתב. ע"ש.

כיון שעיקר המצוה היא התוצאה, הדבר דומה למי שהיו לו בנים בגיותו ונתגייר

(ח) אולם יש לומר, דכיון שעיקר המצוה היא התכלית, שבנו ישמע את סיפור יציאת מצרים, וידעתם כי אני ה', א"כ כיון דס"ס נתקיים הדבר בזמן החיוב, שפיר מקיים אביו את המצוה, אע"פ שהסיפור נכתב בזמן שעדיין לא נתחייב במצוה. וראיה לזה מהא דאיתא ביבמות (סב). דאמר רבי יוחנן שאם היו לו בנים בהיותו עכו"ם ונתגייר, קיים מצות פריה ורביה. וכן פסק מרן בש"ע (אהע"ז סי' א ס"ז). ומוכח דאע"פ שבשעת מעשה המצוה לא היה מחויב במצוה, מ"מ כיון שעיקר מצות פריה ורביה היא התוצאה, שיהיו לו בנים ובנות, ותוצאה זו קיימת גם אחר שנתגייר, שפיר מקיים מצות פריה ורביה. וכ"כ בשו"ת תורת חסד (או"ח סי' לא אות ג), דאע"ג דבשאר המצות צריך להיות בר חיובא בשעת עשיית המצוה, ולא יצא י"ח במה שעשה קודם שהיה בר חיובא, מ"מ במצות שעיקרם הוא תכלית המצוה, א"צ להיות בר חיובא בשעת עשייתם, ושפיר יוצא י"ח במה שעשה קודם שהיה בר חיובא, ולכן ה"נ יוצא י"ח מצות פריה ורביה בבנים שנולדו לו בהיותו עכו"ם. ע"ש. וע"ע במנחת חינוך (מצוה א) ובשו"ת שדה יצחק (חיות סי' א) ובס' דרך המלך (רפפורט פ"ג מדעות ה"ב) ובשו"ת צפנת פענח (סי' קפה) ובשו"ת הר צבי (אהע"ז סי' א). ובתשובה אחרת הארכתי בזה בס"ד. וא"כ ה"נ כיון שעיקר המצוה היא התוצאה וכנ"ל, שפיר י"ל שיכול לכתוב לו מעט מסיפור יציאת מצרים

קודם החג, ובנו יקרא את הדברים בליל הסדר, ובזה האב יוצא ידי חובתו, אע"פ שהכתיבה נעשתה קודם שהגיע זמן המצוה.

רבים המסובים יחד בליל הסדר, אינם צריכים כולם לספר בעצמם, אלא די בכך שאחד המסובים יספר

(ו) וכיוצא בזה כתב בס' הליכות שלמה (פסח פ"ט סעיף לא, ובדבר הלכה ס"ק סב) בשם הגרש"ז אויערבאך, דרבים המסובים יחד בליל הסדר, אין חיוב על כל אחד מהם לספר סיפור יציאת מצרים לבניו בעצמו, אלא די בכך שאחד המסובים מספר לכולם, לפי שעיקר החיוב על האב הוא שישמעו בניו בלילה הזה סיפור יציאת מצרים, וכיון ששומעים הסיפור כראוי סגי, ואף א"צ למנות את המספר כשלוחו על כך, אלא ממילא נפיק ידי חובתו. ע"כ. וע' בשו"ת בצל החכמה (ח"ו סי' סז) ובס' תשובות והנהגות (ח"ב סי' רלו, וח"ד סי' קב) ובשו"ת ויברך דוד (ח"א סי' נו). וע"ע בשו"ת תנובות שדי (דהן ח"א סי' קלט ד"ה דרך שניה). ודו"ק היטב. ואע"פ שודאי יש לחלק בין הנושאים, מ"מ לפי סברתו י"ל שגם בנידון דידן יכול לצאת י"ח בכתיבה מערב החג, כיון שעיקר המצוה היא שבנו ישמע (או יקרא) סיפור יציאת מצרים. וכן מבואר כיוצא בזה מדברי הרז"ה בעל המאור בריש מגילה (א: מדפי הרי"ף), שמעיקר הדין יכול לצאת י"ח מצות מתנות לאביונים בנתינה קודם פורים, ורק משום דחיישינן שישתמשו בהם קודם פורים, אין ליתן קודם פורים. וכן מצאתי להפמ"ג (סי' תרצה בא"א ס"ק יג, ובמש"ז סוף סק"ה) שכתב כן בדעת בעה"מ. ע"ש. וכ"כ כיוצא בזה בס' יד אהרן (סי' תרצה) ללמוד מדברי בעל המאור הנ"ל, גם לענין שליחת מנות קודם פורים. וכן הסכימו הרבה אחרונים. והובאו בס' חזון עובדיה (פורים עמ' קסג). ע"ש. ונראה דה"ט משום שעיקר המצוה היא שיהיה לחבירו שמחה ביום הפורים, ולכן אע"פ ששולח המנות קודם פורים, מ"מ כיון שהמנות מגיעות ליעדם ביום הפורים, ואיכא שמחה בזמנה, שפיר יוצא י"ח. וה"נ בנידוננו.

אע"פ שדעת כמה אחרונים דכתיבה לאו כדיבור דמי, מ"מ יש לעשות כן לצאת י"ח החולקים

(ז) והן אמת כי לדעת רבים מרבתינו הפוסקים, לא מהני כתיבה במקום שצריך דיבור. וכן נראה דעת הט"ז (או"ח סי' מז סק"ב), דכתיבה לאו כדיבור דמי, וכדחזינן לגבי עדות דבעינן מפיהם ולא מפי כתבם, וה"נ בכל התורה. ע"ש. וכן מבואר מדברי מרן החיד"א בברכ"י (סי' תפט אות יד) ובשו"ת חיים שאל (ח"א סי' עד), דכתיבה לאו כדיבור דמי. ע"ש. וכן דעת הרמב"ם, ולכן ס"ל דכיון דגבי

עדות אמרינן 'מפיהם ולא מפי כתבם', א"כ אפילו אם אינו אלם אינו יכול לכתוב העדות, דכתיבה לאו כדיבור דמי, וכמ"ש הגאון רבי יהונתן אייבשיץ בס' אורים ותומים (ח"מ סי' צו ס"ה). וכ"כ בשו"ת שב יעקב (ח"א סי' מט), דכתיבה לאו כדיבור הוי, והוכיח כן מדברי הגמ' במגילה (יח:). והביאו הג"ר וולף איגר בתשובה שהובאה בשו"ת הגרעק"א (קמא סי' כט). וכ"כ הגאון יעב"ץ בס' מור וקציעה (סי' מז) ובשו"ת שאילת יעבץ (ח"ב סי' קמ) להוכיח מדברי הגמ' שם, דכתיבה לבד אינה כדיבור. וכבר זכה בראיה זו הרדב"ז בתשובה (סי' אלף לא). ע"ש. וכן דעת עוד רבים מרבתינו הפוסקים, דכתיבה לאו כדיבור דמי, לא עת האסף. ובתשובה אחרת הארכתי בזה טובא בס"ד. ולפי דבריהם י"ל דה"נ אינו מקיים מצות 'והגדת לבנך' בכתיבה קודם החג, דהא כתיבה לאו כדיבור דמי. אולם י"ל דכיון שלדעת כל הני רבוותא שהבאתי לעיל, כתיבה כדיבור דמי, א"כ ודאי יש לו לעשות כן, כדי שיקיים המצוה לדעתם.

כשיש ספק אם יקיים את המצוה, לא אמרינן ספק דאורייתא לחומר

(ח) וגדולה מזו יש לומר, דכיון שהיא מצוה דאורייתא, אמרינן ספק דאורייתא לחומר, וצריך לעשות כן מערב החג, כדי לצאת י"ח דעת האחרונים דסברי מרנן דכתיבה כדיבור דמי. ואע"פ שיש ספק אם מקיים המצוה בכתיבה זו, דשמא כדעת הסוברים שאינו יוצא בזה י"ח, דכתיבה לאו כדיבור דמי, וא"כ י"ל דבכה"ג לא אמרינן סד"א לחומר, וכמ"ש כיוצא בזה בשו"ת הראשון לציון (ח"א או"ח סי' א) בשם הגר"ח מבריסק, שאין צריך להחמיר ללבוש תכלת בזמן הזה מטעם ספק דאורייתא לחומר, כיון שאין ודאות שיקיים את המצוה. ע"ש. וכן נראה לפי דברי הגאון מליסא בס' חוות דעת (סוף סימן קי, בקונטרס בית הספק) בדעת הרמב"ם דס"ל דסד"א לחומר מדרבנן. ע"ש. ודו"ק. [וכ"כ בס' מועדים וזמנים (ח"א סוף סימן ג) להוכיח מדברי הגמ' בר"ה (לד:), דהא דסד"א לחומר מדאורייתא לדעת כמה פוסקים, היינו דוקא אם במעשה שיעשה ודאי יצא מידי חיובו, אבל אם אין הדבר ודאי, הוי לחומר מדרבנן. ע"ש. ויש לפלפל בזה]. וכ"כ כיוצא בזה מרן רבנו הגדול זיע"א בשו"ת חזון עובדיה (סי' כח עמ' תקיד) ליישב קושית האבן העזר (סי' קצד) על המג"א (שם). ע"ש. ונראה דלזה נתכוין הפמ"ג (שם בא"א סק"ג). ע"ש.

אע"פ שמדברי הראשונים מוכח דאף בזה אמרינן סד"א לחומר, מ"מ בערב החג עדיין לא נתחייב

(ט) אולם בתשובה אחרת כתבתי להוכיח מדברי הר"ן בסוכה (כב: מדפי הרי"ף) שכתב דהא דלא אמרינן מיגו דאתקצאי לבין השמשות אתקצאי לכולי יומא,

וא"כ יאסר האתרוג גם ביום השמיני, היינו משום דלביה"ש גופיה לא אתקצאי, שהרי ביה"ש לא ראוי למצות אתרוג, ואפילו אם לא נטל כל היום אינו נוטלו בביה"ש, כיון דלולב בזה"ז מדרבנן חוץ מיום ראשון, וביה"ש ספיקא הוא, וספיקא דרבנן לקולא. ע"ש. וכ"כ הריטב"א שם (מו:). ע"ש. ומשמע שדוקא אם לא נטל לולב בשאר הימים, אינו נוטל בבין השמשות, דספק דרבנן לקולא, אבל אם לא נטל לולב ביום הראשון, חייב ליטלו בבין השמשות, דספק דאורייתא לחומרא. וכ"כ המג"א (סי' תרנב סק"א) בדעת הר"ן. ע"ש. ומוכח דאע"פ שאף אם יטול את הלולב בבין השמשות, לא יצא מבית הספק, שהרי אם בין השמשות הוא לילה, אינו מקיים מצות לולב באותה שעה, מ"מ חייב ליטול את הלולב בבין השמשות מדין ספק דאורייתא לחומרא.^א וא"כ ה"נ אע"פ שאינו ודאי שמקיים המצוה בכתיבה זו, מ"מ י"ל סד"א לחומרא. מיהו יש לדחות, כיון דאכתי לא הגיע זמן החיוב, ולא שייך לומר סד"א לחומרא. וק"ל. ומכל מקום כיון שלדעת הסוברים דכתיבה כדיבור דמי, יכול לצאת י"ח המצוה בכתיבה מערב החג, ראוי ונכון לעשות כן.^ב ובפרט שיש לומר, שגם לדעת הסוברים דכתיבה לאו כדיבור דמי, היינו דוקא

א. אמנם נראה, שאין קושיא מזה על דברי הפמ"ג (סי' קצד) הנ"ל, דשאני התם דאיכא חשש ברכה לבטלה, ולכן לא אמרינן סד"א לחומרא לענין שיכנס בספק ברכה לבטלה, כדי לצאת י"ח לדעת הסוברים דג' ברכות דברכת המזון אינם מעכבות זו את זו. ומשא"כ היכא דליכא חשש ברכה לבטלה, גם הוא יודה שצריך להחמיר. [ודו"ק]. וגם על דברי הגר"ח מבריסק הנ"ל (לענין לבישת תכלת בזמן הזה), שמעתי מידי"נ הגאון רבי יעקב אזולאי שליט"א, דלא תקשי עליה מדברי הראשונים הנ"ל, דשאני התם שאין אנו יודעים אם זו התכלת שעליה דיברה תורה, וכיון שיש ספק על מה דיברה תורה, אין אנו יכולים לחייב מספק ללבוש טלית תכלת. תדע שאם אדם אינו יודע מהו לולב או אתרוג שאמרה תורה, ודאי אינו מחויב ליטול כל מיני מינים כדי שאולי יצא מן הספק, כיון שאינו יודע על מה התורה דיברה. ומשא"כ בספק בין השמשות, הרי ודאי נוטל ארבעת המינים שעליהם דיברה התורה, אלא שיש ספק אם מקיים המצוה בכה"ג, ובזה י"ל שמחויב לעשות כל טצדקי כדי לקיים המצוה, וכיון דס"ס יש בזה ספק קיום מצוה, מחויב לעשותו. עכת"ד. ודפח"ח.

ב. והנה יש לדון לדעת הסוברים דכתיבה כדיבור דמי, אם יהיה מחויב לכתוב לבניו קודם החג, כדי שיוכל לקיים המצוה בליל הסדר, שהרי קודם החג עדיין לא הגיע זמן המצוה, וא"כ אינו מחויב לעשות טצדקי כדי שיקיים המצוה בליל הסדר. ואע"פ שאדם מחויב לקנות לולב וכיוצא בזה קודם החג, כדי שיוכל לקיים המצוה בזמנה, ולא אמרינן שקודם החג עדיין לא הגיע זמן החיוב, ואח"כ הרי הוא אנוס. מ"מ נראה דלא דמי לנידון שלנו, דהתם מוטל על האדם החיוב לעשות את כל ההשתדלות כדי שבשעה שיתחייב במצוה, יוכל לקיימה כדרכה. אבל אינו מחויב לעשות טצדקי קודם זמן המצוה, כדי שיוכל לקיים המצוה באופן שאינו עיקר מצותה. ולכאורה יש לומר דתליא בפלוגתת הצל"ח בפסחים (ג: תד"ה מאליה), והמנחת חינוך (מצוה ה אות יג),

היכא דיש ענין בעצם הדיבור, כמו ספירת העומר וכיוצא בזה. ומשא"כ בנידון שלנו, יש לומר שעיקר המצוה היא שבנו ישמע את הסיפור ויתחזק אצלו האמונה בבורא עולם וכמו שכתבנו לעיל, ולכן אע"פ שהכתיבה אינה נחשבת כדיבור ממש, מ"מ כיון שהאב דאג שבנו ישמע את הסיפור בליל הסדר ע"י מה שכתב לו קודם החג, יוצא בזה י"ח. וכן שמעתי מהגאון רבי אלחנן פרץ שליט"א.

אם יש ראייה ממה שלא מצינו שאלם יכתוב סיפור יציאת מצרים לבנו קודם החג

י) ואמנם לכאורה יש להעיר בזה ממה שלא מצינו שאלם צריך לקיים מצות 'והגדת לבנך' בכתיבת סיפור יציאת מצרים לבנו קודם החג. וע"כ דאינו מקיים המצוה בכתיבה, או משום דבעינן הגדה בפה, ובכתיבה אינו מקיים המצוה, או משום דכיון שהכתב נכתב קודם זמן חיוב המצוה, אינו מקיים בזה המצוה, דלא חשיב כאילו מה שבנו קורא נכתב עתה, אלא נכתב קודם זמן המצוה, ואינו מקיים המצוה בכה"ג. אולם י"ל דשאני אלם דכיון שאינו ראוי לבילה, בילה מעכבת בו, וכיון שאינו ראוי לדבר, אינו מקיים המצוה גם בכתיבה, וכמ"ש כיוצא בזה השבלי הלקט (ענין תפלה סי' כ) בשם ה"ר אברהם ב"ר שלמה. ע"ש. וע"ע בשו"ת שאגת אריה (סי' ו). ולכן לא כתבו הפוסקים עצה זו. ומשא"כ בנידון שלנו, דאריא הוא דרביע עליה מפני שמוכרחים להיות חוץ לביתם בליל הסדר, להשמיד אויב ומתנקם, שפיר יכול לקיים המצוה גם בכתיבה. ועוד יש לומר, דהיינו טעמא שלא כתבו הפוסקים עצה זו באלם, משום שיש לו עצה פשוטה יותר, והיא שישמע הקריאה מאחרים, ויצא י"ח מדין שומע כעונה, וכמ"ש הכנה"ג (סי' תעא) בשם תשובת הרא"ם (סי' מא), שהשומע מאחר סיפור יציאת מצרים, הוי כאילו אמרו בעצמו, שהשומע כעונה. וכן הסכים מרן החיד"א בס' כסא דוד (קונטרס גאולת עולם, דף קי ע"ד).

אם אדם מחויב להשתדל במצוה קודם זמנה, כדי שיוכל לקיימה בזמנה. ע"ש. וע"ע בשו"ת מחקרי ארץ (כהן ח"ד סי' א אות ח). אולם באמת נראה, שגם לדעת המנ"ח הנ"ל, אינו מחויב לכתוב סיפור יציאת מצרים לבנו קודם החג, כי אע"פ שאדם מחויב להכשיר עצמו שיוכל לקיים המצוה בזמנה, מ"מ היינו דוקא באופן שאת המצוה עצמה יעשה כתיקנה, אלא שצריך לדאוג קודם זמן המצוה שיוכל לקיים המצוה בזמנה, ולכן מחויב קודם החג להתקרב למקום המקדש, כדי שיוכל לקיים המצוה בזמנה. ומשא"כ בנידון שלנו, שאינו מקיים את המצוה כעיקר תקנתה, והיינו בדרך של אמירה מאב לבנו בליל ט"ו בניסן, אלא ע"י כתיבה קודם החג. וכיוצא בזה העלתי בס"ד בתשובה אחרת, שאדם שאינו יכול לקיים מצות פריה ורביה כדרך כל הארץ, אינו מחויב לעשות טצדקי לקיים מצות פריה ורביה ע"י טיפולים, אע"פ שמקיים מצות פריה ורביה גם בדרך זו, וכמו שהסכימו רוב האחרונים. ויש ראייה לזה מדברי התו' ביבמות (ע. ד"ה הערל). ויש לפלפל בזה. ואכמ"ל.

וכן מבואר בשו"ת מהר"ם מלובלין (סוף סימן עג). וכן מפורש במאירי בפסחים (קטז): שכתב דהסומא אף הוא חייב בהגדה, ומוציא בה את האחרים וכו'. וכ"כ מרן בב"י (סוף סימן תעג) בשם רבינו ירוחם, דסומא חייב בהגדה מדרבנן, ויכול להוציא את הרבים י"ח. וכן מוכח מדברי הרא"ש בתשובה (כלל כב סי' ב). וכן הסכימו עוד אחרונים. וכן פסק מרן רבנו הגדול זיע"א בס' חזון עובדיה (פסח ח"ב עמ' מט). ע"ש. וא"כ ה"נ יכול האלם לשמוע הקריאה מאחרים בליל הסדר עצמו, ולא יצטרך לכתוב ההגדה קודם החג כדי שיקראו מתוכה בליל הסדר. ושוב ראיתי שכן כתב הגאון רבי יוסף ידיד בשו"ת ימי יוסף (בתרא או"ח סי' כב), שהאילם חייב בהגדה של פסח, ושומע מאחרים ויוצא בזה י"ח, שהשומע כעונה. והובא בשו"ת חזון עובדיה (סי' ד בנדפס מחדש אות ו). ע"ש. וכ"כ כיוצא בזה הגאון שאגת אריה (סי' ו), דאע"פ שאילם אינו יכול לצאת י"ח קריאת שמע בקריאתו, דקיי"ל הרהור לאו כדיבור דמי, מ"מ צריך לשמוע מאחר. ע"ש. וא"כ לעולם י"ל שיכול לצאת י"ח מצות 'והגדת לבנך' בכתיבת סיפור יציאת מצרים לבנו מערב החג. וכן מצאתי להגר"י זילברשטיין שליט"א בס' חשוקי חמד בפסחים (קטז). עמוד תרכב) שכתב דאילם יכול לקיים מצות סיפור יציאת מצרים לבניו, על ידי שיכתוב מערב החג 'עבדים היינו לפרעה במצרים', ויראהו לבניו בליל הסדר, ובזה י"ח מצות סיפור יציאת מצרים. ע"ש.

אם מצות 'והגדת לבנך' עיקרה על האב, והבן הוא רק היכי תמצוי, לא מהני לכתוב לו קודם החג

(א) ואנכי הרואה בס' מאורי המועדים (עמוד לב) שכתב בשם הגרמ"ד סולובייצ'יק, דמצות והגדת לבנך הוא קיום דין של האב, שצריך לספר ולומר לבנו, ואין זה קיום מצוה של הבן, אלא הבן הוא רק כחפצא דמצוה של האב. ולכן

ג. אולם לכאורה יש להעיר על דברי רבנו הגדול בס' חזון עובדיה (שם), דהא י"ל דדוקא לענין לצאת י"ח מצות סיפור יציאת מצרים, אמרינן שומע כעונה, דכיון שמוטל על כאו"א לספר ביציאת מצרים, יכול לצאת י"ח מחבירו מדין שומע כעונה, ובהא מיירי כל הני רבוותא דס"ל שיכול לצאת י"ח סיפור יציאת מצרים מדין שומע כעונה. ומשא"כ מצות 'והגדת לבנך', יש לומר שאינו יכול לצאת י"ח מדין שומע כעונה, כיון שיש מצוה על כל אחד לספר לבנו, וכששומע סיפור יציאת מצרים מאחר, אע"פ שנחשב לו כאילו אמרו בעצמו, מ"מ קשה לומר שנחשב לו גם כאילו סיפר לבנו בעצמו. ודו"ק. ובזה ניחא דלא תקשי על דעת האומרים דלא מהני שומע כעונה במצות 'והגדת לבנך', מדברי הגמ' בפסחים (קטז:), וכמו שהעירו כמה אחרונים, כי יש לחלק בין עצם מצות סיפור יציאת מצרים, שיכול לצאת בה י"ח מדין שומע כעונה, למצות 'והגדת לבנך', שצריך לספר לבנו בעצמו. ושוב ראיתי לידידי הגר"ר יניב דהן שליט"א בשו"ת תנובות שדי (ח"א סי' קלט ד"ה ונראה) שביאר כן בהרחבה בדעת האחרונים הנ"ל. ע"ש.

בן חוץ לארץ שנמצא בארץ ישראל, צריך לספר לבניו ביציאת מצרים גם ביו"ט שני, ואע"פ שבניו הם בני ארץ ישראל, ואינם חייבים ביו"ט שני, מ"מ כיון שבניו הם כחפצא דמצוה דידיה, חייב לספר להם. והביא לזה ראה מהא דאיתא בקידושין (כט.) כל מצות הבן המוטלות על האב לעשות לבנו, אנשים חייבין ונשים פטורות, תנינא להא דת"ר האב חייב בבנו למולו ולפדותו וללמדו תורה ולהשיאו אשה וללמדו אומנות וכו'. ע"כ. והשתא אי נימא דמצות והגדת לבנך היא מצות הבן המוטלת על האב, א"כ אמאי לא מני ליה התם בהדי כל הני. אלא ודאי דאין זה בכלל מצות הבן המוטלות על האב, אלא המצוה היא של האב עצמו, שצריך לספר לבנו סיפור יציאת מצרים. עכת"ד. [אמנם יש לדחות לפי דברי הפמ"ג (סי' תעב בא"א ס"ק יז). ע"ש. ודו"ק]. וכ"כ בס' הליכות שלמה (פסח פ"ט סעיף סו), דבן חוץ לארץ שבניו תושבי א"י מסובים עמו בליל יו"ט שני, טוב שישאלו הבנים מה נשתנה. ושם (דבר הלכה ס"ק כו) כתב דאע"פ שאצלם אין זה יו"ט, מ"מ כיון דלדידיה הוא יו"ט, ומחויב בסיפור יציאת מצרים, ישאלוהו מה נשתנה כדי שיקיים המצוה כצורתה. ע"כ. וכן יש להוכיח מדברי הגמ' בפסחים (קטז.). ושוב ראיתי שכן כתב בס' תשובות והנהגות (ח"ד סי' קב אות ב) להוכיח מדברי הגמ' שם, שעיקר המצוה תלוי במספר, ולכן אע"פ שהשומעים אינם בר חיובא, יכול לקיים מצות 'והגדת לבנך' על ידם. ע"ש. וע"ע בס' חוט שני (ח"ג עמ' רלד) ובס' חשוקי חמד (פסחים עמ' תרכא). ולפי"ז נראה, שאינו יכול לכתוב מכתב לבנו בערב החג, כדי שיקרא אותו בליל הסדר, שהרי עיקר המצוה היא על האבא, ובשעת כתיבתו עדיין לא הגיע ליל הסדר. וכן העיר ידידי הרה"ג רבי רפאל סויד שליט"א בס' מנחת רפאל (סי' ד אות א). ע"ש.

נראה שעיקר המצוה היא בשביל הבן, ולפי"ז שפיר מהני שיכתוב לו

קודם החג

יב) אולם מדברי הרמב"ם (פ"ז מחמץ ומצה ה"ב) נראה שעיקר המצוה היא בשביל הבן, ולא בשביל האב. וכן מבואר מדברי הגאון חפץ חיים בס' חומת הדת (פרק כא ד"ה ידוע לכל). וכן מבואר מ"ש בס' הליכות שלמה (פסח פ"ט סעיף לא, ובדבר הלכה ס"ק סב) בשם הגרש"ז אויערבאך, דרבים המסובים יחד בליל הסדר, אין חיוב על כל אחד מהם לספר סיפור יציאת מצרים לבניו בעצמו, אלא די בכך שאחד המסובים מספר לכולם, לפי שעיקר החיוב על האב הוא שישמעו בניו בלילה הזה סיפור יציאת מצרים, וכיון ששומעים הסיפור כראוי סגי, ואף א"צ למנות את המספר כשלוחו על כך, אלא ממילא נפיק ידי חובתו. ע"כ. [ולכאורה הוא סתירה קצת לדבריו הנ"ל. וי"ל]. וכ"כ בס' תשובות והנהגות (ח"ב סי' רלו), דאפשר דלמצות והגדת לבנך מועיל שליחות, ואינה נקראת מצוה שבגופו, ולכן

מכבדים את הסבא שיספר, והוא שלוחם של ההורים, דדמיא למצות שחיטת פסח ומילה, דמהני שליחות כיון שהעיקר שהפסח ישחט ושהבן יהיה נימול, וה"נ עיקר המצוה שהבן ישמע הסיפור, ולא שהאב בגופו יספר. עכת"ד. וכ"כ עוד בתשובה (ח"ד סי' קב אות ג). וכן מבואר בשו"ת בצל החכמה (ח"ו סי' סז). ע"ש. וע"ע בשו"ת ויברך דוד (הרפנס ח"א סי' נו). ולפי"ז נראה, שעיקר המצוה היא משום הבן, שיספר לו נפלאות השי"ת בצאתנו ממצרים, כדי לחזק בלבו האמונה בהשי"ת, והוי כמצות הבן המוטלת על האב. ומעתה י"ל דשפיר מהני שיכתוב לבנו קצת מסיפור יציאת מצרים קודם החג, והבן יקראנו בליל הסדר.

אפילו אם כתיבה כדיבור דמי, מ"מ אינו מקיים מצות 'והגדת לבנך' בכתיבה, כיון שאין זה הגדה לבנו

יג) והנה מרן בש"ע (סי' מז ס"ג) כתב שהכותב בדברי תורה, צריך לברך ברכות התורה. ומקורו טהור מדברי האבודרהם (עמ' לב). וכ"כ בתשב"ץ קטן (סי' קצד) בשם רבי יצחק מוינא. וכ"כ המהרי"ל (מהדורת מכון ירושלים עמ' תמא בשנו"ס). ומבואר דכתיבה כדיבור דמי. והקשו ע"ז האחרונים ממ"ש בש"ע (יו"ד סי' רכא ס"י), דהנשבע או שנדר או נדר שלא ידבר עם חבירו, מותר לכתוב לו כתב. ומוכח דכתיבה לאו כדיבור דמי, וא"כ אמאי צריך לברך ברכת התורה על כתיבת דברי תורה. וכתב מרן החיד"א בברכ"י (או"ח סי' תפט אות יד), דשאני התם דנדר שלא ידבר עם חבירו, וא"כ אפילו אי נימא דכותב כמדבר, מ"מ אין זה מדבר עם חבירו, כי הוא לבדו כותב על הספר, ובכא על הכתב מפיו יקרא, והרי קיי"ל (שם) דאם מדבר עם אחר והמודר שומע שרי, וליכא ראייה דכתיבה לאו כדיבור. עכת"ד. והביאו הגאון רבנו יוסף חיים בס' אמרי בינה (חדוד בד"ת אות קצד). וכ"כ בס' מטה יהודה (עייאש סי' מז סק"ב). וכ"כ בשו"ת רבי שלמה איגר (יו"ד סי' א ד"ה ואשר) ובשו"ת קול אריה (או"ח סי' יא). ע"ש. וע"ע בשו"ת שאילת יעב"ץ (ח"ב סי' קמ). ומעתה יש לומר, שאינו יוצא י"ח מצות 'והגדת לבנך' בכתיבה קודם החג, כי אפילו אי נימא דכתיבה כדיבור דמי, מ"מ הרי בעינן והגדת לבנך, וא"כ אפילו אם חשיבא הגדה, מ"מ אין זה הגדה לבנו.

כיון שכתוב 'והגדת' ו'לאמר', צריך לומר בפה, ואינו יוצא י"ח בכתיבה

יד) וכיוצא בזה ראיתי למורינו הגאון רבי מרדכי גרוס שליט"א בקובץ נאות מרדכי (פסח עמ' תכח) שכתב שגם להסוברים דכתיבה כדיבור דמי, אינו יוצא י"ח מצות 'והגדת לבנך' בכתיבה, כיון דכתיב 'והגדת לבנך ביום ההוא לאמר', ו'לאמר' הכוונה לומר לאחרים, והיינו שצריך לומר בפה ולא בכתב. וצ"ע למ"ש בס' דרך

פיקודיך (מצוה כ"ה חלק הדיבור סי' ג אות כ). ע"ש. [וע' באור החיים (שמות יג, ח ד"ה עוד ירצה) ובס' תשובות והנהגות (ח"ד סי' קב סוף אות ג). ודו"ק]. וכן ראיתי למו"ר הגר"ח קניבסקי (שליט"א) בתשובה שנדפסה בס' מועדי הגר"ח (ח"א תשובה קטו) שנשאל בדין אב שלא נמצא בליל הסדר בביתו, אם יכול לכתוב סיפור יציאת מצרים, והבנים יקראו בליל הסדר, ויקיים בזה מצות והגדת לבנך. והשיב והגדת בפיו. ע"כ. [וע' בב"ב מ.]. וע"ע לידידי הרה"ג רבי משה חליוה שליט"א בס' גם אני אודך (מתשובותיו, חכ"ג סי' טז). ולכן נראה, דמי שאינו נמצא בביתו בליל הסדר, ואינו יכול לספר סיפור יציאת מצרים לבניו, יספר מעט לחבירו, ובזה יצא ידי חובתו, וכמ"ש בס' החינוך (מצוה כא), דמה שאמר הכתוב 'לבנך', לאו דוקא בנו, אלא אפילו עם כל בריה. וכן מבואר מדברי הרא"ש בתשובה (כלל ד סי' ב). [וע' בפסחים (קטז). וי"ל]. וע"ע להגרי"פ בפירושו על הרס"ג (עשה לג) ובשו"ת חזון עובדיה (סי' כא בנדמ"ח אות ד). ישנה אפשרות נוספת, שימנה שליח שיספר לבניו סיפור יציאת מצרים בליל הסדר, כי לדעת כמה פוסקים יוצא י"ח מצות 'והגדת לבנך' על ידי שליח, וכמבואר בס' הליכות שלמה (פסח פ"ט סעיף לא). וכ"כ בס' תשובות והנהגות (ח"ב סי' רלו, וח"ד סי' קב אות ג). ע"ש. וע"ע בשו"ת בצל החכמה (ח"ו סי' סז אות יא). ואמנם מדברי מרן רבנו הגדול זיע"א בשו"ת חזון עובדיה (סי' כא בנדמ"ח אות ב) מבואר שאין יוצאים י"ח מצות והגדת לבנך ע"י שליח. [ועיין שם בהערה (בסוף הסימן). וי"ל]. וכ"כ בס' סידור פסח כהלכתו (גרסמן ח"ב עמ' קסג) בשם הגרי"ש אלישיב. ע"ש. וע"ע בשו"ת ידות הלוי (וואזנר ח"א סי' עג). וכן כתבו עוד מאחרוני זמנינו. ואכמ"ל. מכל מקום נכון שגם ימנה שליח לספר לבניו, לצאת י"ח לדעת הפוסקים הנ"ל. ואם רוצה בנוסף לכך לכתוב מכתב לבניו בערב החג, עם כמה דברים מסיפור יציאת מצרים, תבא עליו ברכה. וכ"כ הג"ר יוסף משדי שליט"א בקובץ מדרש הוראה חדרי תורה (סי' פד, עמוד קעב), שיתכן שיש ענין בזה, ואם לא יועיל לא יזיק. ע"ש.

טז) ותצא דינא שחייל הנמצא במלחמה בליל הסדר, ואינו יכול לקיים מצות 'והגדת לבנך', אינו מקיים את המצוה בכתיבת סיפור יציאת מצרים לבניו קודם החג, ולכן יספר מעט מסיפור יציאת מצרים לחבירו, וכן ימנה שליח שיספר לבניו בליל הסדר, ובזה יצא ידי חובתו. ואם רוצה גם לכתוב כמה דברים מסיפור יציאת מצרים לבניו, כדי שיקראו בזה בליל הסדר, תבא עליו ברכה. הנלענ"ד כתבתי והיעב"א. משה שמואל דיין

הגאון רבי יצחק אושינסקי שליט"א אב"ד בית הדין הרבני ירושלים

לכבוד הגאון רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א, מח"ס "גם אני אודך" ו"פרדס יוסף החדש" על המועדים.

ישנה חובה לספר לבן נוסח ההגדה, לשם העברת מסר האמונה מדור לדור. וראו באשר לכך מש"כ המאירי בחיבור התשובה (מאמר א פרק יב), וכן ראו מש"כ הרמב"ן בסוף פרשת בא (שמות יג, טז) באשר לכך. כך שענין סיפור יציאת מצרים לבנו הוא ענין נעלה ורם.

ברם, על פניו, יש לספר לבן יציאת מצרים רק בליל הסדר, בשעה שמצה ומרור מונחים לפניו. הסברא בכך היא, כדי שלבו של הבן – ששואל שאלות ותמיהות על מה שרואה בסדר ("מה נשתנה") – יהיה פתוח לשמוע את הסיפור של יציאת מצרים. ברם, יתכן ואף סיפור בכתב שיכתוב האב לבן טרם הפסח (שקורא ממנו הבן בליל הסדר) נחשב סיפור לענין זה. וראו מש"כ הרמב"ם בספר המצוות (עשה קנז). הרי שהזמן המתאים לספר לבן סיפור יציאת מצרים הוא "בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך". אך האם ניתן לקיים זאת אף במכתב שישלח לבנו טרם הפסח ויקרא בו הבן בתחילת הלילה?

סיפור יציאת מצרים - באמירת "פסח, מצה ומרור", בדרך מענה לבן ורק בפיו

יש מי שחידש שסיפור יציאת מצרים הינו באמירת המילים "פסח, מצה ומרור", וזה יכול להיעשות רק בפסח עצמו ולא קודם לכן. וראו מש"כ שיבולי הלקט (סדר פסח, סימן ריח): "אלא בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך וכו'. ועל אלו שלשה דברים מצות ההגדה מיוסדת, לומר 'בעבור זה', בזמן שמונחים לפניך. וכן כתב הרשב"ץ בביאורו להגדה: "והיה אומר רבן גמליאל כי בכל סדור ההגדה הוא לומר שלשה דברים אלו, ואם לא אמרם לא יצא ידי חובת 'והגדת'. הרי לשיטתם, אמירת "פסח, מצה ומרור" בליל הסדר הינה חלק ממצוות "והגדת לבנך". כך שלא ניתן לצאת ידי חובת "והגדת" ע"י מכתב בערב פסח.

בנוסף, הגר"י פערלא (על ספר המצוות לרס"ג, מצווה לג) סבר, שעיקר המצווה מהתורה להגיד לבנו הוא רק מתן מענה לשאלת הבן. וז"ל שם: "אלא ודאי עיקר המצווה דאורייתא אינו אלא להשיב על שאלת הבן בלבד וכו', אלא

דמדרבנן איכא חיובא לספר יציאת מצרים גם כדליכא שאלה". כך שמהתורה לא יוצא ידי חובת הסיפור במכתב שרשם לבן לפני פסח, אם זה לא דרך מענה לשאלת הבן בליל הסדר.

בנוסף, מובא ברמב"ם (הלכות חמץ ומצה פרק ז הלכה א): "מצות עשה של תורה לספר בנסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים בליל חמשה עשר בניסן שנאמר 'זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים', כמו שנאמר 'זכור את יום השבת'", ונראה מדבריו שהמצווה היא לספר בפה את הניסים שאירעו לנו במצרים, כפי שלומד זאת מהמילה "זכור", שיש לזכור את הדברים בפה, כמו זכירת שבת בקידוש. כך שלשיטתו, לא יועיל הסיפור בכתב. וראו אף שו"ת חתם סופר (חלק א אורח חיים סימן טו) שכתב: "אבל הדבר אינו כמו שחשב הרב ז"ל, אלא מצוות עשה דליל פסח הוא מ'והגדת לבנך', ובעי בוודאי הגדה בפה וכו'".

בך שלשיטתם, החובה היא לספר לבן דווקא בפה, וזאת לא יוכל לעשות במכתב בערב פסח (ברם, משו"ת הרא"ש, כלל כד סימן ב, לא משמע כן).

חלק מחובת הסיפור - לבחון שהבן אכן מבין

בנוסף, חובת "והגדת" אינה רק הסיפור גרידא, אלא יש צורך לעקוב אחר הבן שאכן יבין היטב את הדברים. וראו מש"כ ההפלאה בספרו פנים יפות (שמות, פרק יג פסוק ח): "שאינו די בהגדת הדברים, אלא שיבינם היטב הנפלאות הגדולות שעשה לנו וכו', שהענין להכניס הדברים באזניו היטב". ונראה שבדרך הכתב (ששולח לבן טרם ליל הסדר) לא יוכל לצאת ידי חובת "להכניס הדברים באזניו היטב", ולשם כך נזקקים אנו לסיפור בליל הסדר בפועל.

קיום מצוות "והגדת" ע"י שליח

בנוסף, ידוע שמצוות "והגדת" ניתן לקיים אף ע"י שליח, שהרי במקרים רבים הבן (שהינו רווק או נשוי) אינו אוכל אצל אביו בליל הסדר. וכך כתב על כך בשו"ת בצל החכמה (חלק ו סימן סז): "והנראה לעניות דעתי בסייעתא דשמיא ליישב מנהגן של ישראל וכו', ומכל מקום העיקר שאחד מוציא חבירו מטעם שליחות הוא וכאמור". כך שהאב מקיים המצווה ע"י שליחות. אף הגר"מ שטרנבוך (תשובות ונהגות כרך ב סימן רלו) כתב כן, ועוד כתב שם (תשובות ונהגות, כרך ד סימן קב): "ובעיקר מצות סיפור יציאת מצרים יש לתמוה על

המנהג שבנים נשואים מתארחים בליל הסדר אצל ההורים או אצל החותן וכו', והיה אפשר לומר וכו', והכא נמי במצות סיפור יציאת מצרים, שעיקרה שהבן ישמע וידע ענין יציאת מצרים, הרי הסבא הוא שליח של האב וכו'". כך שהאב יכול לקיים המצווה לספר יציאת מצרים לבנו, אף אם אינו מספר בעצמו, אלא מישהו אחר מספר לבנו.

פתרונות לאב שלא יכול לספר לבנו בפסח

לאור העובדה שמצאנו צדדים לכאן ולכאן האם יכול האב לצאת ידי חובת "והגדת לבנך" במכתב שכותב לבנו בערב פסח, נראה שעדיף שנמצא פתרון מעשיים כדי שיוכל האב לצאת ידי חובת מצוות "והגדת" אף אם אינו יכול לספר לבנו את סיפור יציאת מצרים בליל הסדר עצמו.

ובבכנ, ראשית, נראה שחובת האב אינה רק סיפור יציאת מצרים לבנו דווקא, ויוצא ידי חובה אף אם מספר לאחרים בלילה זה. וראו מש"כ החינוך (מצווה כא) באשר לכך: "ומה שאמר הכתוב 'לבנך', דלאו דוקא בנו, אלא אפילו עם כל בריה". וראו אף מש"כ הגאון רבי עובדיה יוסף זצ"ל (חזון עובדיה, כא): "אלמא דמה שכתוב והגדת 'לבנך' לאו דוקא הוא, אלא למצוה מן המובחר". וראו אף האמור בהגדת הגר"ח קנייבסקי זצ"ל (עמדים נט, ס) שנשאל מדוע לא נזהרים שכל בן יאכל אצל אביו כדי לקיים את המצווה של "והגדת לבנך", וכך כתב שם: "אלא עיקר המצווה היא סיפור יציאת מצרים לאחרים, ודיבר הכתוב בהווה שבנו סמוך אליו וכו'". כך שלשיטתם, יכול האב לספר את הסיפור לאדם אחר בתוך פסח עצמו, אף שאינו בנו.

לסיכום: מצאנו סברות וצדדים לכאן ולכאן, האם יכול האב לצאת ידי חובת "והגדת לבנך" במכתב או בדוא"ל שכותב לבנו בערב פסח, כשלא יכול להיות עם בנו בליל הסדר עצמו, כגון שהוא מצוי במלחמה. הלכך נראה להציע פתרונות מעשיים כדי שיוכל אדם לצאת ידי חובת מצוות "והגדת" אף אם אינו יכול לספר לבנו את סיפור יציאת מצרים בלילי הסדר עצמו, כגון שיספר לאחרים בליל הסדר ויקיים בכך "והגדת" או שיספר לבנו ע"י שליח שיספר לו זאת בליל הסדר.

אמר המחבר בעל גם אני אודך: וע"ע לעיל בתשובות הרבנים שליט"א
שבתוך דבריהם התייחסו גם לשאלה זו.

**האם בעזה יש לעשות
יום טוב שני של גלויות**

הגאון רבי חיים אלעזר שיינברגר שליט"א
ראב"ד בית יצחק

האם בעזה יש לעשות יום טוב שני של גלויות

לכבוד הרה"ג המפואר מחבר חיבורים מחוכמים ה"ה רבי גמליאל בן ידידי הרה"ג רבי אלהנן נכד למורי ורבי הגאון הגדול רבי לוי רבנובין זצ"ל - אהדשה"ט כראוי וכיאות

לשאלתכם כדלהלן – מה דעת כת"ר לגבי עזה האם החיילים שנמצאים שם בפסח צריכים להחזיק יו"ט יומיים כמו בחוץ לארץ נחוץ לי מאד תשובתו הרמה.

תשובה – הנה ידוע מחלוקת בין המהרי"ט חלק א' סי' מ"ז הסובר שהיא חו"ל לבין החולקים עליו הרדב"ז בשו"ת הישנות חלק א' סי' ל' ובחדשות חלק ד' סי' אלף ק"ה שהיא א"י וכתב שם גם שאין ראייה מזה שעושים רק יום אחד יו"ט כי השלוחים הגיעו לשם ואף אם הינו מחו"ל אין עושים רק יום אחד והביא שכך סובר הכפתור ופרח והובא בשערי תשובה או"ח סי' תצ"ו ס"ק ה' בסופו והביא גם שהמור וקציעה השיג על המהרי"ט באו"ח סי' ש"ו קונטרס ישוב א"י ודן בזה גם בשו"ת שאילת יעב"ץ חלק א' סי' קס"ח וסיים השע"ת שאפשר שעושים ב' ימים יו"ט מספק שמא השלוחים לא הגיעו לשם וכן רוב הפוסקים חולקים המהרי"ט וסוברים שהינו מא"י עי' בשו"ת מהרלב"ח סי' מ"ט שקורא יו"ט שני יום אחד דחול המועד בעזה ועי' בתורת רבינו שמואל מסלאנט סי' י' בתחילה כתב שלא יעשו רק יום א' כדברי הרדב"ז אף שהביא מירושלמי ביכורים שמשמע שהם חו"ל אולם במסקנת דבריו נראה שמסתפק אולי השלוחים לא הגיעו לשם וכתב שתלוי מי קבע שם מושבו י' הראשונים האם אנשי ירושלים או אנשי חו"ל – [ועי' בשו"ת ישא אי"ש מהרב ישא ברכה סי' ח' שנשאל בשאלה זו ע"י הגר"ש סלאנט] ופסק שיש לעשות רק יום אחד והאריך שם בחילוקיו בזה ועי' עוד בכף החיים סי' תצ"ו ס"ק ו' שהביא משו"ת דברי יוסף סי' א' לעשות יום אחד ועי' עוד בשו"ת ישכיל עבדי חלק ו' או"ח סי' ב' ובשו"ת משפטי עוזיאל תניינא או"ח סי' ס"ו ומביא שכך פסק גם הג"ר יהוסף שוורץ בעל תבואות הארץ ובשו"ת ציץ אליעזר חלק ג' סי' כ"ג ס"ק ו' ד"ה וכן בספר פרי האדמה ושנה עוד בחלק ז' סי' מ"ח ועוד הרבה רובם ככולם פסקו לעשות רק יום אחד או מטעם שזה א"י או מטעם שהשלוחים הגיעו לשם – אך זאת עלי לציין שזה מיירי על עיר עזה שהיתה מימות

יהושע בן נון המוזכר בנ"ך אך הישובים החדשים שנוספו לכאורה דינו כמו שכתב הרמב"ם הל' קידוש החודש פרק ה' הל' י"ב עיר שנתחדשה במדבר א"י צריך לעשות ב' ימים אך לשיטת הריטב"א סוכה דף מ"ו אין לחלק בא"י בין מקום למקום אין לעשות גם בכה"ג רק יום אחד וכבר דן בזה הגרימ"ט בספרו עיר הקודש והמקדש חלק ג' סי' י"ט ושאל שאלה זו לג' רבנים וכולם אמרו כשיטת הריטב"א לעשות רק יום אחד כיון שהיא א"י ועי' בחזו"א או"ח סי' קל"ב שכתב המנהג שנוהגין שבא"י עושים רק יום אחד בכל מקום יש להם על מי שיסמוכו דהיינו על דברי הריטב"א אף שהוא החמיר לעשות ב' ימים בישובים החדשים כדברי הרמב"ם וכן הוא בשו"ת ארץ צבי סי' מ"א ויש עוד הרבה ראשונים דס"ל כהריטב"א ודוק - ועי' עוד בברכ"י סי' תצ"ו ועוד הרבה שנלאתי להביא כולם ודוק

לסיכום:

לרוב הפוסקים עושים יום אחד אף במקום שבמדבר שנתוסף ישוב חדש ולכן בכל עזה עושים יום אחד ודוק

בכבוד ובהערכה
חיים אלעזר שיינברגר

הגאון רבי אהרן ליברמן שליט"א

ראש ישיבת טשערנאביל בי"ש ומוח"ס 'משנת אהרן'

בס"ד, יום ועש"ק שמיני – החודש תשפ"ד

בחודש אשר ישועות בו מקיפות, יגן עלינו בעל הרחמים כצפרים עפות, ישלח לנו גואל צדק בדחיפות, ויגאלנו גאולת עולם, ובתוכם ידי"נ איש אישכולות, נעלה במעלות, מהולל בתשבחות, עורך מערכות, בפלפול הלכות, בסברות נמוחות, כהן שדעתו יפה, הרה"ג ר' גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א, מוח"ס 'גם אני אודך' ופרדס יוסף החדש' על המועדים.

בענין חיילים הנמצאים בעזה ביום ב' דחג הפסח האם צריכים לנהוג שם יו"ט שני, דהיינו לא לעשות מלאכות שלא לצורך פיקו"נ.

ראה שערי תשובה (סו"ס תצו) דמייתי ממור וקציעה (סי' שו בקונטרס גדר ישוב א"י) שהביא מתשובת רדב"ז (הישנות, סי' ל) שעזה דינה כא"י, ותשובת מהרי"ט שדינה כחור"ל, והוא ז"ל האריך לדחות ראיות מהרי"ט ונתחזק במעוז לומר שהיא א"י. וכן הביא הכה"ח (תצו, ו) משו"ת דברי יוסף (סי' א) דבעזה עושין יום אחד, וכמ"ש בשו"ת הרדב"ז וכ"כ המור וקציעה (שם).

ואאזמו"ר מרן בעל משנת יוסף זי"ע (בתשו' ח"א סי' מו) האריך טובא בדין שטח רצועת עזה וסביבתה לגבי גבולי א"י, וכתב בתוך דבריו (בסוף הסי') שאם היה ישוב יהודי בעזה, והיו תושביה היום ג"כ נוהגים כן להחזיקה כחור"ל, היינו יכולים לומר פוק חזי מאי עמא דבר, אבל מאחר שזה הרבה שנים שהישוב היהודי בעזה בטל לגמרי, א"כ בטל גם המנהג ההוא. וכעין מש"כ בשו"ת שמחה לאי"ש (סי' ה) לגבי יו"ט שני דאחר שבטל הישוב בטל המנהג ויש לדון עליה מחדש. ובשלמא אם היה ברור לנו שעזה היא חור"ל, שפיר היינו גם עתה פוסקים להם כן, אבל מאחר שדעת רוב פוסקים הוא שעזה בשטח עולי מצרים, ויש אומרים אפילו שטח עולי בבל, יש לנו ללכת אחרי רוב פוסקים.

למעשה בנידו"ד אינם צריכים להחזיק ב' ימים טובים, דגם אי נימא דעזה היא כחור"ל, מ"מ מבואר בשו"ע (תצו, ג) דבני א"י שבאו לחור"ל אסורים במלאכה ביו"ט שני דוקא בשוב, וכתב המג"א (סק"ה) דהיינו דוקא ישוב ישראל, וכן פסקו שו"ע (סעי' ז) ומשנ"ב (סק"י) באין חולק.

זאת ועוד, מה שבני א"י אסורים במלאכה בישוב חו"ל הוא מטעם חלות דין חומרי מקום שהלך לשם, דהבאים לאיזה מקום חל עליהן חומרת המקום ההוא, וכשכל הישוב הוא מעכו"ם ליכא להמקום ההוא שום חומר, ולא שייך להחמיר על הבאים לשם חומרי מקום שבא לשם.

[**נהי** שמוח"ז מרן בעל שבט הלוי זי"ע (ח"ד סי' עב) החמיר בנוגע לחבורת שוחטים בני א"י הנמצאים במקום שאין שם יהודים בני חו"ל כלל, שאם ישחטו ביו"ט שני עלול להתפרסם הדבר ויודע לבני חו"ל שבעיירות אחרות, ויש בזה זלזול ליו"ט שני וגם חילול ה' שיחשבו הנכרים שבאותו מקום שיהודים מחללים יו"ט. (וע"ע שו"ת שבט הלוי (ח"ט סי' קכד) לענין חבורת חסידי ברסלב שנוסעים לחג שבועות לאומן על ציון רבם). – שאני נידו"ד דעסקינן בשעת מלחמה ואין לחוש מפני חילול ה' מצד עיירות אחרות].

אמר המחבר בעל גם אני אודך: וע"ע לעיל במאמרו של הגאון רבי אדיר כהן שליט"א מה שכתב בענין. וע"ע לעיל בתשובות הרבנים שליט"א שבתוך דבריהם התייחסו גם לשאלה זו.

**בדיקת חמץ בבתים
שחיילים מסתובבים שם**

הגאון רבי חיים אלעזר שיינברגר שליט"א
ראב"ד בית יצחק

לכבוד הרה"ג המפואר מחבר חיבורים מחוכמים ה"ה רבי גמליאל בן ידידי הרה"ג רבי אלהנן נכד למורי ורבי הגאון הגדול רבי לוי רבינוביץ זצ"ל - אהדשה"ט כראוי וכיאות

לשאלתכם כדלהלן – החיילים שנמצאים בעזה בפסח האם יצטרכו לקיים שם בדיקת חמץ בדירות כיון שהם נמצאים שם כעת ומה הדין בדירות שהם פולשים לשם לחפש מחבלים והולכים משם ואחר כך באים שוב החיילים בפסח לאותו דירה?

תשובה - הנה אעפ"י שהמבואר בשו"ע תל"ו ותל"ז אם יוצא תוך ל' יום קודם פסח או שיחזור בתוך פסח לבית שיש שם חמץ חייב בדיקה קודם שיצא משם ערב פסח ללא ברכה - אך השאלה היא כאן על מי חובת הבדיקה של עיקר חיוב בדיקת חמץ ששייך על ביתו - שהרי כאן הבתים אינם שייכים לחיילים וא"כ לכאורה שייך למנהיגים שלהם בצבא או מטעם המדינה וא"כ עליהם דיינו על המנהיגים יש החיוב של בדיקת חמץ כמו אפוטרופוס שכתבו הפוסקים לגבי דיני תרו"מ שהם עכ"פ אפוטרופסים - אך החיילים עצמם אינו יכולים לבדוק אפילו אם נמצאים שם בליל י"ד בברכה וכפי שיש דקדקו כך בשו"ע הרב סי' תל"ב סעיף ח' – אף שבאמת הדקדוק אינו נכון כי כתב שם כיון שהחמץ שלהם אך יש מפוסקי זמנינו שכתבו והביאו מהא דסי' תל"ז סעיף א' ששם משמע שצריך קנין בבית ולא רק שהחמץ שלו ויש שהסתפקו בזה ולכן נוהגים כיום מקצת אנשים שכשבאים להורים מבקשים מהם שיקנו להם חדר אחד כדי שיוכלו לברך והדברים ארוכים ונעתי רק בקצהו מה ששייך לנידונינו - עכ"פ בברכה לא יוכלו ודאי לברך רק אם יהיו שלוחים וכדלהלן - והרי המנהיגים לא יהיו שם לכאורה בליל י"ד או ספסח וא"כ עכ"פ עפ"י המבואר יש חיוב על מי שיהא בפסח שם לבדוק שלא יבוא לאוכלו - ולענ"ד הראה שהכי טוב שהמנהיגים ישעו אותם לשליח לבדוק וא"כ יבדקו בין בתורת שליחות של בעה"ב דיינו אפוטרופוס ואם יהיו שם בליל י"ד יוכלו גם לברך ודוק כי קיצרתי

בכבוד ובהערכה
חיים אלעזר שיינברגר

אמר המחבר בעל גם אני אודך: וע"ע לעיל בתשובות הרבנים שליט"א
שבתוך דבריהם התייחסו גם לשאלה זו.

סדר פסח במצוד ובמצוק

הגאון רבי יהונתן נוימן שליט"א
רב ביהכ"נ דק"ק עדת ידאים-אושטרייך

יהונתן נוימן
ביהכ"נ דק"ק עדת יראים-אושטרייך
מודיעין עילית
0527167567. דוא"ל: yn0527167567@gmail.com

סדר פסח במצור ובמצוק

לכי הרה"ג
הכהן הגדול מאחיו
ר' גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א
מחבר הספר גם אני אודך ועוד ספרים רבים
ועמו בכתובים עוד ספרים רבים כהנה וכהנה, יפוצו מעינותיו חוצה

הנני מתכבד למלא את בקשתו לערוך לו סדר ליל פסח באופן המינימלי ביותר עבור אחינו היקרים הנמצאים כעת בשדה הקרב, ובמסירות נפש מנסים לקיים את כל מצוות התורה הקדושה, ולא בטוח שיוכלו לקיים השנה את כל סדר ליל פסח כראוי. יהי רצון שזכות זו של אחינו היקרים, תעמוד לנו להוושע מכל צרותינו.

בשנה זו שנת תשפ"ד אנו נמצאים בעיצומה של מלחמה קשה מאד. יעזור ה' ונזכה להתגבר על אויבינו הרשעים, ונזכה לגאולה השלמה ולבניין בית המקדש (וכידוע, אויבינו מכריזים בגלוי כי מטרתם העיקרית היא כיבוש בית מקדשנו וירושלים עיר הקדש).

אנו תפילה שלא יהא כל קבץ זה, אלא דרוש וקיבול שכר, ועד ליל הסדר הבעל"ט נזכה לקיים את כל מצוות הפסח בירושלים עיה"ק ונזכה לאכול מן הפסחים ומן הזבחים (ואפילו מן הפסחים לבד, אם יבנה ביהמ"ק אך עדיין לא נזכה להטהר מטומאת מת). את הסדר המובא כאן, הוא מתוך קונטרסי ברכות ותפלות לשעת הדחק (ניתן להשיגו אצלי: 0527167567, או במהדורה דיגטלית בדוא"ל: yn0527167567@gmail.com).

מינאי
מוקירו ומכבדו
יהונתן נוימן

פסח

השבתת חמץ

אנו מקווים ומצפים שהבתיים בהם שוהים החיילים יהיו בקרוב ממש בתי יהודים, ונזכה לברך ברכת **מציב גבול אלמנה**. ולכן יתכן שצריך לבדוק בהם חמץ כדין כל בית יהודי. ודאי שאם עתידים לשהות בבית בימי הפסח, צריכים לבער החמץ, אף שהוא חמץ שהיה של גוי (כי הרי כרגע, אינו של גוי). אם יודעים בוודאות שלא ישוה שם, רק זמן מועט, יש לדון כל מקרה לגופו.

בדיקת חמץ וביעור חמץ

בתחלת ליל י"ד בודקים את החמץ (וכשחל ע"פ בשבת, בודקים בליל י"ג).
לפני בדיקת חמץ מברך: **בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל בִּיעוֹר הַחֵמֶץ:** אחר הבדיקה יהא נזהר בחמץ שמשירר להצניע.

ערב פסח

למחר בבקר, שורף כל החמץ שנשאר לו, וחוזר ומבטל בלבו כל החמץ. אם אין לו חמץ לשרוף, אינו חייב לשרוף.

לא בדק בליל י"ד, יבדוק ביום י"ד. לא בדק כל יום י"ד, יבדוק בתוך הפסח. לא בדק בתוך הפסח, יבדוק לאחר הפסח, שלא יכשל בחמץ שעבר עליו הפסח. ועל הבדיקה שלאחר הפסח לא יברך.

תענית בכורות בערב פסח מקילים בה מאד, ובכל מקום צער אין להתענו ת. חיילים הנמצאים בחזית ודאי פטורים מתענית זו. אין צורך לחפש סעודת מצוה (כגון סיום מסכת) להשתתף בה. בלא"ה הם פטורים מתענית זו (ואף משאר תעניות כדין הנרדף).

דיני **הגעלת כלים** לא הובאו כאן, כי רוב רובם פשוטים וידועים לכל, ובלא"ה צריכים בכל השנה להגעיל שם כלים שהיו של גויים.

אפיית מצות

מכיוון שאי אפשר לדעת מה יהיה המצב בכל שעה ובכל מקום, הבאתי כאן קיצור של הלכות אפיית מצות בקבץ נפרד.

המצות המצויות בזמננו, קל מאד לעשותן באופן שלא יגיעו כלל לידי חשש חימוץ. אם יש חשש אמתני של חמץ במצה, פשוט שאסור לאכלה, ואין כל הבדל אם אוכלה כדי לצאת בה יד"ח בלילה הראשון או שאוכלה בשאר ימי הפסח. אך רוב החששות המקפידים עליהם בזמננו, הם חומרות וסלסולים, ונדיר מאד למצא מצה שיהיה בה חשש חמץ.
הבאנו כאן מספר הלכות המצויות במצבים מסויימים, ובכל מקום יברר ההלכה עד כמה שאפשר.

יוצאים ידי חובת מצה בכל חמשת מיני דגן: (חטים, שעורים, כוסמין, שבולת שועל, ושיפון). בשעת הדחק מותר ליקח קמח מן השוק. לגבי קמח המצוי כיום בשוק, יש לברר.

אפית מצות * ההכנות לסדר

לפי הידוע לי, גם מצות עליהן כתוב "לא שמורה", מבחינת הרבנות הראשית נחשבות "שמורה", אך על השמירה יש רק הכשר של הרבנות. כך שמעתי לפני מספר שנים, ויש לברר פרט זה.

אם לש במים שלא לנו, אין לאסור המצות.

אין לשים המצות אלא בקמח ומים בלבד. אין לשין במקום השְׁמֵשׁ. וביום המעונן אסור תחת כל אויר הרקיע.

לא יניחו העיסה בלא עסק ואפילו רגע אחד. וכל זמן שמתעסקים בו אינו מחמיץ. *ואם הניחו בלא עסק שיעור מיל דהיינו י"ח דקות, הוי חמץ.

מצות מצוה (בהן יוצאים ידי חובה בליל הסדר) אין לשין ולא אופין אותה על ידי גוי, ולא על ידי חש"ו. אבל בשאר מצות, אין מקפידים על כך.

מכמה טעמים, נהוג כיום ברוב תפוצות ישראל שהמצות הן דקות וקשות ולא רכות. מנהג זה אינו מעיקר הדין, והנהוג לאכול מצות קשות ויש לו רק מצות רכות (וה"ה להיפך), יכול לאכלן בלי חשש. כמו כן, גם ממצות קשות כשרות אף אם הן עבות יותר מהמצות הרגילות. תנור שאופים בו חמץ צריך ליזהר כשיסיקוהו כדי לאפות בו מצה, שילכו הגחלים על פני כולו ואין די לו בלהבה, ושיהו נצוצות נתזין ממנו.

מותר לאפות בכלי שיש אם מתחתיו ואין שלהבת עולה על גביו, ואף אם הוא פתוח מלמעלה.

מצה שנאפת עד שאם פורסין אותה אין חוטין נמשכים ממנה יוצאים בה.

יוצא אדם במצה שרויה והוא שלא נימוחה, אבל אם בְּשֵׁלָה, אינו יוצא בה.

מצה שנתכפלה בתנור ודבוקה עד שאין שולט שם האש, אוסרים אותה תוך הפסח אבל שאר מצות שבתנור מותרים. וקודם פסח אין לאסור רק מקום דבוקה.

מצה נפוחה באמצעיתה, אסורה. אבל אם עלה עליה קרום כדרך שעולה על הפת בשעת אפייה, מותרת.

ב' מצות שוכבות זע"ז בתנור קודם אפייתן, אסורות. וכן יש ליזהר שלא יגעו זה בזה בתנור בעודן לחין.

פסח

הכנות לסדר

הסיבה :

יכין מקום מושבו שישב בהסיבה על שמאלו. אם אין לו כרים, יסב על הספסל. ויכול אף להסב על ברכי חברו. אם אין להם בכלל כרים וכסתות, אפשר לשבת במעגל כשכל אחד מסב על ברכי חברו. **אם אינו יכול להסב**, או שישבה בהסיבה עלולה לסכן אותו או את אחרים, לא יסב.

הקערה :

כרפס *ומי מלח (או חומץ), ג' מצות, מרור וחרוסת, **שני תבשילין** כגון : זרוע וביצה צלויים או מבושלים. **אם אין לו ב' תבשילים**, אינו מעכב. סדר הקערה אינו מעכב.

אם אינו יכול לסדר קערה, לפחות בשעת סיפור יציאת מצרים, יהיו מונחות לפניו המצות.

ז' כוסות : שיעור הכוס רביעית לאחר שימזגנו. דין מי שאין לו מספיק יין, יבואר לקמן.

גם הנשים חייבות בדי' כוסות ובכל מצוות הנוהגות באותו לילה.

כרפס : לכרפס אפשר לקחת כל ירק. אם אין לו ירק אחר חוץ ממרור, יבואר הדין במקומו על סדר ההגדה.

מצות : כל המצות בהן מקיימים את מצוותת הלילה, צריכות להיות ממצה שמורה. דין מי שאין לו מצה שמורה כדי כל ג' המצות, יבואר לקמן.

פסח במצור ובמצוק

מרור : ירקות הראויים למרור : חזרת (חסה), עולשין, תמכא, חרחבינא, מרור.
יוצאים בעלין שלהם ובקלחן, אבל לא כבושים ולא שלוקים ולא מבושלים.
אם אין לו אחד מאלו הירקות, יקח שאר ירק מר.
חרוסת : חרוסת מכינים מאגוזים טחונים או קצוצים דק, וקנמון, ומוסיפים יין. **אם אין לו חרוסת**, אינו מעכב.

ארבע כוסות אם מוזג הכוס במים כל שנשאר טעם יין יוצא בו ידי חובה, ובלבד שנשאר אחד מתוך ששה חלקים יין (וצריך להזהר כשמוזג, שלא ימזוג יותר מדי ולא ישאר טעם יין). שיעור זה של 6:1 רצוי לברר לגבי כל סוג יין בפני עצמו.
שתיית יין במקום סכנה וחייב לשמור על צלילות דעתו, יש לברר בכל מקרה לגופו.
המנהג הרווח לסמוך גם על יין מגתו, ויוצאים ידי חובה גם במיץ ענבים.

מי שאין לו

מי שאין לו יין לארבע כוסות אך יש לו יין לפחות מכך:

אם יש לו מעט יותר מארבע פעמים שיעור רוב כוס : ימזוג שיעור רוב כוס לכוס אחר וישתה מכוס האחר. ובכוס הבא, ישלים את הכוס, ויעשה כאמור. ויכול לעשות כן בכל שלשת הכוסות הראשונות, וכוס רביעי יכול לשתות כולו ולברך אחריו.
אם שום אופן אין לו כדי יין כדי ארבע כוסות, אבל יש לו לפחות מכך :
אם יש לו ג' כוסות : יאמר ההלל (שאחר ברה"מ) בלי כוס.
אם יש לו ב' כוסות : על הראשון יקדש, ועל השני יברך ברכת המזון.
אם יש לו כוס אחת, יקדש עליו קידוש היום.

*אם יש לו חמר מדינה, ישתה ארבע כוסות (או את הכוסות החסרות לו) מחמר מדינה.
אם אין לו יין כלל, ואף לא חמר מדינה: מקדש על הפת שמברך **המוציא** ובוצע, ומניח ידיו עליו עד שגומר הקידוש, ומברך **על אכילת מצה** ואוכל מצה בהסיבה (ומצפין החצי הגדול לאפיקומן). אח"כ אוכל הכרפס (ואינו נוטל ידיו, ואינו מברך עליו). וקורא ההגדה, ואח"כ מברך על המרור ואוכל, וכורך מצה ומרור ואוכל. ואח"כ אוכל כל צרכו בסעודה, ואח"כ אוכל כזית מצה באחרונה.
אם לא היה לו יין, או שלא היה לו כל ד' כוסות, ואחר הסדר נזדמן לו יין, שותה ד' כוסות (או את הכוסות שהחסיר), וראוי לומר על כל אחת מהן איזה דבר (כגון : מזמור של שבח).

מי שאין לו כרפס, אלא רק מרור: יברך עליו בטיבול ראשון : בורא פרי האדמה, ואח"כ יברך **על אכילת מרור**. ובטיבול השני יטבלנו בחרוסת ויאכלנו בלא ברכה.

מי שאין לו אלא כזית מצה שמורה:

אם יש לו שאר מצות שאינן שמורות :

עושה כל הסדר עד שמגיע לאכילת מצה. ואז מברך **המוציא** על מצה שאינה שמורה, ואינו מברך על **אכילת מצה**. ומברך **על אכילת מרור** ואוכל מרור, *וכן כורך עם מרור עם מצה שאינה שמורה. וכשגומר סעודתו ממצה שאינה משומרת, מברך **על אכילת מצה** ואוכל אותו כזית, ואינו טועם אחריו כלום.

ופשוט שאם יש לו שני כזיתים של מצה שמורה : יאכל כזית אחד כשמברך **המוציא ועל אכילת מצה**, ואת הכזית השני בסוף סעודתו.

אם אין לו שאר מצות כלל, אפילו שאינן שמורות, רק כזית אחד של שמורה :

הגדה של פסח לשעת ומקום סכנה

עושה כל הסדר עד אחר כוס שני, ויברך על המרור. ואח"כ יאכל תבשילו בלא המוציא ואח"כ יברך המוציא ועל אכילת מצה ויאכל אותנו כזית.

מי שאין לו אלא כזית מצה שמורה, ואין לו יין:

יקדש על המצה ויברך המוציא, ואחר הקידוש יברך על **על אכילת מצה**. ואח"כ יקרא ההגדה, ויאכל תבשילו.

אם יש לו שאר מצות שאינן שמורות: מקדש על כזית מצה שאינה משומרת ואינו מברך על אכילת מצה, אלא רק המוציא. ואת אותו כזית מצה שמורה, אוכל לאחר סעודתו (אפיקומן), ואז מברך על אכילת מצה.

מי שאין לו **מרור** או אחד מה' הירקות שזכרו לעיל, יקח שאר ירק מר.

מי שרוצה לעשות הסדר בשנים או שלשה בתים

(כגון שאינם יודעים או שאינם יכולים לערוך הסדר כראוי): עושה את הסדר בביתו כראוי עד אחר ברכת המזון. ואח"כ הולך לכל בית ומברך להם כל הברכות, והם שותים כוס של קידוש ושל הגדה ואוכלים ירקות ומצה ומרור, אך הוא לא אוכל ושונה עמהם (שכבר אכל אפיקומן, ואסור לאכול אחריו). ואחר שגמרו הם סעודתם ואפיקומן, מברכים לעצמם ברכת המזון. ואם אינם יודעים או שאינם יכולים לברך בעצמם, יקרא להם מילה במילה, והם יאמרו אחריו (כי ברהמ"ז אינו יכול לברך אם אינו מחוייב בכך). ואח"כ יקרא לפניהם את ההלל, וישתו כוס ד'. וכסדר הזה עושה אח"כ בכל בית אחר. ואח"כ חוזר לביתו וגומר הלל ושונה כוס רביעי. ואם רוצה להקדים לבתים אלו תחילה, מברך להם ולא אוכל ולא טועם עמהם, ואח"כ חוזר לביתו ועושה כל הסדר. ואם ירצה, יגמור כל הסדר בביתו ואח"כ ילך לעשות כל הסדר בבתים האחרים ולא יאכל וישתה עמהם.

הגדה של פסח מקוצרת

בליל הסדר אין מקדשים עד הלילה. **אם אינו יכול להמתין עד הלילה**, יקדש מבעוד יום. אבל סיפור יציאת מצרים ואכילת מצה, לא יצא אם עשה לפני צאת הכוכבים. ואם אכל מצה לפני צאת הכוכבים, יחזור ויספר ביציאת מצרים ויאכל מצה, לאחר צאת הכוכבים.

קדש כוס ראשון.

קידוש ליו"ט של שלש רגלים

קידוש מקוצר ליו"ט של שלש רגלים

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרֵי הַגֶּפֶן:

אם אין לו יין ומקדש על הפת, מברך 'המוציא'.

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ וְקִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו.

[תתן לנו (בשבת): שבתות למנוחה (מועדים) לשמחה את יום חג המצות

הזה. זכר ליציאת מצרים: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ (השבת) יִשְׂרָאֵל וְהַזְמִינֵם:

פסח במצור ובמצוק

במוצאי שבת מוסיפים נר והבדלה:

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מִלְּךָ הָעוֹלָם בּוֹרֵא מְאֹדֵי הָאֵשׁ:
בְּאִ"י אֲמִי"ה הַמְבַדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחֹל. בֵּין קֹדֶשׁ שְׁבֶת לְקֹדֶשׁת יוֹם טוֹב.

בְּרוּךְ אַתָּה יי הַמְבַדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְקֹדֶשׁ:

אם אמר כברכה קצרה: בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מִלְּךָ הָעוֹלָם הַמְבַדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְקֹדֶשׁ: בלא חתימה, יצא.
בליל הסדר, אם שכח ולא הבדיל, יבדיל (וכן יברך על הנר) על כוס שני אחר ההגדה.

בליל שביעי של פסח, אין מברכים 'שהחינו'.

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מִלְּךָ הָעוֹלָם שֶׁהִגִּיעָנוּ לְזִמְנֵי הַזֶּה:
אם לא בירך שהחינו בליל יו"ט, יכול לברך כל ימי החג (ואינה טעונה כוס).
ושותה בהסיבה כוס ראשון

מי שאין לו יין: מקדש על הפת שמברך המוציא ובוצע, ומניח ידיו עליו עד שגומר הקידוש, ומברך על אכילת מצה ואוכל מצה בהסיבה (ומצפין החצי הגדול לאפיקומן). ועל הכרפס אינו מברך. ואח"כ קורא ההגדה.

ורחץ נוטל ידיו ואינו מברך. אם אינו יכול ליטול ידיו, אינו מעכב. אם יש לו רק מעט מים לנטילה, ואין לו כדי ליטול גם בפעם השניה, יכול ליטול ידיו כעת **בברכה** ולהתנות עליהן, ותועיל לו הנטילה גם לאכילת מצה.

כרפס טובל כרפס (או ירק אחר) בחומץ או במי מלח, ומברך עליו **בורא פרי האדמה** ואוכל.

אם אין לו ירקות אלא מרור, יברך בטיבול ראשון: **בורא פרי האדמה.** ואח"כ יברך: בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מִלְּךָ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל אֲכִילַת מְרוֹר.

יחץ חוצה את המצה האמצעית לשנים. את החלק הגדול, מצפין לאפיקומן. והחלק הקטן מניח בין השלמות. **אם יש לו רק ב' מצות,** חוצה את המצה התחתונה.

מגיד קורא את ההגדה.

מוזג **כוס שני.** אם יכול, מסיר הקערה מעל השלחן, וכאן הבן שואל על השינויים שרואה בלילה הזה. ואם אין דעת בבן אביו מלמדו שישאל, אם אין לו בן, אשתו שואלתו, או אחר הסועד עמו שואלו; ואם לאו, הוא שואל את עצמו.
מניח את הקערה על השלחן. המצות תהיינה מגלות בשעת אמירת ההגדה.

סדר ההגדה

אם יכול לקרא כל ההגדה כראוי, יקרא כולה כראוי.

אם אינו יכול לקרא את ההגדה בשלמותה, יקרא לפחות את הסדר המובא כאן.

כל מה שכתוב בכתב נטוי (כזה: א), אינו מעכב, ובמקום צורך יכול לדלגו.

עניין ההגדה הוא סיפור יציאת מצרים. הבאנו כאן הדברים המעכבים במצוה זו, ואף הם, רובם אינם מעכבים. צריך שיהיה סיפור יצי"מ דרך שאלה ותשובה, ומתחיל בגנות ומסיים בשבח. אין כל משמעות לחיסור או ייתור תיבה מתיבות ההגדה, אם אכן מקיים מצוות סיפור יציאת מצרים כראוי. אף בשעת הדחק (לה נועד כל קבץ זה), ראוי להאריך ולספר ביציאת מצרים ככל יכלתו, באופן המושך את כל המסובין להקשיב ולהבין את העניין.

הגדה של פסח * עבדים היינו * דרשת פרשת ארמי אובד אבי

כשמתחיל עבדים היינו לפרעה, מחזיר הקערה שבה המצות לפניו

סיפור יציאת מצרים

עבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאנו יי אלהינו משם ביד חזקה ובזרוע נטויה. מתחלה עובדי עבודה זרה היו אבותינו. ועכשיו קרבנו המקום לעבדתו. ברוך שומר הבטחתו שאמר לאברהם אבינו בבטח בין הבתרים. מכסה המצות ומגביה הכוס. והיא שעמדה לנו שבכל דור ודור עומדים עלינו והקב"ה מצילנו. יגלה הפת בשעה שאומר ההגדה עד לפיכך, ואז יכסה הפת.

ודורש הפרשה כפי מה שיכול, וכל המרבה בדרש זה, הרי זה משובח
אָרְמִי אֲבִד אָבִי וַיֵּרֶד מִצְרַיִם וַיַּגְדֵּל שָׁם בְּמַתִּי מַעַט וַיְהִי־שָׁם לְגוֹי גָּדוֹל
עֲצוּם וְרָב:

וַיְהִי שָׁם לְגוֹי גָּדוֹל עֲצוּם וְרָב-כְּמוֹ שְׁנָאֵמַר: וַיִּרְבוּ וַיַּעֲצְמוּ.
וַיִּרְעוּ אֶתְנוּ הַמִּצְרַיִם וַיַּעֲנוּנוּ וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבָדָה קָשָׁה:
וַיִּרְעוּ אֶתְנוּ הַמִּצְרַיִם- כְּמוֹ שְׁנָאֵמַר: הִבָּה נִתְחַכְּמָה לוֹ.
וַנִּצְלַק אֱלֹהֵי אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ וַיִּשְׁמַע יי אֶת־קִלְנוּ וַיֵּרָא אֶת־עַנְיָנוּ וְאֶת־עַמְלָנוּ וְאֶת־
לְחַצְנוּ:

וַיֵּרָא אֶת עַנְיָנוּ - זו פרישות דרך ארץ. וְאֶת עַמְלָנוּ - אלו הבנים. וְאֶת לְחַצְנוּ - זה הדחק.

וַיּוֹצֵאנוּ יי מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֵרַע נְטוּיָה וּבְמַרְא גָּדֹל וּבְאִתּוֹת וּבְמַפְתִּים:
וַיּוֹצֵאנוּ יי מִמִּצְרַיִם - בכבודו ובעצמו שְׁנָאֵמַר: אֲנִי יי, אֲנִי הוּא וְלֹא אֲחֵר.
בְּיַד חֲזָקָה זו הַדְּבָר. וּבְזֵרַע נְטוּיָה זו הַחֶרֶב. וּבְמַרְא גָּדֹל זו גְלוּי שְׂכִינָה. וּבְאִתּוֹת
זֶה הַמַּטָּה. וּבְמַפְתִּים - זֶה הַדָּם:
דָּבָר אֲחֵר: בְּיַד חֲזָקָה שְׁתִּים. וּבְזֵרַע נְטוּיָה שְׁתִּים. וּבְמַרְא גָּדֹל שְׁתִּים. וּבְאִתּוֹת
שְׁתִּים. וּבְמַפְתִּים שְׁתִּים.
אלו עֶשֶׂר מִכּוֹת שֶׁהֵבִיא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל הַמִּצְרַיִם בְּמִצְרַיִם וְאֵלּוּ הֵן:
דָּם. צַפְרֻדָּע. כְּנִים. עָרוֹב. דָּבָר.
שְׁחִין. בְּרָד. אֲרָבָה. חֲשׂוּד. מַכַּת בְּכוֹרוֹת.

פֶּסַח עַל שֶׁפֶסַח הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל בְּתֵי אֲבוֹתֵינוּ בְּנִגְפוֹ אֶת מִצְרַיִם.
מִצָּה עַל שֶׁלֹּא הִסְפִּיק בְּצַקֵּם לְהַחֲמִיץ עַד שְׁנָאֵלָם.
מְרוֹר עַל שֶׁמָּרְרוּ הַמִּצְרַיִם חַיֵּי אֲבוֹתֵינוּ בַּעֲבַדָּה קָשָׁה בְּמִצְרַיִם.
אֶךְ אוֹתְנוּ גָּאֵל עִמָּהֶם שְׁנָאֵמַר: וְאוֹתְנוּ הוֹצִיא מִשָּׁם

פסח במצור ובמצוק

מגביהים את הכוס עד יהללויחה. **לְפִיכָה אֲנַחְנוּ חַיִּים לְהַלֵּל לְמִי שֶׁעָשָׂה לְאַבְרָהָם וְלָנוּ אֶת כָּל הַנְּסִים הָאֵלֶּה: וְנֹאמַר לְפָנָיו וְקוּרָא שְׁנֵי פְרָקִים רִאשׁוֹנִים שֶׁל הַהֲלֵל: וְאִם שָׁמַע אוֹ קִרָּא אֶת הַהֲלֵל בְּבִיהַכְּ"נ, יֵצֵא אִף שְׂאִינוּ מִצוּחַ מִן הַמּוּבָחַר.**

בהלל אם דילג תיבה אחת, לא יצא. אם קורא בקול וחברו שומע כל תיבה, יכול להוציאו יד"ח.

הַלְלוּיָהּ |

הַלְלוּ עִבְרֵי יְיָ הַלְלוּ אֶת-שֵׁם יְיָ: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבָרָךְ מֵעַתָּה וְעַד-עוֹלָם: מִמְזוּרַח-שָׁמֶשׁ עַד-מִבּוֹאֵי מְהַלְלֵי שֵׁם יְיָ: רָם עַל-כָּל-גּוֹיִם | יְיָ עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ: מִי כִּי־יֵי אֱהִינוּ הַמְגִבֵּהוּ לְשִׁבְתָּהּ: הַמְשַׁפִּילֵי לְרֵאוֹת בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ: מְקִימֵי מַעְפָּר דָּל מְאַשְׁפֵּת יָרִים אֶבְיוֹן: לְהוֹשִׁיבֵי עַם-נְדִיבִים עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ: מוֹשִׁיבֵי | עֲקָרַת הַפִּיִת אִם-הַבְּנִים שְׂמִיחָה הַלְלוּיָהּ:

בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לֵעָז: הִיָּתָה יְהוּדָה לְקִדְשׁוֹ יִשְׂרָאֵל מִמְשָׁלוֹתָיו: הַיָּם רָאָה וַיִּנָּס הַיַּרְדֵּן יִסָּב לְאַחֲזֹר: הַהָרִים רָקְדוּ כְּאֵילִים גְּבָעוֹת כְּבָנֵי-צֹאן: מַה-לָּךְ הַיָּם כִּי תִגֹּס הַיַּרְדֵּן תִּסָּב לְאַחֲזֹר: הַהָרִים תִּרְקְדוּ כְּאֵילִים גְּבָעוֹת כְּבָנֵי-צֹאן: מִלִּפְנֵי אַדוֹן חַיִּי אֶרֶץ מִלִּפְנֵי יְיָ יַעֲקֹב: הַהַפְּכֵי הַצּוּר אָנֹם-מִיֹּם חֲלַמִּישׁ לְמַעֲיָנוּ-מִיֹּם:

מגביהים את הכוס עד סוף הברכה:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱהִינוּ מִלֶּךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר גָּאֲלָנוּ מִמִּצְרַיִם וְהַגִּיעָנוּ הַלֵּילָה הַזֶּה. כֵּן יִגִּיעָנוּ לְרִנָּתְךָ הַבָּאִים שְׂמִיחִים כְּבָנֵי עִירָךְ לֶאֱכֹל מִן הַזִּבְחִים וּמִן הַפְּסָחִים וְנוֹדָה לָךְ עַל גְּאֻלְתָּנוּ: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ גְּאֹל יִשְׂרָאֵל:

*בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱהִינוּ מִלֶּךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְרֵי הַנֶּפֶן. וְשׁוֹתָה כּוֹס שְׁנֵי בַּהֲסָבָה.

בְּמוֹצֵ"שׁ אִם שָׁח וְלֹא הַבְדִּיל בְּקִידוּשׁ, מְבַדִּיל עַל כּוֹס ב', וּמְבַרֵךְ עַל הָאוֹר וְאֲחִ"כ מְבַרֵךְ בְּרַכַּת הַהַבְדֵּלָה, וְשׁוֹתָה.

רַחֲצָה נוטל ידיו ומברך ענט"י. **אם אין לו מים כדי ליטול ידיו** כורך ידיו במפה

מוציא מצה יאחז המצות בידו כשהפרוסה בין שתי השלימות, ויברך בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ

אֱהִינוּ מִלֶּךְ הָעוֹלָם הַמוֹצִיא לָחֶם מִן הָאָרֶץ: וְאֲחִ"כ יברך:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱהִינוּ מִלֶּךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל אֲכִילַת מִצָּה: יִבְצַע מִהַשְּׁלִימָה הַעֲלִיוֹנָה וּמִהַפְּרוּסָה. וּמִחֻלַּק לְכָל אֶחָד מֵהַמְּסוּבִים. וְכָל אֶחָד אוֹכֵל בַּהֲסָבָה כְּזֵית מִכֵּל אֶחָד.

אם אינו יכול לאכול כשני זיתים ביחד, יאכל של המוציא תחלה.

אם לא אכל מצה עד חצות הלילה, יכול בדיעבד לאכול עד עלות השחר.

ואם אין לו אלא כזית מצה שמורה, ויש לו שאר מצות שאינן שמורות מברך **המוציא** על מצה שאינה שמורה. ואחר סעודתו ממצה שאינה משומרת מברך **על אכילת מצה** על מצה שמורה. אם יש לו רק כזית שמורה, ואין לו שאר מצות כלל, אפילו שאינן שמורות: יאכל תבשילו בלא המוציא ואחר סעודתו יברך **המוציא ועל אכילת מצה** ויאכל אותו כזית. אם אין לו שאר מצות כלל, אפילו שאינן שמורות: יברך על המרור. ואח"כ יאכל תבשילו בלא המוציא ואח"כ יברך **המוציא ועל אכילת מצה** ויאכל אותו כזית.

הגדה של פסח * מוציא מצה עד ברכת המזון

אכל מצה והוא נכפה בעת שטותו (לפעמים גם מצב של הלם, ניתן להגדיר כשוטה. ויש לדון כל מקרה לגופו). ואח"כ נתרפא חייב לאכול אחר שנתרפא (כי היה פטור כשאכל).

מרור נותן לכל אחד מהמסובים כזית מרור וטובלו בחרוסת. ומברך: **בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל אֲכִילַת מָרוֹר:**

ויאכלנו בלא הסיבה.
אם כבר אכל מרור בטיבול ראשון לאחר הקידוש, אינו מברך כעת על אכילת מרור. אך אם לא בירך עליו אז, יברך עליו כעת (אם לא שגמר בדעתו שלא לאכול עוד מהמרור).

חולה שאינו יכול לאכול מרור כלל, ילעס עכ"פ קצת מהמרור עד שירגיש טעמו (ולא יברך).
כורך ואחר כך נוטל המצה השלישית (התחתונה) ובוצע ממנה ומחלק לכל אחד מהמסובים, וכל אחד מהמסובים כורך המצה עם המרור. ואוכל בהסיבה.

שולחן עורך אח"כ אוכל כל צרכו בסעודה
צפון לאחר גמר כל הסעודה אוכלים לפחות כזית ממצה השמורה המוצפנת לאפיקומן. ויאכלנו בהסיבה. **לא אכל את האפיקומן** עד חצות, יכול בדיעבד לאכול עד עלות השחר.

אם אין לו מצה שמורה אלא כזית, מברך כאן **על אכילת מצה** על אותו כזית.

ברך מוזגים כוס שלישי ומברך ברכת המזון
אם יכול לברך ברכת המזון בשלמותה, יעשה כן.
אם אינו יכול לברך בשלמות, יברך בנוסח זה:

ברכת המזון מקוצרת

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַזֶּן עוֹלָמוֹ. וַיִּמְכֵּן מְזוֹן לְכָל בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַזֶּן אֶת הַכָּל:

נוֹדָה לָךְ עַל אֶרֶץ חֲמֻדָּה טוֹבָה וְרַחֲבָה. וְעַל בְּרִית וְתוֹרָה תַיִם וּמְזוֹן.
וְעַל הַכָּל נוֹדָה לָךְ. בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ עַל הָאָרֶץ וְעַל הַמְּזוֹן:

רחם על ציון וזכרנו לטובה ביום אם חל בשבת: **הַשְּׁבִיט וּבְיָוִם חַג הַמִּצּוֹת הַזֶּה.**

בזמן שירושלים בחרבנה בעוה"ר, אומרים:

בזמן שירושלים בבנינה בב"א, אומרים:

בְּנֵן עִיר דָּוִד וְכֶסֶף יְפוֹנוּ לְעַד

וּבְנֵה עִיר דָּוִד וְכֶסֶף תִּכְיֶן.

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ בְּנֵה יְרוּשָׁלַיִם. אָמֵן:

לא הזכיר מעין המאורע: לא הזכיר מעין המאורע בברכת 'בונה ירושלים', ונזכר לאחר סיום הברכה, קודם שהתחיל ברכת 'הטוב והמטיב', מברך ברכה זו (נזכר לאחר שהתחיל הברכה, חוזר לראש ברהמ"ז):
בָּא"י אָמֵן הַשְּׁבִיט לָנוּ (שְׁבִיטוֹת לְמַנוּחָה לְאוֹת וּלְבְרִית וְיָמִים טוֹבִים לְשִׁמְחָה אֶת יוֹם חַג הַמִּצּוֹת הַזֶּה.
בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ (הַשְּׁבִיט וְיִשְׂרָאֵל וְהַזְמִינִים:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַטוֹב וְהַמְּטִיב.
ואח"כ מברך **בופה"ג** ושותה בהסיבה.

הלל מוזגים כוס רביעית.

וקורא את ההלל. ואם שמע את ההלל בביהכ"נ יצא, אף שאין זו מצוה מן המובחר. ואעפ"כ שותה כוס ד', אף שלא אמר כעת את ההלל.

אם שמע או אמר את ההלל בביהכ"נ יצא. ושותה כאן כוס רביעי, וראוי שיאמר איזה שבח כגון 'נשמת', על כוס זו.

שפך חמקה אל הגוים אשר לא ידעוה.

בהלל אם דילג תיבה אחת, לא יצא. אם קורא בקול וחברו שומע כל תיבה, יכול להוציאו ידי"ח. לא לנו יי' לא לנו כי-לשמה תן כבוד על-חסדך על-אמתך: למה יאמרו הגוים איה-נא אל-היהם: ויהינו בשמים כל אשר-תפץ עשה: עצביהם כסף וזהב מעשה ידי אדם: פה-להם ולא ידברו עינים להם ולא יראו: אוננים להם ולא ישמעו אף להם ולא יריחון: ידיהם | ולא ימישון רגליהם ולא יתלכו לא-יהנו בגרונם: כמוהם יהיו עשיהם כל אשר-בטח בהם: ישראל בטח ביי' עזרם ומגנם הוא: בית אהרן בטחו ביי' עזרם ומגנם הוא: יראי יי' בטחו ביי' עזרם ומגנם הוא:

יי' זכרנו יברך את-בית ישראל יברך את-בית אהרן: יברך יי' הקטנים עם-הגדלים: יסר יי' עליכם עליכם ועל-בניכם: ברוכים אתם ליי' עשה שמים וארץ: השמים שמים ליי' והארץ נתן לבני-אדם: לא תמתים יתללו-יה ואלא כל-יודי דומה: ונאנחנו | נברך יה מעתה ועד-עולם

הללויה:

אתה בתי כי-ישמע | יי' את-קולי תחננני: כי-הטח אוננו לי ובנימי אקרא: אפפוני | חבלי-מות ומצרי שאול מצאוני צרה ויגון אמצא: ובשם-יי' אקרא אנה יי' מלטה נפשי: חנון יי' וצדיק ויהינו מרחם: שמר פתאים יי' דלותי ולי יהושיע: שובי נפשי למנוחוכי כי-יי' נמל עליכי: כי חלצת נפשי ממות את-עיני מן-דמעה את-רגלי מדחי: אתה לך לפני יי' בארצות החיים: האמת כי אדבר אני עניתי מאד: אני אמרתי בחפזי כל-האדם כזב: מה-אשיב ליי' כל-תגמולוהי עלי: כוס-ישועות אשא ובשם יי' אקרא: גדרני ליי' אשלם נגדה-נא לכל-עמו: יקר בעיני יי' המותה לחסידיו: אנה יי' כי-אני עבדך אני-עבדך בן-אמתה פתחת למוסרי: לך-אזבח זבח תודה ובשם יי' אקרא: גדרני ליי' אשלם נגדה-נא לכל-עמו: בחצרות | בית יי' בתוככי ירושלם.

הללויה:

הללו את-יי' כל-גוים שבחוהו כל-האמים: כי גבר עלינו | חסדו ואמת-יי' לעולם.

הללויה:

הודו ליי' כי-טוב כי לעולם חסדו: יאמר-נא ישראל כי לעולם חסדו: יאמרו-נא בית-אהרן כי לעולם חסדו: יאמרו-נא יראי יי' כי לעולם חסדו: מן-המצר קראתי יה ענני במרחב יה: יי' לי לא אירא מה-יעשה לי אדם: יי' לי בעזרי ואני אראת בשנאי: טוב לחסות ביי' מבטח באדם: טוב לחסות ביי' מבטח בגדיבים: כל-גוים סבבוני בשם יי' כי אמילם: סבוני גם-סבבוני בשם יי' כי אמילם: סבוני כדבורים דעכו כאש קוצים בשם יי' כי אמילם: דחה דחיתני לנפל ויי' עזרני: עני וזמרת יה ויהי-לי לישועה: קול | רנה וישועה באחלי צדיקים ימין יי' עשה חיל: ימין יי'

הגדה של פסח * הלל

רוֹמְמָה יָמִין יְיָ עֲשֵׂה חֵיל: לֹא אָמוֹת כִּי-אֶחָיָה נֶאֱסָפָר מַעֲשֵׂי יְהוָה: יִסֹּר יִסְרָנִי יְהוָה וְלַמּוֹת
לֹא נִתְּנָנִי: פִּתְחוּ-לִי שַׁעֲרֵי-צַדִּיק אָבֹא-בָם אוֹרֵה יְהוָה: זֶה-הַשַּׁעַר לִי צְדִיקִים יָבֹאוּ בּוֹ:
כַּפִּילַת הַפְּסוּקִים שֶׁבְסוּף הַהֵלֵל אֵינָה מַעֲכָבֶת. אוֹרֵךְ כִּי עֲנִיתָנִי וַתְּהִי-לִי לִישׁוּעָה: אֲבֹן
מֵאֲסוּ הַבּוֹנִים הָיְתָה לְרֹאשׁ פְּנֵה: מֵאֵת יְיָ תְּיָתֵה זֹאת הִיא נִפְלְאוֹת בְּעֵינֵינוּ: זֶה-הַיּוֹם
עָשָׂה יְיָ נִגְיָלָה וְנִשְׁמַתָּה בּוֹ: אָנָּה יְיָ הוֹשִׁיעָה נָּא: אָנָּה יְיָ הַצְּלִיחָה נָּא: בְּרוּךְ הַבּוֹא בְּשֵׁם
יְיָ בְּרַכּוֹנְכֶם מִבֵּית יְיָ: אֵל | יְיָ נִיָּאֵר לָנוּ אֶסְרוּ-חַג בַּעֲבֹתָיִם עַד-קַרְנֹת הַמִּזְבֵּחַ: אֵלֵי
אַתָּה וְאוֹרֵךְ אֵלֵהֵי אַרְוִמְמָךְ: הוֹדֵנוּ לִי כִי-טוֹב כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ:

ומברך לאחריו ברכת השיר:

נִשְׁמַת כָּל חַי תִּבְרַכְךָ מֶלֶךְ נוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ. מִמַּצְרַיִם נֶאֱלַתְנוּ.

נִתְקַלָּה וְנִשְׁבַּחָה מִלְכְּנוּ. בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ מִתְקַלֵּל בַּתְּשַׁבְּחוֹת:

*ואח"כ מברך: בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְרֵי הַגֶּפֶן. וְשׁוֹתָה כּוֹס רְבִיעִי בַּהֲסַבְתָּ.

אם שתה כשיעור מברך ברכה מעין שלש:

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם עַל פְּרֵי הַגֶּפֶן וְעַל אֶרֶץ טוֹבָה שֶׁהִנְחַלְתָּנוּ

בשבת: וְעַל יוֹם הַשַּׁבָּת וְעַל חַג הַמִּצּוֹת הַזֶּה:

בזמן שירושלים בחרבנה בעוה"ר:

בזמן שירושלים בחרבנה בעוה"ר:

וּבְנֵה יְרוּשָׁלַם | בְּנֵן יְרוּשָׁלַם יִכּוֹן לְעַד

עַל הַכֹּל נוֹדֶה לָךְ. בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ עַל הָאָרֶץ וְעַל פְּרֵי גִפְנֶיהָ:

נרצה אם עשה כסדר הזה וכו'.

ויהי רצון שבזכות מסירות נפשם של עם ישראל

נזכה כולנו יחד במהרה לבניין בית המקדש בב"א ובב"ש

ונאכל שם מן הפסחים ומן הזבחים

ויתקיים בנו מקרא שכתוב:

וַתִּבְיָאוּתִים אֶל הַר קָדְשִׁי וְשִׁמְחֹתִים בְּבֵית הַתְּפִלָּתִי עוֹלֵתִיהֶם וְזִבְחִיהֶם לְרִצּוֹן עַל

מִזְבְּחִי כִּי בֵיתִי בֵּית תְּפִלָּה יִקְרָא לְכָל הָעַמִּים:

וּכְמוֹ שֶׁפִּירֵשׁ רַצ"ה קְלִיִּשׁוּר זצ"ל:

תחלה יתקיים וַתִּבְיָאוּתִים אֶל הַר קָדְשִׁי וְשִׁמְחֹתִים בְּבֵית הַתְּפִלָּתִי דהיינו

שנזכה גם לתהפלת שם. ואח"כ עוֹלֵתִיהֶם וְזִבְחִיהֶם לְרִצּוֹן עַל מִזְבְּחִי

ואני הוספתי כי רק אז יוכל להתקיים גם: כִּי בֵיתִי בֵּית תְּפִלָּה יִקְרָא לְכָל הָעַמִּים:

לפני כחודשיים פצצו לוחמי הוצאת
אזר פגזוד 603 של הנדסה
קצרת ליל הסדר
בלבנה בו שהו גזאן יונם

